

Några samerättsliga frågor

Av professor BERTIL BENGTSOON

I artikeln diskuteras vissa omstridda frågor rörande samernas markrättigheter som aktualiserats bl.a. genom ett förslag att Sverige skall tillträda ILO-konventionen om ursprungsfolk i självstyrande länder. Framförallt behandlas betydelsen av att samernas rättigheter numera anses grundade på urminnes hävd och frågan om beviskravet för hävdens utsträckning.

1. Frågorna om samernas rätt till mark och vatten — eller rättare sagt de renskötande samernas rätt — aktualiseras med jämna mellanrum, till förtret för både statsmakterna och domstolarna; statsmakterna har bekymmer med att hantera denna politiskt kontroversiella fråga, domstolarna har bekymmer med att bedöma de komplicerade juridiska problem som uppkommer. Senast är det betänkandet (SOU 1999:25) *Samerna — ett ursprungsfolk i Sverige* som vållat förstämning på åtskilliga håll. Betänkandet, som avgetts av f.d. landshövdingen, konsumentombudsmannen m.m. Sven Heurgren, behandlar frågan om Sverige kan ratificera ILO:s konvention om ursprungsfolk och stamfolk i självstyrande länder och hur vår lagstiftning i så fall behöver ändras för att bli konventionsenlig. För närvarande håller en annan statlig utredning, rennäringspolitiska kommittén, på med översyn av gällande lagstiftning på området — framför allt rennäringslagen (1971:437).

Några ord kanske behöver sägas om denna lagstiftning, som trots sin praktiska betydelse för Norrlands markförhållanden inte finns upptagen i den vanliga lagboken.¹ Samerna har enligt lagen en sär egen, icke tidsbegränsad bruksrätt som kallas renskötselrätt och utövas genom samebyarna; rätten är grundad på urminnes hävd, enligt vad som sedan 1993 uttryckligen sägs i lagen (1 § 2 st.). Rätten, som gällt med i stort sett samma innehåll sedan den lagfästes genom 1886 års renbeteslag, innebär att samerna får använda mark och vatten för renbete, jakt, fiske och visst skogsfång till underhåll för sig och sina renar. Den gäller dels året runt på vissa fjällmarker och skogsmarker (åretrunt-markerna), dels vintertid i andra områden där renskötsel av ålder bedrivs vissa tider av året (vinterbetesmarkerna).² Särskilt denna senare geografiska bestämning har visat sig svårtolkad och lett till processer — bl.a. det omskrivna Härjedalsmålet, avdömt år 1996.³ Rättsskyddet motsvarar delvis en markägares — bl.a. utgår full ersätt-

ning vid expropriativa ingrepp⁴ — men är begränsat på vissa sätt. Bl.a. får den som i n åretrun rkerne äger eller brukar mark där renskötsel bedrivs vidta åtgärder med marken utan särskilt tillstånd om det inte medför "avsevärd olägenhet" för renskötseln,⁵ och inom vinterbetesområdena finns inga sådana restriktioner alls. Vidare får samebyn som huvudregel inte upplåta jakt- eller fiskerätt som ingår i renskötselrätten; det kan bara en statlig myndighet göra.⁶ Detta har staten som bekant utnyttjat genom bl.a. de omstridda upplåtelseerna av småviltsjakt och fiske på fjällen, häftigt kritiserade av samerna men annars populära i stora grupper.⁷ Det bör nämnas att också en del andra lagregler hindrar alltför långtgående intrång i renskötselrätten: skogsvårdslagen kräver viss hänsyn till rennäringen (31 §, jfr också 20 och 21 §), och vid konflikter med andra intressen ger 3 kap. 5 § miljöbalken ett visst skydd mot markanvändning som kan påtagligt försvåra näringens bedrivande.

Enligt utredaren strider detta regelsystem till en del mot konventionen. Om den tillträds, bör samerna bl.a. få ett starkare skydd mot inskränkningar i renskötselrätten, och detta bör gälla också inom de områden utanför fjällen där de har rätt till vinterbete. De bör vidare få ett större inflytande över naturtillgångarna inom renskötselområdet.

Reformer av detta slag måste bl.a. gå ut över skogs- och jordbruket, till någon del även över jakt och fiske som bedrivs av andra än samerna. Förslagen har också mycket riktigt väckt energiska protester på många håll. Utom allehanda samhällsekonomiska och praktiska invändningar åberopar man även grundlagens och Europakonventionens skydd för äganderätten, som skulle hindra sådana förändringar i lagstiftningen. Man hänvisar ibland också till den s.k. skattefjällsdomen, NJA 1981 s. 1, som skulle klargöra att ändringar av detta slag innebär en alltför radikal förändring av rättsläget.

Konflikterna är en naturlig följd av den säregna situationen, att två parter — markägaren och samebyarna — skall utnyttja samma mark utan några avtal sinsemellan; i stället regleras deras mellanhavanden av en lagstiftning som visserligen är utförlig men i många fall ger oklara besked om hur långt parternas rättigheter går. Problemen har ökat genom nya metoder för markanvändningen. Motsättningar upp kommer både till staten, som genom olika bolag äger större delen av fjällmarkerna, och till enskilda fastighetsägare. Staten har dessutom fördelen att inte bara bestämma över markens faktiska användning

⁴ Ersättning för skada och olägenhet som inte drabbar enskild person tillfaller dock bara till hälften berörd sameby, till andra hälften samefonden. Märk å andra sidan att ersättning utgår även för "olägenhet". Se 28 §.

⁵ Se 30 §; ersättning anses dock kunna utgå även för åtgärder som medför mindre olägenhet, se prop. 1992/93:32 s. 96, 107 f.

⁶ Se närmare 31–34 §§. Myndigheten är länsstyrelsen eller i vissa fall Statens fastighetsverk.

⁷ Se härom Bengtsson i SvJT 1994 s. 525 ff.

¹ Däremot i Karnovs edition av Sveriges lagar.

² Se närmare 3 § rennäringslagen.

³ Svegs tingsrätts dom 1996-02-21. Domen har överklagats, men det är ovisst om den kommer att prövas i sak av högre instans.

... också över den lagstiftning som reglerar användningen, något som också utnyttjats för politiska syften — bl.a. just genom upplåtelse-erna av småviltsjakt.

2. Jag skall här inte ta ställning till de politiska och ekonomiska frågor som aktualiseras i sådana sammanhang utan hålla mig till det juridiska läget, som enligt min mening ibland har missförståtts. Försiktigtvis förbigår jag i stort sett också de rättshistoriska förhållandena, som spelar en väsentlig roll när det gäller att klargöra samernas rätt till mark och vatten — som amatör på området anser jag detta säkrast.

En bakgrund till det nuvarande rättsläget som måste påpekas är emellertid den allmänna osäkerhet som råder, om samebyar på historisk grund kan anses som ägare till någon del av landets fjällområde. HD, som i skattefjällsmålet bara hade att bedöma förhållandena i Jämtland, ansåg det möjligt att samerna i nordligaste Sverige hade en rätt motsvarande skattebönder i varje fall mot 1600-talets slut; de skulle i så fall, enligt domstolens resonemang, inte ha berörts av det kungliga påbud från 1683 som utgjorde en viktig grund för statens äganderätt till marken. En aktad finländsk rättshistoriker — Kaisa Korpiaako — har funnit att detta gällt åtminstone fram till 1750, medan det 100 år senare ansågs nära nog självklart att marken ägdes av staten.⁸ Forskningar pågår alltså på området, och de kan så småningom kasta mera ljus över bakgrunden till nuvarande rättsläge. Tills vidare är det emellertid säkrast att utgå från att samebyarna saknar äganderätt till dessa marker. Samernas argument för motsatsen har dock ansetts tillräckligt vägande för att inskrivningsmyndighet skulle vägra Vattenfall AB lagfart på en fastighet köpt av staten och i stället ge bolaget föreläggande att väcka talan om bättre rätt till fastigheten.⁹

En annan osäker och omstridd punkt är hur det förhåller sig med rätten till jakt inom renskötselområdena; har staten såsom fastighetsägare jakträtt jämte samerna, såsom man numera gör gällande? Påståendet, som dök upp i förarbetena till 1987 års jaktlag, har legat till grund för nuvarande regler om småviltsjakten men har bestritts av samerna.¹⁰ Också rörande dessa förhållanden är alltså den historiska bakgrunden oklar. Påfallande är emellertid att staten inte brytt sig om att komma med någon som helst motbevisning — knappt ens någon egentlig motargumentation — gentemot de förhållanden som samerna vill åberopa, vare sig det rör statens äganderätt eller jakträtt. Man hänvisar ibland till skattefjällsdomen, men den löser inte problemen

⁸ Se Om samernas rättsliga ställning i Sverige-Finland (1994), en översättning av hennes finskspråkiga doktorsavhandling av 1989 (se om denna Bengtsson i SvJT 1990 s. 138 ff.).

⁹ Inskrivningsmyndighetens i Gällivare beslut 1998-12-15. Sedan beslutet överklagats men överklagandet avvisats av hovrätten, har Vattenfall underlåtit väcka talan, med påföljd att lagfartsansökan avslagits. Också detta beslut har dock numera överklagats.

¹⁰ Se härom SvJT 1994 s. 529 ff.

och bör för övrigt inte vara särskilt uppmuntrande för staten, när det gäller förhållanden inom renskötselområdena i stort.

3. De fortsatta resonemangen utgår alltså från att staten eller enskilda fastighetsägare, inte samerna, är ägare till marken inom renskötselområdet. Där gäller i stället renskötselrätten. Som nämnt anges denna i lagen vara grundad på urminnes hävd, något som HD tidigare slagit fast i NJA 1981 s. 1. Detta konstaterande är viktigt; traditionellt har statsmakterna föredragit att se renskötselrätten närmast som en näringsrätt, som statsmakterna låtit samerna utöva utan någon särskild förpliktelse till detta, och detta synsätt möter man alltså rätt ofta i diskussionen. Numera får man emellertid hålla fast vid att renskötselrätten är av civilrättslig art. En annan sak är att termen *också* brukar användas om den monopolrätt att bedriva rennärings som tillkommer en begränsad grupp — medlemmar i samebyar — och på detta vis kan beteckna en näringsrätt, som lagstiftaren har större möjligheter att förfoga över lagstiftningsvägen (jfr 2 kap. 20 § regeringsformen). Denna terminologiska komplikation bör inte undanskymma förhållandet att renskötselrätten utgör en särskild rätt till fastighet som på vissa sätt är starkare än andra bruksrätter — den existerar under obegränsad tid oberoende av upplåtelse från markägarens sida — men naturligtvis svagare än äganderätten.

Urminnes hävd är som bekant ett rättsinstitut som i stort sett avskaffats genom den nya jordabalken, fast rättigheter som tidigare uppkommit på denna grund alltså består.¹¹ Enligt 15 kap. 1 § gamla JB är det urminnes hävd, "där man någon fast egendom eller rättighet i så lång tid okvald och obehindrad besuttit, nyttjat och brukat haver, att ingen minnes eller av sanna sago vet, huru hans förfäder eller fångesmän först därtill komne äro". Institutet har traditionellt tillämpats beträffande helt andra rättighetstyper än renskötselrätten — framför allt äganderätt till viss äga och bruksrätter av typen servitut¹² — och man får hålla i minnet renskötselrättens särdrag när man hänvisar till hävderegler. Framför allt får betonas, att HD:s och lagstiftarens uttalanden om samernas rätt utgår från att de normalt var först på platsen åtminstone i lappmarkerna — detta i motsats till sådan hävd som annars avsetts med jordabalksreglerna. Även om detta inte behöver bli avgörande för rättsläget måste förhållandet spela en väsentlig roll i hävdefrågan. När det gäller samernas bruk vet man i stort sett hur deras förfäder "därtill komne äro", och problemet blir snarare dels hur intensivt bruket varit, dels om det uppehållits under århundradenas lopp: kan samerna anses ha gett upp sin rätt, närmast

¹¹ Detsamma gäller för övrigt jakt- och fiskerätt, vilket har betydelse bl.a. för samernas rättsställning beträffande småviltsjakten; se punkt 4 i övergångsbestämmelserna till jaktlagen (1987:259), punkt 2 i övergångsbestämmelserna till fiskelagen (1993:787). — Enligt 6 § i lagen (1952:166) om häradsallmänningar gäller alltså institutet.

¹² Se om urminnes hävd framför allt Undén, Svensk sakrätt II. Fast egendom § 17.

genom en sorts passivitet? Det är en annan frågeställning än vid traditionella tvister om urminnes hävd. Detta är naturligtvis inte att mera ordinära tvister kan uppkomma hur långt det geografiska området för renbetet sträckt sig (jfr 6 nedan).

4. Som framgått har *egendomsskyddet* enligt 2 kap. 18 § regeringsformen tagits upp i diskussionen kring konventionsförslaget. I enlighet med sin ståndpunkt till renskötselrättens karaktär har HD i NJA 1981 s. 1 framhållit att rättigheten, som alltså grundas på urminnes hävd, hade samma skydd som äganderätten enligt (dåvarande) 2 kap. 18 §.¹³ Sedan *egendomsskyddet* förstärkts genom ändringar i denna paragraf år 1994, får man utgå från att i och med detta inte bara äganderätten utan också renskötselrätten fått en starkare ställning. Också den rör ju sådan användning av mark som avses i grundlagsregeln. På liknande sätt bör rätten ha berörts av att Europakonventionen, med dess *egendomsskydd* och *diskrimineringsförbud*, numera blivit en del av svensk lagstiftning (2 kap. 23 § regeringsformen).

Tydligt står samernas och markägarnas rättigheter i direkt förhållande till varandra: utvidgas den ena rättigheten minskas den andra. Idag kan inte lagstiftaren inskränka vare sig renskötselrätten eller äganderätten utan att det krävs för att tillgodose angelägna allmänna intressen (2 kap. 18 § första stycket), och om pågående markanvändning avsevärt försvåras inom berörd del av fastigheten eller skada uppkommer som är betydande i förhållande till denna del av fastigheten, skall ersättning utgå (andra stycket). Det innebär att man beträffande alla ändringar beträffande renskötselrätten, i den ena eller andra riktningen, får ställa frågan hur de förhåller sig till grundlagen. Här är läget naturligtvis ett annat när renskötselrätten utövas på statlig mark, där bara politiska hinder finns mot inskränkningar i äganderätten, än när marken är privat. Det är framförallt förhållandet till privata markägare som skall diskuteras i fortsättningen.

Det är naturligt att frågan om *egendomsskyddet* tagits upp i betänkandet om ILO-konventionen. Där föreslås bl.a. att åtgärder som innebär mer än ringa olägenheter för renskötsel och samernas rätt till jakt och fiske inte tillåts utan ersättning till samerna — detta även inom vinterbetesmarkerna, där det skulle gälla främst mera omfattande markanvändningsåtgärder eller åtgärder i områden som är särskilt känsliga för renskötseln. I annat fall skulle samerna framstå som diskriminerade i förhållande till andra innehavare av liknande rättigheter, t.ex. servitutshavare. Utredningsmannen uppfattar ändringarna som ett klagande av samernas redan grundlagsfästa rätt, inte som något sådant ingrepp i markäganderätten som avses i 2 kap. 18 § regeringsformen,¹⁴ medan förslaget enligt ett särskilt yttrande av representanter för LRF och skogsbruksnäringslivet skulle innebära ett avse-

vårt försvårande av pågående markanvändning och därför berättigade markägarnas ersättning som det genomfördes.¹⁵

Frågan hänger nära samman med hur rennäringslagen egentligen förhåller sig till den civilrättsligt grundade bruksrätt som samerna har på grund av urminnes hävd. I skattefällsdomen har HD också uttalat att samernas bruksrätt inte kunde anses innefatta längre gående befogenheter än som följer av rennäringslagen och således är uttömmande reglerad av denna lag.¹⁶ Uttalandet åberopas ibland till stöd för att den urminnes hävd som samerna gör gällande inte kan gå längre än lagen anger. Det får emellertid ses mot bakgrund av att samerna i detta mål gjorde gällande att man på grund av förhållandena före 1886 års lagstiftning ägde en rad olika befogenheter på de omtvistade områdena som inte alls nämdes i lagen eller i vart fall gick längre än lagen angav. HD utgick från att 1886 års lag inte inneburit något grundlagsstridigt övergrepp mot samerna och att man inte kunde frånga rennäringslagens reglering utan lagprövning enligt 11 kap. 14 § rennäringslagen. Domstolen konstaterade sedan beträffande den ena befogenheten efter den andra att antingen påståendena saknade fog eller också att rennäringslagens reglering i vart fall inte var uppenbart grundlagsstridig.¹⁷ Under sådana förhållanden var det naturligt att slå fast att rennäringslagens bestämmelser skulle uttömmande behandla samernas rätt att förfoga över mark och vatten.

Rennäringslagens reglering kan alltså ses som en precisering av samernas ursprungliga civilrättsliga rättigheter som inte behöver exakt stämma med dessa i alla avseenden men i vart fall inte avviker från dem på sådant sätt att lagstiftningen är (uppenbart) grundlagsstridig. Om lagstiftaren skulle upphäva en begränsning som gäller i förhållande till den bruksrätt som grundas på urminnes hävd, lär samernas befogenheter utvidgas utan särskild föreskrift i lagen.¹⁸ Man kan här dra en parallell med äganderätten, vilket också skett i motiven till 1993 års ändringar.¹⁹ Även äganderätten kan ju inskränkas på olika sätt genom lagstiftning utan att detta innebär någon (uppenbar) kränkning av *egendomsskyddet* i 2 kap. 18 § regeringsformen. I båda fallen finns det alltså ett område där lagstiftaren kan röra sig tämligen fritt utan att det strider mot *egendomsskyddet* vare sig för samernas eller för markägarnas del.

5. Det är mot denna bakgrund man får se utredningsmannens ståndpunkt, att betänkandet bara skulle utgöra ett klagande av samernas

¹³ SOU 1999:25 s. 263 f.

¹⁴ Se åter NJA 1981 s. 248.

¹⁵ Se NJA 1981 s. 244 ff.; diskussionen om grundlagsstridighet rörde särskilt rätten till grustäkt (s. 245 f.) och regleringen av upplåtelse av nyttjanderätter (s. 246 ff.). — Att 1886 års lag ändå inneburit vissa inskränkningar av samernas rättigheter framgår av avsnitt 9.2 och 9.3 i domskälen.

¹⁶ Jfr NJA 1981 s. 248 och SOU 1989:41 s. 258 f., som uppfattar rättsläget på detta vis. Angående verkan för enskilda markägare, se 5 nedan.

¹⁷ Se prop. 1992/93:32 s. 90.

¹³ Se NJA 1981 s. 248.

¹⁴ Jfr SOU 1999:25 s. 160, 165 ff.

grundlagsfästa rättighet. Uttalandet stämmer med uppfattningen, att rennäringslagen visserligen håller sig inom den tillåtna ramen i förhållande till den grundlagsskyddade bruksrätten men ändå inte ger samerna allt det rättsskydd de kunde vara berättigade till på grund av sin urminnes hävd: lagreglerna är på vissa punkter förmånligare för markägarna — staten eller de enskilda — än de egentligen behövt vara. Om man utvidgar skyddet på grund av konventionen, går det naturligtvis ut över markägarna, men inte heller nu skulle avvikelsen gå utöver vad som är en godtagbar precisering av deras rätt: lagstiftaren skulle liksom tidigare hålla sig inom den tillåtna området utan att behöva föreskriva om ersättning. Som framhållits i betänkandet får man här också observera den förut berörda begränsning av markanvändningen som följer av skogsvårdslagen: bl.a. skall enligt 31 § detta anpassas till vad som uppenbart påkallas av hänsyn till rennäringsringen, och vid planläggning och genomföring av skogsbruksåtgärder skall eftersträvas att berörd sameby har årlig tillgång till sammanhängande betesområden och till vegetation som behövs för renskötseln. Ytterligare restriktioner gäller i fråga om fjällnära skog (se 21 §). Bedömningen av lagtextens effekter får utgå också från de rättigheter skogsägaren har enligt denna lagstiftning; endast om kraven på skogsägaren avsevärt skärps utöver detta, skulle ersättningskrav kunna bli aktuella.

Man får naturligtvis räkna med möjligheten att de förordade lagändringarna ändå i vissa situationer kan innebära ett ingrepp i den grundlagsskyddade äganderätten. I så fall får man pröva, om angelägenheten allmänna intressen talar för ändringen (2 kap. 18 § 1 st.). Om det är riktigt att den behövs för att vi skall kunna tillträda en internationell konvention och undanröja en diskriminering av en etnisk minoritet, bör det stå klart att den varit motiverad från allmän synpunkt. Vad angår frågan om 2 kap. 18 § 2 st. kan bli tillämplig — närmast regeln om ersättning vid avsevärt intrång i pågående markanvändning — bör det få särskild betydelse att rennäringslagen som sagt inte lär ge samerna allt det skydd som deras urminnes hävd berättigar dem till. Samerna har visserligen historiskt sett fått acceptera bl.a. att nybyggen upptogs på den mark de använt till renskötsel, men det verkar ganska tveklöst, om de också traditionellt måst tolerera andra allvarigare intrång på renskötseln t.ex. genom skogsbruket. Det tycks ha varit först med nyare bruksmetoder som det uppkommit sådana problem. I den mån det moderna skogsbruket medför mera väsentliga skador för rennäringsringen skulle det innebära att det är markägarna som utövat sina rättigheter utöver vad som gällt av ålder.²⁰ Även om bruket inte har stritt mot rennäringslagens och skogsvårdslagens regler, har det inte varit förenligt med samernas ursprungliga rättigheter.

Resultatet skulle alltså bli att — även bortsett från skogsvårdslagens restriktioner — man inte bör bedöma frågan om intrång i äganderätt

ten utifrån dagens förhållanden utan snarare utgå från den markäganderätt som begränsas av samernas urminnes hävd. Det är denna rätt som skyddas av grundlagen. Ett sådant historiskt synsätt stämmer också bäst med ILO-konventionens inställning, som fäster avgörande vikt vid ursprungsfolkens traditionella rättigheter till marken.²¹ Bara om markägarnas rättigheter inskränks utöver vad som gällt av ålder, skulle det bli aktuellt med ersättning — förutsatt att denna lagliga markanvändning avsevärt försvåras.

Resonerar man så, är det å andra sidan konsekvent att se på motsvarande sätt på moderna bruksmetoder på samernas sida. På markägarhåll har man ställt frågan, om lastbilstransporter med renar, som i samband med stödutfodring och liknande medför en koncentration som bl.a. skadar nyplanteringar, kan anses ingå i samernas hävdvunna bruk. Också samernas skoterkörning vid renskötseln har satts i fråga. Det är väl en ekonomisk nödvändighet för samerna att på detta vis hålla jämna steg med utvecklingen, men en ändring av metoderna kan rimligen bara vara tillåten i den mån den inte medför några väsentliga skador för markägarna. Går man därutöver, är det markägarnas egendomsskydd som aktualiseras. Såvitt jag förstår utgör dock sådana skador inte någon nödvändig följd av modern renskötsel; det finns möjlighet att ta större hänsyn till markägarens intressen.²² Någon ersättning för intrång i äganderätten behöver visserligen inte föreskrivas i denna situation, eftersom intrånget inte kan ses som en konsekvens av de diskuterade lagändringarna; men i den mån det ändå uppkommer skador av betydelse i särskilda fall, är det naturligt att samebyn får utgå skadestånd. Om reglerna behöver skärpas utöver vad som gäller enligt 90 § rennäringslagen är något som den nuvarande rennäringspolitiska kommittén får ta ställning till.

Det är svårt att slå fast några klara gränser för markägarnas och samernas befogenheter på dessa områden. Det föregående resonemanget går närmast ut på ett skärpt krav på ömsesidig hänsyn mellan parterna — alltså något liknande vad som förekommer i grannlagsrätten (3 kap. 1 § jordabalken). Detta kan naturligtvis vara kontroversiellt; på båda håll menar man kanske att man hittills visat alldeles tillräcklig förståelse för motpartens intressen. Men vissa regler av detta slag verkar nödvändiga vid denna typ av delad markanvändning.

Här bortses från möjligheten att samerna från början varit ägare till marken i fråga (jfr 2 ovan). I så fall kommer dessa frågor förstås i ett helt annat läge.

6. I praktiken beror naturligtvis frågan om samernas rätt till olika områden delvis på vilka *bevisregler* som gäller för tvister om urminnes hävd — något som aktualiserats i de processer om renskötselrättens begränsning som pågår. Ett uttalande i motiven till 1928 års renbetes-

²¹ Ett liknande betraktelsesätt ligger till grund för en färsk norsk doktorsavhandling: Otto Jebens, Om eiendomsretten til grunnen i Indre Finnmark (1999).

²² Jfr SOU 1989:41 s. 268 f.

²⁰ Jfr SOU 1989:41 s. 268 f. angående läget före 1993 års lagändringar.

sådan bevisning som enligt allmän lag krävs för styrkan av urminnes hävd.²³ Man lär av detta ha dragit slutsatsen att en ganska sträng bevisbörda ligger på samer som påstår att de sedvanemässigt brukat viss mark för bete,²⁴ något som mött viss kritik från samesidan.²⁵

Frågan är vilken betydelse man skall tillmätta ett sådant uttalande, som från början gjordes sedan man konstaterat att det inte gick att i lag bestämma en yttersta gräns för sedvaneområdet.²⁶ I och för sig behöver det inte betyda mer än att man skulle återropa sådan bevisning som skulle förebringas enligt den då gällande regeln i 15 kap. 4 § äldre JB: gamla och laggillda brev och skrifter, eller trovärdiga och om orten väl kunniga män som kan vittna om att de varken själva veta eller hört av andra att det någon tid har varit annorlunda. Sedan nya RB tillkommit och äldre JB avskaffats har dessutom denna bevisregel fått mindre betydelse.

Över huvud taget verkar det tveksamt, om man skall dra några paralleller från beviskravet rörande sådana rättigheter som äganderätt och servitutsrätt när man prövar bevisningen om en sameby under årens lopp då och då använt ett visst område för renbete. Det rör sig här om ett bruk som naturligen sker med vissa uppehåll, beroende på väderlek, snöförhållanden och liknande, och aldrig kan få samma stabilitet som annan markanvändning; något regelbundet bruk har inte krävts.²⁷ Ännu en invändning är att beträffande samerna, med deras utpräglad muntliga kultur, det måste te sig omotiverat att lägga tonvikten vid skriftliga bevis om äldre förhållanden. Beviskravet måste rimligen, liksom i andra fall, anpassas bl.a. till möjligheten att förebringa bevisning,²⁸ och här har samerna särskilda svårigheter. Och som förut framhållits (3 ovan) blir resonemangen över huvud taget annorlunda, när det gäller mark som samerna ostridigt en gång i tiden har brukat. Då har förvärvet redan skett, och sedan är det snarare motpartens sak att visa, att samerna visat sådan passivitet att de får anses ha gett upp sin rätt. Det krävs åtskilligt för att man skall anta något sådant — något som också HD varit inne på i skattefällsdomen.²⁹ Om t.ex. vissa skogsägare moderniserat sina bruksmetoder inom den ram skogs-

²³ Prop. 1928:43 s. 71, prop. 1971:51 s. 158.

²⁴ Svegs tingsrätts nämnda dom tycks bygga på en sådan uppfattning.

²⁵ Se t.ex. Ande Somby, De nordiske urfolkenes rettsstilling (referat till Det 35. Nordiske juristmøte i Oslo 1999) s. 11 f., där även en dom av norska Høyesterett (Norsk retts Tidende 1997 s. 1608) diskuteras.

²⁶ Se prop. 1928:43 s. 71.

²⁷ I förarbetena till 1928 års renbeteslag, som behandlade sedvanerättsfrågan ganska utförligt, tog man sålunda avstånd från tanken att sedvanerätten nedom odlingsgränsen skulle gälla mark som regelbundet besöktes av samerna och framhöll att rätten inte utan vidare fick betraktas som upphävd därför att längre tid förflutit mellan besöken (prop. 1928:43 s. 71 ff., jfr s. 69 (kommittén)).

²⁸ Jfr allmänt Ekelöf-Boman, Rättegång IV (6 uppl. 1992) s. 66 ff., och t.ex. NJA 1981 s. 622 (på s. 632).

²⁹ NJA 1981 s. 1 (på s. 182).

varsdagen gett, med påföljd att samerna inte skulle ha varit i besittning av marken på andra håll, behöver det inte innebära att den urminnes hävd den på detta vis upphör. Det gäller på området eller att samernas rätt i vart fall anpassats till de ändrade förhållandena — inte ens om det skett utan särskilda protester från deras sida. Det kan ligga annorlunda till om bruket i dessa områden helt enkelt visat sig ekonomiskt olönsamt och samerna av sådana orsaker lägger om sin renskötsel. Men också då bör man vara försiktig med att anse samerna ha definitivt gett upp bruket; förhållandena kan ändras igen.

Bevisfrågan verkar på detta vis något mera komplicerad än den brukar beskrivas. Men självfallet kan jag inte här diskutera hur den bör bedömas i olika fall.

7. Det är inte lätt att förutse den framtida utvecklingen på detta område. En väsentlig fråga när det gäller att klargöra samernas rätt är som sagt den historiska bakgrunden till dagens rättsläge, men det kan ta sin tid innan det blir några resultat av forskningen på området. Dessförinnan måste statsmakterna ta ställning till om man skall följa utredningsmannens rekommendationer och i övrigt reformera reglerna på området.

Som jag ser saken, har samerna knappast anledning att hoppas så mycket på politikerna. Utredningen om ILO-konventionen var en rent juridisk utredning, där intressegruppernas synpunkter inte fick någon utslagsgivande betydelse; men många remissinstanser är helt avvisande till tanken att konventionen skall tillträdas, och denna fråga är i alla händelser av politiskt slag. Den närmare utformningen av reglerna har man vidare anförtrott den rennäringspolitiska kommittén, som är parlamentariskt sammansatt. Man kan undra om politikerna kan bortse från de reaktioner som en förbättring av samernas rättsställning kan medföra bland åtskilliga norrländska väljare. Sådana hänsyn kan väga tyngre än möjligheten att Sveriges anseende som rättsstat i någon mån borde öka om vi låter konventionen påverka vår rättsordning.

För samernas del borde det kanske trots allt ligga närmare till hands att satsa på en rent juridisk prövning av deras rätt, dock utan att sätta igång sådana mastodontprocesser som skattefällsmålet.³⁰ De juridiska remissinstanserna är över lag betydligt mera positiva än de politiska till ILO-utredningens förslag. En domare som utan förutfattade meningar söker sätta sig in i de samerättsliga frågorna kommer sannolikt att finna dessa betydligt tveksammare än man tycks ha ansett på regerings- och riksdagshåll.³¹ Kanske man rentav godtar att grund-

³⁰ Närmast motsatt mening hade Ande Somby — för Norges del — i det förut nämnda referatet till 1999 års nordiska juristmöte.

³¹ Jag kan här hänvisa till egna erfarenheter, både som domare i skattefällsmålet och när jag senare kommit in på dessa frågor; efter att först ha känt en betydande skepsis, bl.a. på grund av samesidans känslöbetonade och juridiskt lösliga sätt att argumentera i dessa fastighetsrättsliga sammanhang, måste jag medge att några av

konventionen) skall tillämpas på samma sätt på
renskötselrätten som på andra markrättigheter — något som kan få
en genomgripande verkan på samernas situation bl.a. i fråga om små-
viltsjakt och fiske på fjällen.

EG-domstolen och frågan om avfall

Av professor SAID MAHMOUDI

Avfall var ett av de första miljöområden som reglerades av EG. Sedan 1975 har EG:s avfallsregler reviderats och förtydligats flera gånger. Trots detta har antalet mål i EG-domstolen angående definitionen av avfall ökat. Dessutom innehåller många andra miljömål som avgörs av domstolen avfallsrelaterade frågeställningar. Syftet med denna artikel är att visa dels hur svårt det har varit för domstolen att komma med en allmängiltig, övergripande tolkning av avfallsdefinitionen, dels vilka innovativa metoder har tillgripits för att lösa problemet. Betydelsen av domstolens praxis för utvecklingen av rättsprinciper inom avfallsområdet berörs också.

1. Inledning

Frågor rörande avfall har oftare än övriga miljöfrågor varit föremål för EG-domstolens bedömning. Sedan 1980 har domstolen avgjort omkring 40 mål som direkt berört avfallsfrågor. Under 1980-talet uppgick antalet mål normalt till mellan ett och två mål om året. Under 1990-talet har antalet mål stigit till i genomsnitt tre mål om året. Dessa sifferuppgifter omfattar inte de mål som endast indirekt berört avfallsfrågor.

Avfallsmålen kan generellt delas in i fyra grupper, nämligen 1 — de som behandlar definitionen av avfall; 2 — de som behandlar hanteringen av avfall inklusive transport; 3 — de som rör medlemsstaternas underlåtenhet att fullfölja sina skyldigheter, särskilt att avge erforderliga rapporter; och 4 — de som handlar om andra rättsliga frågor såsom vissa bestämmelsers direkta effekt, principerna om tillräcklig egenkapacitet (self-sufficiency) och närhet (proximity) osv.

Domstolens praxis inom detta område kan studeras ur olika perspektiv. I denna artikel kommer tonvikten att läggas på att få svar på två frågor: vilken roll har domstolen spelat vad gäller utvecklingen av grundläggande gemenskapsrättsliga principer på avfallsområdet, och på vilket sätt har domstolens praxis beträffande avfall bidragit till klargörandet av andra gemenskapsrättsliga principer. Tonvikten kommer att läggas på de mål som avgjorts de senaste fyra åren för att visa domstolens aktuella tolkning av avfallsreglerna, men artikeln kommer att ta upp relevanta mål oavsett tidpunkten för domstolens avgöranden.

de talrika argumenten dock hade en betydande tyngd. Här har förstås Kaisa Korpi-
jaakkos forskning spelat en väsentlig roll.

Bil.bif.

Postadress: Box 293: 831 23 Östersund · Besöksadress: Rådhusgatan 46
Telefon 063-14 59 10 · Telefax 063-14 59 11
Pg 70327-2 · Bg 261-4287

Sven-Erik Hammar
Rörosvägen 67
840 95 FUNÄSDALEN

1996-10-23

Plädering

Jag bifogar en tätskriven version av min plädering.

Med vänlig hälsning

Leif Andersson

PLÄDERING

Samebyarnas andra grund

Jag hänvisar till och återopar vad vi anförut inledningsvis under avsnittet grunder som de redovisats i protokollsbilagan och under huvudförhandlingens första dag samt vad Nils Larsson anförut beträffande första grunden i tillämpliga delar.

Vinterbetesrätten är alltså uttömmande reglerad i rennäringslagen.

Dra avsnittet "Vad är det för rätt som avses i lagen?" här

Den grundas enligt rennäringslagen på urminnes hävd. Det innebär att det krävs ett faktiskt okvalt nyttjande under minst två generationer eller 90 år för att rätt ska kunna konstitueras. Hur många betestillfällen krävs då för uppkomsten av en rätt till vinterbete? Ja, det måste väl krävas ett mer omfattande nyttjande än enligt samebyarnas tredje grund. Enligt den skulle det krävas fler än tre men nödvändigtvis ej fler än sju betestillfällen. För konstituerande av rätt på grund av urminnes hävd borde då krävas åtminstone fler än sju betestillfällen.

Förklara okvalt.

Konstituerad rätt upphör om den inte nyttjas under 30 år.

Twistiga fall prövas av domstol på grundval av sådan bevisning som enligt lag krävs för styrkande av urminnes hävd.

Vad det innebär framgår av 15 kap 4 § ÄJB: "Förebär någon urminnes hävd, som klandrad varder; vise då med gamla och laggillda brev och skrifter, eller trovärdiga män, de där om orten väl kunniga äro och på ed sin vittna kunna, att de varken själva veta, eller av andra hört, någon tid annorlunda varit hava. Gitter han det ej; vare då den hävd utan kraft och verkan".

Det här innebär två saker.

För det första ska den som påstår sig ha rätt grundad på urminnes hävd ska styrka det. Bevisbördan ligger alltså på samebyarna.

Det framgår också av olika rättsfall, t ex HD:s dom 1894 angående Ljusnedals bruk: "enär genom vad i saken förekommit måste anses ådagalagt". Ett annat exempel är NJA 1984 s. 148: "måste genom domboken anses utrett". Ett tredje exempel är det s k Lossenmålet: "Såvitt framgår av utredningen i målet"

För det andra ställs vissa kvalitetskrav på bevisningen. Det krävs laggillda brev och skrifter eller vittnesmål under ed. Det sista är viktigt att komma ihåg. Det är ju självklart att inte vilka uppgifter som helst kan godtas när man ska ta ställning till om det föreligger ett rätt att nyttja annans egendom mot egendomens ägares bestridande.

Jag vill ta upp en sak till särskilt under den här punkten. Institutet urminnes hävd upphörde 1972. Departementschefen (prop 1970:145, s. 105): "I nya balken har i enlighet med beredningens förslag inte tagits upp någon motsvarighet till institutet urminnes hävd, vilket alltså inte kommer att fortleva efter balkens ikraftträdande. I likhet med beredningen finner jag det vara klart, att man dock fortfarande bör bevara den rätt någon enligt äldre lag redan äger på grund av urminnes hävd. Beredningens övergångsbestämmelse som avser att slå fast detta förhållande har därför tagits upp i departementsförslaget i sak oförändrad". Det är alltså 6 § JP, som säger att genom nya balken ej inskränkes den rätt som före balkens ikraftträdande tillkommit någon på grund av urminnes hävd.

Efter den 1/1 1972 kan alltså inte rätt uppstå på grund av urminnes hävd.

Som Nils Larsson kommer att utveckla anser vi att tredje grunden sedvana saknar stöd i svenskt rätt. Om tingsrätten inte skulle dela den uppfattningen vill jag redan nu säga, att inte heller sådan rätt kan uppkomma efter 1/1 1972. Om inte den starkare grunden, urminnes hävd, existerar längre så kan naturligtvis inte den svagare, sedvana, göra det heller.

Samebyarnas fjärde grund

I den delen hänvisar jag till och åberopar vad vi sagt i protokollsbilagan och redovisat under avsnittet grunder under förhandlingen.

Sakomständigheter

Nils Larsson har nu gått igenom målet t o m samebyarnas skriftliga bevisning 3.3.1, särskilda utskottets utlåtande, till den del det åberopas såvitt gäller betydelsen av tidigare avvittning och samebyarnas muntliga bevisningen t o m Anders Lööv, 4.2.2. Han har behandlat fastighetsägarnas skriftliga bevisning t o m provinsialläkaren Ellmins årsrapport, 1.2.20, och den muntliga bevisningen t o m professor Haarstad, 2.2.

+ Thomasson + Rune + Lundberg

Jag ska fortsätta och redovisa utvecklingen fram till nutid, sen gå in på samebyarnas talan, partsställningen och slutligen redovisa fastighetsägarnas ståndpunkt vad gäller fakta, grunder och utgång i målet.

Bevisvärdering

Först tänkte jag beröra ett par frågor om bevisvärdering som jag tycker kan vara värda att hålla i minnet när man går igenom materialet.

Om jag frågar mig själv när den här förhandlingen började så kan jag svara direkt att det var den 18 september. Men om jag frågar mig vad vi gjorde den andra förhandlingsveckan, vilka dagar vi förhandlade och vad vi gjorde den tredje förhandlings-

veckan, vilka dagar vi inställde och vilka vi förhandlade, då kan jag inte svara på rak arm. Då får jag gå till almanackan eller minnesanteckningarna.

Om jag frågar mig själv vad jag gjorde på semestern mellan åldern 20 – 25 så minns jag inte. Då läste jag i Uppsala och jag gjorde förmodligen ingenting speciellt eftersom jag inte hade råd och jag har inga minnesanteckningar eller dagbok att gå tillbaka till. Får jag däremot frågan vad jag gjorde mellan 25 – 30 års ålder då kan jag svara att 1973 då var jag och familjen på Rhodos, det var första charterresan tillsammans och det minns jag väl.

Och då frågar jag mig varför minns jag det då? Jo, därför att det var något nytt, något speciellt. Om det inte är något nytt eller speciellt så glömmar man lätt detaljerna och man behöver en dagbok eller en almanacka eller någon annan verifikation från den tiden.

Vad jag vill ha sagt är, att det generellt sett är på det viset, att uppgifter som är lämnade eller dokumenterade i omedelbar anslutning till en händelse är mer trovärdiga och tillförlitliga än uppgifter som är lämnade 20, 30, 40 eller 50 år i efterhand. Chansen att man minns i efterhand ökar om händelsen var minnesvärd av någon anledning.

Det andra som är viktigt när det gäller bevisning om urminnes hävd är att den är exakt. Här gäller det att utifrån vissa uppgifter ta ställning om det föreligger en viss rätt, en belastning på en enskild fastighet. Då måste man vara försiktig med uppgifter som t ex i (Staaffs och) Huss utredningar när de redovisar yttergränser på områden som omfattar en eller flera socknar eller som i vissa årsprotokoll från förhören med lappfogden, där det står att man betade i Hede och Vemdalens socknar. Då har man sannolikt varit någonstans i området men man har definitivt inte varit i hela socknen och en sådan uppgift i sig kan ju inte läggas till grund för fastställande av en nyttjanderätt på vare sig en eller varje enskild fastighet inom det stora området. Uppgiften måste vara exaktare än så. Den kan ju av naturliga skäl inte heller vara så exakt att man kan utläsa fastighetsbeteckningar. En lämplig avgränsning kan vara att hålla sig till uttrycket trakt i årsprotokollen. Det är en acceptabel begränsning och den ansluter ju också till lagstiftningen. Exempel: trakten av Högvålen, trakten av Kölosen. Uttrycken visar ju också särskilt om man jämför trakternas belägenhet med varandra, att traktangivelserna är rätt exakta. Man har alltså inte betat särskilt långt från angivna platser. För att ta Tännäs sameby har man i protokollen angivit om man varit i Brändåsen, Högvålen, Kölsjöfjället, Kölosen, Råndans dalgång, Mälen eller Sörvattnet. Det innebär ju omvänt, att om det står att man varit i Högvålen så har man inte, som samebyn velat göra gällande, betat på andra sidan Kölsjöfjället. Och om man varit i Storfjäten så har man inte betat på andra sidan fjällen i Lofsdalen.

Det ligger ju i sakens natur, att kravet på exakthet i högsta grad gäller även när beteskett. Uppgifter typ "så länge jag minns" eller "1925 – 1950" måste behandlas med största försiktighet.

Man måste hela tiden komma ihåg kraven i 15 kap 4 § ÄJB.

Jag går då vidare och behandlar sakomständigheter mm i slutet av 1800 – talet

von Düben 1873

Samebyarna har åberopat von Dübens uttalande som det redovisas i Huss utredning (sid. 23). Det är hämtat från boken "Om Lappland och lapparna" från 1873. Det skall väl nämnas här att von Düben var läkare i Stockholm och han gjorde två resor till Lappland. Han har aldrig varit i Härjedalen och det här är ju naturligtvis andrahandsuppgifter. Enligt uppgifterna går Sör- och Västerlapparna, som alltså motsvarar nuvarande Tännäs sameby, på vintern på ned på Högvålsens och Fjätens områden (Fjätdalen) och mindre ofta, blott under svåra vintrar ned till Sonfjället. De går också in i Norge.

Sådana här uppgifter måste man naturligtvis utsätta för en kritisk granskning. Det är andrahandsuppgifter. Vem som egentligen har lämnat dem och när bete skett är det ingen som vet. Uppgifterna uppfyller inte på långt när lagens krav på bevisning för urminnes hävd.

Om samebyarna nu accepterar och åberopar uppgifterna så måste man ju också acceptera alla uppgifterna i von Dubens bok. Man kan ju inte bara åberopa att man har varit på Sonfjället och säga att det andra är fel. Accepterar man att det här innebär att Tännäs sameby under svåra vintrar har varit på Sonfjället då får man ju också lov att acceptera resten, vilket innebär att inga samer i Härjedalen i övrigt vistades inom omstämt område vid den här tiden.

1886 års rennäringslag

Om vi sedan går till 1886 års rennäringslag och tittar på förarbetena så har samebyarna åberopat utdrag ur särskilda utskottets utlåtande för att visa förutsättningarna för och rätten till vinterbetning utanför skattefjällen. Den bevisningen går ut på att regeln i dåvarande 1 § och nuvarande 3 § 2 p. rennäringslagen finns. Det har vi ju aldrig bestritt någon gång. Tvärtom så vitsordar vi regeln och hävdar, att den uttömmande reglerar rätten till vinterbete med ren. I övrigt säger ju inte det som samebyarna åberopar någonting om var det finns en vinterbetesrätt, och det är ju det som ska bedömas i målet.

Vi åberopar ur dessa lagförarbeten, de uppgifter som visar var vinterbete faktiskt förekom. För det har ju faktiskt kommittéerade undersökt ordentligt. Man har utförligt behandlat frågan om vinterbete, som var den stora tvistefrågan då. Man har sett till att KB har ordnat sammanträden med såväl samer som bofasta runt om i bygderna och där har man bland annat frågat så här. Är de åt samerna inom orten anvisade fjäll och nuvarande rättigheter till flyttning och bete tillräckliga för renskötseln? Om inte var önskas utvidgning?

Vad gäller vinterbete så uppgav/samerna inom nuvarande Tännäs och Mittådalens samebyar att man önskade utvidgning med Ljusnedals bruk och områdena Henvålen, Kraftaen och Brännvallen, som ligger norr om Särvfjället, områden som väl nu också är inköpta som åretruntmarker.)

Samerna i Undersåker, Kall och Åre ville för vinterbete ha områden norr om fjällkedjan och samerna i Oviken och Hallen, alltså nuvarande Tåssåsens sameby, ville ha områden uppe i Rönnåsen och Bastudalen inom Hallen. Ingen av samerna hade alltså

då önskemål om tillköp av marker för vinterbete (utanför vad som nu är åretruntmarker i Härjedalen.)

inom omständ.
härjedalen.

u-
Var?

Samebyarnas uppgifter om var man då vinterbetade innebär att samebyarna i Jämtland (Tåssåsen, Handölsdalen) överhuvudtaget inte gick ned mot (Härjedalen) (Samerna i Skärvasdalen, Ljungris, Mittådalen och Grönfjället (Mittådalen), flyttade alla till Särvfjället. Samerna i Rutfjället (Tännäs) flyttade till trakten av Högvålen och till Fjätens områden. Allt det här ligger ju utanför omstämt område.)

(Samerna i Härjedalen har också i brev till landshövdingen, föredraget och inlämnat vid ett sammanträde 1883, redovisat "det lapparne såväl i äldre som i senare både före och under avvittringen uppehållit sig på följande ställen, hvilka bära otvifvelaktigt vittne om det lapparne därstädes för längre tider såväl vår, sommar som vinter varit bosatta och hvaraf ostridigt framgår det lapparne till dessa trakter borde ega full sedvanerätt". De här av samerna angivna områdena ligger i allt väsentligt inom åretruntmarkerna.)

(Samebyarna säger att det här brevet utgör ett bevis på den aktiva samiska rättsbevakningen men hävdar, att det inte skulle ge underlag för att bedöma omfattningen av vinterbetesmarkerna och att förteckningen inte är fullständig. Jag måste säga att ju fler gånger jag läser dokumenten från den här tiden desto mer imponerad blir jag av exaktheten. Om samebyarna vill hävda att samerna då inte var fullständiga eller inte talade om vinterbetestrakter trots att det uttryckligen står så, så må man ju föra bevisning om det, men någon sådan har vi inte sett i målet.)

Kommittéade frågade också länsstyrelsen som i sin tur frågade kronolänsmännen var det förekom vinterbete med ren. Svaren blev (att det inte förekom något vinterbete med ren utanför skattefjällen.)

2

Efter den här utredningen konstaterar kommittéade, att vinterbete (för "Härjedalslapparna"), i den för samerna förmånligaste redovisningen, ägde rum på Särvfjället och på de omkring detta fjäll liggande skogstrakter, inom norskt område samt på Högvålen och Fjätens områden. Inget ligger inom omstämt område. Kommittéade har också låtit göra en karta, Haars karta som visar detta.

7
VAR?

Särskilda utskottet säger att (Herjeådalens) samer föra sina renar på vintern till Norge och Särvfjället och, på grund av det knappa utrymmet på skattefjällen, på enskilda ägor i dessas närhet. Samebyarna tycker att man ska se uttrycket "närhet" i relation till Frostvikenlapparnas flyttningar på 30 mil. Jag ser inget samband. Jag tycker ordet är klart. Det betyder vad det står, alltså enskilda ägor i fjällets närhet.

Keller

De här uppgifterna i förarbetena till 1882 års lag tycker jag fyller rimliga kvar på bevisning för urminnes hävd (dock med en reservation för områdena i Särvfjällets närhet, jag återkommer till det). De är lämnade direkt av samerna och de är lämnade vid den aktuella tiden. De är nedtecknade då, de är förhållandevis exakta.

den betesplats

(Det ska väl tilläggas, att de här uppgifterna talar emot von Dübens uppgifter. Här nämns inte Sonfjället.)

1898 års rennäringslag

(Om jag sedan går till 1898 års lagstiftning så har samebyarna åberopat en skadeersättningsbestämmelse och sagt: Härav framgår att – för det fall bestämmelsen över huvudtaget skulle varit påkallad – att renbetning ägt rum vintertid på enskildas ägor. Man har också åberopat 1866 års Kungliga brev till stöd för samma sak.

Vi har olika uppfattning om innehållet i sak. Vi menar att regeln aldrig varit tillämplig i Härjedalen förrän genom 1898 års lag. I vart fall måste det vara solklart att 1866 års brev sa, att regeln inte ägde tillämpning i Härjedalen. Med samernas synsätt skulle själva regeln mm visa att vinterbete ägt rum mellan 1831 och 1866 för att därefter upphöra totalt och återupptas 1898. Det är fullständigt orimligt. Regeln säger ingenting om var vinterbete faktiskt ägt rum. Den säger ännu mindre om, och i så fall var, det kan föreligga någon rätt till sådant bete i Härjedalen.

Tvärtom är det väl så att samebyarna slagit knut på sig själv med resonemanget för det framgår ju av de här breven att skadeersättningsreglerna, åtminstone vissa perioder, överhuvudtaget inte gällt inom Härjedalens kommun. Med samebyarnas resonemang skulle det då vara bevisat att det inte alls har förelegat något vinterbete överhuvudtaget under mer än 30 år. Eftersom rätt grundad på urminnes hävd upphör om den inte nyttjas på 30 år så har eventuell rätt upphört.

Inte heller uppgifterna om gode män säger något om var skador faktiskt inträffat eller bete skett. De visar att det inte behövdes gode män på annat än ett mycket begränsat antal platser inom Härjedalen. Man kan definitivt inte dra den slutsatsen, av t ex förordnandet 1910 av arrendatorn Johan Söderlund i Sörvattnet inom Linsells och Lillhärddals socknar, att renbete skett i dessa socknar, i vart fall inte utanför Sörvattnet. Bara tanken att Söderlund då skulle ha rest från Sörvattnet till t ex Lillhärddal för att besiktiga en skada är helt orimlig. Samebyarna påstår att man valde gode män som inte var från berörd by av jävsskäl, men då talar man mot sina egna uppgifter som säger att gode männen skulle vara från trakten. Vi har i stället tittat på uppgifter om var skador verkligen inträffat. De uppgifterna i "Tablå över de Jämtländska lapparnas renar och skadegörelse inom Sverige å de bofastes marker under åren 1916 – " visar att skador inträffat omedelbart i anslutning till renbetesfjällen och att samerna även vintertid frivilligt ersatt skador. Det kan inte uppfattas på annat sätt än att man inte ansåg sig ha rätt att vistas där

Samebyarna åberopar också ett uttalande i förarbetena till 1898 års lag för att styrka att bevisning inte ovillkorligen ska hänföras till tiden före 1886 års lags ikraftträdande, alltså 1/1 –89. Vår uppfattning i den frågan är, att uttrycket hitintills som står i 1886 års lag innebär att samerna ska bibehålla och nyttja de trakter de nyttjat av ålder vid den tidpunkten. 1886 års lag innebar en kodifikation av de förhållanden som gällde då, se dep. chefen i prop 1885:2, sid. 36. Det förhållandet att man i 1898 års lag tagit bort ordet hitintills innebär ju ingen förändring av huvudregeln, men däremot öppnas en möjlighet att fortsätta att nyttja marker som man kanske inte hade nyttjat i 90 år vid första lagens tillkomst utan kanske i 80 år. Någon möjlighet att börja beta på nya marker införde man inte genom 1898 års lag.

Fastighetsägarna har åberopat förarbetena till 1898 års lag (också, men då) för att visa var vinterbete faktiskt ägt rum. 1895 års kommitté gjorde ju precis som 1882 års kommitté med den skillnaden att kommittén åkte ut själva och höll sammanträden.

Till de här mötena så ställde kommittén också uttryckliga frågor, som: Kan rensköt-seln ordnas så att samerna såväl vinter som sommartid kan bli kvar inom avsatta land och särskilt anvisade trakter? Är flyttning nödvändig? Har den förekommit i större omfattning efter 1886 års lag än dessförinnan?" De här frågorna ställdes alltså till samerna vid möten och samerna redovisade sina synpunkter.

Kommittén hade bl a ett sammanträde med samer och bofasta i Funäsdalen 1895.

(Tännäs sameby förklarade att de inte behöver gå utanför sitt område efter de tillköp som hade skett men att man under ogynnsamma år hade flyttat ned till Fjätfjället.)

Lapparna etc
Övikens sameby, nuvarande Tåssåsens sameby, sa att de flyttade till skogstrakterna närmast skattefjället och att de hade träffat avtal med markägarna om att få göra det. Det närmaste *(Härjedalen)* byn kom var enskilda tillhöriga ägor vid Börtnan och trakten däromkring. *Klunja*

Åre-Storsjö sameby hade då inte någon ordning på renarna, samerna uppgav att renarna hade blivit skrämda genom nedskjutning på Ljusnedals bruk och hade förvildats och att de strövade fritt utan vederbörlig tillsyn över Ljusnan till Tännäs, Långå, Hede, Glöte och Lofsdalen, vidare ned till Kopparbergs län. Det står också att samerna inte önskade något hellre än att återgå till normala förhållanden. Något ordnat vinterbete förekom alltså inte utanför åretruntmarkerna. Tvärtom.

När det gäller Åre Storsjö flyttningar så är detta vad vi hänfört till "den stora oordningens tid". Av de här uppgifterna framgår ju klart att det är någonting som har börjat efter den nya lagens inträdande, alltså i princip någon gång efter 1890. Dessförinnan var det ordning i samebyn. Det framgår också att orsaken är att djuren har blivit skrämda och att samebyn inte flyttar renarna utan att renarna strövar utan tillsyn. Området som anges är också fullständigt obestämt. Man uppger till Tännäs, Långå, Hede, Glöte och Lofsdalen och vidare utöver gränsen till Kopparberg. En sådan här uppgift är ju till en början så obestämd så den kan ju inte läggas till grund för någon rätt till renbete. Dessutom är ju inte det här något bete som sker av samerna utan direkt mot deras vilja och det sker utan någon tillsyn överhuvudtaget. Det kan naturligtvis inte grunda någon rätt. Det är ju inte samebyn som utövar något vinterbete här utan det är ju enskilda renar som trots samernas vilja traskar iväg och betar.

Även de här uppgifterna från 1898 års lagstiftning är ju relativt tillförlitliga. De är lämnade direkt av samerna till kommittén och de är antecknade omedelbart och de är ganska exakta, bortsett från vad som uttalas om den stora oordningens tid. I övrigt bör uppgifterna med rimliga krav på bevisning kunna ligga till grund för en bedömning av frågorna i målet.

T f lappfogden Alarik Dahlkvists tjänsteberättelse från 1896

Nästa gång vi hittar uppgifter är i tillförordnade lappfogden Alarik Dahlqvist tjänsteberättelse år 1896.

Dahlqvist inleder med att säga: För en utredning av sedvanerätten torde en redogörelse för de olika samebyarnas vistelseorter och flyttningsvägar vara nödvändig.

VAR

*Ogiltig
= stämmer
utan tillgång
= i h. d. m.*

När det gäller Tännäs sameby så säger Dahlqvist, att de flyttade till Kärringsjön och betade på båda sidor om Rogen till Vattensjöarna och lite längre österut. Ibland stannade de där men ibland flyttade de till Lillfjället och ungefär 25 år tidigare hade betningen utsträckts ända till Fjätfjället. Man höll sig alltså helt och hållet utanför omstämt område.

Åre Storsjö sameby beskriver Dahlqvist rätt utförligt och säger att en stor del av renarna går utan bevakning till Särvsjöfjället och vidare genom Vemdalens socken ända bortom Vemdalens kyrka och en annan går ned över Ljusnan genom Tännäs samebys område och över hela västra delen av Linsells socken fram till Sonfjället. Någon ordentlig flyttning av samerna med sina renar har inte ägt rum på många år utan hava de farit efter sin boskap och slaktat av den genom skjutning där de anträffat den. Det här är fortfarande den stora oordningens tid. Det är ingen ordentlig flyttning, renarna går utan bevakning, de går över stora opreciserade områden. Vad samerna gör är att man följer efter boskapen, slaktar av den och skjuter den där man träffar på den. Det här är inte vinterbete i lagens mening. Det här kan inte ligga till grund för uppkomst av någon rätt, vare sig på grund av urminnes hävd eller sedvana.

- flyttning
- renar utan
alltså

Det är intressant i Dahlqvists berättelse att han beskriver hur Åre-Storsjö sameby flyttade efter gammal god sed. Det framgår ju av den beskrivningen att samebyn betade stora delar av renarna på norra sidan om fjällkedjan (Det enda bete som nämns i Härjedalen är att samerna i Storsjö sameby vinterbetade antingen på Ljusnedals bruks ägor samt ned mot Långå eller på Särvfjället och fram mot Vemdalskälen. (Här är man alltså lite grann utanför åretruntmarkerna och lite grann inom det omstämda området.)

oh

För Ovikens sameby, nuvarande Tåssåsens sameby, säger Dahlqvist att Ljunga älv utgör betesgränsen i söder.

Dahlqvist säger till slut att sedvanerätten kan ifrågasättas i Härjedalen och att de bofasta städse protesterar mot det bete som förekommer.

Det är läget 1896.

Om vi sedan tittar på renantalet vid den här tiden, så har samebyarna sagt att det var 60 – 70 000 renar under tiden vid 1890 års utgång och där kan man väl lugnt säga att den siffran saknar faktiskt belägg. Den kommer från KB:s femårsberättelse 1886 – 1890, där det står att lappfogden beräknar ökningen under de senaste åren till 15 000 – 20 000 och att man trott sig vara sanningen nära när man beräknat renstocken i länet till omkring 50 000 djur. Samebyarnas egen uppgift var ca 32 000 renar, alltså ungefär samma antal som uppgavs i förarbetena till både 1886 och 1898 års lagar.

Av det antalet kan ungefär 10 000 renar hänföras till samer i Härjedalen och det kan då jämföras med uppgifterna från avvitrningen som stannar vid 7 500 renar, det har alltså skett en viss ökning. Och sedan är det väl också klart att det sker en viss minskning på 1890-talet för de samebyar som berör Härjedalen. Så uppskattas renantalet 1896 till 7 500, ungefär det samma som vid avvitrningen och sedan sjunker ytterligare under resten av 1900-talet till ungefär 3 500. Därefter ökar det igen då och 1910 så har man åter fler renar än vid avvitrningen.

Vad man kan säga om det här är ju att oavsett vilka tal man använder så har ju renantalet haft en viss topp efter dåtida förhållanden vid den tid då uppgifterna i förarbetena till 1886 och 1898 års lagstiftningar lämnades. Då, vid tiden för lagstiftningarna och de uppgifter som lämnades då, behövde man alltså maximalt med betesmarker. Marker utöver det som är uppgivet har man alltså inte haft anledning att nyttja vare sig före eller efter den tiden fram till en bit in på 1900-talet.)

1898 års lappfogdeprotokoll

Om vi sedan går till 1898 års lappfogdeprotokoll då så berättar tillförordnade lappfogden P A Brännström där att Ovikens, alltså Tåssåsens sameby, flyttade till Ekorlandet, Torsborg, Börtnan, Viggesågen, alltså helt och hållet utanför omstämt område.

Åre-Storsjös sameby, nuvarande Handölsdalens och Mittådalen samebyar, flyttade till Backvallen och vidare till Högvålen och strövade sedan öster mot Grundsjöarna och åt söder. (Det här är ju lite svårtolkat för Grundsjöarna ligger ju inte öster om Högvålen.)

(Tännäs flyttade på samma sätt som 1896, alltså utom omstämt område.)

Det här är de uppgifter om vinterbete som finns före 1900-talet.

(Samebyarna har i sitt genmäle över fastighetsägarnas sakframställning pekat på några av dessa uppgifter om vinterbete utanför åretruntmarkerna under tiden fram till år 1900.

1873: Det är von Dubens uppgift om bete i Sonfjället.

1896: Dahlkvists uppgifter om bete under den stora oordningens tid, samt mot Vemdalskälen och Långå, uppgiften att Tännäs flyttar till Fjätfjället, som ligger utom omstämt område.

1898: en uppgift i ab 909 om bete i Herjeådalen, som då skulle avse en dalgång längs Härjeån ! Av protokollet framgår att man talar om landskapet Härjedalen till skillnad mot Norge. Var man i Norge eller Sverige ? var frågan.

1883: Man nämner också uppgifterna i förarbetena till 1886 års lag om bete i närheten av Särvfjället. Om man jämför det uttalandet av kommitterade med av samerna skriftligen till kommitterade framförda önskemål om tillköp av mark så ser man att det gäller Henvålen, Kraftraen och Brännvallen, områden norr om Särvfjället, utanför omstämt område, där man senare köpt till åretruntmarker. Det har man för övrigt gjort söder om Särvfjället också. Det finns ingenting som säger att uppgiften skulle avse bete inom omstämt område utanför nuvarande åretruntmarker.)

Samebyarna har då sopat rent på uppgifter om vinterbete före år 1900 och detta är allt man kan påvisa. Så påstår man att detta visar på bete långt utanför fjällen under 1800-talet ! Bortsett från uppgifter som har med den stora oordningens tid har bete praktiskt taget uteslutande skett inom åretruntmarkerna.)

(Under den här perioden köptes till marker och uppläts Säma kronopark, totalt 204 500 ha till ursprungliga renbetesfjällens 137 400 ha.)

1900 - talet

Nästa utredning är 1913 års utredning om renskötseln i Jämtlands och Kopparbergs län och syftet med den var ju då att se effekten av ett förbud att beta i Norge. Utredningen konstaterade att Tännäs och Åre Storsjö samebyar uppehöll sig på norskt område och att renskötsel enbart på svensk sida skulle kräva åtgärder, till exempel decimering av renantal eller ytterligare betesmarker utanför fjället. Här finns också en beskrivning av var vinterbete förekom. Utredningen säger att Tännäs sameby var i Högvålen och Sörvattnet) Åre-Storsjö sameby i Särvfjället, i Långåtrakten eller i Högvålen.

Det som är mest intressant är att utredningen ansåg att det inte fanns någon sedvanerätt i Härjedalen. Det framgår till en början av uttalandena om Åre-Storsjö sameby. Utredningen säger att den naturliga utfartsvägen vore längs Ljungans dalgång, men skulle samebyns renar följa den kommer de snart utanför sedvanerättsområdet. Utredningen sa att en utväg var att gå upp genom Lunndörspasset till Mattmar och nyttja Frostvikensamernas marker. (Sen säger utredningen, att även för Tännäs sameby är en sådan kustflyttning den enda lösningen. Utredningen ansåg alltså att det inte fanns någon sedvanerätt i Härjedalen för Tännäs och Åre-Storsjö samebyar. Den sistnämnda är numera Mittådalens och Handölsdalens samebyar.)

Kungälv

Att en utvidgning av renbeteslandet var nödvändig om man inte skulle beta i Norge framgår ju också av en resolution från länsstyrelsen 1914, som vi också återopat.

Det här förbudet det kom ju sedan 1919. I den tiden gjordes också Staaff sin utredning åt 1919 års lappkommitté, som uttalade att utredningen hade givit vid handen att så gott som samtliga socknar besökts av samerna för renbete. (Samebyarna redovisade sakframställningsvis innehållet i förordet till betänkandet där det sägs att kommittén har haft sammanträden på olika ställen. Något material från de sammanträdena finns inte i målet och utgör alltså inte stöd för kommitténs påstående.) Det som finns är lappfogden Staaffs utredning och den är ju intressant därför att den visar att kommittéen hade fel. Staaff nämner för Anarisets och Tåssåsens samebyar: möjligen inom Klövsjöfjället, Källberget och Gavelåsen, som alla ligger utanför omstämt område. Han nämner också Ljungans dalgång. *de tre samerna*

För (Mittådalens och) Handölsdalens byar så nämner Staaff södra sidan Ljusnan i närheten av Ljusnedal, Grundsjön, Medskogen, Långå, Särvfjället, Särvsjön, Ransundet och möjligen Vemdalen, Henvålen på gränsen mellan Storsjö och Vemdalens socken och Källberget som ligger i Storsjö socken. För Tännäs sameby nämner han Tännäs socken, Sörvattnet och angränsande marker, Lofsdalens by, han nämner Storfjäten som alltså numera ligger i Kopparbergs län och i Hede Ransundet. Det är de uppgifter som finns. Det här visar ju att kommittéens slutsatser är totalt felaktiga. (Dessutom kan man säga om de här uppgifterna att de inte uppfyller kraven på bevisning för urminnes hävd i åtminstone ett fall. Staaff nämner hela Tännäs socken. Det är ett exempel på en uppgift som är för obestämd för att kunna ligga till grund för fastställande av en nyttjanderätt grundad på urminnes hävd eller liknande. Man kan då inte ange en hel socken på det här viset. Frågan är också vad Staaff har menat. Det han angivit kan avse både sittplats och vinterbetestrakt. Det är ju uppenbart att Tännäs

Kolln

sameby har sittplats i Tännäs socken men det är lika uppenbart att man inte har vinterbetat i hela socknen. Jag återkommer till det.)

Staafts utredning är ju däremot väldigt intressant när det gäller och beskriva händelseutvecklingen. Han säger ju klart och tydligt att Oviks- och Härjedalssamerna i det närmaste inte haft några flyttningar annat än till deras fjäll närmast angränsande trakter och sedan säger han, först på senare tid då mossbete och renbetesland och närgränsande enskilda marker blivit sämre så har de måst utsträcka sina vinterflyttningar och torde de i framtid bli nödsakade att än vidare utsträcka dem. Det här sägs det inget om i materialet från 1800-talet, så mellan sekelskiftet och tidpunkten för Staafts utredning, som är överlämnad 1922, så har det hänt någonting. Här har alltså överbetning blivit märkbar, samebyarna har blivit tvungna att börja gå utanför tidigare betesområden.

En annan orsak till utvecklingen som Staaf inte nämner direkt är övergången från intensiv till extensiv renskötsel. Det framgår en del av Haarstads bok och det framgår också tydligt utav Lars Thomassons redovisning. På 1800-talet fram till seklets slut har samebyarna bedrivit en väldigt intensiv skötsel med små hjordar, med mjölkning, med getning och med väldigt nära kontakt mellan samer och renar. Man har levt med varandra och flyttat med varandra och renarna har varit förhållandevis tama. Så övergår man till köttproduktion, man slutar mjölka, man får större hjordar. Man får vildare djur så att säga vilket ju Staaff också beskriver. Samerna är tvungna, säger Staaff, att flytta renarna för att hålla dem tama och det här sker då, säger Lars Thomasson, under en övergångsperiod fram till ungefär 1930. Till det kommer då betesförbudet i Norge. Och här har vi alltså skälen till att det börjar hända saker en bit in på 1900-talet, till att samebyarna och renarna utsträcker sina vinterbetesmarker.

Det finns inget som helst stöd för att det har skett något renbete utöver vad Staaff redovisar. Däremot kan man som sagt ifrågasätta uppgiften beträffande Tännäs och det kommer jag åter till.

Vi har också återopat en utredning från 1935. I den redovisas åter vinterbete. Tåssåsens sameby håller sig i Tåssåssfjällen utom omstämt område. För Handölsdalens sameby så säger utredningen att byn söker sig ner åt östra Härjedalen vanligen kring Vemdalen eller Klövsjö. Tranris sameby är rätt intressant. För första gången så flyttar byn 1934-35 till trakten norr om Hede, annars har man varit i Särvfjället. Mittådalen säger att man betar i Högvålen och Långå. Beträffande Tännäs sameby sägs det klart och tydligt att byns område är ett utomordenligt rikt lavland och att tillgångarna på det slaget av bete aldrig ens till närmelsevis kunna bli utnyttjade och att flyttningar inför vintern utom byområdet inte av behov påkallade. Utredningen påpekade också, att man skulle reducera renantalet till tillåtna 11 300 renar. Tännäs hade då 1 800 renar.

I 1940 års utredning redovisade man utvecklingen av renantalet för de här byarna. Det fanns ungefär 7 000 renar år 1920, knappt 14 000 renar år 1930 och drygt 15 000 renar år 1935.

1948 års Jämtlandsutredning redovisade orsaker till missförhållanden inom renskötseln. Utredningen påtalade bland annat övergången från intensiv till extensiv renskötsel. När det gäller Tännäs så uppges återigen att byn betar mellan Lillfjället,

Kölosen och Storfjäten. Mittådalens sameby flyttade två grupper till Strådalen och Lofssjön och fjällen söder därom. Tåssåsens sameby gick längs Ljungan mot Klövsjöfjällen. Handölsdalens sameby flyttade från Särvfjället ned mot Hedeviken och Tumsjön och det framgår också att det var något helt nytt för Handölsdalens by. Det avvek högst väsentligt från tidigare arbetsmetoder.

Den här utredningen innehåller en väldigt intressant beskrining av hur noga renarna bevakades och hölls i hjordar.

Byarna har alltså börjat att sträcka ut flyttningarna. Från Särvfjället mot Hede och från Ljungan och ned mot Klövsjö och Vemdalen. Det finns uppgifter om bete i området söder om Lofssjön. Det här är 1948.

Vid den här tiden finns ju också en redovisning av Ernst Manker som väl får anses som en av de mest sakkunniga vad gäller samefrågor. Det som är intressant är bl a att han anger att Handölsdalens sameby före 40-talet inte betade söder om fjällkedjan utan höll till norr om fjällkedjan. Samma gäller beträffande Tranris som numera ingår i Handölsdalen. Manker uppger bete på vintern i Klövsjö, Hede och Särvsjö byar för Handölsdalens sameby. Tåssåsens sameby vinterbetade såvitt gäller Härjedalen möjligen i Klövsjöfjällen, men i övrigt i områden långt norrut. För Mittådalens sameby nämns området sydost om renbetesfjällen ned till Sonfjället, Hovärken och Häggingfjället. För Tännäs sameby nämner Manker vinterland söderut till gränsen mot Dalarna vidare mot sydost till Storfjäten. Alltså inom nuvarande åretruntmarker. Det är alltså runt 1950 som han skriver det här. Det är ju fortfarande väldigt begränsade områden vi talar om.

Det som kan vara intressant att nämna den här tiden är att renantalet enligt Ivan Lundbergs uppskattningar uppgick för 4 utav 5 av de här samebyarna till drygt 20 000 jämfört med tillåtna knappt 8 000. Tittar man på renantalet under 1900-talet så har det varierat mellan 8 000 – 12 000 från 1910 och framåt enligt samebyarnas uppgifter, men 1950 är antalet plötsligt uppe i 19 000 renar. Sedan sjunker det något under 50- och 60-talet men det ligger fortfarande under slutet av 1960-talet mellan 15 – 20 000 enligt samebyarnas uppgifter. Men det händer någonting under den här perioden, fram till omkring 1950 har vi en successiv utbredning ner mot Vemdalen, mot Hede, kanske ner mot Sonfjället. Men Tännäs håller sig väldigt väl inom sina marker.

Det här har vi också fått bekräftat av de vittnen vi åberopat. Jag kan väl säga någonting om dem också. Oskar Holmin fastnade jag för därför att han så klart och tydligt bekräftade uppgifterna i lappfogdarnas årsprotokoll om bete i Glissjöberg 1930 och att det var en sensation. Det förekom ett år och det upprepades inte. I övrigt så hade Holmin av förståeliga skäl pga sin ålder svårt att ange årtal. Det han kunde knyta ihop var expansionen av renbete med arrenderingen av mark för anläggning i Korselbränna. Det bekräftade flera av vittnena. Jag tycker de gav en klar bild av att bete förekom ovanför Hede och Vemdalen fram till 1950-talet, att det utökades försiktigt, successivt under 1950- och 1960-talen för att med Leif Erikssons ord "explodera" under 1970-talet med Korselbränna som bas. Som skäl uppger vittnena samstämmigt att renantalet ökade dramatiskt och man överbetade helt enkelt. Man var tvungen att snabbt söka sig längre och längre bort. Även Ivan Lundberg bekräftar ju att renantalet har ökat kraftigt under hans tid som lappfogde, han säger att det har ökat med 10 – 15

000 från 1955, det innebär ju att man har gått från 15 000 uppgivna renantal till 25 – 30 000, alltså en fördubbling, och det är före Tjernobyl, märk väl, det är före Tjernobyl. Man har alltså gått från en intensiv renskötsel under 1800-talet till en extensiv renskötsel under 1900-talets första årtionden och sedan, för att använda ett av vittnens uttryck, från en extensiv till en explosiv renskötsel på 1970-talet. Vittnena har också berättat att bete följts av protester.

Det finns en del andra teman och bevisteman från samebyarnas sida som jag tänkte beröra.

Lars Thomasson har åberopats för att styrka att sedvanerätten betraktas som en verklig rätt i samband med lagstiftningen. Det tycker vi också. Frågan är ju var det finns betesrätt. Thomasson ska också styrka att sedvanerätten till vinterbetesmarkerna är förutsättningen för den samiska kulturens fortlevnad i landskapet. Det säger ju ingenting om vart vinterbete har förekommit eller var rätt till vinterbete kan finnas. Bevis temat är ju för övrigt fullständigt meningslöst om det inte definieras närmare, hur många renar, hur många samer, vilka fjäll osv.

När det gäller vittnen så har samebyarna också hört Ivan Lundberg. Här kan vi ju dokumentera att Ivan Lundberg saknar belägg för det han säger på i vart fall tre punkter.

Han framför till exempel en hypotes om att det renantalet på 1890-talet skulle ha medfört överbetning, betesbrist och sjukdomar vilket gjort att renantalet reducerats. Vi har tagit fram ett protokoll från 1898 som visar att det inte var så. Han har uttalat att uppgifter i protokoll från Tännäs sameby om att Tännäs samebys renar 1929 – 1932 betat hela året inom lappbyns område enligt årsprotokollen skulle bero på dåligt bete. Av protokollen från 1931 och 1932 framgår att Lundbergs antagande är fel. Lundberg har också i sitt första utlåtande, från sin ämbets tid bestyrkt att vinterbete regelbundet ägt rum söder och österut till en linje som i huvuddrag går mellan Ytterhogdal och Älvsros, Sveg, Lillhärdal och Säma. På min förfrågan vid sammanträffande med Lundberg den 23 november 1993, ab 826, har han som belägg på detta kunnat nämna Tännäs samebys bete kring Haftorsbygget och kring Lövnäsullen, som skulle ha skett omkring 1960/70. Haftorsbygget ligger utanför Härjedalen.

Uppgifterna om

Lövnäsullen finns i årsprotokollen. Man har betat i Lövnäsullen –69, –70 och –71. Dessutom säger Lundberg att Tåssåsen har betat i trakten av Ytterhogdal under mycket sen tid. I övrigt har han inga belägg för sitt påstående. Han bekräftar ändå att han står för uppgiften vid huvudförhandlingen och bekräftar också på direkt fråga, att han inte har några andra belägg än de nyss nämnda. Det här gör ju att man får vara försiktig när man bedömer värdet av Lundbergs utlåtande. Det här är ju egna hypoteser som det genomgående saknas belägg för. Utlåtandena avser ju också till stora delar tider då Lundberg inte har tjänstgjort som lappfogde och inte har någon egen kännedom om. Ta till exempel hypotesen om Ovikens lappbys önskemål att få vistas i Klövsjö fjäll och att det skulle vara någon slags konkurrens med Tranris. Det framgår det av årsprotokollen att Tranris överhuvudtaget aldrig hade betat i de här trakterna vid den tiden. Man kom inte söder om fjällkedjan förrän omkring 1925 så på 1910-talet fanns det ju ingen konkurrens om Klövsjöfjäll med annan sameby, men däremot så fanns det naturligtvis motsättningar hos bönderna.

Man måste se utlåtandena mot bakgrund av Lundbergs uttalande att han lever med och för samerna samt att alla på länsstyrelsen var av den uppfattningen att det fanns sedvanerätt i hela Härjedalen. Lundberg har sitt hjärta hos samerna.

Runes redovisning är också rätt intressant. Han berättar att han var i Härjedalen för två år sedan och då fick han reda på vilka betesområden som samebyarna använder. Det är ju inget som Rune har kunnat iaktta utan han återger vad samebyarna har uppgivit för honom 1993. Och de uppgifterna är intressanta ur två synpunkter. För det första därför att det framkommer att Mittådalens sameby inte har vinterbetesland norr om vägen mellan Hede och Funäsdalen "Vinterbeteslandet, som utnyttjas från oktober till april utgörs av området söder om riksväg 84 mellan Lossens östra ända och Hede ...". För Tännäs sameby anger Rune: "Sommarbete ovan skogsgränsen bedrivs inom områdena på båda sidor om väg 84 vid Tännadalen och Fjällnäs. Söder om väg 84 sker betning under juni och juli månader och norr om vägen från senare halvan av juni till mitten av augusti månad. Fram till november uppehåller sig renarna i fjällskogen inom byns åretruntmarker..... Under sensommaren och hösten utgör Rogenområdet en central del av betesområdet..... Vinterbetet, som utnyttjas från jul fram till maj, omfattar ett stort område som sträcker sig från Råndan ned mot Österdalälven vid Särna". Tännäs sameby vinterbetar alltså inte i Tännäs socken utanför åretruntmarkerna. Detta är samebyns uppgifter som Rune för fram.

Runes uppgifter i övrigt strider ju helt mot alla fakta. Han påstår att renar alltid har betat överallt i Härjedalen utan att ha någon som helst kännedom om förhållandena. Det strider ju helt mot samebyarnas egna uppgifter ända från lagstiftningens början till nutid. Det framgår ju tvärtom av de uppgifterna att man har flyttat med hjordarna till och från vissa angivna trakter. Rune säger också att man naturligtvis börjar och beta vid fjällen, renen går ju inte längre än vad den behöver. Det är ju rätt anmärkningsvärt att han inte kan svara på ordförandens fråga om utsträckningen påverkas av om det finns 5 000 eller om det finns 40 000 ren medan han däremot vågar påstå att om man halverar antalet ren så uppehåller sig renarna ändå på samma yta. Jag tycker Ivan Lundbergs kommentar efter förhöret med Rune vara ganska talande. Ivan Lundberg konstaterade att han hade fått lära sig mycket nytt som han inte visste tidigare efter 33 år som lappfogde och assistent. Värde av Runes utlåtande egentligen bara att få samebyarnas redovisning av vinterbetes- och sommarbetesmarker för Tännäs och Mittådalens samebyar.

Sen vill jag ta upp årsprotokollen med lappfogdarna. Där finns alltså uppgifter som är lämnade av samebyarna årsvis i anslutning till varje års vinterbete. Det är samernas egna uppgifter, de är aktuella och de är nedtecknade på en gång. De är förhållandevis exakta. Det finns exempel där man får vara försiktig, t ex från 1950-talet där Handölsdalen säger att man har betat inom Hede och Vemdalens socknar, de uppgifterna är naturligtvis för vidlyftiga och de får man hantera med varsamhet, men i stort sett verkar uppgifterna vara vederhäftiga.

Protokollen är i huvudsak åberopade av samebyarna. Vi vitsordar de uppgifter om vinterbete som finns i dessa. Vi har också åberopat några protokoll som saknades i samebyarnas sammanställning.

De här uppgifterna står då i viss mån i motsatsförhållande till de uppgifter som Huss har lämnat. Han har en helt annan teknik. Han har gått ut i efterhand, åkt ut till människor i ett bestämt syfte och frågat var vinterbete sker. Och det gäller då för personer ofta i ganska ansevärd ålder att minnas tillbaka 10, 20, 30, 40, 50, 60 år och det säger sig självt att det ställer till problem. Här måste man vara ytterligt aktsam när man bedömer värdet av de här uppgifterna. Det här är ingalunda några vittnesutagor under ed som talas om i 15:4 ÄJB. Det man möjligen kan ta fasta på är de nyheter som inträffar. När det händer någonting särskilt, någonting nytt. Sådant brukar man ju minnas, men att minnas tillbaka hur det var är utomordentligt svårt. Klart med Huss är ju att *han inte anges någon gräns för sedvanerätt utan för vinterbete med ren 1926 – 1958*. Klart är också, att det inte finns någon uppgift om vinterbete söder om linjen. Klart är också att Huss, enligt Lundberg, som alla andra på länsstyrelsen ansåg att rätt till vinterbete fanns i hela Jämtlands län men som Lundberg sa, Huss kunde inte finna belägg för vinterbete söder om den här linjen. Klart är också att det enligt Huss också finns områden innanför den här linjen som inte är vinterbetade. Klart med Huss är också att han har missat i utredningen. En allvarlig miss är att han överhuvudtaget inte har beaktat om det har gått så lång tid att rätt kan ha upphört. Han har över huvudtaget inte beaktat protester trots att det var protester som föranledde utredningen. Dessutom finns det ju ett konkret bevis på att han inte har förmått koppla ihop rättsfrågan med sakförhållandena. Huss uttalar sig nämligen som sakkunnig i målet om Lossen och ansåg att det fanns sedvanerätt till vinterbete där. Högsta domstolen kom fram till att det inte fanns sedvanerätt. Huss tycks totalt ha låtit bli att koppla ihop rättsregeln med faktiska omständigheter i sin utredning. För hade han gjort det så hade han ju inte kunnat komma fram till annat än att det inte fanns sedvanerätt i Härjedalen.

Det är ju naturligtvis också så, att Huss uppfattning i sedvanerättsfrågan saknar betydelse. Den frågan ska ju tingsrätten ta ställning till. Betydelsen ligger i materialet.

Jag menar att årsprotokollen generellt ska tillerkännas vitsord framför uppgifterna i Huss utredning, särskilt uppgifterna från samer och markägare som ofta är lämnade långt i efterhand.

Fastighetsägarna bestrider att vinterbete förekommit utöver vad som redovisas i årsprotokollen.

I det sammanhanget ska framhållas Ivan Lundbergs uttalande, att han inte har några belägg för att det förekommit vinterbete utöver vad som anges i protokollen. Lundberg har då arbetat med eller haft ansvaret för att föra protokollen under tiden 1953 – 1971. Han kan inte heller ange några belägg för vinterbete överhuvudtaget utanför Huss linje utom Haftorsbygget, som ligger i Kopparbergs län, Lövnäsudden på 60/70-talet, vilket redovisas i protokollen och Ytterhogdal i mycket sen tid.

Det finns alltså inget stöd för samebyarnas påstående, att bete förekommit i andra trakter än som anges i protokollen. Tvärtom får anses styrkt att detta inte förekommit.

Utöver Lundbergs uppgifter om vinterbete under mycket sen tid i Ytterhogdal finns det alltså inte någon utredning i målet, om var och när vinterbete förekommit från och med 1972.

Från fastighetsägarnas sida anser vi att vi visat på den utveckling av renskötseln som skett. Vi tycker att beskrivningen är riktig, den är belagd med bevis i form av utdrag ur domböcker, avvittningen, förarbeten, årsprotokoll och andra utredningar. Vi kan visa både när, hur och varför den expansionen har ägt rum. Vi tycker att det är viktigt att ha den kunskapen för att kunna bedöma tvistefrågorna.

Samernas talan

Samebyarnas tre första grunder går ut på att respektive sameby har rätt till vinterbete på grund av urminnes hävd eller sedvana. Detta bygger i sin tur på att renarna har betats ett antal gånger på markerna.

Då frågar man sig, på vilka marker samebyarna anser att de har rätt att beta? Det vet vi, det framgår av partsförteckningen. Det är ett antal exakt angivna omstämda fastigheter det handlar om. Vilken sameby är det som har utövat betet? Jo, det är numera fyra enskilda samebyar, separata juridiska personer *sedan 1971 års rennäringslag*. *Sedan dess är också renskötselrätten uttryckligen knuten till samebyn*. Tvisten gäller att fastställa om det finns en belastning på en fastighet till förmån för resp. sameby. Det gäller en form nyttjanderätt som enskild sameby påstår sig ha på enskild fastighet. Det innebär, att det enda nyttjande som kan läggas till grund för uppkomsten av en sådan rätt är det nyttjande som har skett av just den samebyn på den aktuella fastigheten. Då säger samebyarna, att även det nyttjande som har skett av andra byar kan ligga till grund för uppkomsten av en rätt. Det är fel. Det går inte av såväl formella som sakliga skäl. Rent formellt kan inte åberopas hävd av annan än den som gör gällande rätten. Det framgår redan av lagtexten i ÄJB. Även i sak måste det vara så att nyttjaren och den som gör gällande urminnes hävd är samma person.

Anta att en person gör gällande att han har rätt att fiska på annans fastighet och så åberopar han urminneshävd till stöd för det. Till stöd för sin talan säger han att det inte bara är han som har fiskat utan att andra har fiskat också. Ska det vara ett stöd för att den här personen också har rätt att fiska? Är det inte snarast tvärtom. För här talar vi ju faktiskt om begränsade resurser. Det förhållandet att någon annan också är inne och fiskar eller som här nyttjar renbetet tyder väl snarast på att den som då hävdar rätten inte har rätten utan det är den andre som har rätten eller i vart fall att det råder konkurrens om betet och rätten till betet, jämför Ivan Lundbergs redogörelse för Tåssåsens och Handölsdalens betesområden. Det här visar ju hur orimligt det är att åberopa nyttjande som annan gör för sin egen hävd.

Vi hävdar alltså att en sameby inte äger rätt att åberopa annat nyttjande till stöd för sin hävd inom viss trakt än som samebyn själv utövat i trakten. Bete som annan sameby utövat inom trakten kan inte åberopas för hävden utan talar snarast mot påståendet om hävd.

Eftersom det fanns inte samebyar förrän i mitten av 1890-talet och det alltså inte kan ha förekommit 90 års nyttjande så kan inte rätt till vinterbete ha uppkommit före 1972 för någon av samebyarna. Talan ska alltså bifallas redan på den grunden.

Då säger samebyarna att 90 års nyttjande visst är möjligt, eftersom det redan före 1886 års lag förelåg en viss kollektivisering genom sambruk. Och då frågar man sig,

vilka hade den rätten och hur gick den över till respektive sameby. Det här måste ju samebyn styrka. Vilket kollektivt bruk har till exempel förevarit på Tossås- och Hundhögs skattefjäll före 1886 års lag och hur har det sedan övergått till Ovikens och sedemera Tossåsens sameby. Det finns ju ingen som helst utredning om det i det här målet.

Nästa fråga är om samby får åberopa det nyttjande som skett av enskilda samer före 1886. Vi bestrider det. Och även om det skulle vara så som samebyarna säger att de får åberopa nyttjande som har skett av enskilda samer före 1886 års lag så är det ju upp till samebyn att visa att det har skett sådant nyttjande och att den som har utövat det nyttjandet är föregångaren till den aktuella samebyn.

Jag tar ett konkret exempel. Tännäs sameby hävdar nu rätt till vinterbete i Lövnäsullen. Då måste ju samebyn, om den åberopar något nyttjande före 1886 års lag, kunna visa att samer som satt på Rödfjället eller Grönfjället nyttjade marker kring Lövnäsullen för vinterbete. Det nyttjande som åberopas måste ju alltså i vart fall vara hänförligt till de skattefjäll som numera ingår i den samebyn som fört talan.

Ett annat exempel. Von Duben nämner, att lapparna som satt söder om Ljusnan, alltså nuvarande Tännäs sameby, gick till Sonfjället under svåra vintrar. Nu hävdar Handölsdalens sameby rätt till vinterbete i trakten av Sonfjället. Handölsdalens samebys skattefjäll har aldrig omfattat fjäll söder om Ljusnan och samebyn kan alltså inte åberopa det nyttjandet till stöd för sin hävd. Det kan i så fall bara Tännäs sameby, som inte hävdar betesrätt på Sonfjället.

Vad är det för rätt som avses i lagen ?

Det finns över huvud taget ingen laglig möjlighet att bedriva renskötsel utanför renbetsfjällen under tiden 1/5 – 30/9. Tvisten gäller vinterperioden. Innebär det att allt bete är tillåtet under den tiden ? Nej ! Som numera klart anges i lagen avser rätten vinterbete. Se Jörgen Bohlin's skiss i sitt inledningsanförande. Rätten avser alltså inte vårbetesland, sommarbetesland eller höstbetesland utan endast vinterbetesland. Departementschefen uttalade i prop. 1885:2, sid. 34: "Vid angifna förhållande och då Lapparne städse ansett flyttningen vintertiden såsom en rättighet, hvilken af ålder tillkommit dem, synes man med fullt skäl berättigad antaga, det Lapparnes flyttning under vintern å de trakter, som de af gammal sedvana hittills hafva besökt, måste vara icke blott ett af den bofasta befolkningen tåldt intrång utan en verklig rätt, äfven om något uttryckligt lagstadgande till stöd för denna rätt hittills icke förefunnits.....På dessa och öfriga grunder, som i komiterades betänkande blifvit anförda, synes komiterades uppfattning af sedvanans betydelse i fråga om Lapparnes gamla vinterflyttningar vara den rätta".

Stadgandet kan alltså inte åberopas till stöd för att ta i anspråk marker utanför renbetsfjällen för vår- eller höstbete, även om betet skulle ske inom tillåten tid. Det är endast vinterflyttningar som ryms inom bestämmelsen.

Det här är inte konstigare än att en bostadshyresgäst inte får använda sina utrymmen till kontor eller vice versa.

Markanvändningsplanerna

Vad grundar sig då samebyarnas inställning i målet. Ja, så mycket är klart att det inte är faktiska omständigheter till stöd för var vinterbete förekommit. Nej, det är markanvändningsplanerna ! Vad är då dessa ? Jo, det är år 1990 upprättade planer som syftar till att redovisa rennäringens markanvändning, utgöra underlag för samebyarnas egen driftplanering, utgöra förhandlingsunderlag vid överläggningar med konkurrerande markintressenter samt ligga som underlag vid kommunal och annan planering. Planerna har inte det minsta med rättsfrågorna eller bevisfrågorna i målet att göra. Dessutom är det så, att markanvändningsplanerna inte stämmer med samebyarnas inställning i målen. Visa 1) kilen mellan Tännäs och Mittådalens samebyar, 2) Handölsdalens sommar- och höstbetesland och 3) Tännäs sommar- och höstbetesland.

Fakta, grunder och yrkanden

Jag har nu rest över Härjedalen under ca 100 år, från öster till väster. Nu ska jag börja att vända tillbaka och se vad de fakta som finns i målet innebär när man ställer samman dem med grunder och yrkanden.

Till de delar talan medgivits ska den bifallas på grund av medgivandet. Jag vill säga att detta bifall är viktigt i sak. Problemet är inte enbart att veta om det föreligger rätt till renbete på en fastighet utan också att veta vilken eller vilka samebyar som betat eller gjort anspråk på betesrätt.

1. 1886 års lag krävde att bete "hitintills" ägt rum av ålder. För att markerna ska ha nyttjats av ålder måste de ha börjat betas kring sekelskiftet 1700 – 1800. Då finns det inga uppgifter om vinterbete med ren utanför skattefjällen. Redan på den grunden ska talan bifallas för samtliga fastigheter.

Trots ändringen i 1898 års lag, då uttrycket hitintills togs bort, hävdar vi att samebyarna inte har möjlighet att ta nya marker i anspråk efter 1889, då första lagen trädde i kraft *och betet skall, som huvudregel ha skett av ålder före 1889. Undantag kan möjligen förekomma om bete skett regelbundet och okvalt under såg 80 år före 1889. Då kan möjligen resterande kvalifikationstid få löpa efter 1889.*

De enda områden som omnämnts med uppgifter om vinterbete *före 1889* är von Dubens uppgift 1873 om att Tännäs sameby nyttjade Sonfjället under svåra år och 1882 års kommitterades uppgift om bete på omkring Särvfjället liggande skogstrakter.

Vad gäller Sonfjället så är det en andrahandsuppgift, den säger inget närmare om var i Sonfjället, den säger inget om när och då vet vi att vildrenarna sköts ut på mitten av 1800 – talet. Det måste alltså röra sig om *nödbete under några år* tiden efter 1850. *Såna här obestämda andrahandsuppgifter om enstaka betestillfällen kan inte utgöra grund för uppkomst av rätt grundad på urminnes hävd. I vart fall kan det inte ha varit lagstiftarens avsikt när han sagt att bete inte ovillkorligen måste ha skett före 1889. Kravet på utredning måste ställas högre. Uppgifterna gäller dessutom Tännäs sameby, som har medgivit talan för den trakten.*

Skogstrakterna kring Särvfjället är obestämda. Avses områdena norr, väster, söder eller öster om fjället ? Söder och norr om Särvfjället har åretruntmarker tillköpts. Det mesta, särskilt uppgifterna 1883 om att samerna önskade tillköp av Henvålen,

Kraftraen och Brännåsen, tyder på att bete förekom norr om Särvfjället, utom omstämt område.

Det är inte utrett att betet skett på omstämda fastigheter.

Med vår syn på innebörden av uttrycket hitintills och uttalandet i förarbetena när det togs bort, så kan de här uppgifterna inte grunda rätt till vinterbete.

2. Om då går vidare och tänker oss att tingsrätten skulle anse att en rätt till vinterbete kan uppkomma på nya *och gamla* marker även efter 1889. Det innebär att man helt skulle bortse från "hitintills".

Som sagts inledningsvis bygger både samebyarnas förstahandsgrund och andrahandsgrunden på urminneshävd. Beträffande rennäringslagen framgår det numera av både lagtext och propositionen 1992/92:32 att rätten till vinterbete grundas på urminnes hävd.

Som tidigare framhållits kan rätt på grund av urminnes hävd inte uppkomma efter 1972.

Kvalifikationstiden anses vara 90 år. Då ska man alltså gå tillbaka till förhållandena 1881. *Bete måste ha börjat senast då för att betesrätt enligt rennäringslagen skall kunna ha uppkommit.*

Uppgifter om vinterbete finner man då i förarbetena till 1886 års lag. De ger ju vid handen att det då inte förekom vinterbeten inom omstämt område, annat än i skogs-trakter vid Särvfjället. Vad beträffar den uppgiften hänvisar jag till vad jag sa nyss. Den enda uppgift i övrigt som finns från den tiden är uppgiften från von Düben om vinterbete i Sonfjället från Sör- och Västerlapparna, alltså Tännäs sameby. Även i den delen hänvisar jag till vad jag nyss sagt.

Det är alltså inte utrett att bete förekommit i minst 90 år på omstämda fastigheter.

Det innebär att talan ska bifalls för samtliga käreande.

Samebyarna hävdar, att kvalifikationstiden löper även efter 1972. Vi bestrider alltså detta. Även om samebyarna skulle ha rätt i det, så är det ju faktiskt så att det finns en enda uppgift om var vinterbete har förekommit för tiden efter protokollen slutade föras 1971, och det är Ivan Lundbergs uppgift om bete i Ytterhogdal i mycket sen tid. Som sagts tidigare bestrider fastighetsägarna att det skett något bete utöver vad som står i årsprotokollen. Det innebär ju att vi i sak har att bedöma samma period i alla fall, samma 90-årsperiod, nämligen 1882-1971.

Även om det är som samebyarna säger, att rätt kan kvalificeras efter 1972 så är det inte utrett att vinterbete skett under minst 90 år och då ska talan i alla fall bifallas.

3. Om vi sedan går igenom kommunen och börjar söderifrån med reservbetesområdena, så kan vi konstatera att det inte finns en enda uppgift i målet om bete inom de områdena. Det enda är vad Ivan Lundberg säger om att bete i Ytterhogdal förekommit under mycket sen tid. Finns inga uppgifter som uppfyller vare sig första, andra eller

tredjehandsgrunden. Dessutom är det väl så när det gäller reservbete att man kan ifrågasätta om det inte krävs en längre kvalifikationstid än 90 år. Ett mer sällsynt bete borde ju rimligen kräva längre kvalifikationstid. Hur man än ser på det så är ju saken klar.

Det är inte utrett att bete förekommit vare så ofta eller så lång tid som krävs enligt första, andra eller tredje grunden.

Talan skall bifallas i de områdena.

4. Om vi sedan går upp till nästa linje som då är Huss linje så är det klart att det inte finns ett enda belägg i Huss utredning för att vinterbete skett utanför den linjen. Det finns några belägg i årsprotokollen. De säger att Tännäs har varit i Lövnäsullen tre gånger, 1969, 1970 och 1971, det är det enda. Och det räcker ju inte för uppkomst av vinterbetesrätt för någon av samebyarna. Inte enligt någon av grunderna. Vad gäller Lövnäsullen som ligger i Lillhärda är det ju dessutom så, som framgår av vittnesförhören med Yngve Smeds att det har varit protester, det har varit förhandlingar, det har lett till s k TIGavtalet.

Inte heller inom dessa områden är utrett att bete förekommit i tillräcklig omfattning enligt samebyarnas grunder.

Talan skall alltså bifallas för alla fastigheter utanför Huss linje.

Tåssåsens sameby

Sen tänkte jag göra en bedömning sameby för sameby. Jag börjar då från öster med Tåssåsens sameby.

De delar av omstämt område inom Huss linje, som berörs av Tåssåsens sameby är alltså de nordliga och nordöstra delarna av Vemdalens socken. Det är framförallt Klövsjöfjäll som då till stor del ligger utanför Vemdalens socken.

När det gäller Tåssåsens sameby, så är det på det viset att 1895 års kommitté klart uttalar en sydlig gräns för vinterbete i Ljungans dalgång. Sedan finns det uppgifter i Huss utredning om att den sydliga gränsen skulle gå från Henvålen till Källberget ner över Myrvallen till Oxsjövälen och Klövsjöfjäll. De här uppgifterna stämmer inte riktigt med samebyns egna uppgifter i protokollen och får tas med en nypa salt. Staaff nämner "möjligen inom Klövsjöfjällen, Källberget och Gavelåsen. Alla platserna ligger utanför omstämt område. Dessutom avser uppgifterna tiden från omkring 1910 och det är ju för sent för uppkomst av rätt enligt samebyarnas första- eller andrahandsgrunden. Det har inte förekommit bete tillräckligt många gånger under 90 år. Vi ska också komma ihåg att Tåssåsens sameby långt in på 1910-talet inte ansåg sig ha rätt att beta i Klövsjöfjäll samt att lappfogden Gardham och länsstyrelsen långt in på 1940-talet ansåg den frågan tveksam.

Om vi då tittar på tredjehandsgrunden, och frågar oss var det under en till två generationer, alltså 45 - 90 år, förekommit bete fler än tre men ej nödvändigtvis fler än sju vinterbetningar. Det finns uppgifter om vinterbete tre gånger på en trakt, Henvålan. Det räcker inte ens enligt sambyns egen definition av grunden sedvana.

Det är också på det viset, att markägarna i Vemdalens socken har protesterat vid åtskilliga tillfällen, bland annat 1929 genom ett brev till lappfogden Staaft. 1931 skrev sockenmännen till länsstyrelsen och framhöll att olaga renbetning utövades i socknen och begärde att länsstyrelsen skulle förhindra att samerna betade sina renar där, se Thomasson, sid 68. 1948 förekom protester, som framgår av Thomassons utredning, sid 33. 1950 ägde ett stort protestmöte rum med efterföljande skriftväxling. Det är ostridigt att nyttjande som skett på 60-talet och därefter mötts av protester. Efter protest är inte betet okvalt längre. I vart fall är det så, att varje gång det sker en protest så börjar naturligtvis kvalifikationstiden från början igen. Man är tillbaka till ruta Gå och får börja om från början med att räkna tid och antal betestillfällen. Och här har samebyn aldrig någonsin hunnit komma upp till ens en generationsnyttjande okvalt.

Det är inte utrett att okvalt nyttjande förekommit under så många tillfällen och så lång tid som krävs för uppkomsten av vare sig urminnes hävd eller sedvana.

Därför ska fastighetsägarnas talan mot Tåssåsen bifallas helt.

Handölsdalens sameby

Då går jag över till Handölsdalens sameby. Byn bildades 1916 då Åre-Storsjö sameby delades i bl a Mittådalens och Handölsdalens samebyar.

Därför måste man gå tillbaka till förhållandena för Åre-Storsjö sameby och då kommer vi in på den stora oordningens tid. Det framgår ju av utredningen, att före den stora oordningens tid så betade man alltså inte inom det av Handölsdalens sameby hävdade området annat än "å Särvfjället och fram mot Vemdalskälen" vilket Dahlqvist uppger 1896. Dahlqvist skriver också att renarna har betat utan bevakning bortom Vemdalens kyrka och att samerna har farit efter boskapen och slaktat dem genom skjutning där de anträffat dem. Ett sådant bete kvalificerar inte någon nyttjanderätt. Vidare framgår av årsprotokollen från 1899 och 1905 att både andra samebyar och enskilda klagade över oordningen och att lappfogden allvarligt tillhöll samebyn att utöva noggrann tillsyn över sina renar. Det framgår vidare av bland annat Jämtlandsutredningen att samebyns renar slaktades ut 1915 att man byggde upp en ny renhjord. Det här redovisar ju också ordningsmannen i Mittådalens sameby, Anders Jonasson Renskyldt, när han säger (Huss d. 141): "Renskyldt erinrar om att man efter den förvildning av renarna som inträffade i början av 1900-talet, och därav föranledd nedslaktning av renarna började ånyo med tamrenskötsel inom Mittådalens sameby 1918". Samma förhållanden torde ha gällt för Handölsdalens sameby.

Det framgår ju också av flera redovisningar av samer inom Tranris och Handölsdalens samebyar att samebyn fram till 1925 betade sina renar norr om fjällkedjan. Först omkring 1925 så gick man genom Lunndörren och ner mot Särvfjället och då antecknas ju också som en nyhet att man gick vidare till Lunnäset och så småningom längre ner. Uppgifterna om vinterbete är ju också rätt färsk.

Ovanför Särvsjön finns tre noteringar 1941-1961. Särvsjön omnämns av Staaft och i ett årsprotokoll, 1947. Det är inte tillräckligt.

I Särvfjället finns det ju gott om noteringar på -20, -30, -40, -50 och 60-talen men då är man ju inom renbetesfjäll. Det ska vi väl också säga, att området mot Vemdalskälen inte återkommit sedan 1896.

I slutet av 20-talet och på 30-, 40- och 50-talen har byn en gång varje årtionde betat i trakten av Lunnäset.

På 40-talet gick man ned till Hede, Hedeviden och södra sidan av Vikarsjön. Det finns som mest fem "duttar" vid Hedeviden, alltså uppgifter i fem årsprotokoll om bete där. Man gick också över den norra delen av Vemdals socken och ner till Klövsjö- och Vemdalsfjällen. Det skedde under en period i slutet av 20- och början av 30-talet och fram till protesterna och processen där. Sedan var det ett uppehåll fram till i stort sett 50-talet där man började om igen och tycks ha betat där till 1971. Den längsta perioden man hittar här är 50 år och då är vi alltså i trakten av dels Vemdalen och dels Henvålen. 50 år räcker inte för uppkomst av urminnes hävd.

Så inte någonstans har bete skett i 90 år.

Frågan är ju då om man det har förekommit nyttjande tillräckligt för tredjehandsgrunden. Om vi då ser till Vemdalen så har bete skett ungefär 25 gånger under perioden 1929 - 1971. Det har alltså skett bete fler än tre gånger under en 45-årsperiod. Då kommer vi åter inne på det förhållandet att fastighetsägarna i socknen har protesterat som jag redovisat i samband med Tåssåsens sameby. De protesterna har naturligtvis gällt allt renbete, oavsett sameby, och kanske framför allt Handölsdalens sameby. Det räcker med att beakta 1950 års möte för att sameby omöjligt ska komma upp i 45 års nyttjande.

Ser vi på Lunnäset till exempel finns fyra noteringar under 28 år. I Hede, Hedeviden, söder Vikarsjön finns mellan 2-5 noteringar och där det är 5 så är det under en 8 års period. Samebyn når inte upp i tillräckligt antal betestillfällen under tillräckligt lång tid. Men här är det ju också så att det har protesterats, bl a 1928 och vid det nyss nämnda sammanträdet 1950. Efter den tidpunkten finns bara enstaka uppgifter om vinterbete på respektive trakt och det räcker inte för uppkomst av vare sig urminneshävd eller sedvana. Går vi längre söderut, fortfarande inom Handölsdalen, så finns det ett par noteringar på 50-talet, på västra och östra sidan om sjön Orten, i trakten av Ransjö och Linsell. Det finns också en notering i Glissjöberg, en i Knätten och en i trakten av Vemhån. Det räcker ju inte för att det skall uppkomma ens någon sedvana.

Det är inte utrett att okvalt nyttjande förekommit under så många tillfällen och så lång tid som krävs för uppkomsten av vare sig urminnes hävd eller sedvana.

Därför ska fastighetsägarnas talan bifallas även mot Handölsdalens sameby.

Mittådalen sameby

Jag övergår sedan till Mittådalen och konstaterar att bakgrundsförhållandena är desamma som för Handölsdalen. Den skillnaden är väl då att man 1895 som det stod gick ned mot Långå och där finns ju också en del uppgifter i Huss och i Staaf om att man gick mot Medskog och Långå, exakt var är ju svårt att veta. Nu är ju inte det så

intressant längre därför att det området är ju inte vinterbetesområde längre enligt samerna utan det är sommar- och höstland. Det syns ju också av antalet uppgifter i årsprotokollen, *eller rättare sagt bristen på uppgifter*. Tillsammans med uppgifterna i Staaffs utredning finns uppgifter i Huss utredning om bete på 1920-talet. Då har Handölsdalens sameby betat där enligt årsprotokollen. Det kan inte Mittådalens sameby åberopa. I årsprotokollen finns tre noteringar för Mittådalens del på 1950-talet. Även om man räknar med allt nyttjande från 1895 så har vinterbete skett i drygt 60 år. Det räcker inte rör urminnes hävd. Dessutom är det ju klart belagt att Långåborna protesterat flera gånger, bland annat 1910 i brev till lappfogden Staaff, vid sammanträdet 1950 och brev 1951 jämte protokoll.

Särskilt intressant inom det här området norr om vägen är Messlingen, som nämns i Staaffs utredning. I övrigt finns inga uppgifter alls om vinterbete i årsprotokollen.

Det är inte utrett att okvalt nyttjande förekommit under så många tillfällen och så lång tid som krävs för uppkomsten av vare sig urminnes hävd eller sedvana.

Om vi då går söder om landsvägen så är det väl två områden där det finns ett flertal noteringar. Det ena är då i trakten av Brännvallen där det finns noteringar från 1937 – 1970 och det andra är i Sonfjället där det finns från 1918 – 1968. Och det här är ju då om vi tar Brännvallen 33 år och det räcker ju alltså inte ens, enligt samernas egen grundsedvana, än mindre på grund av urminneshävd. I Sonfjället är perioden 50 år. Det räcker inte för urminnes hävd. Det skulle möjligen kunna räcka enligt grunden sedvana. Då är det ju så här att Hede byamän har protesterat och det framgår ju av protesterna 1950 och åtföljande avskjutning 1955 att de här protesterna gällde även Sonfjälletområdet. När det gäller Sonfjället och von Dübens uppgift så ska hänvisas till det ovan sagda. Det är alltså inte Mittådalens som betat enligt von Duben. Det ska också sägas att von Dübens uppgifter var från 1873 och nästa uppgift om bete är från 1918. Det innebär ju alltså att det har gått 45 år och eftersom, enligt doktrinen, en urminneshävd upphör om den inte nyttjas på 30 år så har det alltså gått för långt emellan för att uppgifterna i von Dübeln överhuvudtaget ska kunna beaktas. Och det ska jag väl säga också att jag bortser från nyttjandet under den stora oordningens tid. Om man skulle ta med det och ta med von Dübelns uppgifter så kommer man visserligen över 90 års nyttjande på Sonfjället men det bryts av protester 1928 och på 50-tal.

Det innebär att nyttjande inte har förekommit okvalt vare sig 45 eller 90 år.

I övrigt tycks inte ha skett något nyttjande. I området söder om Sonfjället finns inga uppgifter i årsprotokollen, inte heller mellan Sonfjället och Brännvallen, bortsett från två uppgifter om Skärsjövålen 1967 och 1969. I den senare delen åberopas Manfred Anderssons vittnesmål.

Det är inte utrett att okvalt nyttjande förekommit under så många tillfällen och så lång tid som krävs för uppkomsten av vare sig urminnes hävd eller sedvana.

Talan mot Mittådalen skall alltså också bifallas för samtliga fastigheter.

Tännäs sameby

När vi slutligen går till Tännäs som kanske är det intressantaste så noterar jag att årscykeln för Tännäs ser ut så att man sommarbetar uppe i Rödfjället mot Norge, man samlar ihop renarna på hösten och går ned till Högvålen och sedan vinterbetar man där och i områdena längre söderut (1948 års Jämtlandsutredning och årsprotokollen).

Det framgår av protokollet att man haft flera tillfällen att köpa marker uppe längs Tännåns dalgång. De var då intressanta för vår- och sommarbete inte för vinterbete. Man hade möjlighet att köpa marker söder om Lossen och de var i och för sig intressanta för vinterbete men där sa man att det var ingen mening att köpa en fastighet eftersom man ändå inte hade rätt att beta utanför den. Samebyn ansåg alltså själv att man inte hade rätt till vinterbete söder om Lossen. Vinterbetet försigick som sagt i Högvålen och söderut. Här finns ju flertal uppgifter från Tännäs sameby allt från 1895 till 1935 att man betade inom det egna området. Enligt årsprotokollen betade samebyn inom det egna området till 1958. Då är det lite märkligt att läsa i Huss utredning uppgifter från ordningsmannen Willenfeldt att samebyn betade inom ett större område som gick runt Lofsdalssjön och upp och även täckte in området söder om Lossen och dalgången söder om Tännån, samtidigt som det står i årsprotokollen att man betade inom byns område. Willenfeldt var närvarande vid alla sammanträden utom ett under åren 1939 – 1958, de sista före intervjun med Huss som ordningsman. Det här visar att man får måste vara kritisk till uppgifterna i Huss och jämföra då med uppgifterna i årsprotokollen. I detta fall råder väl ingen tvekan om att uppgifterna i årsprotokollen, som Willenfeldt varit med om att lämna förtjänar vitsord framför de långt i efterhand lämnade uppgifterna till Huss.

Enligt samebyns egna uppgifter så gick man inte utanför åretruntmarkerna förrän 1958 söder om Lofsdalssjön och där finns det fyra noteringar och sedan finns det tre noteringar i Lövnäsvalen, tre noteringar, två i Strådalen och en i Hovärken. Inget av det här räcker ju till att kvalificera en vare sig urminneshävd eller sedvana.

Mittådalens sameby har också betat här åren 1930 – 1954. Det får inte Tännäs sameby tillgodoräkna sig. Även om man lägger ihop båda samebyarnas uppgifter kommer man inte upp i ens 45 års nyttjande.

Det som är intressant med Tännäs sameby är ju dalgångarna längs Ljusnan och Mittån. Vi ska komma ihåg utredningen om de 100-tals torpen och fäbodvallarna där. Det finns då samebyns egna uppgifter om att det är sommar- och höstmarker och det har ju bekräftats av Rune. Det här är alltså inte vinterbete och här kan man ju från samebyn säga att, vi går ju inte ner förrän sjöarna fryser, men det är ju lika fullt inte vinterbete även om man är kvar till efter den 1 oktober. Jag hänvisar till vad jag sagt under grunderna. Tännäs sameby vinterflyttar inte till dessa dalgångar utan man kan finnas kvar på höstbete efter den 1 oktober. Det rymmer inte inom lagregeln. Det är inte vinterbete i lagens mening. Vinterbetet börjar ju som framgår av Bohlins inledningsanförande sen man har varit på höstbeteslandet och haft samling, skiljning och slakt. Då flyttar man till vinterbeteslandena. Det framgår klart av utredningen, att Tännäs sameby flyttar ner till Högvålen för vinterbete.

Den första invändningen här är alltså att betet i dalgångarna inte är vinterbete i lagens mening även om det skulle förekomma under första delen av tillåten tid

Om vi sedan tittar på vilka uppgifter som stöder samebyarnas talan så kan vi ju se på markeringarna på kartan att Tännäs sameby enligt årsprotokollen överhuvudtaget aldrig vinterbetat i det här området. De enda uppgifter som finns är då Willenfeldts uppgifter om bete söder om Tännån i Huss utredning. De går stick i stäv med vad han själv och sameby sagt i protokollen.

Staaß anger också om Tännäs socken utan reservationer och där tror jag att man får vara lite försiktig för att det finns inga uppgifter om vinterbete i dalgångarna. Där- emot så ligger både skattefjällen och åretruntmarkerna inom Tännäs och såtillvida är Staaßs uppgifter riktiga. Samebyn har både sittplats och vinterbete i Tännäs socken, dock inte på enskildas ägor. Staaßs uppgift om Tännäs socken är obestämd och dessutom felaktig beträffande enskildas fastigheter. Den kan inte ligga till grund för bedömning av om det finns vinterbetesrätt på alla fastigheter i hela socknen.

Det som återstår är då uppgifterna från Hans Jonsson i Fjällnäs, Huss sid. 306f. Jonsson uppger, att Tännäs sameby har vinterbetat söder om Grönfjället ned mot Malmagen. Det är fastigheter som inte är omstämda. Det behöver vi inte uttala oss om. Jonsson säger vidare, att Tännäs sameby vinterbetar i området söder om Tännån på Tännadalens och Malmagens byars område, visa på kartan. Och då talar han om det så kallade förjulvintersbetet, alltså betet före vinterbetet som jag menar inte grundar någon rätt enligt rennäringslagen. Dessutom måste man ju ställa den här uppgiften emot alla uppgifter i förarbetena till 1886 och 1898 års lagar, Jämtlandsutredningarna och framförallt årsprotokollen med samebyns egna uppgifter om att man hållit sig inom vinterbeteslandet. Till slut ska det väl noteras att det här är ju ett område som har omfattats av avtal för åretruntbete med samebyn de senaste 20 åren och det är väl den slutliga bekräftelsen på att det faktiskt inte är fråga om vinterbetesmarker utan sommarbetesmarker. Jag tror också att det är så att vilken som helst i samebyn kan bekräfta att det här inte är intressant för vinterbete för det finns inga lavar här.

När det gäller området kring Lossen vill jag slutligen nämna att samebyn själv uppenbarligen inte ansett sig ha betesrätt där, se prot. från 1900-talets början. Det finns inga uppgifter utom från Willenfeldt om att Tännäs sameby betat där. Avser som längst 1927–1958. Frågan har prövats i Lossenmålet. Där sa HD att det inte har förekommit vinterbete tidigare än 1895 och så ogillar man talan. Det nyttjandet av Åre-Storsjö sameby under stora oordningens tid, inte Tännäs sameby.

Dessutom har Tännäs hemmansägare protesterat både 1950 och 1957.

Det är inte utrett att okvalt nyttjande förekommit under så många tillfällen och så lång tid som krävs för uppkomsten av vare sig urminnes hävd eller sedvana.

Talan skall således bifallas även mot Tännäs sameby.

Slutligen skulle jag vilja nämna, att Ivan Lundberg hördes även i Lossenmålet och då uttalade, att om det inte finns sedvanerätt där så finns det ingenstans i Härjedalen. Det stämmer. Såvitt fastighetsägarna kan finna är det inte utrett att okvalt nyttjande förekommit tillräckligt många gånger under tillräckligt lång tid som krävs för att rätt till vinterbete ska anses ha uppkommit vare sig på grund av urminnes hävd eller sedvana

på någon av omstämda fastigheter. Som jag sa inledningsvis menar vi att samebyarna har bevisbördan. Jag skulle ändå vilja påstå att det är utrett att okvalt vinterbete inte förekommit i tillräcklig omfattning för konstituerande av vinterbetesrätt på någon av omstämda fastigheter.

Bemötande av samebyarnas plädering

- s. 63: se Huss s. 333
- s. 67: Det bestrides att områdena för vinterbetning aldrig funnits i renbetesfjällen utan i skogslandet utanför renbetesfjällen. Se t ex 1935 års utredning ang. Tännäs sameby. Vi bestrider att det förekommit vinterbete utanför renbetesfjällen utöver vad som anges i årsprotokollen
- s. 73: Fjätfjället eller Fjätens område torde avse Storfjäten. Låg tidigare i Lillhärdal men ligger nu i Kopparbergs län. Jfr Haars karta och en nnyare karta. Om man gått ner i skogen har man naturligtvis gått ner i Storfjäten.
- s. 76 Vi bestrider att lappfogdarna inte insett Om det skulle vara så, gör det att uppgifterna är sämre eller bättre? Mer eller mindre trovärdiga ?
- s. 82 Bestrides. Samebyarna har inte kunnat återge ett enda konkret belägg från vittnesförhören om vinterbete på omstämda fastigheter - när ? var ? etc. Före 1972 överensstämmer uppgifterna helt med årsprotokollen. Efter 1972 visar uppgifter en expansion, översiktligt och helt otillräckligt som bevisning för urminnes hävd eller sedvana. Uppgifterna täcker inte alls hela området innanför linjen. De översiktliga uppgifter som lämnats avser tiden efter 1972. De visar alltså att bete inte har förekommit tillräckligt ofta eller tillräckligt länge för uppkomsten av betesrätt för sent.
- s. 84: Sundvisson berättade bl a om mötet i Vemdalen, otäck stämning mm
- s. 85: Visa var Råndalen ligger. Sonfjället är stort. Bete i Sonfjället har ofta skett noor och öster om, som Andersson kan ha svårt at uttala sig om.
- s. 86: Ny invändning i målet. För sent. Den ska avvisas.

Vi anser att det räcker om bete kan hänföras till en något så när definierad trakt, t ex som skett på åtskilliga ställen i årsprotokollen. Det räcker då omvänt med att protesterna kan relateras till en på motsvarande sätt definierad trakt, protester behöver inte vara direkt knutna till enskild fastighet för att betet inte skall amses okvalt. Det ligger i sakens natur. Renar kan ha betat på en viss trakt utan att för den sakens skull ha varit på en enskild fastighet. Då måste det omvänt räcka med protester från trakten.

Om invändningen tas upp av tingsrätten gör fastighetsägarna gällande, att av den invändningen följer att uppgift om bete med ren måste vara direkt relaterat till omstämd fastighet för att kunna ligga till grund för betesrätt. Man måste alltså ställa minst lika stora krav på den grundläggande uppgiften, den om förekomst av renbete, som på protesten. För att kunna kräva att en enskild fastighetsägare protesterar måste man ju visa att det funnits renar på hans fastighet. Det finns överhuvud taget inget sådant nyttjande visat i målet.

I konsekvens med vår grundsyn har vi tagit fram uppgifter om protester från byamän, sockenmän etc. I de flesta fall kan de direkt eller indirekt hänföras till omstämd fastighet eller i vart fall till en trakt. De är alltså relaterade till omstämda fastigheter i tillräcklig grad för att visa att bete inte skett okvalt.

Utkast med punkter att ta upp vid plädering

1. Urminneshävd

Tiden skall räknas tillbaka från 1972. 90 år tillbaka blir 1882. Som framgår av den historiska utredningen i målet och förarbetena till 1886 års rennäringslag finns inget renbete utanför åretruntmarkerna dokumenterat.

2. Rennäringslagen

a) Utgångspunkten är 1889 och 90 år tillbaka, alltså 1799. Då förekom inget renbete utanför åretruntmarkerna.

b) Om inte, är utgångspunkten 1882 (grundad på urminnes hävd).

3. Sedvana

Inte gångbart, passivitet – NJA 1979, sid 44, rennäringslagstiftningen.

4. Reservområden

Rätt på ett ställe skulle alltså ge samerna rätt att beta på ett annat ställe – omöjligt. Tvärtom måste uttrycket reservbete innebära att bete sker mer sällan. För att rätt överhuvudtaget ska kunna uppstå borde krävas en längre tid än 90 år, absolut inte kortare.

5. Bevisbördan

Se 1734 års lag och förarbetena till nuvarande lagstiftning, jämför med Lossen = utredning ska visa på förekomst av bete med ren.

6. Dela upp min karta med markanvändningsområdena

Skaffa en karta med fastigheter inplottade och markanvändningsområdena inlagda. Ta sameby för sameby och sortera bort socken efter socken.

Börja med Tåssåsen nerifrån. Gå vidare med Handölsdalen och börja med Åre-Storsjö. Börja med "den stora oordningens tid", påtala att betet var oönskat av samerna, påtalat av myndigheterna, påtalat av enskilda och slutade med utslaktning. Påtala även osäkerheten (läs t ex förarbetena till 1895 års lag). Var har man varit? Man kan knappast täcka in ett helt område på detta vis. Man måste rimligen precisera trakten. Det måste finnas en möjlighet för fastighetsägaren att reagera. Osäkerheten drabbar naturligtvis samebyn.

FASTIGHETSÄGARNAS BEVISNING**1. SKRIFTLIG BEVISNING****1.1 FÖRHÅLLANDENA FÖRE 1500-TALET**

- ✓ 1.1.1 Yttrande avgivet av professor Evert Baudou den 19 april 1992 (ab 807 bil 1) över Inger Zachrissons arbete "Härjedalens äldre historia" (ab 732).
- ✓ 1.1.2 Svar avgivet av Evert Baudou den 10 januari 1994 jämte två underbilagor (ab 820) på Inger Zachrissons yttrande den 17 september 1993 (ab 812 bil 1) över Evert Baudous yttrande (ab 807 bil 1).
- ✓ 1.1.3.1 I yttrande avgivna av Evert Baudou dels den 16 september 1994 (ab 868) över Inger Zachrissons artiklar (ab 842 och 848), dels den 22 december 1994 (av 906) över hennes yttrande (ab 895), dels den 27 augusti 1995 (ab 1042) över hennes yttrande (ab 976) samt dels den 15 september 1995 (ab 1137) över hennes yttrande (ab 976).
- ✓ 1.1.3.2 Yttranden av professor Kjell Haarstad avgivna 16 maj och 30 november 1994 (ab 869 och 920).

Den under 1.1.1 – 1.1.3.2 angivna bevisningen visar att den vetenskapliga ståndpunkten inom arkeologin inte är sådan som samebyarna påstår, nämligen att det i Härjedalen förekommit en tidig samisk kultur och att denna kultur fortlever till utgången av 1500-talet.

- ✓ 1.1.4.1 Skriften "Hur länge har det funnits samer i Jämtland-Härjedalen?" av professor Gösta Holm, publicerad i tidskriften "Folk og samer i Nord, 1982" (av 1071) samt ett av Holm den 18 september 1995 avgivet yttrande (ab 1158). – Skrifterna åberopas med bevisemat att det inte inom Härjedalen förekommit en tidig samisk kultur och en därefter kontinuerlig samisk bosättning som enbart genom språkforskning kan beläggas ha mött en nordisk kultur senast under medeltiden. Skrifterna påvisar att av Knut Bergsland påstått gammalt skattefjällsområde Skarnja

ej varit beläget vid Funäsdalens gräns utan vid Skarvfjället eller Haftorsstöten. Av skrifterna framgår vidare att de av Knut Bergsland redovisade ortsnamnen, liksom namn på sjö, inte har den knytning till tidig samisk verksamhet i Härjedalen som Bergsland påstår.

✓ 1.1.4.2 En av Tomas Christoffersson Hedrøus ritad karta över Jämtland och Härjedalen, "Christina Kartan" (ab 1151 och 1160). – Visar att Bergsland utgår från fel geografiska förhållanden. – Att Särvfjället var beläget på ett betydande avstånd söder om gränsen mellan Jämtland och Härjedalen.

~ 1.1.4.3 Yttrande av Kjell Haarstad 14 september 1995 (sid 9-10 i ab 1108).

1.1.5 Utdrag ur HD:s dom i "skattefjällsmålet" (NJA 1981:1) fr.o.m. sid 184 p 5.4 t o m sid 30 p 8.

Den under punkt 1.1.4.1 – 1.1.5 angivna bevisningen visar att det inte inom Härjedalen förekommit en tidig samisk kultur med en därefter kontinuerlig samisk bosättning som enbart genom språkforskning kan beläggas ha mött en nordisk kultur senast under medeltiden.

1.2 FÖRHÅLLANDEN ÅREN 1500-1880

1751 års kodicill

✓ 1.2.1 Yttrande avgivet av Kjell Haarstad den 16 maj 1994 (ab 869) med bemötande av Knut Bergslands utlåtande (av 842 A) och kommentar sid 1 och 2 av Kjell Haarstad (ab 920) till Knut Bergslands yttrande den 24 oktober 1994 (ab 896)

✓ 1.2.2 Kungl Håf Rättens Bref den 6 maj 1752, angående Rättegångssättet mellan Lappmän och andra på gränsen emellan Sverige och Norge (ab 950) – Av brevet framgår att det inte fastställer kodicillen till en inhemsk lag.

✓ 1.2.3 Utdrag ur häradsrättens dombok hållen i Hede den 16 mars 1772 (ab 874). – Utdraget visar att samerna i Norge inte hade rätt att nyttja mark i Härjedalen, vilket

också i sin tur visar att samebyarna har fel i sin tolkning av 1751 års kodicill samt att det inom området i fråga för domen då fanns vildren, vilket påvisar att det inte fanns tamrenskötsel.

Avvittringen

- ✓ 1.2.4 Kungl. Maj:ts brev den 20 april 1841 angående bestämmandet av säkra gränser för lappallmogens i Jämtlands läns renbetesstrakter ("Skattefjällsbrevet" sid 433) (ab 776). – Brevet åberopas för att styrka att dess syfte var att inte avvitrta ytterligare mark från skattefjällen. Brevet uttrycker på intet vis att avvitrtringen skall ha skett utan beaktande av vinterbeten.
- ✓ 1.2.5 Kungl. Maj:ts brev den 20 april 1841 angående grunderna för avvitrtringen i Hede pastorat ("Hedebrevet") (ab 807, bil 5 och ab 1101). – Av § 11 i brevet framgår att det vid avvitrtringen skulle läggas ut mark även för vinterstamhåll för lapparnas renhjordar.
- ✓ 1.2.6 Dokumentation över avvitrtringen i Härjedalen (ab 808). – Dokumentationen visar att det av ålder inte förekommit renbete utanför renbetesfjällen, att det inte under tiden 1700 – 1900 funnits utrymme för utveckling av renskötseln annat än i stark konkurrens med byamännen, att samtiliga samer som bedrev renskötsel inom Härjedalen deltog i avvitrtringen och där framförde sina krav på marktilldelning, att samerna därvid i huvudsak fick sina framförda önskemål tillgodosedda, att samerna tog tillvara sina intressen såväl före som under avvitrtringen, att samerna vid avvitrtringen framställde anspråk på områden även för vinterbete, att det tidigt förekom en konkurrens om marken i gränsen mot skattefjällen mellan samer och fastighetsägare, att det under 1700- och 1800-talet vare en stor konkurrens om marktillgången i Härjedalen bönderna emellan och även mellan bönderna och Ljusnedalsbruk, att för de gamla bolbyarna krävts stora områden för bete och att mossa ingått som en väsentlig del i foderhållningen för bönderna i byarna belägna närmast fjällen, att samerna väl tagit tillvara sina intressen på markanspråk, att de utökat de marker de disponerade för renbete under 1700- och 1800-talen, att samerna för renskötseln hade bestämda avgränsade områden även före avvitrtringen. att samerna för respektive skattefjäll exklusivt nyttjade dessa vad gäller bete, och att det

inte varit, såsom samebyarna påstår, att samerna istället skaffat sig mer mark i Härjedalen.

(ANM. Aktilagorna 870 och 873 har förts över till ab 808 "Dokumentation över avvitrningen i Härjedalen" och insatts under flik 22 resp. flik 17 a.)

- ✓ 1.2.7 K.B:s utslag 1842 rörande avvitrningen och skattnings av hemman och lägenheter inom Lillhärjals, Vemdals, Svegs, Linsells, Älvros och Överhögds socknar (ab 908). Bevisemat är detsamma som för 1.2.6.
- ✓ 1.2.8 Kartor över avvitrningen i Storsjö, Tännäs, Vemdals, Lillhärjals, Linsells, Älvros, Överhögds, Hede och Svegs socknar (ab 921-929). – Kartorna ger tillsammans skattningsbesluten besked om omfattningen av bebyggelse och markanvändning och sammanställda med avvitrningshandlingarna också besked om vilka områden som samerna använde. I övrigt är bevisemat detsamma som för 1.2.6.
- ✓ 1.2.9 Beskrivning av socknarna inom Härjedalen med utgångspunkt från sekelskiftet (ab 822) jämte karta över Härjedals kommun (av 823 b). – Handlingarna visar att bönderna hävdade stora områden och att byarna omfattade hela socknarna förutom kronans mark som var upplåten till avradsland. I övrigt samma bevisema som för 1.2.6.

Utlåtande och yttranden

- ✓ 1.2.10 Kjell Haarstads "Sørsamisk historie. Ekspansjon og konflikter i Rørostraktene 1992 (ab 809). – Skriften ger stöd för att den historiska vetenskapen inte tagit den ståndpunkten att samerna tidigt kommit till Härjedalen.
- ✓ 1.2.11 Recension av Sven Lundqvist av "Sørsamisk Historie" införd i Heimen 3. 93, sid 216 – 218 (ab 1044). Recensionen åberopas till stöd för att fastighetsägarna inte hänför sig till en äldre förelagd historieuppfattning.
- ✓ 1.2.12 Utredningen "Samers bruk av Herjedalen inntil 1900 – en historisk utredning" avgivet av professor Kjell Haarstad (ab 807 bil 2). – Utredningen visar att renbete av ålder inte förekommit utanför renbetesfjällen samt att det, i motsats till

vad samebyarna hävdar, att det inte saknas källmaterial med inriktning på renskötsel förekomsten i Härjedalen.

✓ 1.2.13 Kommentarer av Kjell Haarstad (ab 833) till Anders Löövs yttrande (ab 812 bil 7) över Kjell Haarstads utredning (ab 9807 bil 2), kommentarer av densamme (ab 871) till Anders Löövs yttrande "Beskrivning av socknarna inom Härjedalen" (ab 842 B) och kommentar sid 2-6 (ab 920) till Anders Löövs yttrande "Samiskt bruk, äganderätt till jord.." (ab 897) samt kommentar (ab 1108) till Anders Löövs yttrande "Komplettering och utveckling av tidigare utlåtanden" (ab 1038).

✓ 1.2.13.1 Kjell Haarstads artikel "Bruk om missbruk i historiefaget" ur Heimen 2/94 (ab 1159). Bemötande av Anders Löövs kritik mot ab 809. Bevisstema se 1.2.6.

✓ 1.2.14 Utlåtande avgivet av professor Sten Rudberg den 1 november 193 (ab 821). – Utlåtandet visar att samebyarna dragit fel slutsats av Sten Rudbergs kartor samt att det i Härjedalen förekommit en tidig bebyggelse. Vidare visar utlåtandet att betingelserna var sådana att den befintliga bebyggelsen hävdade mycket stora områden.

✓ 1.2.15 Gunnar Prawitz utlåtande i skattefjällsmålet sådant det redovisats i tingsrättens dom, sid 255 – 291 (ab 907). – Utlåtandet visar att skattefjällen och skattelanden hade bestämda gränser och att samerna inte behövde tåla intrång av vare sig andra samer eller bönder på deras mark och att samerna å sin sida inte heller hade rätt att någon tid av året nyttja marker som tillhörde böndernas byar eller avradsland.

Övrigt

✓ 1.2.16 Utdrag ur domböcker för Jämtlands län (1691-1783) (ab 824). – Urkundsmaterialet visar att man verken från myndigheter eller bönders accepterade att samerna vistades på mark tillhörig enskilda och att samerna ej nyttjade marker inom det omstämda området.

1.2.17 Utdrag ur Janrik Bromés arbete "Jämtlands och Härjedalens historia". Andra delen, 1537-1645, sid 31-35 (ab 947) och tredje delen 1645-1720, sid 162-170

(ab 948). – Utdragen åberopas till stöd för att samerna först under sen tid, 1600-talet, kommit till landskapet Härjedalen.

✓ **1.2.18** K.B. Wiklunds artikel "Huru länge har det funnits lappar i Jämtland och Härjedalen?", publicerad i Jämtländska studier, Uppsala 1928, sid 391 – 412 (ab 949). – Samma bevistema som för Bromés arbete 1.2.17.

✓ **1.2.19** Handlingar samt karta angående avskiljande av Ljusnedals bruk kronoallmänning upprättad år 1819 (ab 872 och 1161). – Handlingarna åberopas för att styrka att aktuella områden inom Härjedalen varit bebyggda och att det inte funnits möjlighet för samerna för bete vare sig sommar eller vinter på andra områden än sådana som varit upplåtna. I övrigt är bevisemat detsamma som för 1.2.6.

✓ **1.2.20** Provinsialläkaren Ellmins årsrapport 1851 (ab 788 och 810). – Handlingarna påvisar ett väl uppbyggt fåbodssystem. I övrigt är bevisemat detsamma som för 1.2.6.

✓ **1.2.21** Utredningen "Fåbodar inom Malmagens, Funäsdalens, Kyrkbyns och Valmåsens skifteslag vid sekelskiftet 1899-1900 (ab 1118A). – Utredningen visar på att området ifråga var etablerat med ett omfattande fåbodbruk. I övrigt är bevisemat detsamma som för 1.2.6.

✓ **1.2.22** Utredningen "Härjedalens fåbodar ur riksperspektiv" (ab 807 bil 4). Bevistema se 1.2.21.

(**1.2.23** En av Olof Burman 1801 ritad "Charta öfver Herjeådalen" (ab 102). Bevistema se 1.2.6.)

1.3 FÖRHÅLLANDENA ÅREN 1880-1900 (De första renbeteslagarna)

✓ **1.3.1** 1882 års lappkommittés betänkande avseende utredning om Jämtland (ab 710 bil 3) sid 47 – 56, och om Härjedalen, sid 56 – 59n(ab 710 bil 3). – Kommitténs utlåtande visar att vid tiden för kommitténs arbete inga samer från Jämtland flyttade sina renar till Härjedalen och att Härjedalens samer enligt den för dem förmånligaste

redovisningen vintertid höll sina renar på bete på Särvfjället och på de omkring detta fjäll liggande skogstrakten, inom norsk område samt på Högvådens område.

Sammantaget visar utlåtandet att det vintertid inte förekom renbete på marker utanför nuvarande renbetesfjäll.

Protokoll hållet hos den för revision av gällande lagbestämmelser angående de svenska lapparnas rätt till renbete och angående åretruntmarker år 1895 tillsatta kommittén vid sammanträde i Funäsdalen den 29 juli 1895 (ab 710 bil 5) åberopas för att styrka att inte heller vid denna tid flyttningar med ren synes ha förekommit utanför nuvarande renbetesfjäll. Kommitténs uppgifter (ab 710 bil 6) åberopas för att visa renantalet.

1.3.2 Av skogsinspektören Th. Haahr upprättad karta, vilken karta åtföljde 1882 års lappkommittés betänkande (ab 710 bil 2). – Kommittén har på kartan låtit inlägga bl.a. lapparnas flyttningssvågar samt skattefjäll och lappskatteland. Kartan visar att det vid tiden för lappkommitténs arbete inte ägde rum några flyttningar utanför nuvarande renbetesfjäll.

1.3.3 Brev av den 18 januari 1883 till lappkommittén från landshövdingämbetet jämte brev till detta brev bifogade svarsbrev från länsmännen. Särskilt åberopas breven från länsmannen i Tännäs den 16 december 1882 sid 67 – 68 och brev från länsmannen i Hede den 9 december 1882 (ab 1186) och 28 december 1882 sid 69 – 70 (ab 807 bil 23). – Breven visar att vinterbete med ren vid den tiden för kommitténs arbete inte ägde rum utanför nuvarande renbetesfjäll. Av svarsbreven från länsmännen inom Jämtland framgår att förhållandena var annorlunda där och att inga samer från Jämtland flyttade sina renar till Härjedalen.

1.3.4 Brev av den 5 november 1883 från lapparnas ombud B.Em Olsson till landshövdingen (ab 710 bil 4). – Brevet visar att av samerna 1883 påstådda vallar och boplatser samt sedvanerättstrakter är belägna inom nuvarande renbetesfjällen med något ringa undantag i renbetesfjällens direkta närhet. Ombudet uttalade sig för hela lappbefolkningen i Härjedalen.

✓ 1.3.5 Särskilda utskottets utlåtande vid 1886 års riksdag, sid 11 (ab 777). – Utskottets uttalande visar att vinterbete med ren vid tiden för första rennäringslagens tillkomst inte skede utanför område för nuvarande renbetesfjäll.

✓ 1.3.6 Utlåtandet "Den svenske lappekommisjonen av 1883" (ab 825) av Kjell Haarstad angående förarbetena till första renbeteslagen och därvid företagen undersökning om då förekommande renbete utanför renbetesfjällen. Utlåtandet visar att det vid tiden för första rennäringslagen inte förekom renbete inom det omstämda området.

1.4 FÖRHÅLLANDENA UNDER 1900-TALET

Offentliga utredningar

✓ 1.4.1 Promemoria den 10 oktober 1913 angående organisation med renskötseln inom Jämtlands och Kopparbergs län, särskilt sidorna 5, 10, 11 och 23 (ab 807 bil 6). – Utredningen visar att det inte var fråga om en utökad vinterbetning i Härjedalen.

✓ 1.4.2 Länsstyrelsens resolution den 15 juni 1914 (ab 807 bil 7). – Av resolutionen framgår att utvidgningen av renbeteslanden var en nödvändig följd av att betning på ömse sidor om riksgränsen mot Norge skulle upphöra.

✓ 1.4.3 Lappfogden Abraham Staaffs till 1919 års lappkommitté avgivna utlåtande. sid B 6-7 (ab 710 bil 7).

✓ 1.4.4 Redogörelse för renskötselförhållanden i Jämtlands län m.m. avgivne den 23 april 1935 av lappfogden W. Gardham, särskilt sid 7, 10, 11, 24 och 25 (ab 807 bil 8). – I redogörelsen redovisas var samebyarna söker vinterbete.

✓ 1.4.5 1940 års Jämtlandsutredning, sid 1, 76 och 77 (ab 807 bil 9). – Enligt utredningen uppgick antalet renar för i målet berörda samebyar till 7 142 st år 1920, 13 821 st år 1930 samt 15 170 st år 1935. – Utredningen redovisar ett fåtal önskvärda tillköp, belägna i omedelbar närhet av renbetesfjällen.

✓ 1.4.6 1948 års utredning rörande ordningen inom renskötseln i Jämtlands län (1948 års Jämtlands utredning) särskilt sid 3, 10f, 17, 23, 26, 28, 29, 33, 38f och 43 (av 807 bil 10). I utredningen påtalas bl.a. vissa svårigheter beträffande sedvanerätten på vinterbetestrakten.

✓ 1.4.7 Länsstyrelsens yttrande över 1948 års Jämtlandsutredning avgivet den 3 november 1949, särskilt sid 2, 11 och 12 (ab 807 bil 11). – I yttrandet påpekas som orsaker bl.a. övergången från intensiv till extensiv renskötsel samt att den aktiva kontrollen eftersatts inom vissa samebyar. I yttrandet redovisas att protester nu allmänt börjat förekomma på den grund att sedvanerätt inte skulle förekomma.

✓ 1.4.8 PM upprättad av B. Ejdemo den 20 januari 1959 med förslag till åtgärder i södra delen av Jämtlands län under första halvåret 1959 (ab 807 bil 12). – I promemorian redovisas det uppskattade verkliga renantalet i Handölsdalens, Tranris, Tåssåsens och Mittådalens samebyar.

Den under punkterna 1.4.1 – 1.4.8 angivna bevisningen åberopas sammanfattningsvis för att visa att vinterbetet före sekelskiftet 1900 skedde inom nuvarande renbetesfjäll samt att betesområdet särskilt från 1950-talet och framåt, successivt utökats till följd av övergång från intensiv till extensiv renskötsel, missförhållanden inom samebyarna och framför allt en ökning av renantalet från 5 000 – 7 000 till nuvarande minst 45 000 renar.

1.4.9 Utgår.

✓ 1.4.10 Utdrag ur Huss utredning de avsnitt som markerats i aktbil 883 samt sid 334 och 335 (ab 828). – Utdragen åberopas – utöver vad samebyarna åberopat – för att visa att samebyarna saknade sedvanerätt till vinterbete utanför renbetesfjällen.

Protokoll från sammanträden med samebyar (Vinterbetestrakter)

✓ 1.4.11 Sammandrag av protokoll för Tännäs sameby jämte underbilagor (ab 875). Av sammandraget med bilagor framgår att bete inte skett utanför samebyns område

och att utvidgning av renbetesfjällen inte erfordrats för vinterbete utan för sommarbete.

1.4.12 Sammandrag av protokoll för Åre-Storsjö sameby förda under åren 1898-1915 jämte underbilagor (ab 876). – Fastighetsägarna hävdar att det bete som förekom under denna tid och som slutade med utslaktning av Åre-Storsjö lappbys renar, inte kan grunda sedvanerätt och att protester skett.

1.4.13 Sammandrag av protokoll för Ovikens sameby, som delades 1916 i Tåssåsens och Anaris samebyar men slogs samman med Tåssåsens sameby 1947 jämte underbilagor (ab 878 och 911). – Av sammandraget framgår att Oviksfjällens lappby aldrig, förrän möjligen 1913, betat inom omstämt område.

1.4.14 Sammandrag av protokoll förda under åren 1917-1961 för Anarisets sameby jämte underbilagor (ab 879). – Handlingarna visar att Anarisets sameby aldrig betat inom omstämt område utom möjligen 1918 (Klövsjöfjället).

1.4.15 Sammandrag av protokoll, utöver av samebyarna ingivna protokoll (ab 791), förda för Tåssåsens sameby (ab 881). – Sammandraget visar att Tåssåsens sameby inte förrän möjligen 1948 vinterbetat inom omstämt område. Sammandrag av protokoll förda under åren 1916 – 1929 för Mittådalens sameby jämte underbilagor (ab 881). – Handlingarna visar var samebyn betat angivna år.

Protester

1.4.16 Skrivelse från Långå byamän den 17 januari 1910 till lappfogden A Staaff (ab 886).

1.4.17 Protokoll vid sammanträde den 9 december 1928 med fastighetsägare inom Kyrkbyn, Hede socken (ab 831).

1.4.18 Skrivelse från hemmansägare Vemdalens kyrkby den 31 januari 1929 till lappfogden A Staaff (ab 832).

1.4.19 Utgår

✓ 1.4.20 Anteckningen under § 7 i protokoll fört vid sammanträde med lapparna tillhörande Tranris lappby den 17 maj 1949 (ab 793 sid 32).

✓ 1.4.21 Protokoll vid sammanträde med markägare i Vemdalens socken den 16 april 1950 ang. renbete m.m. (ab 807 bil 17).

1.4.22 Skrivelser den 2 och 19 juni 1950 till jordbruksdepartementet m.m. (ab 807 bil 18).

1.4.23 Skrivelse den 4 juli 1951 från markägare i Långåskans till Konungen (ab 807 bil 20).

1.4.24 Protokoll den 19 februari 1957 vid sammanträde inför länsstyrelsen med ett femtiotal markägare (ab 807 bil 21).

1.4.24.1 Protokoll den 9 februari 1952 fört vid sammanträde i Långåskans med ägare av skogsmark omkring s k Hovden (ab 1193).

1.4.25 Utgår

1.4.26 Uppgifterna från köpmannen Sundt i Hede, sid 311-312 i Huss utredning (ab 883).

Bevisningen under punkterna 1.4.16 – 1.4.26 återopas för att visa att markägarna protesterat mot renbete vintertid på deras marker och påtalat att renar vistades på mark som inte upplåtits för renbete.

Om Sonfjället

1.4.27 Utdrag ur proposition 1909:125 angående åtgärder till skyddande av naturminnesmärken å kronans mark m.m., särskilt sid 18-20 (ab 915). – Av utdraget framgår att Sonfjället utvaldes just för att renar ännu inte utbrett sig dit och att

Sonfjället för framtiden utan svårighet skulle kunna skyddas mot renar och betes kreatur.

1.4.28 Utdrag ur naturvårdsinventeringen "Sonfjället med omnejd", Länsstyrelsen i Jämtlands län 1976, sid 108 och 109 (ab 918). – I utdraget uttalas att Sonfjället inte är att betrakta som renbetesområde.

1.4.29 Rapporten "Renbetes effekter på Sonfjället" avgiven i januari 1989, särskilt sid 5 och 8 (ab 916). – I rapporten anges att lavamattorna var obetydligt påverkade av renbete fram till mitten av 1970-talet och vinterbetet ökat betydligt inom Sonfjället från denna tidpunkt.

Övrigt

1.4.30 Utdrag ur 1896 års lappfogdeberättelse (ab 1045). – Av berättelsen framgår att samebyarna i allt väsentligt hållit sig inom nuvarande åretruntmarker, att behovet av vinterbetesmarker till största delen kunde tillgodoses inom den till inköp föreslagna marken, att sedvanerätten kunde ifrågasättas i Härjedalen, att samerna kommit senare än de bofasta och att de bofasta protesterat där renbete förekommit.

1.4.31 Utdrag av Hede tingslags dombok den 14 september 1891 och följande dagar (ab 912). – Innehållet av de i domboken redovisade förhören ger vid handen att vinterbete inte förekom utanför Ljusnedals Bruks område.

1.4.32 Protokoll hållet vid sammanträde i Funäsdalen den 19 september 1893 (ab 913). – Protokollet visar att samebyarna vid sammanträdet redovisat anspråk på inlösen av trakter som numera synes ingå i året-runt markerna.

1.4.33 Utdrag ur lappfogde Brännströms protokoll från sammanträde den 8 december 1898 med Tännäs sameby (ab 909). – Av utdraget framgår att flyttningarna vintertid försiggick till Norge.

1.4.34 Länsstyrelsens resolution den 30 oktober 1913 (ab 807 bil 13). – Resolutionen visar att det var tveksamt om sedvanerätt kunde föreligga inom Storfjäten och Häggberget.

1.4.35 Tablå över de jämtländska lapparnas renas skadegörelse inom Sverige å de bofastas marker under åren 1916 – 1921) (ab 807 bil 22). – Av förteckningen framgår att renar inte vistats annat än i närheten av renbetesfjäll och att samerna även i dessa fall frivilligt ersatt skador på vintern, vilket inte kan uppfattas på annat sätt än att samerna inte ansett sig ha rätt att vistas i området.

1.4.36 Svea Hovrätts utslag den 19 december 1936 i mål mellan Hede pastorat och lappmannen Nils Nilsson Schain angående avhysning (ab 914). – Av utdraget framgår att hovrätten inte tagit ställning till om sedvanerätt förelåg eller inte utan bara konstaterat att frågan inte kunde avgöras handräckningsvis.

1.4.37 Ernst Mankers utredning "De svenska fjälllapparna, 1947" sid 514-529 (ab 829). – Dessa sidor ur Mankers utredning åberopas för att påvisa den fortsatta expansionen av renbete vintertid under 1900-talet.

1.4.38 Karta över lappbyarna, renbeteslanden och antalet renar under 1940 utgiven av Grafiska förbundet i Stockholm (ab 830). – Kartan åberopas, liksom Mankers utredning, för att påvisa den expansion som förekommit särskilt vid beaktande av samebyarnas i målet förda talan att hela Härjedalen omfattas av sedvanerätt till vinterbete.

1.4.39 Länsstyrelsens brev den 5 december 1950 till länsskogvaktare Otto Fladvad i anledning av klagomål från markägare i Vemdalens socken (ab 807 bil 19). – Brevet åberopas för att visa att länsstyrelsen däri uppgett att inte heller samerna för närvarande med bestämdhet vill göra gällande att dessa markområden utgör sedvanerättstrakter och att skäl torde finnas för uppfattningen att samerna inte äger någon rätt till renbete i området och att länsstyrelsen vidtagit åtgärder mot renägaren Otto Blind.

1.4.40 Rapport över vidtagna åtgärder med strövrenar i trakten av Hede våren 1956, avgiven av fjälltillsyningsmannen Edor Burman den 14 juni 1956 (ab 917).

1.4.41 Utgår

1.4.42 Sammanställning avseende renantalet i Tännäs sameby åren 1900 – 1971 (ab 910). – Sammanställningen belyser utvecklingen av renantalet i byn under angivna år.

1.4.43 "Förteckning över lappbyarna i Jemtlands län, med deruti indelta lappar och renar", upprättad av lappfogden Adolf Suwe den 15 december 1899 (ab 1099) åberopas som motbevisning till uppgifterna angående renantal i KB:s femårsberättelse 1886-90.

1.4.44 Lappfogden Gardhams skrivelse den 27 oktober 1948 (ab 827) åberopas för att visa att lappfogden betraktade frågan om betesrätt osäker i t ex. Klövsjöfjällen och Skorvdalsfjällen, att lappfogden bedrev en medveten taktik som gick ut på att utsträcka betesområdet utan kontakt med markägarna och att lappfogden insett värdet av dokumentation.

1.4.45 Ett uttalande i lappfogden Suwes årsberättelse (se ab 904, sid. 15) i anledning av Lars Thomassons utlåtande.

1.4.46 Vissa uppgifter ur Lars Thomassons utlåtande (se ab 904, sid. 16) till stöd för att markägarna protesterat mot renbet.

2. MUNTLLIG BEVISNING

2.1 FÖRHÅLLANDENA FÖRE 1500-TALET

2.1 Vittnesförhör med sakkunnige professor Evert Baudou, Lingonvägen 11, 903 39 UMEÅ, angående innehållet i hans utredningar och yttranden, se punkt 1.1.1 – 1.1.3.1, med för dessa angivna bevisteman.

2.2 FÖRHÅLLANDENA ÅREN 1500-1880

2.2 Vittnesförhör med sakkunnige professor Kjell Haarstad, Trondheims universitet, 7005 Trondheim, Norge, angående innehållet i hans utredningar och yttranden, se punkterna 1.1.3.2, 1.1.4.3, 1.2.1, 1.2.10, 1.2.12, 1.2.13. och 1.2.13.1 med för dessa angivna bevisteman.

2.4 FÖRHÅLLANDENA UNDER 1900-TALET

2.4.1 Vittnesförhör med förre skogsvaktare Oskar Holmin, Glissjöberg 3270, 842 92 SVEG. Med förhöret avses motbevisa förre lappfogden Iwan Lundbergs uttalanden angående vinterbete.

2.4.2 Vittnesförhör med förre skogsvårdskonsulenten Erik Sundin, Lövstigen 2, 842 33 SVEG.

2.4.3 Vittnesförhör med förre förvaltaren Leif Eriksson, Landstormsvägen 20, 824 33 HUDIKSVALL.

2.4.4 Vittnesförhör med förre förvaltaren Yngve Smeds, Berggatan 20 A, 842 32 SVEG.

2.4.5 Vittnesförhör med förre skogsvårdskonsulenten Hans Eriksson, Herrö, 842 94 SVEG.

2.4.6 Vittnesförhör med förre skogsvårdskonsulenten Arne Sundvisson, Läkargatan 15, 840 93 HEDE.

Med de under punkterna 2.4.2 – 2.4.6 angivna förhören avses att styrka att renbetet vintertid fram till 1950-talet var mycket begränsat och förkom endast i trakterna norr om Ljusnan – Vemdalen samt begränsade delar av Tännäs, att en kraftig expansion ägt rum under 1950 – 1960 och 1970-talen samt att expansionen mötts av protester.

2.4.7 Manfred Andersson, Råndalen, 840 93 HEDE. Andersson skall höras om förekomsten av ren i Råndalen – Sonfjälletområdet för att styrka att något egentligt bete med ren inte förekom före omkring år 1967.

[illegible]

PM - TILLÄGG TILL PLÄDERINGEN

17. Samebyarna tog vid sakframställningen särskilt upp att Staafs utredning 1922, bilagd Huss utredning, innehåller en reservation från Staaf att han på grund av tidsfrist inte kunnat gå in på att redovisa områden på vilka vinterbete inte på länge nyttjats av samerna - alltså längre tillbaka än som nu levande samer minns - och att Staaf framhållit att det säkerligen har funnits sådana. På samma sätt har samebyarna framhållit att Huss inte heller han av tidsskäl haft möjligt att granska sådana förhållanden. Vid förhöret med Ivan Lundberg omtalade denne att det var den gängse uppfattningen på rennäringsenheten i Östersund då han jobbade där 1953-1986 att samerna hade sedvanerätt inom hela Jämtlands län, således Jämtland/Härjedalen, och också in i Hälsingland, men att Huss inte haft möjlighet att belägga mer än den gräns som han dragit på sin karta. Jag tar upp dessa uppgifter i pläderingen berörande tiden intill första rennäringslagen på grund av att dessa förbehåll och påståenden ju egentligen riktar sin udd mot denna tid. Samebyarna har, utan att ens gå i bemötande av det stora källmaterialet som fastighetsägarna redovisat om just dessa förhållanden, fortsatt att på samma sätt som Ivan Lundberg givit uttryck för, föra till torgs att det måste ha varit på sätt att sedvanerätt föreligger. Nu har emellertid fastighetsägarna lyft på locket och presenterat ett omfattande utredningsmaterial helt bekräftat med källmaterial som ger besked att det inte förekommit

bete utanför skattefjällen och skattelanden.

I sammanhanget må också något beröras förhöret med Olof Rune. Rune har i förhör och utlåtande presenterat renens betessök. Han har talat för renen ^{a H} —

Tiden fram till första rennäringslagen pågick

intensiv renskötsel och det var då samnen som bestämde renens ^{bestracker o.k.} vandringar och som hittade platser

och förde flocken. Det ger utredningsmaterialet som ^{liksom 1815 TOMMELSKOGEN} fastighetsägarna presenterat ^{utlåt} /besked om. Det gick ^{utlåt}

^{heller} inte för sig att låta renarna fritt söka bete in på

bolbyarna. Då blev det tvist och domsak. I fastighetsägarnas utredning finns också klarlagt konkurrensen om mossan och att det fanns mossor på

fjällen. Sålunda bestred Ljusnedals bruks ägare att samerna skulle få ^{mossa fjällar} Anåfjället och Lillfjället för

vinterbete därför att de behövdes för brukets boskapsskötsel som till en tredjedel vinterföddes på mossor. Detta angavs såväl vid 1819 års avvitringsförsök som i samband med avvitrningen på 1940- och 1950-talen. Tvisterna om Flatruet ger besked om

eftertraktat vinterbete från samernas sida. Särskilt ^{vid förhör} fjället likaså. Olof Rune sa också att Flatruet

till mycket stor del består av mossor och utgör ett bra vinterbetesfjäll. De vid den intensiva renskötseln sammanhållna flockarna sökte sig på

fjällen de platser där mossan kunde åtkommas. Benämningen i utredningsmaterialet är mossafjäll.

Samernas bästa mossafjäll eller böndernas bästa

mossafjäll. Så har vinterbete skett även efter första rennäringslagen i första hand på mossbelagda fjäll, Henvålen, Graftrue m fl. Rune framhöll vid

*B r och
81 år 80 år
31H betc.*

förhöret att bete kunde ske även på kalvfjället och där på fläckar med lite snö. Rune, som uppgav sig inte känna till förhållandena i Härjedalen annat än att han hade gjort ett besked här 1992, uppgav att så länge det funnits renar i Härjedalen så är det uppenbart att de kommit längre ner i Härjedalen för att bara ^{om/ bsk sk} på fjällen skulle betet snart ha tagit slut. Rune har inte kunskap om förhållandena i Härjedalen. Att detta är sydligaste utposten och att framryckningen här stoppats, att renantalet under 1700-talet var mycket litet. Han tycks utgå från dagens situation eller den situation som var 1992 då ¹⁹⁹² samernas egna uppgifter var att det hölls över 40.000 renar i Härjedalen. De ca 40 samer som fanns under mitten av 1700-talet i norra delen av Härjedalen torde inte ha utgjort mer än kanske 6-8 familjer som med dåtidens bruk knappast sammantaget hade mer än 1.000 renar. Rune uppger ju också att vindlottor uppå fjällen går bra att beta vintertid och han angav också, som sagts, att det på Flatruet finns goda förutsättningar.

2. Beträffande Ivan Lundberg är följande att ta fasta på inför en plädering.

a) Som Ivan Lundberg sa var hans föredrag utifrån Huss egentligen besked om vad Kroijk och övriga sagt till Huss och vad Huss sedan i sitt utlåtande skrivit ned om detta. Förhöret med Ivan Lundberg var sålunda egentligen ingenting annat än en föredragning av den åberopade Hussutredningen. Redan

Huss' utredning lider sina svagheter genom att den bygger enbart på vittnesutsagor. Sålunda har inte de respektive byamännen varit remissinstans, vilket måste anses som en mycket stor svaghet. Några få bönder har Huss lyssnat med.

Anmärkningsvärt var när Ivan Lundberg redovisade att renbete skett på Särffället och då han samtidigt omtalar att han inte egentligen förstod varför Särffället låg utslängt på detta sätt som en ensam enklav. Han pekade på kartan och ville påskina att egentligen gränsen kanske var avsedd att vara flytande eller åtminstone att avsikten hade varit att så småningom utvidga åretruntmarkerna så att dessa kom att omfatta området mellan Särffället och åretruntmarkerna i väster, Lillfället och Anåfället inom Ljusnedals allmänning. Pläderingsvis bör anmärkas att Lundbergs dåliga kunskap i denna fråga sammantaget med hans besked att det på rennäringsenheten alltid varit den uppfattningen att samerna haft sedvanerätt inom hela Härjedalen ger besked om att lappfogdarna inte varit inriktade på att eftersöka de verkliga förhållandena. Att Lundberg som jobbat som lappfogde i 30 år inte haft klart för sig bakgrunden Särffället såsom ett ^{vid} avvittrat ~~område~~ ^{avgränsat} för vinterbete är naturligtvis anmärkningsvärt.

Ivan Lundberg sa vid förhöret: "Huss, liksom alla på ^{den} rennäringsenheten, har alltid trott att sedvanerätt föreligger över hela Jämtland samt Härjedalen och delar av Hälsingland. Huss kunde dock inte

belägga det."

På fråga från Leif Andersson vad Lundberg har för belägg för sin dragna gräns öster om Huss gräns svarade Lundberg: "Det har jag påstått och det får stå för mig. Det är en brist att det inte finns någon registrering av renbete nu längre." Han sade att öster om Huss gräns har det "under min ämbets-tid regelmässigt ägt rum vinterbete".

När Leif därefter ställde en konkret fråga vad Lundberg egentligen har för belägg för den av honom dragna gränsen svarade Lundberg: "Jag tror att det finns belägg för att det finns uppgifter utanför Huss gräns." På förnya fråga från Leif om Lundberg har riktiga belägg så svarade Lundberg: "utanför ingenting" och Lundberg sa då också att han kan inte säga mer om han inte får titta i sina papper. Han uppgav sig inte vara säker och kunna svara säkert eftersom han talade under ed. Efter viss tvekan reste Lundberg på sig och gick efter sina papper och han bläddrade någon halvminut i dessa under tystnad i rättssalen. Därefter svarade Lundberg att han inte kände till några ytterligare uppgifter.

Lundberg rättade att det inte finns några andra belägg för renbete än femårsprotokoll från KB, Huss utredning och årsprotokollen. Under den tid som han var verksam var samerna utanför linjen - här börjar jag bli tveksam vilken linje det egentligen blev till slut. Han ger exempel Ytterhogdal och Tossåsen en gång och att Tännäs varit nere på orter i Särna, Dalarna.

PLÄDERING

Samebyarnas andra grund

Jag hänvisar till och åberopar vad vi anförut inlednigvis under avsnittet grunder (som de redovisats i protokollsbilagan och under huvudförhandlingens första dag) samt vad Nils Larsson anförut beträffande första grunden i tillämpliga delar. *se 7M + Jörn + BB* *(Bergman)* *40*

Vinterbetesrätten är alltså uttömmande reglerad i rennäringslagen.

Dra avsnittet "Vad är det för rätt som avses i lagen?" här 5. 33

Den grundas enligt rennäringslagen på urminnes hävd. Det innebär att det krävs ett faktiskt okvalt nyttjande under minst två generationer eller 90 år för att rätt ska kunna konstitueras. Hur många betestillfällen krävs då för uppkomsten av en rätt till vinterbete? Ja, det måste väl krävas ett mer omfattande nyttjande än enligt samebyarnas tredje grund. Enligt den skulle det krävas fler än tre men nödvändigtvis ej fler än ⁵sju betestillfällen. För konstituerande av rätt på grund av urminnes hävd borde då krävas åtminstone fler än sju betestillfällen.

Förklara okvalt. - *protokoll = bygg m*

Konstituerad rätt upphör om den inte nyttjas under 30 år.

5. 40
5. 33
Hur ser 33 ut?
F.S. Vid omvärld - man utö
bete och under lång tid -
7/2 Rätts
Protokoll AB 807 bil 17

Twistiga fall prövas av domstol på grundval av sådan bevisning som enligt lag krävs för styrkande av urminnes hävd.

1970 + 1978 + 1971 års lagar + citat om "hollens" "domen nr 104"

Vad det innebär framgår av 15 kap 4 § ÄJB: "Förebär någon urminnes hävd, som klandrad varder; vise då med gamla och laggillda brev och skrifter, eller trovärdiga män, de där om orten väl kunniga äro och på ed sin vittna kunna, att de varken själva veta, eller av andra hört, någon tid annorlunda varit hava. Gitter han det ej; vare då den hävd utan kraft och verkan".

Det här innebär två saker.

För det första ska den som påstår sig ha rätt grundad på urminnes hävd ska styrka det. Bevisbördan ligger alltså på samebyarna.

Samebyarna: ej något slag - jfr. 9. Beaktat - anses inte bevisning etc.

Det framgår också av olika rättsfall, t ex HD:s dom 1894 angående Ljusnedals bruk:

"enär genom vad i saken förekommit måste anses ådagalagt". Ett annat exempel är NJA 1984 s. 148: "måste genom domboken anses utrett". Ett tredje exempel är det s k Lossenmålet: "Såvitt framgår av utredningen i målet"

≠ Seltre

För det andra ställs vissa kvalitetskrav på bevisningen. Det krävs laggillda brev och skrifter eller vittnesmål under ed. Det sista är viktigt att komma ihåg. Det är ju självklart att inte vilka uppgifter som helst kan godtas när man ska ta ställning till om det föreligger ett rätt att nyttja annans egendom mot egendomens ägares bestridande.

Pris 5

+ sid

4/10/2019

heller.

Althausen
Z. Polypide ? (Hans - 56, Post - 71, J. L. - 86; mypt attempt
there ??)

amebyarnas fjärde grund

700 meter. 8 180

~~4 utgåva stund~~

I den delen hänvisar jag till och åberopar vad vi sagt i protokollsbilagan och redovisat under avsnittet grunder under förhandlingen.

Sakomständigheter

Nils Larsson har nu gått igenom målet t o m samebyarnas skriftliga bevisning 3.3.1, särskilda utskottets utlåtande, till den del det åberopas såvitt gäller betydelsen av tidigare avvittning och samebyarnas muntliga bevisningen t o m Anders Lööv, 4.2.2. Han har behandlat fastighetsägarnas skriftliga bevisning t o m provinsialläkaren Ellmins årsrapport, 1.2.20, och den muntliga bevisningen t o m professor Haarstad, 2.2.

+ Thomasson + Rune + Lundberg

Jag ska fortsätta och redovisa utvecklingen fram till nutid, sen gå in på samebyarnas talan, partsställningen och slutligen redovisa fastighetsägarnas ståndpunkt vad gäller fakta, grunder och utgång i målet.

Bevisvärdering

Först tänkte jag beröra ett par frågor om bevisvärdering som jag tycker kan vara värda att hålla i minnet när man går igenom materialet.

Den första = självklar

Om jag frågar mig själv när den här förhandlingen började så kan jag svara direkt att det var den ^{1^{sta}} 18 september. Men om jag frågar mig vad vi gjorde den andra förhandlingsveckan, vilka dagar vi förhandlade och vad vi ^{beh., tider etc} gjorde den tredje förhandlingsveckan, vilka dagar vi inställde och vilka vi förhandlade, då kan jag inte svara på rak arm. Då får jag gå till almanackan eller minnesanteckningarna.

Om jag frågar mig själv vad jag gjorde på semestern mellan åldern 20 - 25 så minns jag inte. Då läste jag i Uppsala och jag gjorde förmodligen ingenting speciellt eftersom

jag inte hade råd och jag har inga minnesanteckningar eller dagbok att gå tillbaka till. Får jag däremot frågan vad jag gjorde mellan 25 - 30 års ålder då kan jag svara att 1973 då var jag och familjen på Rhodos, det var första charterresan tillsammans och det minns jag väl.

Och då frågar jag mig varför minns jag det då? Jo, därför att det var något nytt, något speciellt. Om det inte är något nytt eller speciellt så glömmar man lätt detaljerna och man behöver en dagbok eller en almanacka eller någon annan verifikation från den tiden.

Vad jag vill ha sagt är, att det generellt sett är på det viset, att uppgifter som är lämnade eller dokumenterade i omedelbar anslutning till en händelse är mer trovärdiga och tillförlitliga än uppgifter som är lämnade 20, 30, 40 eller 50 år i efterhand. Chansen att man minns i efterhand ökar om händelsen var minnesvärd av någon anledning.

Det andra som är viktigt när det gäller bevisning om urminnes hävd är att den är exakt. Här gäller det att utifrån vissa uppgifter ta ställning om det föreligger en viss rätt, en belastning på en enskild fastighet. Då måste man vara försiktig med uppgifter som t ex

i Staaffs och Huss utredningar när de redovisar yttergränser på områden som omfattar en eller flera socknar (eller som i vissa årsprotokoll från förhören med lappfogden, där det står att man betade i Hede och Vemdalens socknar). Då har man sannolikt varit någonstans i området men man har definitivt inte varit i hela socknen och en sådan uppgift i sig kan ju inte läggas till grund för fastställande av en nyttjanderätt på vare sig en eller varje enskild fastighet inom det stora området. Uppgiften måste vara exaktare än så. Den kan ju av naturliga skäl inte heller vara så exakt att man kan utläsa fastighets-

ber, knd
+ exakt
- t
- m

6/11/1973

159 19 km
- i öst. stammar g.
i öst. stammar g.
(54)

6

beteckningar. En lämplig avgränsning kan vara att hålla sig till uttrycket trakt i årsprotokollen. Det är en acceptabel begränsning och den ansluter ju också till lagstiftningen. Exempel: trakten av Högvålen, trakten av Kölosen. Uttrycken visar ju också särskilt om man jämför trakternas belägenhet med varandra, att traktangivelserna är rätt exakta. Man har alltså inte betat särskilt långt från angivna platser. För att ta Tännäs sameby har man i protokollen angivit om man varit i Brändåsen, Högvålen, Kölsjöfjället, Kölosen, Råndans dalgång, Mälen eller Sörvattnet. Det innebär ju omvänt, att om det står att man varit i Högvålen så har man inte, som samebyn velat göra gällande, betat på andra sidan Kölsjöfjället. Och om man varit i Storfjäten så har man inte betat på andra sidan fjällen i Lofsdalen.

Det ligger ju i sakens natur, att kravet på exakthet i högsta grad gäller även när bete skett. Uppgifter typ "så länge jag minns" eller "1925 - 1950" måste behandlas med största försiktighet.

Man måste hela tiden komma ihåg kraven i 15 kap 4 § ÄJB.

Jag går då vidare och behandlar sakomständigheter mm i slutet av 1800 - talet

von Düben 1873

Samebyarna har åberopat von Dübens uttalande som det redovisas i Huss utredning (sid. 23). Det är hämtat från boken "Om Lappland och lapparna" från 1873. Det skall väl nämnas här att von Düben var läkare i Stockholm och han gjorde två resor till Lappland. Han har aldrig varit i Härjedalen och det här är ju naturligtvis andra-

57

+
Dut

Sammanfattning
1) 1800-1850
här gillat

5.34

Huss planer mm

Västernorrland

ÄGNTING
TRAVORHUS
DROMATISK

Rekapituler

handsuppgifter. Enligt uppgifterna går Sör- och Västerlapparna, som alltså motsvarar nuvarande Tännäs sameby, på vintern på ned på Högvalens och Fjätens områden (Fjätdalen) och mindre ofta, blott under svåra vintrar ned till Sonfjället. De går också in i Norge.

= undertryckt (h.s. 125)
f

Sådana här uppgifter måste man naturligtvis utsätta för en kritisk granskning. Det är andrahandsuppgifter. Vem som egentligen har lämnat dem och när bete skett är det ingen som vet. Uppgifterna uppfyller inte på långt när lagens krav på bevisning för urminnes hävd.

15:4 + T-s sameby = nedigen Tälvi dot
ex. 11-12

Om samebyarna nu accepterar och åberopar uppgifterna så måste man ju också acceptera alla uppgifterna i von Dubens bok. Man kan ju inte bara åberopa att man har varit på Sonfjället och säga att det andra är fel. Accepterar man att det här innebär att Tännäs sameby under svåra vintrar har varit på Sonfjället då får man ju också lov att acceptera resten, vilket innebär att inga samer i Härjedalen i övrigt vistades inom omstämt område vid den här tiden.

1886 års rennäringslag

Om vi sedan går till 1886 års rennäringslag och tittar på förarbetena så har samebyarna åberopat utdrag ur särskilda utskottets utlåtande för att visa förutsättningarna för och rätten till vinterbetning utanför skattefjällen. Den bevisningen går ut på att regeln i dåvarande 1 § och nuvarande 3 § 2 p. rennäringslagen finns. Det har vi ju aldrig bestritt någon gång. Tvärtom så vitsordar vi regeln och hävdar, att den uttömmande reglerar

rätten till vinterbete med ren. I övrigt säger ju inte det som samebyarna åberopar någonting om var det finns en vinterbetesrätt, och det är ju det som ska bedömas i målet.

Vi åberopar ur dessa lagförarbeten, de uppgifter som visar var vinterbete faktiskt förekom. För det har ju faktiskt kommittéer undersökt ordentligt. Man har utförligt behandlat frågan om vinterbete, som var den stora tvistefrågan då. Man har sett till att KB har ordnat sammanträden med såväl samer som bofasta runt om i bygderna och där har man bland annat frågat så här. Är de åt samerna inom orten anvisade fjäll och nuvarande rättigheter till flyttning och bete tillräckliga för renskötseln? Om inte var önskas utvidgning?

Samebyarna
sist 53 + sist 8

+ Till vinterbete

AB 11/89

Vad gäller vinterbete så uppgav samerna inom nuvarande Tännäs och Mittådalen samebyar att man önskade utvidgning med Ljushedals bruk och områdena Henvålen, Kraftaen och Brännvålen, som ligger norr om Särvfjället, områden som väl nu också är inköpta som åretruntmarker.

Sista olt - 83

CBS? Framgår av prot. att framförande
angav att de dels utövar renskötsel och
dels använder för vinterbete.
var tillfreds

Samerna i Undersåker, Kall och Åre ville för vinterbete ha områden norr om fjällkedjan och samerna i Oviken och Hallen, alltså nuvarande Tåssåsens sameby, ville ha områden uppe i Rönnåsen och Bastudalen inom Hallen. Ingen av samerna hade alltså då önskemål om tillköp av marker för vinterbete utanför vad som nu är åretruntmarker i Härjedalen.

CBS! Renskötsel - de T-s + M-n ; m + K-n + T-n

Samebyarnas uppgifter om var man då vinterbetade innebär att samebyarna i Jämtland (Tåssåsen, Handölsdalen) överhuvudtaget inte gick ned mot Härjedalen. Samerna i Skärvaxsdalen, Ljungris, Mittådalen och Grönfjället (Mittådalen), flyttade alla till

Särvfjället. Samerna i Rutfjället (Tännäs) flyttade till trakten av Högvålen och till Fjärens områden. Allt det här ligger ju utanför omstämt område.

Samerna i Härjedalen har också i brev till landshövdingen, föredraget och inlämnat vid ett sammanträde 1883, redovisat "det lapparne såväl i äldre som i senare både före och under afvittringen uppehållit sig på följande ställen, hvilka bära otvifvelaktigt vittne om det lapparne därstädes för längre tider såväl vår, sommar som vinter varit bosatta och hvaraf ostridigt framgår det lapparne till dessa trakter borde ega full sedvanerätt". De här av samerna angivna områdena ligger i allt väsentligt inom åretruntmarkerna.

OBS! Vinterbete! *num Ljundabö Bruk;*

Samebyarna säger att det här brevet utgör ett bevis på den aktiva samiska rättsbevakningen men hävdar, att det inte skulle ge underlag för att bedöma omfattningen av vinterbetesmarkerna och att förteckningen inte är fullständig. Jag måste säga att ju fler gånger jag läser dokumenten från den här tiden desto mer imponerad blir jag av exaktheten. Om samebyarna vill hävda att samerna då inte var fullständiga eller inte talade om vinterbestrakter trots att det uttryckligen står så, så må man ju föra bevisning om det, men någon sådan har vi inte sett i målet.

Kommittéerade frågade också länsstyrelsen som i sin tur frågade kronolänsmännen var det förekom vinterbete med ren. Svaren blev att det inte förekom något vinterbete med ren utanför skattefjällen.

Efter den här utredningen konstaterar kommittéerade, att vinterbete för "Härjedalslapparna", i den för samerna förmånligaste redovisningen, ägde rum på

13.4

4000 kronor
2000 kronor

+ 1000 kronor
vinter

13.3

13.1

Särvfjället och på de omkring detta fjäll liggande skogstrakter, inom norskt område samt på Högvälens och Fjätens områden. Inget ligger inom omstämt område.

Kommittéerade har också låtit göra en karta, Haars karta som visar detta.

Särskilda utskottet säger att Herjeådalens samer föra sina renar på vintern till Norge och Särvfjället och, på grund av det knappa utrymmet på skattefjällen, på enskildas ägor i dessas närhet. Samebyarna tycker att man ska se uttrycket "närhet" i relation till Frostvikenlapparnas flyttningar på 30 mil. Jag ser inget samband. Jag tycker ordet är klart. Det betyder vad det står, alltså enskilda ägor i fjällets närhet.

De här uppgifterna i förarbetena till 1882 års lag tycker jag fyller rimliga kvar på bevisning för urminnes hävd, dock med en reservation för områdena i Särvfjällets närhet, jag återkommer till det. De är lämnade direkt av samerna och de är lämnade vid den aktuella tiden. De är nedtecknade då, de är förhållandevis exakta.

Det ska väl tilläggas, att de här uppgifterna talar emot von Dübens uppgifter. Här nämns inte Sonfjället.

1898 års rennäringslag

Om jag sedan går till 1898 års lagstiftning så har samebyarna åberopat en skadeersättningsbestämmelse och sagt: Härav framgår att - för det fall bestämmelsen över huvudtaget skulle varit påkallad - att renbetning ägt rum vintertid på enskildas ägor. Man har också åberopat 1866 års Kungliga brev till stöd för samma sak.

Nils Lamm

Komma

Lagst 1866 = anst

per län = Ej kan

Om E. Thunin har skänkt uppgift - såsom betygsläs

Samebyarna vill pröva
rättet, den vintertid
den vintertid
Komm. förmå

1.35

9 Skuff =
andra skuff
= handel

518

5.35

←

allmän 1832
 (Vi har olika uppfattning om innehållet i sak. Vi menar att regeln aldrig varit tillämplig i Härjedalen förrän genom 1898 års lag. I vårt fall måste det vara solklart att 1866 års brev sa, att regeln inte ägde tillämpning i Härjedalen. Med samernas synsätt skulle själva regeln mm visa att vinterbete ägt rum mellan 1831 och 1866 för att därefter upphöra totalt och återupptas 1898.) *25* Det är fullständigt orimligt. *äventyrligt* Regeln säger ingenting om var vinterbete faktiskt ägt rum. Den säger ännu mindre om, och i så fall var, det kan föreligga någon rätt till sådant bete i Härjedalen. *Summa*

Tvärtom är det väl så att samebyarna slagit knut på sig själv med resonemanget för det framgår ju av de här breven att skadeersättningsreglerna, åtminstone vissa perioder, överhuvudtaget inte gällt inom Härjedalens kommun. Med samebyarnas resonemang skulle det då vara bevisat att det inte alls har förelegat något vinterbete överhuvudtaget under mer än 30 år. Eftersom rätt grundad på urminnes hävd upphör om den inte nyttjas på 30 år så har eventuell rätt upphört.

an yrkande
 Däremot kan ju uppgifter om var det har skett skador, *såga någonting* om var bete skett. *heller* *säger nyt om* Det gör inte uppgifterna om gode män *heller*. De visar *möjligen* att det inte behövdes gode män på annat än ett mycket begränsat antal platser inom Härjedalen. Man kan definitivt inte dra den slutsatsen, av t ex förordnandet 1910 av arrendatorn Johan Söderlund i Sörvattnet inom Linsells och Lillhårdals socknar, att renbete skett i dessa socknar, i vårt fall inte utanför Sörvattnet. Bara tanken att Söderlund då skulle ha rest från Sörvattnet till t ex Lillhårdal för att besiktiga en skada är helt orimlig. *ny* Samebyarna påstår att man valde gode män som *inte* var från berörd by av jävsskäl, men då talar man mot sina egna uppgifter *ny* så säger att gode männen skulle vara från trakten. Vi har i stället tittat på uppgifter om var skador verkligen inträffade.

9 Visa vägen Sörvattnet - Linsells socken; kung. 1700 - gode män 5 i 18 + 7 i 18
 7-18. m - gode män på platsen hela Linsells socken - bel - finns flera

fat. De uppgifterna i "Tablå över de Jämtländska lapparnas renar och skadegörelse inom Sverige å de bofastes marker under åren 1916 - " visar att skador inträffat omedelbart i anslutning till renbetesfjällen och att samerna även vintertid frivilligt ersatt skador, ^{Det} ~~något som~~ inte kan uppfattas på annat sätt än att man inte ansåg sig ha rätt att vistas där

Samebyarna åberopar också ett uttalande i förarbetena till 1898 års lag för att styrka att bevisning inte ovillkorligen ska hänföras till tiden före 1886 års lags ikraftträdande, alltså 1/1 -89. Vår uppfattning i den frågan är, att uttrycket hitintills som står i 1886 års lag innebär att samerna ska bibehålla och nyttja de trakter de nyttjat av ålder vid den tidpunkten. 1886 års lag innebar en kodifikation av de förhållanden som gällde då, se dep. chefen i prop 1885:2, sid. 36. Det förhållandet att man i 1898 års lag tagit bort ordet hitintills innebär ju ingen förändring av huvudregeln, men däremot öppnas en möjlighet att fortsätta att nyttja marker som man kanske inte hade nyttjat i 90 år vid första lagens tillkomst utan kanske i 80 år. Någon möjlighet att börja beta på nya marker införde man inte genom 1898 års lag.

Fastighetsägarna har åberopat förarbetena till 1898 års lag också, men då för att visa var vinterbete faktiskt ägt rum. 1895 års kommitté gjorde ju precis som 1882 års kommitté med den skillnaden att kommittén åkte ut själva och höll sammanträden. Till de här mötena så ställde kommittén också uttryckliga frågor, som: Kan renskötseln ordnas så att samerna såväl vinter som sommartid kan bli kvar inom avsatta land och särskilt anvisade trakter? Är flyttning nödvändig? Har den förekommit i större omfattning efter 1886 års lag än dessförinnan?" De här frågorna ställdes alltså till samer-na vid möten och samerna redovisade sina synpunkter.

24.35

535

Förtydlig
Karl. L.
= 90 år
5.120

13.1

24.32 - ta fram

Kommittén hade bl a ett sammanträde med samer och bofasta i Funäsdalen 1895.

Tännäs sameby förklarade att de inte behöver gå utanför sitt område efter de tillköp som hade skett men att man under ogynnsamma år hade flyttat ned till Fjättfjället.

Ovikens sameby, nuvarande Tåssåsens sameby, sa att de flyttade till skogstrakterna närmast skattefjället och att de hade träffat avtal med markägarna om att få göra det.

Det närmaste Härjedalen byn kom var enskilda tillhöriga ägor vid Börtnan och trakten däromkring.

Åre-Storsjö sameby hade då inte någon ordning på renarna, samerna uppgav att renarna hade blivit skrämda genom nedskjutning på Ljusnedals bruk och hade förvildats och att de strövade fritt utan vederbörlig tillsyn över Ljusnan till Tännäs, Långå, Hede, Glöte och Lofsdalen, vidare ned till Kopparbergs län. Det står också att samerna inte önskade något hellre än att återgå till normala förhållanden. Något ordnat vinterbete förekom alltså inte utanför åretruntmarkerna. Tvärtom.

När det gäller Åre Storsjöes flyttningar så är detta vad vi hänfört till "den stora oordningens tid". Av de här uppgifterna framgår ju klart att det är någonting som har börjat efter den nya lagens inträdande, alltså i princip någon gång efter 1890. Dessförinnan var det ordning i samebyn. Det framgår också att orsaken är att djuren har blivit skrämda och att samebyn inte flyttar renarna utan att renarna strövar utan tillsyn. Området som anges är också fullständigt obestämt. Man uppger till Tännäs, Långå, Hede, Glöte och Lofsdalen och vidare utöver gränsen till Kopparberg. En sådan här uppgift

13.1

de bemärks (573)
Ljusnan → ej till god nytta
mister betet
i de typiska
bryn.

är ju till en början så obestämd så den kan ju inte läggas till grund för någon rätt till renbete. Dessutom är ju inte det här något bete som sker av samerna utan direkt mot deras vilja och det sker utan någon tillsyn överhuvudtaget. Det kan naturligtvis inte grunda någon rätt. Det är ju inte samebyn som utövar något vinterbete här utan det är ju enskilda renar som trots samernas vilja traskar iväg och betar.

+ av prot - ~~den~~ myndighet renar ju lappst
- ~~med~~ ~~för~~ ~~prot~~ ~~renar~~

Tus den 12/6

✓ Även de här uppgifterna från 1898 års lagstiftning är ju relativt tillförlitliga. De är lämnade direkt av samerna till kommittén och de är antecknade omedelbart och de är ganska exakta, bortsett från vad som uttalas om den stora oordningens tid. Övrigt bör uppgifterna med rimliga krav på bevisning kunna ligga till grund för en bedömning av frågorna i målet.

T f lappfogden Alarik Dahlkvists tjänsteberättelse från 1896

1895 7.14.30

Nästa gång vi hittar uppgifter är i tillförordnade lappfogden Alarik Dahlqvist tjänsteberättelse år 1896.

Dahlkvist inleder med att säga: För en utredning av sedvanerätten torde en redogörelse för de olika samebyarnas vistelseorter och flyttningsvägar vara nödvändig.

/ J. J. J. 7
samebyarna

När det gäller Tännäs sameby så säger Dahlkvist, att de flyttade till Kärringsjön och betade på båda sidor om Rogen till Vattensjöarna och lite längre österut. Ibland stannade de där men ibland flyttade de till Lillfjället och ungefär 25 år tidigare hade betningen utsträckts ända till Fjättfjället. Man höll sig alltså helt och hållet utanför omstämt område.

i fjället

Åre Storsjö sameby beskriver Dahlqvist rätt utförligt och säger att en stor del av renarna går utan bevakning till Särvsjöfjället och vidare genom Vemdals socken ända bortom Vemdals kyrka och en annan går ned över Ljusnan genom Tännäs samebys område och över hela västra delen av Linsells socken fram till Sonfjället. Någon ordentlig flyttning av samerna med sina renar har inte ägt rum på många år utan hava de farit efter sin boskap och slaktat av den genom skjutning där de anträffat den. Det här är fortfarande den stora oordningens tid. Det är ingen ordentlig flyttning, renarna går utan bevakning, de går över stora opreciserade områden. Vad samerna gör är att man följer efter boskapen, slaktar av den och skjuter den där man träffar på den. Det här är inte vinterbetning i lagens mening. Det här kan inte ligga till grund för uppkomst av någon rätt, vare sig på grund av urminnes hävd eller sedvana.

*Slaktade ut 1912-17
10-12 renar
skuffa samerna*

Det är intressant i Dahlqvists berättelse att han beskriver hur Åre-Storsjö sameby flyttade efter gammal god sed. Det framgår ju av den beskrivningen att samebyn betade stora delar av renarna på norra sidan om fjällkedjan. Det enda bete som nämns i Härjedalen är att samerna i Storsjö sameby vinterbetade antingen på Ljusnedals bruks ägor samt ned mot Långå eller på Särvfjället och fram mot Vemdalskälen. Här är man alltså lite grann utanför åretruntmarkerna och lite grann inom det omstämda området.

*här
? byn?
iför boskaps?*

Åre Storsjö

För Ovikens sameby, nuvarande Tåssåsens sameby, säger Dahlqvist att Ljunga älv utgör betesgränsen i söder.

Dahlqvist säger till slut att sedvanerätten kan ifrågasättas i Härjedalen och att de bofasta städse protesterar mot det bete som förekommer.

Det är läget 1896.

Om vi sedan tittar på renantalet vid den här tiden, så har samebyarna sagt att det var 60 - 70 000 renar ^{länets} under tiden vid 1890 års utgång och där kan man väl lugnt säga att den siffran saknar faktiskt belägg. Den kommer från KB:s femårsberättelse 1886 - 1890, där det står att lappfogden beräknar ökningen under de senaste åren till 15 000 - 20 000 och att man trott sig vara sanningen nära när man beräknat renstocken i länet till omkring 50 000 djur. Samebyarnas egen uppgift var ca 32 000 renar, alltså ungefär samma antal som uppgavs i förarbetena till både 1886 och 1898 års lagar.

Av det antalet kan ungefär 10 000 renar hänföras till samer i Härjedalen och det kan då jämföras med uppgifterna från avvitringen som stannar vid 7 500 renar, ^{kan} det har alltså skett en viss ökning. Och sedan är det väl också klart att det sker en viss minskning på 1890-talet för de samebyar som berör Härjedalen. Så uppskattas renantalet 1896 till 7 500, ungefär det samma som vid avvitringen och sedan sjunker ytterligare under resten av 1900-talet till ungefär 3 500. Därefter ökar det igen då och 1910 så har man åter fler renar än vid avvitringen.

Vad man kan säga om det här är ju att oavsett vilka tal man använder så har ju renan-
talet haft en viss topp efter dåtida förhållanden vid den tid då uppgifterna i förarbetena
till 1886 och 1898 års lagstiftningar lämnades. Då, vid tiden för lagstiftningarna och de
uppgifter som lämnades då, behövde man alltså maximalt med betesmarker. Marker ut-
över det som är uppgivet har man alltså inte haft anledning att nyttja vare sig före eller
efter den tiden fram till en bit in på 1900-talet.

och haft anledning att nyttja vare sig före eller
efter.

1898 års lappfogdeprotokoll

14/10

Om vi sedan går till 1898 års lappfogdeprotokoll då så berättar tillförordnade lappfogden P A Brännström där att Ovikens, alltså Tåssåsens sameby, flyttade till Ekorrlandet, Torsborg, Börtnan, Viggesågen, alltså helt och hållet utanför omstämt område.

Åre-Storsjös sameby, nuvarande Handölsdalens och Mittådalen samebyar, flyttade till Backvallen och vidare till Högvålen och strövade sedan öster mot Grundsjöarna och åt söder. Det här är ju lite svårtolkat för Grundsjöarna ligger ju inte öster om Högvålen.

Tännäs flyttade på samma sätt som 1896, alltså utom omstämt område.

Det här är de uppgifter om vinterbete som finns före 1900-talet.

Samebyarna har (i sitt genmäle över fastighetsägarnas sakframställning) pekat på några av dessa uppgifter om vinterbete utanför åretruntmarkerna under tiden fram till år 1900.

1873: Det är von Dubens uppgift om bete i Sonfjället.

1896: Dahlkvists uppgifter om bete under den stora oordningens tid, samt mot Vemdalskälen och Långå, uppgiften att Tännäs flyttar till Fjät fjället, som ligger utom omstämt område.

1-3 Fjät fjället

4-5 plåstungen

1898: en uppgift i ab 909 om bete i Herjedalen, som då skulle avse en dalgång längs Härjeån ! Av protokollet framgår att man talar om landskapet Härjedalen till skillnad mot Norge. Var man i Norge eller Sverige ? var frågan.

1883: ~~Man nämner också uppgifterna i förarbetena till 1886 års lag om bete i närheten av Särvfjället.~~ Om man jämför det uttalandet av kommitterade med av samerna skriftligen till kommitterade framförda önskemål om tillköp av mark så ser men att det gäller Henvålen, Krafraen och Brännvallen, områden norr om Särvfjället, utanför omstämt område, där man senare köpt till åretruntmarker. Det har man för övrigt gjort söder om Särvfjället också. Det finns ingenting som säger att uppgiften skulle avse bete inom omstämt område utanför nuvarande åretruntmarker.

Samebyarna har då sopat rent på uppgifter om vinterbete före år 1900 och detta är allt man kan påvisa. Så påstår man att detta visar på bete långt utanför fjällen under 1800-talet ! Bortsett från uppgifter som har med den stora oordningens tid har bete praktiskt taget uteslutande skett inom åretruntmarkerna.

Under den här perioden köptes till marker och uppläts Särna kronopark, totalt 204 500 ha till ursprungliga renbetesfjällens 137 400 ha.

OBS! Ej betat utom i renbetesland

1900 - talet

Nästa utredning är 1913 års utredning om renskötseln i Jämtlands och Kopparbergs län och syftet med den var ju då att se effekten av ett förbud att beta i Norge. Utredningen konstaterade att Tännäs och Åre Storsjö samebyar uppehöll sig på norskt om-

1. 4. 1

råde och att renskötsel enbart på svensk sida skulle kräva åtgärder, till exempel decimering av renantal eller ytterligare betesmarker utanför fjället. Här finns också en beskrivning av var vinterbete förekom. Utredningen säger att Tännäs sameby var i Högvålen och Sörvattnet, Åre-Storsjö sameby i Särvfjället, i Långåtrakten eller i Högvålen.

Det som är mest intressant är att utredningen ansåg att det inte fanns någon sedvanerätt i Härjedalen. Det framgår till en början av uttalandena om Åre-Storsjö sameby. Utredningen säger att den naturliga utfartsvägen vore längs Ljungans dalgång, men skulle samebyns renar följa den kommer de snart utanför sedvanerättsgebitet. Utredningen sa att en utväg var att gå upp genom Lunndörrespasset till Mattmar och nyttja Frostvikensamernas marker. Sen säger utredningen, att även för Tännäs sameby är en sådan kustflyttning den enda lösningen. Utredningen ansåg alltså att det inte fanns någon sedvanerätt i Härjedalen för Tännäs och Åre-Storsjö samebyar. Den sistnämnda är numera Mittådalens och Handölsdalens samebyar.

Att en utvidgning av renbeteslandet var nödvändig om man inte skulle beta i Norge framgår ju också av en resolution från länsstyrelsen 1914, som vi också återopat.

1.4.2

Det här förbudet det kom ju sedan 1919. I den tiden gjordes också Staaff sin utredning åt 1919 års lappkommitté, som uttalade att utredningen hade givit vid handen att så gott som samtliga socknar besökts av samerna för renbete. Samebyarna redovisade sakframställningsvis innehållet i förordet till betänkandet där det sägs att kommittén har haft sammanträden på olika ställen. Något material från de sammanträdena finns inte i målet och utgör alltså inte stöd för kommitténs påstående. Det som

material

finns är lappfogden Staaffs utredning och den är ju intressant därför att den visar att kommittéen hade fel. Staaff nämner, ~~utan någon precisering~~, för Anarisets och Tåssåsens samebyar: möjligen inom Klövsjöfjället, Källberget och Gavelåsen, som alla ligger utanför omstämt område. Han nämner också Ljungans dalgång.

Ab 1198 w 2

1.4.3

För Mittådalens och Handölsdalens byar så nämner Staaff ~~Mittådal~~, södra sidan Ljusnan i närheten av Ljusnedal, Grundsjön, Medskogen, Långå, Särvfjället, Särvsjön, Ransundet och möjligen Vemdalen, Henvålen på gränsen mellan Storsjö och Vemdals socken och Källberget som ligger i Storsjö socken. För Tännäs sameby nämner han Tännäs socken, Sörvattnet och angränsande marker, Lofsdalens by, han nämner Storfjäten som alltså numera ligger i Kopparbergs län och i Hede Ransundet. Det är de uppgifter som finns. Det här visar ju att kommittéens slutsatser är totalt felaktiga.

Dessutom kan man säga om de här uppgifterna ~~att de inte~~ uppfyller kraven på bevisning för urminnes hävd. Staaff nämner ~~att~~ hela Tännäs socken. Det är ett exempel på en uppgift som är för obestämd för att kunna ligga till grund för fastställande av en nyttjanderätt grundad på urminnes hävd eller liknande. Man kan då inte ange en hel socken på det här viset. Frågan är också vad Staaff har menat. Det han angivit kan avse både sittplats och vinterbetestrakt. Det är ju uppenbart att Tännäs sameby har sittplats i Tännäs socken men det är lika uppenbart att man inte har vinterbetat i hela socknen. Jag återkommer till det.

Staaffs utredning är ju ~~däremot~~ väldigt intressant när det gäller och beskriva händelseutvecklingen. Han säger ju klart och tydligt att Oviks- och Härjedalssamerna i det närmaste inte haft några flyttningar annat än till deras fjäll närmast angränsande trakter och sedan säger han, först på senare tid då mossbete och renbetesland och närgrän-

I sande enskilda marker blivit sämre så har de måst utsträcka sina vinterflyttningar och torde de i framtid bli nödsakade att än vidare utsträcka dem. Det här sägs det inget om i materialet från 1800-talet, så mellan sekelskiftet och tidpunkten för Staaffs utredning, som är överlämnad 1922, så har det hänt någonting. Här har alltså överbetning blivit märkbar, samebyarna har blivit tvungna att börja gå utanför tidigare betesområden.

En annan orsak till utvecklingen som Staaff ~~inte~~ nämner direkt är övergången från intensiv till extensiv renskötsel. Det framgår en del av Haarstads bok och det framgår också tydligt utav Lars Thomassons redovisning. På 1800-talet fram till seklets slut har samebyarna bedrivit en väldigt intensiv skötsel med små hjordar, med mjölkning, med getning och med väldigt nära kontakt mellan samer och renar. Man har levt med varandra och flyttat med varandra och renarna har varit förhållandevis tama. Så övergår man till köttproduktion, man slutar mjölka, man får större hjordar. Man får vildare djur så att säga vilket ju Staaff också beskriver. Samerna är tvungna, säger Staaff, att flytta renarna för att hålla dem tama och det här sker då, säger Lars Thomasson, under en övergångsperiod fram till ungefär 1930. Till det kommer då betesförbudet i Norge. Och här har vi alltså skälen till att det börjar hända saker en bit in på 1900-talet, till att samebyarna och renarna utsträcker sina vinterbetesmarker.

Det finns inget som helst stöd för att det har skett något renbete utöver vad Staaff redovisar. (Däremot kan man som sagt ifrågasätta uppgiften beträffande Tännäs och det kommer jag åter till.)

Vi har också åberopat en utredning från 1935. I den redovisas åter vinterbete. Tåssåsens sameby håller sig i Tåssåssfjällen utom omstämt område. För Handölsdalens

9 Läs s. 44
+ text

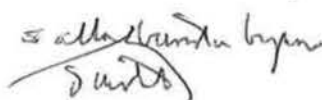
≠ 06/11/19

+ Kung 1929

[Handwritten signature/initials in a box]

9 1767 - Tåssåss om vinterbete Flakelund
(888 juls 19)

 sammeby så säger utredningen att byn söker sig ner åt östra Härjedalen vanligen kring Vemdalen eller Klövsjö. Tranris sameby är rätt intressant. För första gången så flyttar byn 1934-35 till trakten norr om Hede, annars har man varit i Särvfjället. Mittådalen säger att man betar i Högvålen och Långå. Beträffande Tännäs sameby sägs det klart och tydligt att byns område är ett utomordenligt rikt lavland och att tillgångarna på det slaget av bete aldrig ens till närmelsevis kunna bli utnyttjade och att flyttningar inför vintern utom byområdet inte av behov påkallade. Utredningen påpekade också, att man skulle reducera renantalet till tillåtna 11 300 renar. Tännäs hade då 1 800 renar.

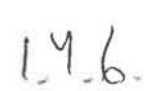

I 1940 års utredning redovisade man utvecklingen av renantalet för de här byarna. Det fanns ungefär 7 000 renar år 1920, knappt 14 000 renar år 1930 och drygt 15 000 renar år 1935.

1948 års Jämtlandsutredning redovisade orsaker till missförhållanden inom renskötseln. Utredningen påtalade bland annat övergången från intensiv till extensiv renskötsel. När det gäller Tännäs så uppges återigen att byn betar mellan Lillfjället, Kölosen och Storfjäten. Mittådalens sameby flyttade två grupper till Strådalen och Lofssjön och fjällen söder därom. Tåssåsens sameby gick längs Ljungan mot Klövsjöfjällen.

Handölsdalens sameby flyttade från Särvfjället ned mot Hedeviken och Tumsjön och det framgår också att det var något helt nytt för Handölsdalens by. Det avvek högst väsentligt från tidigare arbetsmetoder.

Den här utredningen innehåller en väldigt intressant beskrining av hur noga renarna bevakades och hölls i hjordar.

Byarna har alltså börjat att sträcka ut flyttningarna. Från Särvfjället mot Hede och från Ljungan och ned mot Klövsjö och Vemdalen. Det finns uppgifter om bete i området söder om Lofssjön. Det här är 1948.

Vid den här tiden finns ju också en redovisning av Ernst Manker som väl får anses som en av de mest sakkunniga vad gäller samefrågor. Det som är intressant är bl a att han anger att Handölsdalens sameby före 40-talet inte betade söder om fjällkedjan utan höll till norr om fjällkedjan. Samma gäller beträffande Tranris som numera ingår i Handölsdalen. Manker uppger bete på vintern i Klövsjö, Hede och Särvsjö byar för Handölsdalens sameby. Tåssåsens sameby vinterbetade såvitt gäller Härjedalen möjligen i Klövsjöfjällen, men i övrigt i områden långt norrut. För Mittådalens sameby nämns området sydost om renbetesfjällen ned till Sonfjället, Hovärken och Häggingfjället. För Tännäs sameby nämner Manker vinterland söderut till gränsen mot Dalarna vidare mot sydost till Storfjäten. Alltså inom nuvarande åretruntmarker. Det är alltså runt 1950 som han skriver det här. Det är ju fortfarande väldigt begränsade områden vi talar om. - *Jh Luntan*

Det som kan vara intressant att nämna den här tiden är att renantalet enligt Ivan Lundbergs uppskattningar uppgick för ~~4 utav 5~~ av de här samebyarna till drygt 20 000 jämfört med tillåtna knappt 8 000. Tittar man på renantalet under 1900-talet så har det varierat mellan 8 000 - 12 000 från 1910 och framåt enligt samebyarnas uppgifter, men 1950 är antalet plötsligt uppe i 19 000 renar. Sedan sjunker det något under 50- och 60-talet men det ligger fortfarande under slutet av 1960-talet mellan 15 - 20 000 enligt samebyarnas uppgifter. Men det händer någonting under den här perio-

den, fram till omkring 1950 har vi en successiv utbredning ner mot Vemdalen, mot Hede, kanske ner mot Sonfjället. Men Tännäs håller sig väldigt väl inom sina marker.

Det här har vi också fått bekräftat av de vittnen vi åberopat. Jag kan väl säga någonting om dem också. Oskar Holmin fastnade jag för därför att han så klart och tydligt bekräftade uppgifterna i lappfogdarnas årsprotokoll om bete i Glissjöberg 1930 och att det var en sensation. Det förekom ett år och det upprepades inte. I övrigt så hade Holmin av förståeliga skäl pga sin ¹⁸⁴ålder svårt att ange årtal. Det han kunde knyta ihop var expansionen av renbete med arrenderingen av mark för anläggning i Korselbränna.

Det bekräftade flera av vittnena. Jag tycker de gav en klar bild av att bete förekom ovanför Hede och Vemdalen fram till 1950-talet, att det utökades försiktigt, successivt under 1950- och 1960-talen för att med Leif Erikssons ord "explodera" under 1970-talet med Korselbränna som bas. Som skäl uppger vittnena samstämmigt att renantalet ökade dramatiskt och man överbetade helt enkelt. Man var tvungen att snabbt söka sig längre och längre bort. Även Ivan Lundberg bekräftar ju att renantalet har ökat kraftigt under hans tid som lappfogde, han säger att det har ökat med 10 - 15 000 från 1955, det innebär ju att man har gått från 15 000 uppgivna renantal till 25 - 30 000, alltså en fördubbling, och det är före Tjernobyl, märk väl, det är före Tjernobyl. Man har alltså gått från en intensiv renskötsel under 1800-talet till en extensiv renskötsel under 1900-talets första årtionden och sedan, för att använda ett av vittnenas uttryck, från en extensiv till en explosiv renskötsel på 1970-talet. Vittnena har också berättat att bete följts av protester.

Det finns en del andra teman och bevisteman från samebyarnas sida som jag tänkte beröra.

Lars Thomasson har åberopats för att styrka att sedvanerätten betraktas som en verklig rätt i samband med lagstiftningen. Det tycker vi också. Frågan är ju var det finns betesrätt. Thomasson ska också styrka att sedvanerätten till vinterbetesmarkerna är förutsättningen för den samiska kulturens fortlevnad i landskapet. Det säger ju ingenting om vart vinterbete har förekommit eller var rätt till vinterbete kan finnas. Bevis temat är ju för övrigt fullständigt meningslöst om det inte definieras närmare, hur många renar, hur många samer, vilka fjäll osv.

När det gäller vittnen så har samebyarna också hört Ivan Lundberg. Här kan vi ju dokumentera att Ivan Lundberg saknar belägg för det han säger på i vart fall tre punkter.

Han framför till exempel en hypotes om att det renantalet på 1890-talet skulle ha medfört överbetning, betesbrist och sjukdomar vilket gjort att renantalet reducerats. Vi har tagit fram ett protokoll från 1898 som visar att det inte var så. Han har uttalat att uppgifter i protokoll från Tännäs sameby om att Tännäs samebys renar 1929 - 1932 betat hela året inom lappbyns område enligt årsprotokollen skulle bero på dåligt bete. Av protokollen från 1931 och 1932 framgår att Lundbergs antagande är fel. Lundberg har också i sitt första utlåtande, från sin ämbets tid bestyrkt att vinterbete regelbundet ägt rum söder och österut till en linje som i huvuddrag går mellan Ytterhogdal och Älvros, Sveg, Lillhärdal och Särna. På min förfrågan vid sammanträffande med Lundberg den 23 november 1993, ab 826, har han som belägg på detta kunnat nämna Tännäs samebys bete kring Haftorsbygget och kring Lövnäsullen, som skulle ha skett omkring 1960/70. Haftorsbygget ligger utanför Härjedalen. Uppgifterna om

Lövnäsullen finns i årsprotokollen. Man har betat i Lövnäsullen -69, -70 och -71.

Dessutom säger Lundberg att Tåssåsen har betat i trakten av Ytterhogdal under mycket sen tid. I övrigt har han inga belägg för sitt påstående. Han bekräftar ändå att han står för uppgiften vid huvudförhandlingen och bekräftar också på direkt fråga, att han inte har några andra belägg än de nyss nämnda. Det här gör ju att man får vara försiktig när man bedömer värdet av Lundbergs utlåtande. Det här är ju egna hypoteser som det genomgående saknas belägg för. (Utlåtandena avser ju också till stora delar tider då Lundberg inte har tjänstgjort som lappfogde och inte har någon egen kännedom om.) Ta till exempel hypotesen om Ovikens lappbys önskemål att få vistas i Klövsjö fjäll och att det skulle vara någon slags konkurrens med Tranris. Det framgår det av årsprotokollen att Tranris överhuvudtaget aldrig hade betat i de här trakterna vid den tiden. Man kom inte söder om fjällkedjan förrän omkring 1925 så på 1910-talet fanns det ju ingen konkurrens om Klövsjöfjäll med annan sameby, men däremot så fanns det naturligtvis motsättningar hos bönderna.

Man måste se utlåtandena mot bakgrund av Lundbergs uttalande att han lever med och för samerna samt att alla på länsstyrelsen var av den uppfattningen att det fanns sedvanerätt i hela Härjedalen. Lundberg har sitt hjärta hos samerna.

Runes redovisning är också rätt intressant. Han berättar att han var i Härjedalen för två år sedan och då fick han reda på vilka betesområden som samebyarna använder. Det är ju inget som Rune har kunnat iaktta utan han återger vad samebyarna har uppgivit för honom 1993. Och de uppgifterna är intressanta ur två synpunkter. För det första därför att det framkommer att Mittådalens sameby inte har vinterbetesland norr om vägen mellan Hede och Funäsdalen "Vinterbeteslandet, som utnyttjas från oktober till

Dubbelteck

april utgörs av området söder om riksväg 84 mellan Lossens östra ända och Hede ...". För Tännäs sameby anger Rune: "Sommarbete ovan skogsgränsen bedrivs inom områdena på båda sidor om väg 84 vid Tännadalen och Fjällnäs. Söder om väg 84 sker betning under juni och juli månader och norr om vägen från senare halvan av juni till mitten av augusti månad. Fram till november uppehåller sig renarna i fjällskogen inom byns åretruntmarker.....Under sensommaren och hösten utgör Rogenområdet en central del av betesområdet..... Vinterbetet, som utnyttjas från jul fram till maj, omfattar ett stort område som sträcker sig från Råndan ned mot Österdalälven vid Särna". Tännäs sameby vinterbetar alltså inte i Tännäs socken utanför åretruntmarkerna. Detta är samebyns uppgifter som Rune för fram.

Runes uppgifter i övrigt strider ju helt mot alla fakta. Han påstår att renar alltid har betat överallt i Härjedalen utan att ha någon som helst kännedom om förhållandena. Det strider ju helt mot samebyarnas egna uppgifter ända från lagstiftningens början till nutid. Det framgår ju tvärtom av de uppgifterna att man har flyttat med hjordarna till och från vissa angivna trakter. Rune säger också att man naturligtvis börjar och beta vid fjällen, renen går ju inte längre än vad den behöver. Det är ju rätt anmärkningsvärt att han inte kan svara på ordförandens fråga om utsträckningen påverkas av om det finns 5 000 eller om det finns 40 000 ren medan han däremot vågar påstå att om man halverar antalet ren så uppehåller sig renarna ändå på samma yta. Jag tycker Ivan Lundbergs kommentar efter förhöret med Rune vara ganska talande. Ivan Lundberg konstaterade att han hade fått lära sig mycket nytt som han inte visste tidigare efter 33 år som lappfogde och assistent. Värde av Runes utlåtande egentligen bara att få samebyarnas redovisning av vinterbetes- och sommarbetesmarker för Tännäs och Mittådalen samebyar.

Sen vill jag ta upp årsprotokollen med lappfogdarna. Där finns alltså uppgifter som är lämnade av ^{reguljäret,} samebyarna/årsvis i anslutning till varje års vinterbete. Det är samernas egna uppgifter, de är aktuella och de är nedtecknade på en gång. De är förhållandevis exakta. Det finns exempel där man får vara försiktig, t ex från 1950-talet där Handölsdalen säger att man har betat inom Hede och Vemdalens socknar, de uppgifterna är naturligtvis för vidlyftiga och de får man hantera med varsamhet, men i stort sett verkar uppgifterna vara vederhäftiga.

Protokollen är i huvudsak återopade av samebyarna. Vi vitsordar de uppgifter om vinterbete som finns i dessa. Vi har också återopat några protokoll som saknades i samebyarnas sammanställning.

De här uppgifterna står då i viss mån i motsatsförhållande till de uppgifter som Huss har lämnat. Han har en helt annan teknik. Han har gått ut i efterhand, åkt ut till människor i ett bestämt syfte ^{känt} och frågat var vinterbete sker. Och det gäller då för personer ofta i ganska anse- ⁷⁵⁻⁸⁵ ^{ett gammalt} nlig ålder att minnas tillbaka 10, 20, 30, 40, 50, 60 år och det säger sig självt att det ställer till problem. Här måste man vara ytterligt aktsam när man bedömer värdet av de här uppgifterna. Det här är ingalunda några vittnesutagor under ed som talas om i 15:4 ÄJB. Det man möjligen kan ta fasta på är de nyheter som inträffar. När det händer någonting särskilt, någonting nytt. Sánt brukar man ju minnas, men att minnas tillbaka hur det var är utomordentligt svårt. Klart med Huss är ju att han inte anges någon gräns för sedvanerätt utan för vinterbete med ren 1926 - 1958. Klart är också, att det inte finns någon uppgift om vinterbete söder om linjen. Klart är

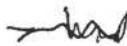
? Huss har en uppgift.

last vad om det är

Ex.

minns
Så långt som?
Stor om...
När? När?
+ sett till ut syn.

läst c. 1926; för sig
han uppgift om / för kända uppg.
= uppgift c. 1925. för kända
en helt annan.

också att Huss, enligt Lundberg, som alla andra på länsstyrelsen ansåg att rätt till vinterbete fanns i hela Jämtlands län men som Lundberg sa, Huss kunde inte finna be-
lägg för vinterbete söder om den här linjen. Klart är också att det enligt Huss också
finns områden innanför den här linjen som inte är vinterbetade. Klart med Huss är
också att han har missat i utredningen. (En allvarlig miss är att han överhuvudtaget inte
har beaktat om det har gått så lång tid att rätt ^{länge} har upphört.) Han har över huvud taget
inte beaktat protester trots att det var protester som föranledde utredningen. Dessutom
finns det ju ett konkret bevis på att han inte har förmått koppla ihop rättsfrågan med
sakförhållandena. Huss uttalar sig nämligen som sakkunnig i målet om Lossen och an-
såg att det fanns sedvanerätt till vinterbete där. Högsta domstolen kom fram till att det
inte fanns sedvanerätt. Huss ^{innehåller} ~~tycks totalt ha låtit bli~~ att koppla ihop rättsregeln med fak-
tiska omständigheter i sin utredning. För hade han gjort det så hade han ju inte kunnat
komma fram till annat än att det inte fanns sedvanerätt i Härjedalen.

*Det är ju naturligtvis också så, att Huss uppfattning i sedvanerättsfrågan saknar be-
tydelse. ^{ny} Den ska tingsrätten ta ställning till. Betydelsen ligger i materialet.*

*Jag menar att årsprotokollen generellt ska tillerkännas vitsord framför uppgifterna i
Huss utredning, särskilt uppgifterna från samer och markägare som ofta är lämnade
långt i efterhand.*

se till dnr 5163

Fastighetsägarna bestrider att vinterbete förekommit utöver vad som redovisas i årspro-
tokollen.

I det sammanhanget ska framhållas Ivan Lundbergs uttalande, att han inte har några belägg för att det förekommit vinterbete utöver vad som anges i protokollen. Lundberg har då arbetat med eller haft ansvaret för att föra protokollen under tiden 1953 - 1971. Han kan inte heller ange några belägg för vinterbete överhuvud taget utanför Huss linje utom Haftorsbygget, som ligger i Kopparbergs län, Lövnäsvalen på 60/70-talet, vilket redovisas i protokollen och Ytterhogdal i mycket sen tid.

Det finns alltså inget stöd för samebyarnas påstående, att bete förekommit i andra trakter än som anges i protokollen. Tvärtom får anses styrkt att detta inte förekommit.

Utöver Lundbergs uppgifter om vinterbete under mycket sen tid i Ytterhogdal finns det alltså inte någon utredning i målet, om var och när vinterbete förekommit från och med 1972.

Från fastighetsägarnas sida anser vi att vi visat på den utveckling av renskötseln som skett. Vi tycker att beskrivningen är riktig, den är belagd med bevis i form av utdrag ur domböcker, avvittringen, förarbeten, årsprotokoll och andra utredningar. Vi kan visa både när, hur och varför den expansionen har ägt rum. Vi tycker att det är viktigt att ha den kunskapen för att kunna bedöma tvistefrågorna.

Samernas talan

Samebyarnas tre första grunder går ut på att respektive sameby har rätt till vinterbete på grund av urminnes hävd eller sedvana. Detta bygger i sin tur på att renarna har betats ett antal gånger på markerna.

Då frågar man sig, på vilka marker samebyarna anser att de har rätt att beta? Det vet vi, det framgår av partsförteckningen. Det är ett antal exakt angivna omstämda fastigheter det handlar om. Vilken sameby är det som har utövat betet? Jo, det är numera fyra enskilda samebyar, separata juridiska personer sedan 1971 års rennäringslag.

Sedan dess är också renskötselrätten uttryckligen knuten till samebyn. Tvisten gäller att fastställa om det finns en belastning på en fastighet till förmån för ~~inte en fastighet~~ ^{resp. samebyn}.

utan för en juridisk person. Det är en slags nyttjanderätt. Det är alldeles klart att rättigheten belastar vissa angivna fastigheter, men den gäller ju inte till förmån för annan fastighet utan för juridisk person, sameby, så något servitut i dess mening enligt jordabalken är det alltså inte utan det är någon annan form ~~ut~~ av nyttjanderätt. Det är ~~enskild~~ sameby som innehar den här nyttjanderätten. Det innebär, att det enda nyttjande som kan läggas till grund för uppkomsten av en sådan rätt är det nyttjande som har skett av just den samebyn på den aktuella fastigheten. Då säger samebyarna, att även det nyttjande som har skett av andra byar kan ligga till grund för uppkomsten av en rätt. Det är fel. Det går inte av såväl formella som sakliga skäl. Rent formellt kan inte åberopas hävd av annan än den som gör gällande rätten. Det framgår redan av lagtexten ^b 15.1 ÄJB. Även i sak måste det vara så att nyttjaren och den som gör gällande urminnes hävd är samma person.

Anta att en person ^{ja} gör gällande att han har rätt att fiska på annans fastighet och så åberopar han urminneshävd till stöd för det. Till stöd för sin talan säger han att det inte

*Säger helt
fritt (utan by)*

bara är han som har fiskat utan att andra har fiskat också. Ska det vara ett stöd för att den här personen också har rätt att fiska. Är det inte snarast tvärtom. För här talar vi ju faktiskt om begränsade resurser. Det förhållandet att någon annan också är inne och fiskar eller som här nyttjar renbetet tyder väl snarast på att den som då hävdar rätten inte har rätten utan det är den andre som har rätten eller i vart fall att det råder konkurrens om betet och rätten till betet, jämför Ivan Lundbergs redogörelse för Tåssåsens och Handölsdalens betesområden. Det här visar ju hur orimligt det är att åberopa nyttjande som annan gör för sin egen hävd.

Vi hävdar alltså att en sameby inte äger rätt att åberopa annat nyttjande till stöd för sin hävd inom viss trakt än som samebyn själv utövat i trakten. Bete som annan sameby utövat inom trakten kan inte åberopas för hävden utan talar mot påståendet om hävd.

omby

Eftersom det fanns inte samebyar förrän i mitten av 1880-talet och det alltså inte kan ha förekommit 90 års nyttjande så kan inte rätt till vinterbete ha uppkommit före 1972 för någon av samebyarna. Talan ska alltså bifallas redan på den grunden.

Då säger samebyarna att 90 års nyttjande visst är möjligt, eftersom det redan före 1886 års lag förelåg en viss kollektivisering genom sambruk. Och då frågar man sig, vilka hade den rätten och hur gick den över till respektive sameby. Det här måste ju samebyn styrka. Vilket kollektivt bruk har till exempel förevarit på Tossås- och Hundhögs skattefjäll före 1886 års lag och hur har det sedan övergått till Ovikens och sedemera Tossåsens sameby. Det finns ju ingen som helst utredning om det i det här målet.

*Se Dahlboms
prot*

Nästa fråga är om samby får återropa det nyttjande[†] som skett av enskilda samer före 1886². Vi bestrider det. Och även om det skulle vara så som samebyarna säger att de får återropa nyttjande som har skett av enskilda samer före 1886 års lag så är det ju upp till samebyn att visa att det har skett sådant nyttjande och att den som har utövat det nyttjandet är föregångaren till den aktuella samebyn.

Jag tar ett konkret exempel. Tännäs sameby hävdar nu rätt till vinterbete i Lövnäsval-
len. Då måste ju samebyn, om den återropar något nyttjande före 1886 års lag, kunna
visa att samer som satt på Rödfjället eller Grönfjället nyttjade marker kring Lövnäsval-
len för vinterbete. Det nyttjande som återropas måste ju alltså i vart fall vara hänförligt
till de skattefjäll som numera ingår i den samebyn som fört talan.

Ett annat exempel. Von Duben nämner, att lapparna som satt söder om Ljusnan, alltså
nuvarande Tännäs sameby, gick till Sonfjället under svåra vintrar. Nu hävdar
Handölsdalens sameby rätt till vinterbete i trakten av Sonfjället. Handölsdalens same-
bys skattefjäll har aldrig omfattat fjäll söder om Ljusnan och samebyn kan alltså inte
återropa det nyttjandet till stöd för sin hävd. Det kan i så fall bara Tännäs sameby, som
inte hävdar betesrätt på Sonfjället.

Vad är det för rätt som avses i lagen ?

Det finns över huvud taget ingen laglig möjlighet att bedriva renskötsel utanför ren-
betsfjällen under tiden 1/5 - 30/9. Tvisten gäller vinterperioden. Innebär det att allt bete
är tillåtet under den tiden ? Nej. Som numera klart anges i lagen avser rätten vinterbe-
te. Se Jörgen Bohlins skiss i sitt inledningsanförande. Rätten avser alltså inte vårbetes-

1) CODE MAN
SNO 11
2) PROTESTER
TILLOTT
BETESRÄTT
SNO 6

land, sommarbetesland eller höstbetesland utan endast vinterbetesland. Departementschefen uttalade i prop. 1885:2, sid. 34: "Vid angifna förhållande och då Lapparne städse ansett flyttningen vintertiden såsom en rättighet, hvilken af ålder tillkommit dem, synes man med fullt skäl berättigad antaga, det Lapparnes flyttning under vintern å de trakter, som de af gammal sedvana hittills hafva besökt, måste vara icke blott ett af den bofasta befolkningen tåldt intrång utan en verklig rätt, äfven om något uttryckligt lagstadgande till stöd för denna rätt hittills icke förefunnits.....På dessa och öfriga grunder, som i komiterades betänkande blifvit anförda, synes komiterades uppfattning af sedvanans betydelse i fråga om Lapparnes gamla vinterflyttningar vara den rätta".

Stadgandet kan alltså inte åberopas till stöd för att ta i anspråk marker utanför renbetesfjällen för vår- eller höstbete, även om betet skulle ske inom tillåten tid. Det är endast vinterflyttningar som ryms inom bestämmelsen.

Det här är inte konstigare än att en bostadshyresgäst inte får använda sina utrymmen till kontor eller vice versa.

Markanvändningsplanerna

Vad grundar sig då samebyarnas inställning i målet. Ja, så mycket är klart att det inte är faktiska omständigheter till stöd för vår vinterbete förekommit. Nej, det är markanvändningsplanerna ! Vad är då dessa ? Jo, det är år 1990 upprättade planer som syftar till att redovisa rennäringens markanvändning, utgöra underlag för samebyarnas egen driftplanering, utgöra förhandlingsunderlag vid överläggningar med konkurrerande

markintressenter samt ligga som underlag vid kommunal och annan planering. Planerna har inte det minsta med rättsfrågorna eller bevisfrågorna i målet att göra. Dessutom är det så, att markanvändningsplanerna inte stämmer med samebyarnas inställning i målen. Visa 1) kilen mellan Tännäs och Mittådalens samebyar, 2) Handölsdalens sommar- och höstbetesland och 3) Tännäs sommar- och höstbetesland.)

Fakta, grunder och yrkanden

Jag har nu rest över Härjedalen under ca 100 år, från öster till väster. Nu ska jag börja att vända tillbaka och se vad de fakta som finns i målet innebär när man ställer samman dem med grunder och yrkanden.

1. 1886 års lag krävde att bete "hitintills" ägt rum av ålder. För att markerna ska ha nyttjats av ålder måste de ha börjat betas kring sekelskiftet 1700 - 1800. Då finns det inga uppgifter om vinterbete med ren utanför skattefjällen. Redan på den grunden ska talan bifallas för samtliga fastigheter.

- 2) Trots ändringen i 1898 års lag, då uttrycket hitintills togs bort, hävdar vi att samebyarna inte har möjlighet att ta nya marker i anspråk efter 1889, då första lagen trädde i kraft och betet skall, som huvudregel ha skett av ålder före 1889. Undantag kan möjligen förekomma om bete skett regelbundet och okvalt under såg 80 år före 1889. Då kan möjligen resterande kvalifikations-tid få löpa efter 1889.

De enda områden som hitintills omnämnts med uppgifter om vinterbete före 1889 är von Dubens uppgift 1873 om att Tännäs sameby nyttjade Sonfjället under svåra år och 1882 års kommitterades uppgift om bete på omkring Särvfjället liggande skogstrakter.

Vad gäller Sonfjället så är det en andrahandsuppgift, den säger inget närmare om var i Sonfjället, den säger inget om när och då vet vi att vildrenarna sköts ut på mitten av 1800 - talet. Det måste alltså röra sig om nödbete under några år tiden efter 1850. Såna här obestämda andrahandsuppgifter om enstaka betestillfällen kan inte utgöra grund för uppkomst av rätt grundad på urminnes hävd. I vart fall kan det inte ha varit lagstiftarens avsikt när han sagt att bete inte ovillkorligen måste ha skett före 1889. Kravet på utredning måste ställas högre. Uppgifterna gäller dessutom Tännäs sameby, som har medgivit talan för den trakten.

Skogstrakterna kring Särvfjället är obestämda. Avses områdena norr, väster, söder eller öster om fjället? Söder och norr om Särvfjället har åretruntmarker tillköpts. Det mesta, särskilt uppgifterna 1883 om att samerna önskade tillköp av Henvålen, Kraftraen och Brännåsen, tyder på att bete förekom norr om Särvfjället, utom omstämt område.

Det är inte utrett att betet skett på omstämda fastigheter.

Med vår syn på innebörden av uttrycket hitintills och uttalandet i förarbetena när det togs bort, så kan

de här uppgifterna inte grunda rätt till vinterbete.

= tekn. h. p. h.

2. Om då går vidare och tänker oss att tingsrätten skulle anse att en rätt till vinterbete kan uppkomma på nya och gamla marker även efter 1889. Det innebär att man helt skulle bortse från "hitintills".

Som sagts inledningsvis bygger både samebyarnas förstahandsgrund och andrahandsgrunden på urminneshävd. Beträffande rennäringslagen framgår det numera av både lagtext och propositionen 1992/92:32 att rätten till vinterbete grundas på urminnes hävd.

Som tidigare framhållits kan rätt på grund av urminnes hävd inte uppkomma efter 1972.

Kvalifikationstiden anses vara 90 år. Då ska man alltså gå tillbaka till förhållandena 1881. *Bete måste ha börjat då för att betesrätt enligt rennäringslagen skall kunna ha uppkommit.* *sensl*

Uppgifter om vinterbete finner man då i förarbetena till 1886 års lag. De ger ju vid handen att det då inte förekom vinterbeten inom omstämt område, annat än i skogs-trakter vid Särvfjället. Vad beträffar den uppgiften hänvisar jag till vad jag sa nyss. Den enda uppgift i övrigt som finns från den tiden är uppgiften från von Düben om vinterbete i Sonfjället från Sör- och Västerlapparna, alltså Tännäs sameby. Även i den delen hänvisar jag till vad jag nyss sagt.

1886 - int. lag *fram m. von Düben* *← m. 1886*
Det är alltså inte utrett att bete förekommit i minst 90 år på omstämda fastigheter.

Det innebär att talan ska bifalls för samtliga käreande.

Skulle ej. kunna
Stannas här

222/ del 2 av 2
Björns
Samebyarna hävdar, att kvalifikationstiden löper även efter 1972. Vi bestrider alltså detta. Även om samebyarna skulle ha rätt i det, så är det ju faktiskt så att det finns en enda uppgift om var vinterbete har förekommit för tiden efter protokollen slutade föras 1971, och det är Ivan Lundbergs uppgift om bete i Ytterhogdal i mycket sen tid. Som sagts tidigare bestrider fastighetsägarna att det skett något bete utöver vad som står i årsprotokollen. Det innebär ju att vi i sak har att bedöma samma period i alla fall, samma 90-årsperiod, nämligen 1882-1971.

Även om det är som samebyarna säger, att rätt kan kvalificeras efter 1972 så är det inte utrett att vinterbete skett under minst 90 år och då ska talan i alla fall bifallas.

3. Om vi sedan går igenom kommunen och börjar söderifrån med reservbetesområdena, så kan vi konstatera att det ~~inte~~ finns en enda uppgift i målet om bete inom de områdena. Det ~~enda~~ är vad Ivan Lundberg säger om att bete i Ytterhogdal förekommit under mycket sen tid. Finns inga uppgifter som uppfyller vare sig första, andra eller tredjehandsgrunden. Dessutom är det väl så när det gäller reservbete att man kan ifrågasätta om det inte krävs en längre kvalifikationstid än 90 år. Ett mer sällsynt bete borde ju rimligen kräva längre kvalifikationstid. Hur man än ser på det så är ju saken klar.

Det är inte utrett att bete förekommit vare så ofta eller så lång tid som krävs enligt första, andra eller tredje grunden.

(Talan skall bifallas i de områdena.)

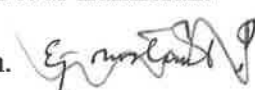
4. Om vi sedan går upp till nästa linje som då är Huss linje så är det klart att det inte finns ett enda belägg i Huss utredning för att vinterbete skett utanför den linjen. Det finns några belägg i årsprotokollen. De säger att Tännäs har varit i Lövnäsullen tre gånger, 1969, 1970 och 1971, det är det enda. Och det räcker ju inte för uppkomst av vinterbetesrätt för någon av samebyarna. Inte enligt någon av grunderna. Vad gäller Lövnäsullen som ligger i Lillhärda är det ju dessutom så, som framgår av vittnesförhören med Yngve Smeds att det har varit protester, (det har varit förhandlingar, det har lett till s k TIGavtalet.)

Inte heller inom dessa områden är utrett att bete förekommit i tillräcklig omfattning enligt samebyarnas grunder.

Talan skall alltså bifallas för alla fastigheter utanför Huss linje.

Tåssåsens sameby

Sen tänkte jag göra en bedömning sameby för sameby. Jag börjar då från öster med Tåssåsens sameby.

De delar av ~~omstäm~~ område inom Huss linje, som berörs av Tåssåsens sameby är alltså de nordliga och nordöstra delarna av Vemdalens socken. Det är framförallt Klövsjöfjäll som då till stor del ligger utanför Vemdalens socken.

När det gäller Tåssåsens sameby, så är det på det viset att 1895 års kommitté klart uttalar en sydlig gräns för vinterbete i Ljungans dalgång. Sedan finns det uppgifter i Huss

utredning om att den sydliga gränsen skulle gå från Henvålen till Källberget ner över Myrvallen till Oxsjövälen och Klövsjöfjäll. De här uppgifterna stämmer inte riktigt med samebyns egna uppgifter i protokollen och får tas med en nypa salt. Staaft nämner ¹⁹²⁵⁻¹⁹²⁶ möjligen inom Klövsjöfjällen, Källberget och Gavelåsen. Alla platserna ligger utanför omstämt område. Dessutom avser uppgifterna tiden från omkring 1910 och det är ju för sent för uppkomst av rätt enligt samebyarnas första- eller andrahandsgrunden. Det har inte förekommit bete ^{Enligt B. H. H. 1925-1926} under 90 år. Vi ska också komma ihåg att Tåsåsens sameby långt in på 1910-talet inte ansåg sig ha rätt att beta i Klövsjöfjäll samt att lappfogden Gardham och länsstyrelsen ¹⁹³⁰ långt in på 1940-talet ansåg den frågan tveksam.

Om vi då tittar på tredjehandsgrunden, och frågar oss var det under en till två generationer, alltså 45 - 90 år, förekommit bete fler än tre men ej nödvändigtvis fler än sju vinterbetningar. Det finns uppgifter om vinterbete tre gånger på en trakt, Henvålan. Det räcker inte ens enligt sambyns egen definition av grunden sedvana.

Det är också på det viset, att markägarna i Vemdalens socken har protesterat vid åtskilliga tillfällen, bland annat 1929 genom ett brev till lappfogden Staaft. 1931 skrev sockenmännen till länsstyrelsen och framhöll att olaga renbetning utövades i socknen och begärde att ^{1935 p. 1929} länsstyrelsen skulle förhindra att samerna betade sina renar där, se Thomasson, sid 68. 1948 förekom protester, som framgår av Thomassons utredning, sid 33. 1950 ägde ett stort protestmöte rum med efterföljande skriftväxling. Det är ostridigt att nyttjande som skett på 60-talet och därefter mötts av protester. Varje gång det sker en protest så börjar naturligtvis kvalifikationstiden från början igen. Man är tillbaka till ruta Gå och får börja om från början med att räkna tid och antal betestillfäl-

Bemärkt
Vinterbete
t. ex. Sundh
+ Gavelåsen
+ Källberget

1925-1926
1930

Pärsham 1925-1926
1930-1931
1935-1936

1925-1926
1930-1931
1935-1936

len. Och här har samebyn aldrig någonsin hunnit komma upp till ens en generationsnyttjande okvalt.

Det är inte utrett att okvalt nyttjande förekommit under så många tillfällen och så lång tid som krävs för uppkomsten av vare sig urminnes hävd eller sedvana.

Därför ska fastighetsägarnas talan mot Tåssåsen bifallas helt.

Handölsdalens sameby

Handölsdalens sameby inte har något intresse

Då går jag över till Handölsdalens sameby. Byn bildades 1916 då Åre-Storsjö sameby delades i bl a Mittådalens och Handölsdalens samebyar.

Därför måste man gå tillbaka till förhållandena för Åre-Storsjö sameby och då kommer vi in på den stora oordningens tid. Det framgår ju av utredningen, att före den stora oordningens tid så betade man alltså inte inom det av Handölsdalens sameby hävdade området annat än "å Särvfjället och fram mot Vemdalskälen" vilket Dahlqvist uppger 1896. Dahlqvist skriver också att renarna har betat utan bevakning bortom Vemdals kyrka och att samerna har farit efter boskapen och slaktat dem genom skjutning där de anträffat dem. Ett sådant bete kvalificerar inte någon nyttjanderätt. Vidare framgår av årsprotokollen från 1899 och 1905 att både andra samebyar och enskilda klagade och att lappfogden allvarligt tillhöll samebyn att utöva noggrann tillsyn över sina renar. Det framgår vidare av bland annat Jämtlandsutredningen att samebyns renar slaktades ut 1915 att man byggde upp en ny renhjord. Det här redovisar ju också ordningsmannen i Mittådalens sameby, Anders Jonasson Renskyldt, när han säger (Huss

Handölsdalens sameby

d. 141): "Renskyldt erinrar om att man efter den förvildning av renarna som inträffade i början av 1900-talet, och därav föranledd nedslaktning av renarna började ånyo med tamrenskötsel inom Mittådalens sameby 1918". Samma förhållanden torde ha gällt för Handölsdalens sameby.

Det framgår ju också av flera redovisningar av samer inom Tranris och Handölsdalens samebyar att samebyn fram till 1925 betade sina renar norr om fjällkedjan. Först omkring ¹⁹~~23~~/25 så gick man genom Lunndörren och ner mot Särvfjället och då antecknas ju också som en nyhet att man gick vidare till Lunnäset och så småningom längre ner. Uppgifterna om vinterbete är ju också rätt färskas.

Ovanför Särvsjön finns tre noteringar 1941-1961. Särvsjön omnämns av Staaff och i ett årsprotokoll, 1947. Det är inte tillräckligt.

I Särvfjället finns det ju gott om noteringar på -20, -30, -40, -50 och 60-talen men då är man ju inom renbetesfjäll. Det ska vi väl också säga, att området mot Vemdalskälen inte återkommit sedan 1896.

I slutet av 20-talet och på , 30-, 40- och 50-talen har byn en gång varje årtionde betat i trakten av Lunnäset.

På 40-talet gick man ned till Hede, Hede Viken och södra sidan av Vikarsjön. Det finns som mest fem "duttar" vid Hede Viken, alltså uppgifter i fem årsprotokoll om bete där. Man gick också över den norra delen av Vemdals socken och ner till Klövsjö- och Vemdalsfjällen. Det skedde under en period i slutet av 20- och början av 30-talet och

fram till protesterna och processen där. Sedan var det ett uppehåll fram till i stort sett 50-talet där man började om igen och tycks ha betat där till 1971. Den längsta perioden man hittar här är 50 år och då är vi alltså i trakten av dels Vemdalen och dels Henvålen. 50 år räcker inte för uppkomst av urminnes hävd.

Så inte någonstans har bete skett i 90 år.

Frågan är ju då om man det har förekommit nyttjande tillräckligt för tredjehandsgrunden. Om vi då ser till Vemdalen så har bete skett ungefär 25 gånger under perioden 1929 - 1971. Det har alltså skett bete fler än tre gånger under en 45-årsperiod. Då kommer vi åter inne på det förhållandet att fastighetsägarna i socknen har protesterat som jag redovisat i samband med Tåssåsens sameby. De protesterna har naturligtvis gällt allt renbete, oavsett sameby, och kanske framför allt Handölsdalens sameby. Det räcker med att beakta 1950 års möte för att sameby omöjligt ska komma upp i 45 års nyttjande.

1918-1971 35

Ser vi på Lunnäset till exempel finns fyra noteringar under 28 år. I Hede, Hede Viken, söder Vikarsjön finns mellan 2-5 noteringar och där det är 5 så är det under en 8 års period. Men här är det ju också så att det har protesterats, bl a vid det nyss nämnda sammanträdet 1950. Efter den tidpunkten finns bara enstaka uppgifter om vinterbete på respektive trakt och det räcker inte för uppkomst av vare sig urminneshävd eller sedvana. Går vi längre söderut, fortfarande inom Handölsdalen, så finns det ett par noteringar på 50-talet, på västra och östra sidan om sjön Orten, i trakten av Ransjö och Linsell. Det finns också en notering i Glissjöberg, en i Knätten och en i trakten av Vemhån. Det räcker ju inte för att det skall uppkomma ens någon sedvana.

samebyn med betet upp till - under beteshög och betes lopp

1928 m

1971

Det är inte utrett att okvalt nyttjande förekommit under så många tillfällen och så lång tid som krävs för uppkomsten av vare sig urminnes hävd eller sedvana.

Därför ska fastighetsägarnas talan bifallas även mot Handölsdalens sameby.

Mittådalen sameby

Jag övergår sedan till Mittådalen och konstaterar att bakgrundsförhållandena är desamma som för Handölsdalen. Den skillnaden är väl då att man 1895 som det stod gick ned mot Långå och där finns ju också en del uppgifter i Huss och i Staaf om att man gick mot Medskogen och Långå, exakt var är ju svårt att veta. Nu är ju inte det så intressant längre därför att det området är ju inte vinterbetesområde längre enligt samerna utan det är sommar- och höstland. Det syns ju också av antalet uppgifter i årsprotokollen, *eller rättare sagt bristen på uppgifter*. Tillsammans med uppgifterna i Staaffs utredning finns uppgifter i Huss utredning om bete på 1920-talet. Då har Handölsdalens sameby betat där enligt årsprotokollen. *Konstateras att* I årsprotokollen finns tre noteringar för Mittådalen del på 1950-talet. Om man räknar med *all* nyttjandet från 1895 så har vinterbete skett i drygt 60 år. Det räcker inte rör urminnes hävd. Dessutom är det ju klart belagt att Långåborna protesterat flera gånger, bland annat 1910 i brev till lappfogden Staaff, vid sammanträdet 1950 och brev 1951 jämte protokoll.

Det är inte utrett att okvalt nyttjande förekommit under så många tillfällen och så lång tid som krävs för uppkomsten av vare sig urminnes hävd eller sedvana.

Om vi då går söder om landsvägen så är det väl två områden där det finns ett flertal noteringar. Det ena är då i trakten av Brännvallen där det finns noteringar från 1937 - 1970 och det andra är i Sonfjället där det finns från 1918 - 1968. Och det här är ju då om vi tar Brännvallen, 33 år, och det räcker ju alltså inte ens, enligt samernas egen grundsedvana, än mindre på grund av urminneshävd. I Sonfjället är perioden 50 år. Det räcker inte för urminnes hävd. Det skulle möjligen kunna räcka enligt grunden sedvana. Då är det ju så här att Hede byamän har protesterat och det framgår ju av protesterna 1950 och åtföljande avskjutning 1955 att de här protesterna gällde även Sonfjälletområdet. När det gäller Sonfjället och von Dübens uppgift så ska hänvisas till det ovan sagda. Det är alltså inte Mittådalens som betat enligt von Duben. Det ska också sägas att von Dübens uppgifter var från 1873 och nästa uppgift om bete är från 1918. Det innebär ju alltså att det har gått 45 år och eftersom, enligt doktrinen, en urminneshävd upphör om den inte nyttjas på 30 år så har det alltså gått för långt emellan för att uppgifterna i von Dübeln överhuvudtaget ska kunna beaktas. Och det ska jag väl säga också att jag bortser från nyttjandet under den stora oordningens tid. Om man skulle ta med det och ta med von Dübelns uppgifter så kommer man visserligen över 90 års nyttjande på Sonfjället men det bryts av protester 1928 och på 50-tal. Det innebär att nyttjande inte har förekommit okvalt vare sig 45 eller 90 år.

I övrigt tycks inte ha skett något nyttjande. I området söder om Sonfjället finns inga uppgifter i årsprotokollen, inte heller mellan Sonfjället och Brännvallen, bortsett från två uppgifter om Skärsjövålen 1967 och 1969. I den senare delen ådöpas Manfred Anderssons vittnesmål.

1.4.32
Protest 1893
Hede byamän

7

+ utt 1.4.27-29

ska jag väl säga också att jag bortser från nyttjandet under den stora oordningens tid. Om man skulle ta med det och ta med von Dübelns uppgifter så kommer man visserligen över 90 års nyttjande på Sonfjället men det bryts av protester 1928 och på 50-tal. Det innebär att nyttjande inte har förekommit okvalt vare sig 45 eller 90 år.

I övrigt tycks inte ha skett något nyttjande. I området söder om Sonfjället finns inga uppgifter i årsprotokollen, inte heller mellan Sonfjället och Brännvallen, bortsett från två uppgifter om Skärsjövålen 1967 och 1969. I den senare delen åderopas Manfred Anderssons vittnesmål.

Det är inte utrett att okvalt nyttjande förekommit under så många tillfällen och så lång tid som krävs för uppkomsten av vare sig urminnes hävd eller sedvana.

Talan mot Mittådalen skall alltså också bifallas för samtliga fastigheter.

Tännäs sameby

När vi slutligen går till Tännäs som kanske är det intressantaste så noterar jag att årscykeln för Tännäs ser ut så att man sommarbetar uppe i Rödfjället mot Norge, man samlar ihop renarna på hösten och går ned till Högvålen och sedan vinterbetar man där och i områdena längre söderut (1948 års Jämtlandsutredning och årsprotokollen). *Markur.*

Ans/
Det framgår av protokollen att man haft flera tillfällen att köpa marker uppe längs Tännäs dalgång. De var då intressanta för vår- och sommarbete, inte för vinterbete. Man hade möjlighet att köpa marker söder om Lossen och de var i och för sig intres-

santa för vinterbete men där sa man att det var ingen mening att köpa en fastighet eftersom man ändå inte hade rätt att beta utanför den. Samebyn ansåg alltså själv att man inte hade rätt till vinterbete söder om Lossen. Vinterbetet försigick som sagt i Högvalen och söderut. Här finns ju flertal uppgifter från Tännäs sameby allt från 1895 till 1935 att man betade inom det egna området. Enligt årsprotokollen betade samebyn inom det egna området till 1958. Då är det lite märkligt att läsa i Huss utredning uppgifter från ordningsmannen Willenfeldt att samebyn betade inom ett större område som gick runt Lofsdalssjön och upp och även täckte in området söder om Lossen och dalgången söder om Tännån, samtidigt som det står i årsprotokollen att man betade inom byns område. Willenfeldt var närvarande vid alla sammanträden utom ett under åren 1939 - 1958, de sista före intervjun med Huss som ordningsman. Det här visar att man får måste vara kritisk till uppgifterna i Huss och jämföra då med uppgifterna i årsprotokollen. I detta fall råder väl ingen tvekan om att uppgifterna i årsprotokollen, som Willenfeldt varit med om att lämna förtjänar vitsord framför ~~de~~ i efterhand lämnade uppgifterna. *W Huss*

Enligt samebyns egna uppgifter så gick man inte utanför åretruntmarkerna förrän 1958 söder om Lofsdalssjön och där finns det fyra noteringar och sedan finns det tre noteringar i Lövnäsvallen, tre noteringar, två i Strådalen och en i Hovärken. Inget av det här räcker ju till att kvalificera en vare sig urminneshävd eller sedvana.

Mittådalens sameby har också betat här åren 1930 - 1954. Det får inte Tännäs sameby tillgodoräkna sig. Även om man lägger ihop båda samebyarnas uppgifter kommer man inte upp i ens 45 års nyttjande.

Det som är intressant med Tännäs sameby är ju dalgångarna längs Ljusnan och Mittån. Vi ska komma ihåg utredningen om de 100-tals torp ^{om} och fäbodvallar ^{om} som har funnits där. Det finns då samebyns egna uppgifter om att det är sommar- och höstmarker och det har ju bekräftats av Rune. Det här är alltså inte vinterbete och här kan man ju från samebyn säga att, vi går ju inte ner förrän sjöarna fryser, men det är ju lika fullt inte vinterbete även om man är kvar till efter den 1 oktober. (Jag hänvisar till vad jag sagt under grunderna.) Tännäs sameby vinterflyttar inte till dessa dalgångar utan ^{om de m} ~~man kan finnas kvar~~ på höstbete efter den 1 oktober. Det ryms inte inom lagregeln.

Det är inte vinterbete i lagens mening Vinterbetet börjar ju som framgår av Bohlins inledningsanförande sen man har varit på höstbeteslandet och haft samling, skiljning och slakt. Då flyttar man till vinterbeteslandena. Det framgår klart av utredningen, att Tännäs sameby ~~de~~ flyttar ner till Högvålen för vinterbete.

Den första invändningen här är alltså att betet i dalgångarna inte är vinterbete i lagens mening även om det skulle förekomma under första delen av tillåten tid

Om vi sedan tittar på vilka uppgifter som stöder samebyarnas talan så kan vi ju se på markeringarna på kartan att Tännäs sameby enligt årsprotokollen överhuvudtaget aldrig vinterbetat i det här området. ~~De enda uppgifter som finns är de~~ Willenfeldts uppgifter om bete söder om Tännån i Huss utredning. De går stick i stäv med vad han själv och sameby sagt i protokollen.

*han W. Willenfeldt menar vinterbete.
Hela höstområdet?*

Staaff anger också att Tännäs socken utan reservationer och där tror jag att man får vara lite försiktig för att det finns inga uppgifter om vinterbete i dalgångarna. Däremot så ligger både skattefjällen och åretruntmarkerna inom Tännäs och såtillvida är Staaff

uppgifter riktiga. Samebyn har både sittplats och vinterbete i Tännäs socken, dock inte på enskildas ägor. Staaffs uppgift om Tännäs socken är obestämd och dessutom felaktig beträffande enskildas fastigheter. Den kan inte ligga till grund för bedömning av om det finns vinterbetesrätt på alla fastigheter i hela socknen.

Det som återstår är då uppgifterna från Hans Jonsson i Fjällnäs, Huss sid. 306f. Jonsson uppger, att Tännäs sameby har vinterbetat söder om Grönfjället ned mot Malmagen. Det är fastigheter som inte är omstämda. Det behöver vi inte uttala oss om. Jonsson säger vidare, att Tännäs sameby vinterbetar i området söder om Tännån på Tännadalens och Malmagens byars område, visa på kartan. Och då talar han om det så kallade förjulvintersbetet, alltså betet före vinterbetet som jag menar inte grundar någon rätt enligt rennäringslagen. *Man kan ju säga att lagen beror på att man har ett område som man har betat på i många år och att man har ett område som man har betat på i många år och att man har ett område som man har betat på i många år* Dessutom måste man ju ställa den här uppgiften emot alla

uppgifter i förarbetena till 1886 och 1898 års lagar, Jämtlandsutredningarna och framförallt årsprotokollen med samebyns egna uppgifter om att man hållit sig inom vinterbeteslandet. Till slut ska det väl noteras att det här är ju ett område som har omfattats av avtal för åretruntbete med samebyn de senaste 20 åren och det är väl den slutliga bekräftelsen på att det faktiskt inte är fråga om vinterbetesmarker utan sommarbetesmarker. Jag tror också att det är så att vilken som helst i samebyn kan bekräfta att det här inte är intressant för vinterbete för det finns inga lavar här.

Det är inte utrett att okvalt nyttjande förekommit under så många tillfällen och så lång tid som krävs för uppkomsten av vare sig urminnes hävd eller sedvana.

När det gäller området kring Lossen vill jag slutligen nämna att samebyn själv uppenbarligen inte ansett sig ha betesrätt där, se prot. från 1900-talets början. Det finns inga

uppgifter utom från Willenfeldt om att Tännäs sameby betat där. Avser som längst 1927-1958. Frågan har prövats i Lossenmålet. Där sa HD att det inte har förekommit vinterbete tidigare än 1895 och så ^{sk}ogillar man talan. Det nyttjandet avsåg Åre-Storsjö sameby under stora oordningens tid, inte Tännäs sameby. Dessutom har Tännäs hemmansägare protesterat både 1950 och 1957.

st-nu flyttning ≠ annan sak

Det är inte utrett att okvalt nyttjande förekommit under så många tillfällen och så lång tid som krävs för uppkomsten av vare sig urminnes hävd eller sedvana.

Talan skall således bifallas även mot Tännäs sameby.

Slutligen skulle jag vilja nämna, att Ivan Lundberg hördes även i Lossenmålet och då uttalade, att om det inte finns sedvanerätt där så finns det ingenstans i Härjedalen. Det stämmer. Såvitt fastighetsägarna kan finna är det inte utrett att okvalt nyttjande förekommit tillräckligt många gånger under tillräckligt lång tid som krävs för att rätt till vinterbete ska anses ha uppkommit vare sig på grund av urminnes hävd eller sedvana på någon av omstämda fastigheter. Som jag sa inledningsvis menar vi att samebyarna har bevisbördan. Jag skulle ändå vilja påstå att det ^{smått}är utrett att okvalt vinterbete inte förekommit i tillräcklig omfattning för konstituerande av vinterbetesrätt på någon av omstämda fastigheter.

Domen 5/11/17

PLÄDERING

Samebyarnas andra grund

Jag hänvisar till och åberopar vad vi anfört inledningsvis under avsnittet grunder som de redovisats i protokollsbilagan och under huvudförhandlingens första dag samt vad Nils Larsson anfört beträffande första grunden i tillämpliga delar.

Vinterbetesrätten är alltså uttömmande reglerad i rennäringslagen.

Dra avsnittet " Vad är det för rätt som avses i lagen ?" här

Den grundas enligt rennäringslagen på urminnes hävd. Det innebär att det krävs ett faktiskt okvalt nyttjande under minst två generationer eller 90 år för att rätt ska kunna konstitueras. Hur många betestillfällen krävs då för uppkomsten av en rätt till vinterbete ? Ja, det måste väl krävas ett mer omfattande nyttjande än enligt samebyarnas tredje grund. Enligt den skulle det krävas fler än tre men nödvändigtvis ej fler än sju betestillfällen. För konstituerande av rätt på grund av urminnes hävd borde då krävas åtminstone fler än sju betestillfällen.

Förklara okvalt.

Konstituerad rätt upphör om den inte nyttjas under 30 år.

Tvistiga fall prövas av domstol på grundval av sådan bevisning som enligt lag krävs för styrkande av urminnes hävd.

Vad det innebär framgår av 15 kap 4 § ÄJB: "Förebär någon urminnes hävd, som klandrad varder; vise då med gamla och laggillda brev och skrifter, eller trovärdiga män, de där om orten väl kunniga äro och på ed sin vittna kunna, att de varken själva veta, eller av andra hört, någon tid annorlunda varit hava. Gitter han det ej; vare då den hävd utan kraft och verkan".

Det här innebär två saker.

För det första ska den som påstår sig ha rätt grundad på urminnes hävd ska styrka det. Bevisbördan ligger alltså på samebyarna.

Det framgår också av olika rättsfall, t ex HD:s dom 1894 angående Ljusnedals bruk: "enär genom vad i saken förekommit måste anses ådagalagt". Ett annat exempel är NJA 1984 s. 148: "måste genom domboken anses utrett". Ett tredje exempel är det s k Lossenmålet: "Såvitt framgår av utredningen i målet"

För det andra ställs vissa kvalitetskrav på bevisningen. Det krävs laggillda brev och skrifter eller vittnesmål under ed. Det sista är viktigt att komma ihåg. Det är ju självklart att inte vilka uppgifter som helst kan godtas när man ska ta ställning till om det föreligger ett rätt att nyttja annans egendom mot egendomens ägares bestridande.

Jag vill ta upp en sak till särskilt under den här punkten. Institutet urminnes hävd upphörde 1972. Departementschefen (prop 1970:145, s. 105): "I nya balken har i enlighet med beredningens förslag inte tagits upp någon motsvarighet till institutet urminnes hävd, vilket alltså inte kommer att fortleva efter balkens ikraftträdande. I likhet med beredningen finner jag det vara klart, att man dock fortfarande bör bevara den rätt någon enligt äldre lag redan äger på grund av urminnes hävd. Beredningens övergångsbestämmelse som avser att slå fast detta förhållande har därför tagits upp i departementsförslaget i sak oförändrad". Det är alltså 6 § JP, som säger att genom nya balken ej inskränkes den rätt som före balkens ikraftträdande tillkommit någon på grund av urminnes hävd.

Efter den 1/1 1972 kan alltså inte rätt uppstå på grund av urminnes hävd.

Som Nils Larsson kommer att utveckla anser vi att tredje grunden sedvana saknar stöd i svenskt rätt. Om tingsrätten inte skulle dela den uppfattningen vill jag redan nu säga, att inte heller sådan rätt kan uppkomma efter 1/1 1972. Om inte den starkare grunden, urminnes hävd, existerar längre så kan naturligtvis inte den svagare, sedvana, göra det heller.

Samebyarnas fjärde grund

I den delen hänvisar jag till och återopar vad vi sagt i protokollsbilagan och redovisat under avsnittet grunder under förhandlingen.

Sakomständigheter

Nils Larsson har nu gått igenom målet t o m samebyarnas skriftliga bevisning 3.3.1, särskilda utskottets utlåtande, till den del det åberopas såvitt gäller betydelsen av tidigare avvittring och samebyarnas muntliga bevisningen t o m Anders Lööv. 4.2.2. Han har behandlat fastighetsägarnas skriftliga bevisning t o m provinsialläkaren Ellmins årsrapport, 1.2.20, och den muntliga bevisningen t o m professor Haarstad, 2.2.

+ *Thomasson + Rune + Lundberg*

Jag ska fortsätta och redovisa utvecklingen fram till nutid, sen gå in på samebyarnas talan, partsställningen och slutligen redovisa fastighetsägarnas ståndpunkt vad gäller fakta, grunder och utgång i målet.

Bevisvärdering

Först tänkte jag beröra ett par frågor om bevisvärdering som jag tycker kan vara värda att hålla i minnet när man går igenom materialet.

Om jag frågar mig själv när den här förhandlingen började så kan jag svara direkt att det var den 18 september. Men om jag frågar mig vad vi gjorde den andra förhandlingsveckan, vilka dagar vi förhandlade och vad vi gjorde den tredje förhandlingsveckan, vilka dagar vi inställde och vilka vi förhandlade, då kan jag inte svara på rak arm. Då får jag gå till almanackan eller minnesanteckningarna.

Om jag frågar mig själv vad jag gjorde på semestern mellan åldern 20 - 25 så minns jag inte. Då läste jag i Uppsala och jag gjorde förmodligen ingenting speciellt eftersom

jag inte hade råd och jag har inga minnesanteckningar eller dagbok att gå tillbaka till. Får jag däremot frågan vad jag gjorde mellan 25 - 30 års ålder då kan jag svara att 1973 då var jag och familjen på Rhodos, det var första charterresan tillsammans och det minns jag väl.

Och då frågar jag mig varför minns jag det då ? Jo, därför att det var något nytt, något speciellt. Om det inte är något nytt eller speciellt så glömmar man lätt detaljerna och man behöver en dagbok eller en almanacka eller någon annan verifikation från den tiden.

Vad jag vill ha sagt är, att det generellt sett är på det viset, att uppgifter som är lämnade eller dokumenterade i omedelbar anslutning till en händelse är mer trovärdiga och tillförlitliga än uppgifter som är lämnade 20, 30, 40 eller 50 år i efterhand. Chansen att man minns i efterhand ökar om händelsen var minnesvärd av någon anledning.

Det andra som är viktigt när det gäller bevisning om urminnes hävd är att den är exakt. Här gäller det att utifrån vissa uppgifter ta ställning om det föreligger en viss rätt, en belastning på en enskild fastighet. Då måste man vara försiktig med uppgifter som t ex i Staaffs och Huss utredningar när de redovisar yttergränser på områden som omfattar en eller flera socknar eller som i vissa årsprotokoll från förhören med lappfogden, där det står att man betade i Hede och Vemdalens socknar. Då har man sannolikt varit någonstans i området men man har definitivt inte varit i hela socknen och en sådan uppgift i sig kan ju inte läggas till grund för fastställande av en nyttjanderätt på vare sig en eller varje enskild fastighet inom det stora området. Uppgiften måste vara exaktare än så. Den kan ju av naturliga skäl inte heller vara så exakt att man kan utläsa fastighets-

beteckningar. En lämplig avgränsning kan vara att hålla sig till uttrycket trakt i årsprotokollen. Det är en acceptabel begränsning och den ansluter ju också till lagstiftningen. Exempel: trakten av Högvålen, trakten av Kölosen. Uttrycken visar ju också särskilt om man jämför trakternas belägenhet med varandra, att traktangivelserna är rätt exakta. Man har alltså inte betat särskilt långt från angivna platser. För att ta Tännäs sameby har man i protokollen angivit om man varit i Brändåsen, Högvålen, Kölsjöfjället, Kölosen, Råndans dalgång, Mälen eller Sörvattnet. Det innebär ju omvänt, att om det står att man varit i Högvålen så har man inte, som samebyn velat göra gällande, betat på andra sidan Kölsjöfjället. Och om man varit i Storfjäten så har man inte betat på andra sidan fjällen i Lofsdalen.

Det ligger ju i sakens natur, att kravet på exakthet i högsta grad gäller även när betesket. Uppgifter typ "så länge jag minns" eller "1925 - 1950" måste behandlas med största försiktighet.

Man måste hela tiden komma ihåg kraven i 15 kap 4 § ÄJB.

Jag går då vidare och behandlar sakomständigheter mm i slutet av 1800 - talet

von Düben 1873

Samebyarna har åberopat von Dübens uttalande som det redovisas i Huss utredning (sid. 23). Det är hämtat från boken "Om Lappland och lapparna" från 1873. Det skall väl nämnas här att von Düben var läkare i Stockholm och han gjorde två resor till Lappland. Han har aldrig varit i Härjedalen och det här är ju naturligtvis andra-

handsuppgifter. Enligt uppgifterna går Sör- och Västerlapparna, som alltså motsvarar nuvarande Tännäs sameby, på vintern på ned på Högvådens och Fjätens områden (Fjätdalen) och mindre ofta, blott under svåra vintrar ned till Sonfjället. De går också in i Norge.

Sådana här uppgifter måste man naturligtvis utsätta för en kritisk granskning. Det är andrahandsuppgifter. Vem som egentligen har lämnat dem och när bete skett är det ingen som vet. Uppgifterna uppfyller inte på långt när lagens krav på bevisning för urminnes hävd.

Om samebyarna nu accepterar och åberopar uppgifterna så måste man ju också acceptera alla uppgifterna i von Dubens bok. Man kan ju inte bara åberopa att man har varit på Sonfjället och säga att det andra är fel. Accepterar man att det här innebär att Tännäs sameby under svåra vintrar har varit på Sonfjället då får man ju också lov att acceptera resten, vilket innebär att inga samer i Härjedalen i övrigt vistades inom omstämt område vid den här tiden.

1886 års rennäringslag

Om vi sedan går till 1886 års rennäringslag och tittar på förarbetena så har samebyarna åberopat utdrag ur särskilda utskottets utlåtande för att visa förutsättningarna för och rätten till vinterbetning utanför skattefjällen. Den bevisningen går ut på att regeln i dåvarande 1 § och nuvarande 3 § 2 p. rennäringslagen finns. Det har vi ju aldrig bestritt någon gång. Tvärtom så vitsordar vi regeln och hävdar, att den uttömmande reglerar

rätten till vinterbete med ren. I övrigt säger ju inte det som samebyarna åberopar någonting om var det finns en vinterbetesrätt, och det är ju det som ska bedömas i målet.

Vi åberopar ur dessa lagförarbeten, de uppgifter som visar var vinterbete faktiskt förekom. För det har ju faktiskt kommittéerade undersökt ordentligt. Man har utförligt behandlat frågan om vinterbete, som var den stora tvistefrågan då. Man har sett till att KB har ordnat sammanträden med såväl samer som bofasta runt om i bygderna och där har man bland annat frågat så här. Är de åt samerna inom orten anvisade fjäll och nuvarande rättigheter till flyttning och bete tillräckliga för renskötseln? Om inte var önskas utvidgning?

Vad gäller vinterbete så uppgav samerna inom nuvarande Tännäs och Mittådalen samebyar att man önskade utvidgning med Ljusnedals bruk och områdena Henvålen, Krafraen och Brännvallen, som ligger norr om Särvfjället, områden som väl nu också är inköpta som åretruntmarker.

Samerna i Undersåker, Kall och Åre ville för vinterbete ha områden norr om fjällkedjan och samerna i Oviken och Hallen, alltså nuvarande Tåssåsens sameby, ville ha områden uppe i Rönnåsen och Bastudalen inom Hallen. Ingen av samerna hade alltså då önskemål om tillköp av marker för vinterbete utanför vad som nu är åretruntmarker i Härjedalen.

Samebyarnas uppgifter om var man då vinterbetade innebär att samebyarna i Jämtland (Tåssåsen, Handölsdalen) överhuvudtaget inte gick ned mot Härjedalen. Samerna i Skärvaxsdalen, Ljungris, Mittådalen och Grönfjället (Mittådalen), flyttade alla till

Särvfjället. Samerna i Rutfjället (Tännäs) flyttade till trakten av Högvålen och till Fjätens områden. Allt det här ligger ju utanför omstämt område.

Samerna i Härjedalen har också i brev till landshövdingen, föredraget och inlämnat vid ett sammanträde 1883, redovisat "det lapparne såväl i äldre som i senare både före och under afvittringen uppehållit sig på följande ställen, hvilka bära otvifvelaktigt vittne om det lapparne därstädes för längre tider såväl vår , sommar som vinter varit bosatta och hvaraf ostridigt framgår det lapparne till dessa trakter borde ega full sedvanerätt". De här av samerna angivna områdena ligger i allt väsentligt inom åretruntmarkerna.

Samebyarna säger att det här brevet utgör ett bevis på den aktiva samiska rättsbevakningen men hävdar, att det inte skulle ge underlag för att bedöma omfattningen av vinterbetesmarkerna och att förteckningen inte är fullständig. Jag måste säga att ju fler gånger jag läser dokumenten från den här tiden desto mer imponerad blir jag av exaktheten. Om samebyarna vill hävda att samerna då inte var fullständiga eller inte talade om vinterbetestrakter trots att det uttryckligen står så, så må man ju föra bevisnig om det, men någon sådan har vi inte sett i målet.

Kommittéade frågade också länsstyrelsen som i sin tur frågade kronolänsmännen var det förekom vinterbete med ren. Svaren blev att det inte förekom något vinterbete med ren utanför skattefjällen.

Efter den här utredningen konstaterar kommittéade, att vinterbete för "Härjedalslapparna", i den för samerna förmånligaste redovisningen, ägde rum på

Särvfjället och på de omkring detta fjäll liggande skogstrakter, inom norskt område samt på Högvälens och Fjätens områden. Inget ligger inom omstämt område.

Kommittéade har också låtit göra en karta, Haars karta som visar detta.

Särskilda utskottet säger att Herjeådalens samer föra sina renar på vintern till Norge och Särvfjället och, på grund av det knappa utrymmet på skattefjällen, på enskildas ägor i dessas närhet. Samebyarna tycker att man ska se uttrycket "närhet" i relation till Frostvikenlapparnas flyttningar på 30 mil. Jag ser inget samband. Jag tycker ordet är klart. Det betyder vad det står, alltså enskilda ägor i fjällets närhet.

De här uppgifterna i förarbetena till 1882 års lag tycker jag fyller rimliga kvar på bevisning för urminnes hävd, dock med en reservation för områdena i Särvfjällets närhet, jag återkommer till det. De är lämnade direkt av samerna och de är lämnade vid den aktuella tiden. De är nedtecknade då, de är förhållandevis exakta.

Det ska väl tilläggas, att de här uppgifterna talar emot von Dübens uppgifter. Här nämns inte Sonfjället.

1898 års rennäringslag

Om jag sedan går till 1898 års lagstiftning så har samebyarna åberopat en skadeersättningsbestämmelse och sagt: Härav framgår att - för det fall bestämmelsen över huvudtaget skulle varit påkallad - att renbetning ägt rum vintertid på enskildas ägor. Man har också åberopat 1866 års Kungliga brev till stöd för samma sak.

Vi har olika uppfattning om innehållet i sak. Vi menar att regeln aldrig varit tillämplig i Härjedalen förrän genom 1898 års lag. I vart fall måste det vara solklart att 1866 års brev sa, att regeln inte ägde tillämpning i Härjedalen. Med samernas synsätt skulle själva regeln mm visa att vinterbete ägt rum mellan 1831 och 1866 för att därefter upphöra totalt och återupptas 1898. Det är fullständigt orimligt. Regeln säger ingenting om var vinterbete faktiskt ägt rum. Den säger ännu mindre om, och i så fall var, det kan föreligga någon rätt till sådant bete i Härjedalen.

Tvärtom är det väl så att samebyarna slagit knut på sig själv med resonemanget för det framgår ju av de här breven att skadeersättningsreglerna, åtminstone vissa perioder, överhuvudtaget inte gällt inom Härjedalens kommun. Med samebyarnas resonemang skulle det då vara bevisat att det inte alls har förelegat något vinterbete överhuvudtaget under mer än 30 år. Eftersom rätt grundad på urminnes hävd upphör om den inte nyttjas på 30 år så har eventuell rätt upphört.

Däremot kan ju uppgifter om var det har skett skador, ^{än mindre} säga någonting om var bete skett. ^{heller} ~~Det gör inte uppgifterna om gode män heller.~~ ^{Säger inget om} De visar ~~möjligen~~ att det inte behövdes gode män på annat än ett mycket begränsat antal platser inom Härjedalen. Man kan definitivt inte dra den slutsatsen, av t ex förordnandet 1910 av arrendatorn Johan Söderlund i Sörvattnet inom Linsells och Lillhärda's socknar, att renbete skett i dessa socknar, i vart fall inte utanför Sörvattnet. Bara tanken att Söderlund då skulle ha rest från Sörvattnet till t ex Lillhärda för att besiktiga en skada är helt orimlig. Samebyarna påstår att manvalde gode män som ^{var} ~~önte~~ var från berörd by av jävsskäl, men då talar man mot sina egna uppgifter so säger att gode männen skulle vara från trakten. Vi har i stället tittat på uppgifter om var skador verkligen inträff-

fat. De uppgifterna i "Tablå över de Jämtländska lapparnas renar och skadegörelse inom Sverige å de bofastes marker under åren 1916 - " visar att skador inträffat omedelbart i anslutning till renbetesfjällen och att samerna även vintertid frivilligt ersatt skador, ^{der} ~~något som~~ inte kan uppfattas på annat sätt än att man inte ansåg sig ha rätt att vistas där

Samebyarna åberopar också ett uttalande i förarbetena till 1898 års lag för att styrka att bevisning inte ovillkorligen ska hänföras till tiden före 1886 års lags ikraftträdande, alltså 1/1 -89. Vår uppfattning i den frågan är, att uttrycket hitintills som står i 1886 års lag innebär att samerna ska bibehålla och nyttja de trakter de nyttjat av ålder vid den tidpunkten. 1886 års lag innebar en kodifikation av de förhållanden som gällde då, se dep. chefen i prop 1885:2, sid. 36. Det förhållandet att man i 1898 års lag tagit bort ordet hitintills innebär ju ingen förändring av huvudregeln, men däremot öppnas en möjlighet att fortsätta att nyttja marker som man kanske inte hade nyttjat i 90 år vid första lagens tillkomst utan kanske i 80 år. Någon möjlighet att börja beta på nya marker införde man inte genom 1898 års lag.

Fastighetsägarna har åberopat förarbetena till 1898 års lag också, men då för att visa var vinterbete faktiskt ägt rum. 1895 års kommitté gjorde ju precis som 1882 års kommitté med den skillnaden att kommittén åkte ut själva och höll sammanträden. Till de här mötena så ställde kommittén också uttryckliga frågor, som: Kan renskötseln ordnas så att samerna såväl vinter som sommartid kan bli kvar inom avsatta land och särskilt anvisade trakter? Är flyttning nödvändig? Har den förekommit i större omfattning efter 1886 års lag än dessförinnan?" De här frågorna ställdes alltså till samerna vid möten och samerna redovisade sina synpunkter.

Kommittén hade bl a ett sammanträde med samer och bofasta i Funäsdalen 1895.

Tännäs sameby förklarade att de inte behöver gå utanför sitt område efter de tillköp som hade skett men att man under ogynnsamma år hade flyttat ned till Fjättfjället.

Ovikens sameby, nuvarande Tåssåsens sameby, sa att de flyttade till skogstrakterna närmast skattefjället och att de hade träffat avtal med markägarna om att få göra det. Det närmaste Härjedalen byn kom var enskilda tillhöriga ägor vid Börtnan och trakten däromkring.

Åre-Storsjö sameby hade då inte någon ordning på renarna, samerna uppgav att renarna hade blivit skrämda genom nedskjutning på Ljusnedals bruk och hade förvildats och att de strövade fritt utan vederbörlig tillsyn över Ljusnan till Tännäs, Långå, Hede, Glöte och Lofsdalen, vidare ned till Kopparbergs län. Det står också att samerna inte önskade något hellre än att återgå till normala förhållanden. Något ordnat vinterbete förekom alltså inte utanför åretruntmarkerna. Tvärtom.

När det gäller Åre Storsjös flyttningar så är detta vad vi hänfört till "den stora oordningens tid". Av de här uppgifterna framgår ju klart att det är någonting som har börjat efter den nya lagens inträdande, alltså i princip någon gång efter 1890. Dessförinnan var det ordning i samebyn. Det framgår också att orsaken är att djuren har blivit skrämda och att samebyn inte flyttar renarna utan att renarna strövar utan tillsyn. Området som anges är också fullständigt obestämt. Man uppger till Tännäs, Långå, Hede, Glöte och Lofsdalen och vidare utöver gränsen till Kopparberg. En sådan här uppgift

är ju till en början så obestämd så den kan ju inte läggas till grund för någon rätt till renbete. Dessutom är ju inte det här något bete som sker av samerna utan direkt mot deras vilja och det sker utan någon tillsyn överhuvudtaget. Det kan naturligtvis inte grunda någon rätt. Det är ju inte samebyn som utövar något vinterbete här utan det är ju enskilda renar som trots samernas vilja traskar iväg och betar.

Även de här uppgifterna från 1898 års lagstiftning är ju relativt tillförlitliga. De är lämnade direkt av samerna till kommittén och de är antecknade omedelbart och de är ganska exakta, bortsett från vad som uttalas om den stora oordningens tid. Övrigt bör uppgifterna med rimliga krav på bevisning kunna ligga till grund för en bedömning av frågorna i målet.

T f lappfogden Alarik Dahlkvists tjänsteberättelse från 1896

Nästa gång vi hittar uppgifter är i tillförordnade lappfogden Alarik Dahlqvist tjänsteberättelse år 1896.

Dahlkvist inleder med att säga: För en utredning av sedvanerätten torde en redogörelse för de olika samebyarnas vistelseorter och flyttningsvägar vara nödvändig.

När det gäller Tännäs sameby så säger Dahlkvist, att de flyttade till Kärringsjön och betade på båda sidor om Rogen till Vattensjöarna och lite längre österut. Ibland stannade de där men ibland flyttade de till Lillfjället och ungefär 25 år tidigare hade betningen utsträckts ända till Fjätfjället. Man höll sig alltså helt och hållet utanför omstämt område.

Åre Storsjö sameby beskriver Dahlqvist rätt utförligt och säger att en stor del av renarna går utan bevakning till Särvsjöfjället och vidare genom Vemdalens socken ända bortom Vemdalens kyrka och en annan går ned över Ljusnan genom Tännäs samebys område och över hela västra delen av Linsells socken fram till Sonfjället. Någon ordentlig flyttning av samerna med sina renar har inte ägt rum på många år utan hava de farit efter sin boskap och slaktat av den genom skjutning där de anträffat den. Det här är fortfarande den stora oordningens tid. Det är ingen ordentlig flyttning, renarna går utan bevakning, de går över stora opreciserade områden. Vad samerna gör är att man följer efter boskapen, slaktar av den och skjuter den där man träffar på den. Det här är inte vinterbetning i lagens mening. Det här kan inte ligga till grund för uppkomst av någon rätt, vare sig på grund av urminnes hävd eller sedvana.

Det är intressant i Dahlqvists berättelse att han beskriver hur Åre-Storsjö sameby flyttade efter gammal god sed. Det framgår ju av den beskrivningen att samebyn betade stora delar av renarna på norra sidan om fjällkedjan. Det enda bete som nämns i Härjedalen är att samerna i Storsjö sameby vinterbetade antingen på Ljusnedals bruks ägor samt ned mot Långå eller på Särvfjället och fram mot Vemdalskälen. Här är man alltså lite grann utanför åretruntmarkerna och lite grann inom det omstämda området.

För Ovikens sameby, nuvarande Tåssåsens sameby, säger Dahlqvist att Ljunga älv utgör betesgränsen i söder.

Dahlqvist säger till slut att sedvanerätten kan ifrågasättas i Härjedalen och att de bofasta städse protesterar mot det bete som förekommer.

Det är läget 1896.

Om vi sedan tittar på renantalet vid den här tiden, så har samebyarna sagt att det var 60 - 70 000 renar under tiden vid 1890 års utgång och där kan man väl lugnt säga att den siffran saknar faktiskt belägg. Den kommer från KB:s femårsberättelse 1886 - 1890, där det står att lappfogden beräknar ökningen under de senaste åren till 15 000 - 20 000 och att man trott sig vara sanningen nära när man beräknat renstocken i länet till omkring 50 000 djur. Samebyarnas egen uppgift var ca 32 000 renar, alltså ungefär samma antal som uppgavs i förarbetena till både 1886 och 1898 års lagar.

Av det antalet kan ungefär 10 000 renar hänföras till samer i Härjedalen och det kan då jämföras med uppgifterna från avvitrningen som stannar vid 7 500 renar, det har alltså skett en viss ökning. Och sedan är det väl också klart att det sker en viss minskning på 1890-talet för de samebyar som berör Härjedalen. Så uppskattas renantalet 1896 till 7 500, ungefär det samma som vid avvitrningen och sedan sjunker ytterligare under resten av 1900-talet till ungefär 3 500. Därefter ökar det igen då och 1910 så har man åter fler renar än vid avvitrningen.

Vad man kan säga om det här är ju att oavsett vilka tal man använder så har ju renantalet haft en viss topp efter dåtida förhållanden vid den tid då uppgifterna i förarbetena till 1886 och 1898 års lagstiftningar lämnades. Då, vid tiden för lagstiftningarna och de uppgifter som lämnades då, behövde man alltså maximalt med betesmarker. Marker utöver det som är uppgivet har man alltså inte haft anledning att nyttja vare sig före eller efter den tiden fram till en bit in på 1900-talet.

1898 års lappfogdeprotokoll

Om vi sedan går till 1898 års lappfogdeprotokoll då så berättar tillförordnade lappfogden P A Brännström där att Ovikens, alltså Tåssåsens sameby, flyttade till Ekorrlandet, Torsborg, Börtnan, Viggessägen, alltså helt och hållet utanför omstämt område.

Åre-Storsjös sameby, nuvarande Handölsdalens och Mittådalen samebyar, flyttade till Backvallen och vidare till Högvålen och strövade sedan öster mot Grundsjöarna och åt söder. Det här är ju lite svårtolkat för Grundsjöarna ligger ju inte öster om Högvålen.

Tännäs flyttade på samma sätt som 1896, alltså utom omstämt område.

Det här är de uppgifter om vinterbete som finns före 1900-talet.

Samebyarna har i sitt genmäle över fastighetsägarnas sakframställning pekat på några av dessa uppgifter om vinterbete utanför åretruntmarkerna under tiden fram till år 1900.

1873: Det är von Dubens uppgift om bete i Sonfjället.

1896: Dahlkvists uppgifter om bete under den stora oordningens tid, samt mot Vemdalskälen och Långå, uppgiften att Tännäs flyttar till Fjätfjället, som ligger utom omstämt område.

1898: en uppgift i ab 909 om bete i Herjeådalen, som då skulle avse en dalgång längs Härjeån ! Av protokollet framgår att man talar om landskapet Härjedalen till skillnad mot Norge. Var man i Norge eller Sverige ? var frågan.

1883: Man nämner också uppgifterna i förarbetena till 1886 års lag om bete i närheten av Särvfjället. Om man jämför det uttalandet av kommitterade med av samerna skriftligen till kommitterade framförda önskemål om tillköp av mark så ser man att det gäller Henvålen, Kraftraen och Brännvallen, områden norr om Särvfjället, utanför omstämt område, där man senare köpt till åretruntmarker. Det har man för övrigt gjort söder om Särvfjället också. Det finns ingenting som säger att uppgiften skulle avse bete inom omstämt område utanför nuvarande åretruntmarker.

Samebyarna har då sopat rent på uppgifter om vinterbete före år 1900 och detta är allt man kan påvisa. Så påstår man att detta visar på bete långt utanför fjällen under 1800-talet ! Bortsett från uppgifter som har med den stora oordningens tid har bete praktiskt taget uteslutande skett inom åretruntmarkerna.

Under den här perioden köptes till marker och uppläts Särna kronopark, totalt 204 500 ha till ursprungliga renbetesfjällens 137 400 ha.

1900 - talet

Nästa utredning är 1913 års utredning om renskötseln i Jämtlands och Kopparbergs län och syftet med den var ju då att se effekten av ett förbud att beta i Norge. Utredningen konstaterade att Tännäs och Åre Storsjö samebyar uppehöll sig på norskt om-

råde och att renskötsel enbart på svensk sida skulle kräva åtgärder, till exempel decimering av renantal eller ytterligare betesmarker utanför fjället. Här finns också en beskrivning av var vinterbete förekom. Utredningen säger att Tännäs sameby var i Högvålen och Sörvattnet, Åre-Storsjö sameby i Särvfjället, i Långåtrakten eller i Högvålen.

Det som är mest intressant är att utredningen ansåg att det inte fanns någon sedvanerätt i Härjedalen. Det framgår till en början av uttalandena om Åre-Storsjö sameby. Utredningen säger att den naturliga utfartsvägen vore längs Ljungans dalgång, men skulle samebyns renar följa den kommer de snart utanför sedvanerättsgebitet. Utredningen sa att en utväg var att gå upp genom Lunndörrespasset till Mattmar och nyttja Frostviken-samernas marker. Sen säger utredningen, att även för Tännäs sameby är en sådan kustflyttning den enda lösningen. Utredningen ansåg alltså att det inte fanns någon sedvanerätt i Härjedalen för Tännäs och Åre-Storsjö samebyar. Den sistnämnda är numera Mittådalens och Handölsdalens samebyar.

Att en utvidgning av renbeteslandet var nödvändig om man inte skulle beta i Norge framgår ju också av en resolution från länsstyrelsen 1914, som vi också återopat.

Det här förbudet det kom ju sedan 1919. I den tiden gjordes också Staaff sin utredning åt 1919 års lappkommitté, som uttalade att utredningen hade givit vid handen att så gott som samtliga socknar besökts av samerna för renbete. Samebyarna redovisade sakframställningsvis innehållet i förordet till betänkandet där det sägs att kommittén har haft sammanträden på olika ställen. Något material från de sammanträdena finns inte i målet och utgör alltså inte stöd för kommitténs påstående. Det som

finns är lappfogden Staaffs utredning och den är ju intressant därför att den visar att kommittéen hade fel. Staaff nämner, utan någon precisering, för Anarisets och Tåssåsens samebyar: möjligen inom Klövsjöfjället, Källberget och Gavelåsen, som alla ligger utanför omstämt område. Han nämner också Ljungans dalgång.

För Mittådalens och Handölsdalens byar så nämner Staaff i Tännäs, södra sidan Ljusnan i närheten av Ljusnedal, Grundsjön, Medskogen, Långå, Särvfjället, Särvsjön, Ransundet och möjligen Vemdalen, Henvålen på gränsen mellan Storsjö och Vemdalens socken och Källberget som ligger i Storsjö socken. För Tännäs sameby nämner han Tännäs socken, Sörvattnet och angränsande marker, Lofsdalens by, han nämner Storfjäten som alltså numera ligger i Kopparbergs län och i Hede Ransundet. Det är de uppgifter som finns. Det här visar ju att kommittéens slutsatser är totalt felaktiga.

Dessutom kan man säga om de här uppgifterna att de inte uppfyller kraven på bevisning för urmines hävd. ~~St~~ Staaff nämner ~~hela~~ hela Tännäs socken. Det är ett exempel på en uppgift som är för obestämd för att kunna ligga till grund för fastställande av en nyttjanderätt grundad på urminnes hävd eller liknande. Man kan då inte ange en hel socken på det här viset. Frågan är också vad Staaff har menat. Det han angivit kan avse både sittplats och vinterbetestrakt. Det är ju uppenbart att Tännäs sameby har sittplats i Tännäs socken men det är lika uppenbart att man inte har vinterbetat i hela socknen. Jag återkommer till det.

Staaffs utredning är ju däremot väldigt intressant när det gäller och beskriva händelseutvecklingen. Han säger ju klart och tydligt att Oviks- och Härjedalssamerna i det närmaste inte haft några flyttningar annat än till deras fjäll närmast angränsande trakter och sedan säger han, först på senare tid då mossbete och renbetesland och närgrän-

sande enskilda marker blivit sämre så har de måst utsträcka sina vinterflyttningar och torde de i framtid bli nödsakade att än vidare utsträcka dem. Det här sägs det inget om i materialet från 1800-talet, så mellan sekelskiftet och tidpunkten för Staaffs utredning, som är överlämnad 1922, så har det hänt någonting. Här har alltså överbetning blivit märkbar, samebyarna har blivit tvungna att börja gå utanför tidigare betesområden.

En annan orsak till utvecklingen som Staaf inte nämner direkt är övergången från intensiv till extensiv renskötsel. Det framgår en del av Haarstads bok och det framgår också tydligt utav Lars Thomassons redovisning. På 1800-talet fram till seklets slut har samebyarna bedrivit en väldigt intensiv skötsel med små hjordar, med mjölkning, med getning och med väldigt nära kontakt mellan samer och renar. Man har levt med varandra och flyttat med varandra och renarna har varit förhållandevis tama. Så övergår man till köttproduktion, man slutar mjölka, man får större hjordar. Man får vildare djur så att säga vilket ju Staaff också beskriver. Samerna är tvungna, säger Staaff, att flytta renarna för att hålla dem tama och det här sker då, säger Lars Thomasson, under en övergångsperiod fram till ungefär 1930. Till det kommer då betesförbudet i Norge. Och här har vi alltså skälen till att det börjar hända saker en bit in på 1900-talet, till att samebyarna och renarna utsträcker sina vinterbetesmarker.

Det finns inget som helst stöd för att det har skett något renbete utöver vad Staaff redovisar. Däremot kan man som sagt ifrågasätta uppgiften beträffande Tännäs och det kommer jag åter till.

Vi har också åberopat en utredning från 1935. I den redovisas åter vinterbete. Tåssåsens sameby håller sig i Tåssåsfjällen utom omstämt område. För Handölsdalens

sammeby så säger utredningen att byn söker sig ner åt östra Härjedalen vanligen kring Vemdalen eller Klövsjö. Tranris sameby är rätt intressant. För första gången så flyttar byn 1934-35 till trakten norr om Hede, annars har man varit i Särvfjället. Mittådalen säger att man betar i Högvålen och Långå. Beträffande Tännäs sameby sägs det klart och tydligt att byns område är ett utomordenligt rikt lavland och att tillgångarna på det slaget av bete aldrig ens till närmelsevis kunna bli utnyttjade och att flyttningar inför vintern utom byområdet inte av behov påkallade. Utredningen påpekade också, att man skulle reducera renantalet till tillåtna 11 300 renar. Tännäs hade då 1 800 renar.

I 1940 års utredning redovisade man utvecklingen av renantalet för de här byarna. Det fanns ungefär 7 000 renar år 1920, knappt 14 000 renar år 1930 och drygt 15 000 renar år 1935.

1948 års Jämtlandsutredning redovisade orsaker till missförhållanden inom renskötsel. Utredningen påtalade bland annat övergången från intensiv till extensiv renskötsel. När det gäller Tännäs så uppges återigen att byn betar mellan Lillfjället, Kölosen och Storfjäten. Mittådalens sameby flyttade två grupper till Strådalen och Lofssjön och fjällen söder därom. Tåssåsens sameby gick längs Ljungan mot Klövsjöfjällen.

Handölsdalens sameby flyttade från Särvfjället ned mot Hedeviken och Tumsjön och det framgår också att det var något helt nytt för Handölsdalens by. Det avvek högst väsentligt från tidigare arbetsmetoder.

Den här utredningen innehåller en väldigt intressant beskrining av hur noga renarna bevakades och hölls i hjordar.

Byarna har alltså börjat att sträcka ut flyttningarna. Från Särvfjället mot Hede och från Ljungan och ned mot Klövsjö och Vemdalen. Det finns uppgifter om bete i området söder om Lofssjön. Det här är 1948.

Vid den här tiden finns ju också en redovisning av Ernst Manker som väl får anses som en av de mest sakkunniga vad gäller samefrågor. Det som är intressant är bl a att han anger att Handölsdalens sameby före 40-talet inte betade söder om fjällkedjan utan höll till norr om fjällkedjan. Samma gäller beträffande Tranris som numera ingår i Handölsdalen. Manker uppger bete på vintern i Klövsjö, Hede och Särvsjö byar för Handölsdalens sameby. Tåssåsens sameby vinterbetade såvitt gäller Härjedalen möjligen i Klövsjöfjällen, men i övrigt i områden långt norrut. För Mittådalens sameby nämns området sydost om renbetesfjällen ned till Sonfjället, Hovärken och Häggingfjället. För Tännäs sameby nämner Manker vinterland söderut till gränsen mot Dalarna vidare mot sydost till Storfjäten. Alltså inom nuvarande åretruntmarker. Det är alltså runt 1950 som han skriver det här. Det är ju fortfarande väldigt begränsade områden vi talar om.

Det som kan vara intressant att nämna den här tiden är att renantalet enligt Ivan Lundbergs uppskattningar uppgick för 4 utav 5 av de här samebyarna till drygt 20 000 jämfört med tillåtna knappt 8 000. Tittar man på renantalet under 1900-talet så har det varierat mellan 8 000 - 12 000 från 1910 och framåt enligt samebyarnas uppgifter, men 1950 är antalet plötsligt uppe i 19 000 renar. Sedan sjunker det något under 50- och 60-talet men det ligger fortfarande under slutet av 1960-talet mellan 15 - 20 000 enligt samebyarnas uppgifter. Men det händer någonting under den här perio-

den, fram till omkring 1950 har vi en successiv utbredning ner mot Vemdalen, mot Hede, kanske ner mot Sonfjället. Men Tännäs håller sig väldigt väl inom sina marker.

Det här har vi också fått bekräftat av de vittnen vi åberopat. Jag kan väl säga någonting om dem också. Oskar Holmin fastnade jag för därför att han så klart och tydligt bekräftade uppgifterna i lappfogdarnas årsprotokoll om bete i Glissjöberg 1930 och att det var en sensation. Det förekom ett år och det upprepades inte. I övrigt så hade Holmin av förståeliga skäl pga sin ålder svårt att ange årtal. Det han kunde knyta ihop var expansionen av renbete med arrenderingen av mark för anläggning i Korselbränna. Det bekräftade flera av vittnena. Jag tycker de gav en klar bild av att bete förekom ovanför Hede och Vemdalen fram till 1950-talet, att det utökades försiktigt, successivt under 1950- och 1960-talen för att med Leif Erikssons ord "explodera" under 1970-talet med Korselbränna som bas. Som skäl uppger vittnena samstämmigt att renantalet ökade dramatiskt och man överbetade helt enkelt. Man var tvungen att snabbt söka sig längre och längre bort. Även Ivan Lundberg bekräftar ju att renantalet har ökat kraftigt under hans tid som lappfogde, han säger att det har ökat med 10 - 15 000 från 1955, det innebär ju att man har gått från 15 000 uppgivna renantal till 25 - 30 000, alltså en fördubbling, och det är före Tjernobyl, märk väl, det är före Tjernobyl. Man har alltså gått från en intensiv renskötsel under 1800-talet till en extensiv renskötsel under 1900-talets första årtionden och sedan, för att använda ett av vittnenas uttryck, från en extensiv till en explosiv renskötsel på 1970-talet. Vittnena har också berättat att bete följts av protester.

Det finns en del andra teman och bevisteman från samebyarnas sida som jag tänkte beröra.

Lars Thomasson har åberopats för att styrka att sedvanerätten betraktas som en verklig rätt i samband med lagstiftningen. Det tycker vi också. Frågan är ju var det finns betesrätt. Thomasson ska också styrka att sedvanerätten till vinterbetesmarkerna är förutsättningen för den samiska kulturens fortlevnad i landskapet. Det säger ju ingenting om vart vinterbete har förekommit eller var rätt till vinterbete kan finnas. Bevis temat är ju för övrigt fullständigt meningslöst om det inte definieras närmare, hur många renar, hur många samer, vilka fjäll osv.

När det gäller vittnen så har samebyarna också hört Ivan Lundberg. Här kan vi ju dokumentera att Ivan Lundberg saknar belägg för det han säger på i vart fall tre punkter.

Han framför till exempel en hypotes om att det renantalet på 1890-talet skulle ha medfört överbetning, betesbrist och sjukdomar vilket gjort att renantalet reducerats. Vi har tagit fram ett protokoll från 1898 som visar att det inte var så. Han har uttalat att uppgifter i protokoll från Tännäs sameby om att Tännäs samebys renar 1929 - 1932 betat hela året inom lappbyns område enligt årsprotokollen skulle bero på dåligt bete. Av protokollen från 1931 och 1932 framgår att Lundbergs antagande är fel. Lundberg har också i sitt första utlåtande, från sin ämbets tid bestyrkt att vinterbete regelbundet ägt rum söder och österut till en linje som i huvuddrag går mellan Ytterhogdal och Älvros, Sveg, Lillhårdal och Särna. På min förfrågan vid sammanträffande med Lundberg den 23 november 1993, ab 826, har han som belägg på detta kunnat nämna Tännäs samebys bete kring Haftorsbygget och kring Lövnäsullen, som skulle ha skett omkring 1960/70. Haftorsbygget ligger utanför Härjedalen. Uppgifterna om

Lövnäsullen finns i årsprotokollen. Man har betat i Lövnäsullen -69, -70 och -71. Dessutom säger Lundberg att Tåssåsen har betat i trakten av Ytterhogdal under mycket sen tid. I övrigt har han inga belägg för sitt påstående. Han bekräftar ändå att han står för uppgiften vid huvudförhandlingen och bekräftar också på direkt fråga, att han inte har några andra belägg än de nyss nämnda. Det här gör ju att man får vara försiktig när man bedömer värdet av Lundbergs utlåtande. Det här är ju egna hypoteser som det genomgående saknas belägg för. Utlåtandena avser ju också till stora delar tider då Lundberg inte har tjänstgjort som lappfogde och inte har någon egen kännedom om. Ta till exempel hypotesen om Ovikens lappbys önskemål att få vistas i Klövsjö fjäll och att det skulle vara någon slags konkurrens med Tranris. Det framgår det av årsprotokollen att Tranris överhuvudtaget aldrig hade betat i de här trakterna vid den tiden. Man kom inte söder om fjällkedjan förrän omkring 1925 så på 1910-talet fanns det ju ingen konkurrens om Klövsjöfjäll med annan sameby, men däremot så fanns det naturligtvis motsättningar hos bönderna.

Man måste se utlåtandena mot bakgrund av Lundbergs uttalande att han lever med och för samerna samt att alla på länsstyrelsen var av den uppfattningen att det fanns sedvanerätt i hela Härjedalen. Lundberg har sitt hjärta hos samerna.

Runes redovisning är också rätt intressant. Han berättar att han var i Härjedalen för två år sedan och då fick han reda på vilka betesområden som samebyarna använder. Det är ju inget som Rune har kunnat iaktta utan han återger vad samebyarna har uppgivit för honom 1993. Och de uppgifterna är intressanta ur två synpunkter. För det första därför att det framkommer att Mittådalens sameby inte har vinterbetesland norr om vägen mellan Hede och Funäsdalen "Vinterbeteslandet, som utnyttjas från oktober till

april utgörs av området söder om riksväg 84 mellan Lossens östra ända och Hede ...". För Tännäs sameby anger Rune: "Sommarbete ovan skogsgränsen bedrivs inom områdena på båda sidor om väg 84 vid Tännadalen och Fjällnäs. Söder om väg 84 sker betning under juni och juli månader och norr om vägen från senare halvan av juni till mitten av augusti månad. Fram till november uppehåller sig renarna i fjällskogen inom byns åretruntmarker.....Under sensommaren och hösten utgör Rogenområdet en central del av betesområdet..... Vinterbetet, som utnyttjas från jul fram till maj, omfattar ett stort område som sträcker sig från Råndan ned mot Österdalälven vid Särna". Tännäs sameby vinterbetar alltså inte i Tännäs socken utanför åretruntmarkerna. Detta är samebyns uppgifter som Rune för fram.

Runes uppgifter i övrigt strider ju helt mot alla fakta. Han påstår att renar alltid har betat överallt i Härjedalen utan att ha någon som helst kännedom om förhållandena. Det strider ju helt mot samebyarnas egna uppgifter ända från lagstiftningens början till nutid. Det framgår ju tvärtom av de uppgifterna att man har flyttat med hjordarna till och från vissa angivna trakter. Rune säger också att man naturligtvis börjar och beta vid fjällen, renen går ju inte längre än vad den behöver. Det är ju rätt anmärkningsvärt att han inte kan svara på ordförandens fråga om utsträckningen påverkas av om det finns 5 000 eller om det finns 40 000 ren medan han däremot vågar påstå att om man halverar antalet ren så uppehåller sig renarna ändå på samma yta. Jag tycker Ivan Lundbergs kommentar efter förhöret med Rune vara ganska talande. Ivan Lundberg konstaterade att han hade fått lära sig mycket nytt som han inte visste tidigare efter 33 år som lappfogde och assistent. Värdet av Runes utlåtande egentligen bara att få samebyarnas redovisning av vinterbetes- och sommarbetesmarker för Tännäs och Mittådälens samebyar.

Sen vill jag ta upp årsprotokollen med lappfogdarna. Där finns alltså uppgifter som är lämnade av samebyarna årsvis i anslutning till varje års vinterbete. Det är samernas egna uppgifter, de är aktuella och de är nedtecknade på en gång. De är förhållandevis exakta. Det finns exempel där man får vara försiktig, t ex från 1950-talet där Handölsdalen säger att man har betat inom Hede och Vemdalens socknar, de uppgifterna är naturligtvis för vidlyftiga och de får man hantera med varsamhet, men i stort sett verkar uppgifterna vara vederhäftiga.

Protokollen är i huvudsak återopade av samebyarna. Vi vitsordar de uppgifter om vinterbete som finns i dessa. Vi har också återopat några protokoll som saknades i samebyarnas sammanställning.

De här uppgifterna står då i viss mån i motsatsförhållande till de uppgifter som Huss har lämnat. Han har en helt annan teknik. Han har gått ut i efterhand, åkt ut till människor i ett bestämt syfte och frågat var vinterbete sker. Och det gäller då för personer ofta i ganska anseelig ålder att minnas tillbaka 10, 20, 30, 40, 50, 60 år och det säger sig självt att det ställer till problem. Här måste man vara ytterligt aktsam när man bedömer värdet av de här uppgifterna. Det här är ingalunda några vittnesutagor under ed som talas om i 15:4 ÄJB. Det man möjligen kan ta fasta på är de nyheter som inträffar. När det händer någonting särskilt, någonting nytt. Sånt brukar man ju minnas, men att minnas tillbaka hur det var är utomordentligt svårt. Klart med Huss är ju att *han inte anges någon gräns för sedvanerätt utan för vinterbete med ren 1926 - 1958.* Klart är också, att det inte finns någon uppgift om vinterbete söder om linjen. Klart är

också att Huss, enligt Lundberg, som alla andra på länsstyrelsen ansåg att rätt till vinterbete fanns i hela Jämtlands län men som Lundberg sa, Huss kunde inte finna belegg för vinterbete söder om den här linjen. Klart är också att det enligt Huss också finns områden innanför den här linjen som inte är vinterbetade. Klart med Huss är också att han har missat i utredningen. En allvarlig miss är att han överhuvudtaget inte har beaktat om det har gått så lång tid att rätt ^{har} upphört. Han har över huvud taget inte beaktat protester trots att det var protester som föranledde utredningen. Dessutom finns det ju ett konkret bevis på att han inte har förmått koppla ihop rättsfrågan med sakförhållandena. Huss uttalar sig nämligen som sakkunnig i målet om Lossen och ansåg att det fanns sedvanerätt till vinterbete där. Högsta domstolen kom fram till att det inte fanns sedvanerätt. Huss tycks totalt ha låtit bli att koppla ihop rättsregeln med faktiska omständigheter i sin utredning. För hade han gjort det så hade han ju inte kunnat komma fram till annat än att det inte fanns sedvanerätt i Härjedalen.

Det är ju naturligtvis också så, att Huss uppfattning i sedvanerättsfrågan saknar betydelse. Det ska tingsrätten ta ställning till. Betydelsen ligger i materialet.

Jag menar att årsprotokollen generellt ska tillerkännas vitsord framför uppgifterna i Huss utredning, särskilt uppgifterna från samer och markägare som ofta är lämnade långt i efterhand.

Fastighetsägarna bestrider att vinterbete förekommit utöver vad som redovisas i årsprotokollen.

I det sammanhanget ska framhållas Ivan Lundbergs uttalande, att han inte har några belägg för att det förekommit vinterbete utöver vad som anges i protokollen. Lundberg har då arbetat med eller haft ansvaret för att föra protokollen under tiden 1953 - 1971. Han kan inte heller ange några belägg för vinterbete överhuvud taget utanför Huss linje utom Haftorsbygget, som ligger i Kopparbergs län, Lövnäsullen på 60/70-talet, vilket redovisas i protokollen och Ytterhogdal i mycket sen tid.

Det finns alltså inget stöd för samebyarnas påstående, att bete förekommit i andra trakter än som anges i protokollen. Tvärtom får anses styrkt att detta inte förekommit.

Utöver Lundbergs uppgifter om vinterbete under mycket sen tid i Ytterhogdal finns det alltså inte någon utredning i målet, om var och när vinterbete förekommit från och med 1972.

Från fastighetsägarnas sida anser vi att vi visat på den utveckling av renskötseln som skett. Vi tycker att beskrivningen är riktig, den är belagd med bevis i form av utdrag ur domböcker, avvittringen, förarbeten, årsprotokoll och andra utredningar. Vi kan visa både när, hur och varför den expansionen har ägt rum. Vi tycker att det är viktigt att ha den kunskapen för att kunna bedöma tvistefrågorna.

Samernas talan

Samebyarnas tre första grunder går ut på att respektive sameby har rätt till vinterbete på grund av urminnes hävd eller sedvana. Detta bygger i sin tur på att renarna har betats ett antal gånger på markerna.

Då frågar man sig, på vilka marker samebyarna anser att de har rätt att beta? Det vet vi, det framgår av partsförteckningen. Det är ett antal exakt angivna omstämda fastigheter det handlar om. Vilken sameby är det som har utövat betet? Jo, det är numera fyra enskilda samebyar, separata juridiska personer sedan 1971 års rennäringslag.

Sedan dess är också renskötselrätten uttryckligen knuten till samebyn. Tvisten gäller att fastställa om det finns en belastning på en fastighet till förmån för ~~inte en fastighet~~ ^{resp. sameby}

utan för en juridisk person. Det är en slags nyttjanderätt. Det är alldeles klart att rättigheten belastar vissa angivna fastigheter, men den gäller ju inte till förmån för annan fastighet utan för juridisk person, sameby, så något servitut i dess mening enligt jordabalken är det alltså inte utan det är någon annan form ~~utav~~ nyttjanderätt. Det är enskild sameby som innehar den här nyttjanderätten. Det innebär, att det enda nyttjande som kan läggas till grund för uppkomsten av en sådan rätt är det nyttjande som har skett av just den samebyn på den aktuella fastigheten. Då säger samebyarna, att även det nyttjande som har skett av andra byar kan ligga till grund för uppkomsten av en rätt. Det är fel. Det går inte av såväl formella som sakliga skäl. Rent formellt kan inte åberopas hävd av annan än den som gör gällande rätten. Det framgår redan av lagtexten ^b 15:1 ÄJB. Även i sak måste det vara så att nyttjaren och den som gör gällande urminnes hävd är samma person.

Anta att en person gör gällande att han har rätt att fiska på annans fastighet och så åberopar han urminneshävd till stöd för det. Till stöd för sin talan säger han att det inte

bara är han som har fiskat utan att andra har fiskat också. Ska det vara ett stöd för att den här personen också har rätt att fiska. [✓]Är det inte snarast tvärtom. För här talar vi ju faktiskt om begränsade resurser. Det förhållandet att någon annan också är inne och fiskar eller som här nyttjar renbetet tyder väl snarast på att den som då hävdar rätten inte har rätten utan det är den andre som har rätten eller i vart fall att det råder konkurrens om betet och rätten till [✓]betet, jämför Ivan Lundbergs redogörelse för Tåssåsens och Handölsdalens betesområden. Det här visar ju hur orimligt det är att åberopa nyttjande som annan gör för sin egen hävd.

Vi hävdar alltså att en sameby inte äger rätt att åberopa annat nyttjande till stöd för sin hävd inom viss trakt än som samebyn själv utövat i trakten. Bete som annan sameby utövat inom trakten kan inte åberopas för hävden utan talar [✓]mot påståendet om hävd.

Omny

Eftersom det fanns inte samebyar förrän i mitten av 1890-talet och det alltså inte kan ha förekommit 90 års nyttjande så kan inte rätt till vinterbete ha uppkommit före 1972 för någon av samebyarna. Talan ska alltså bifallas redan på den grunden.

Då säger samebyarna att 90 års nyttjande visst är möjligt, eftersom det redan före 1886 års lag förelåg en viss kollektivisering genom sambruk. Och då frågar man sig, vilka hade den rätten och hur gick den över till respektive sameby. Det här måste ju samebyn styrka. Vilket kollektivt bruk har till exempel förevarit på Tossås- och Hundhögs skattefjäll före 1886 års lag och hur har det sedan övergått till Ovikens och sedemera Tossåsens sameby. Det finns ju ingen som helst utredning om det i det här målet.

Nästa fråga är om samby får åberopa det nyttjande som skett av enskilda samer före 1886. Vi bestrider det. Och även om det skulle vara så som samebyarna säger att de får åberopa nyttjande som har skett av enskilda samer före 1886 års lag så är det ju upp till samebyn att visa att det har skett sådant nyttjande och att den som har utövat det nyttjandet är föregångaren till den aktuella samebyn.

Jag tar ett konkret exempel. Tännäs sameby hävdar nu rätt till vinterbete i Lövnäsval-
len. Då måste ju samebyn, om den åberopar något nyttjande före 1886 års lag, kunna
visa att samer som satt på Rödfjället eller Grönfjället nyttjade marker kring Lövnäsval-
len för vinterbete. Det nyttjande som åberopas måste ju alltså i vart fall vara hänförligt
till de skattefjäll som numera ingår i den samebyn som fört talan.

Ett annat exempel. Von Duben nämner, att lapparna som satt söder om Ljusnan, alltså
nuvarande Tännäs sameby, gick till Sonfjället under svåra vintrar. Nu hävdar
Handölsdalens sameby rätt till vinterbete i trakten av Sonfjället. Handölsdalens same-
bys skattefjäll har aldrig omfattat fjäll söder om Ljusnan och samebyn kan alltså inte
åberopa det nyttjandet till stöd för sin hävd. Det kan i så fall bara Tännäs sameby, som
inte hävdar betesrätt på Sonfjället.

Vad är det för rätt som avses i lagen ?

Det finns över huvud taget ingen laglig möjlighet att bedriva renskötsel utanför ren-
betsfjällen under tiden 1/5 - 30/9. Tvisten gäller vinterperioden. Innebär det att allt bete
är tillåtet under den tiden ? Nej ! Som numera klart anges i lagen avser rätten vinterbe-
te. Se Jörgen Bohlins skiss i sitt inledningsanförande. Rätten avser alltså inte vårbetes-

Vad gäller Sonfjället så är det en andrahandsuppgift, den säger inget närmare om var i Sonfjället, den säger inget om när och då vet vi att vildrenarna sköts ut på mitten av 1800 - talet. Det måste alltså röra sig om *nödbete under några år tiden efter 1850*. Såna här obestämda andrahandsuppgifter om enstaka betestillfällen kan inte utgöra grund för uppkomst av rätt grundad på urminnes hävd. I vart fall kan det inte ha varit lagstiftarens avsikt när han sagt att bete inte ovillkorligen måste ha skett före 1889. Kravet på utredning måste ställas högre. Uppgifterna gäller dessutom Tännäs sameby, som har medgivit talan för den trakten.

Skogstrakterna kring Särvfjället är obestämda. Avses områdena norr, väster, söder eller öster om fjället? Söder och norr om Särvfjället har åretruntmarker tillköpts. Det mesta, särskilt uppgifterna 1883 om att samerna önskade tillköp av Henvålen, Kraftraen och Brännåsen, tyder på att bete förekom norr om Särvfjället, utom omstämt område.

Det är inte utrett att betet skett på omstämda fastigheter.

Med vår syn på innebörden av uttrycket hitintills och uttalandet i förarbetena när det togs bort, så kan

de här uppgifterna inte grunda rätt till vinterbete.

tsm h/rt

2. Om då går vidare och tänker oss att tingsrätten skulle anse att en rätt till vinterbete kan uppkomma på nya och gamla marker även efter 1889. Det innebär att man helt skulle bortse från "hitintills".

land, sommarbetesland eller höstbetesland utan endast vinterbetesland. Departementschefen uttalade i prop. 1885:2, sid. 34: "Vid angifna förhållande och då Lapparne städse ansett flyttningen vintertiden såsom en rättighet, hvilken af ålder tillkommit dem, synes man med fullt skäl berättigad antaga, det Lapparnes flyttning under vintern å de trakter, som de af gammal sedvana hittills hafva besökt, måste vara icke blott ett af den bofasta befolkningen tåldt intrång utan en verklig rätt, äfven om något uttryckligt lagstadgande till stöd för denna rätt hittills icke förefunnits.....På dessa och öfriga grunder, som i komiterades betänkande blifvit anförda, synes komiterades uppfattning af sedvanans betydelse i fråga om Lapparnes gamla vinterflyttningar vara den rätta".

Stadgandet kan alltså inte åberopas till stöd för att ta i anspråk marker utanför renbetesfjällen för vår- eller höstbete, även om betet skulle ske inom tillåten tid. Det är endast vinterflyttningar som ryms inom bestämmelsen.

Det här är inte konstigare än att en bostadshyresgäst inte får använda sina utrymmen till kontor eller vice versa.

Markanvändningsplanerna

Vad grundar sig då samebyarnas inställning i målet. Ja, så mycket är klart att det inte är faktiska omständigheter till stöd för var vinterbete förekommit. Nej, det är markanvändningsplanerna ! Vad är då dessa ? Jo, det är år 1990 upprättade planer som syftar till att redovisa rennäringens markanvändning, utgöra underlag för samebyarnas egen driftplanering, utgöra förhandlingsunderlag vid överläggningar med konkurrerande

markintressenter samt ligga som underlag vid kommunal och annan planering. Planerna har inte det minsta med rättsfrågorna eller bevisfrågorna i målet att göra. Dessutom är det så, att markanvändningsplanerna inte stämmer med samebyarnas inställning i målen. Visa 1) kilen mellan Tännäs och Mittådalens samebyar, 2) Handölsdalens sommar- och höstbetesland och 3) Tännäs sommar- och höstbetesland.

Fakta, grunder och yrkanden

Jag har nu rest över Härjedalen under ca 100 år, från öster till väster. Nu ska jag börja att vända tillbaka och se vad de fakta som finns i målet innebär när man ställer samman dem med grunder och yrkanden.

1. 1886 års lag krävde att bete "hitintills" ägt rum av ålder. För att markerna ska ha nyttjats av ålder måste de ha börjat betas kring sekelskiftet 1700 - 1800. Då finns det inga uppgifter om vinterbete med ren utanför skattefjällen. Redan på den grunden ska talan bifallas för samtliga fastigheter.

Trots ändringen i 1898 års lag, då uttrycket hitintills togs bort, hävdar vi att samebyarna inte har möjlighet att ta nya marker i anspråk efter 1889, då första lagen trädde i kraft och betet skall, som huvudregel ha skett av ålder före 1889. Undantag kan möjligen förekomma om bete skett regelbundet och okvalt under säg 80 år före 1889. Då kan möjligen resterande kvalifikations-tid få löpa efter 1889.

De enda områden som hitintills omnämnts med uppgifter om vinterbete före 1889 är von Dubens uppgift 1873 om att Tännäs sameby nyttjade Sonfjället under svåra år och 1882 års kommitterades uppgift om bete på omkring Särvfjället liggande skogstrakter.

Som sagts inledningsvis bygger både samebyarnas förstahandsgrund och andrahandsgrunden på urminneshävd. Beträffande rennäringslagen framgår det numera av både lagtext och propositionen 1992/92:32 att rätten till vinterbete grundas på urminnes hävd.

Som tidigare framhållits kan rätt på grund av urminnes hävd inte uppkomma efter 1972.

Kvalifikationstiden anses vara 90 år. Då ska man alltså gå tillbaka till förhållandena 1881. *Bete måste ha börjat då för att betesrätt enligt rennäringslagen skall kunna ha uppkommit.* *sénar!*

Uppgifter om vinterbete finner man då i förarbetena till 1886 års lag. De ger ju vid handen att det då inte förekom vinterbeten inom omstämt område, annat än i skogs-trakter vid Särvfjället. Vad beträffar den uppgiften hänvisar jag till vad jag sa nyss. Den enda uppgift i övrigt som finns från den tiden är uppgiften från von Düben om vinterbete i Sonfjället från Sör- och Västerlapparna, alltså Tännäs sameby. Även i den delen hänvisar jag till vad jag nyss sagt.

Det är alltså inte utrett att bete förekommit i minst 90 år på omstämda fastigheter.

Det innebär att talan ska bifalls för samtliga käreande.

Samebyarna hävdar, att kvalifikationstiden löper även efter 1972. Vi bestrider alltså detta. Även om samebyarna skulle ha rätt i det, så är det ju faktiskt så att det finns en enda uppgift om var vinterbete har förekommit för tiden efter protokollen slutade föras 1971, och det är Ivan Lundbergs uppgift om bete i Ytterhogdal i mycket sen tid. Som sagts tidigare bestrider fastighetsägarna att det skett något bete utöver vad som står i årsprotokollen. Det innebär ju att vi i sak har att bedöma samma period i alla fall, samma 90-årsperiod, nämligen 1882-1971.

Även om det är som samebyarna säger, att rätt kan kvalificeras efter 1972 så är det inte utrett att vinterbete skett under minst 90 år och då ska talan i alla fall bifallas.

3. Om vi sedan går igenom kommunen och börjar söderifrån med reservbetesområdena, så kan vi konstatera att det ~~inte~~ finns en enda uppgift i målet om bete inom de områdena. Det ~~enda~~ är vad Ivan Lundberg säger om att bete i Ytterhogdal förekommit under mycket sen tid. Finns inga uppgifter som uppfyller vare sig första, andra eller tredjehandsgrunden. Dessutom är det väl så när det gäller reservbete att man kan ifrågasätta om det inte krävs en längre kvalifikationstid än 90 år. Ett mer sällsynt bete borde ju rimligen kräva längre kvalifikationstid. Hur man än ser på det så är ju saken klar.

Det är inte utrett att bete förekommit vare så ofta eller så lång tid som krävs enligt första, andra eller tredje grunden.

Talan skall bifallas i de områdena.

4. Om vi sedan går upp till nästa linje som då är Huss linje så är det klart att det inte finns ett enda belägg i Huss utredning för att vinterbete skett utanför den linjen. Det finns några belägg i årsprotokollen. De säger att Tännäs har varit i Lövnäsullen tre gånger, 1969, 1970 och 1971, det är det enda. Och det räcker ju inte för uppkomst av vinterbetesrätt för någon av samebyarna. Inte enligt någon av grunderna. Vad gäller Lövnäsullen som ligger i Lillhärda är det ju dessutom så, som framgår av vittnesförhören med Yngve Smeds att det har varit protester, det har varit förhandlingar, det har lett till s k TIGavtalet.

Inte heller inom dessa områden är utrett att bete förekommit i tillräcklig omfattning enligt samebyarnas grunder.

Talan skall alltså bifallas för alla fastigheter utanför Huss linje.

Tåssåsens sameby

Sen tänkte jag göra en bedömning sameby för sameby. Jag börjar då från öster med Tåssåsens sameby.

De delar av omstämt område inom Huss linje, som berörs av Tåssåsens sameby är alltså de nordliga och nordöstra delarna av Vemdalens socken. Det är framförallt Klövsjöfjäll som då till stor del ligger utanför Vemdalens socken.

När det gäller Tåssåsens sameby, så är det på det viset att 1895 års kommitté klart uttalar en sydlig gräns för vinterbete i Ljungans dalgång. Sedan finns det uppgifter i Huss

utredning om att den sydliga gränsen skulle gå från Henvålen till Källberget ner över Myrvallen till Oxsjövälen och Klövsjöfjäll. De här uppgifterna stämmer inte riktigt med samebyns egna uppgifter i protokollen och får tas med en nypa salt. Staaff nämner möjligen inom Klövsjöfjällen, Källberget och Gavelåsen. Alla platserna ligger utanför omstämt område. Dessutom avser uppgifterna tiden från omkring 1910 och det är ju för sent för uppkomst av rätt enligt samebyarnas första- eller andrahandsgrunden. Det har inte förekommit bete ^{under 90 år} under 90 år. Vi ska också komma ihåg att Tåsåsens sameby långt in på 1910-talet inte ansåg sig ha rätt att beta i Klövsjöfjäll samt att lappfogden Gardham och länsstyrelsen långt in på 1940-talet ansåg den frågan tveksam.

Om vi då tittar på tredjehandsgrunden, och frågar oss var det under en till två generationer, alltså 45 - 90 år, förekommit bete fler än tre men ej nödvändigtvis fler än sju vinterbetningar. Det finns uppgifter om vinterbete tre gånger på en trakt, Henvålen. Det räcker inte ens enligt samebyns egen definition av grunden sedvana.

Det är också på det viset, att markägarna i Vemdalens socken har protesterat vid åtskilliga tillfällen, bland annat 1929 genom ett brev till lappfogden Staaff. 1931 skrev sockenmännen till länsstyrelsen och framhöll att olaga renbetning utövades i socknen och begärde att länsstyrelsen skulle förhindra att samerna betade sina renar där, se Thomasson, sid 68. 1948 förekom protester, som framgår av Thomassons utredning, sid 33. 1950 ägde ett stort protestmöte rum med efterföljande skriftväxling. Det är ostridigt att nyttjande som skett på 60-talet och därefter mötts av protester. Varje gång det sker en protest så börjar naturligtvis kvalifikationstiden från början igen. Man är tillbaka till ruta Gå och får börja om från början med att räkna tid och antal betestillfäl-

Handwritten notes:
 1929 1931 1948 1950
 1960 1961 1962 1963 1964 1965 1966 1967 1968 1969 1970 1971 1972 1973 1974 1975 1976 1977 1978 1979 1980 1981 1982 1983 1984 1985 1986 1987 1988 1989 1990 1991 1992 1993 1994 1995 1996 1997 1998 1999 2000 2001 2002 2003 2004 2005 2006 2007 2008 2009 2010 2011 2012 2013 2014 2015 2016 2017 2018 2019 2020 2021 2022 2023 2024 2025 2026 2027 2028 2029 2030 2031 2032 2033 2034 2035 2036 2037 2038 2039 2040 2041 2042 2043 2044 2045 2046 2047 2048 2049 2050 2051 2052 2053 2054 2055 2056 2057 2058 2059 2060 2061 2062 2063 2064 2065 2066 2067 2068 2069 2070 2071 2072 2073 2074 2075 2076 2077 2078 2079 2080 2081 2082 2083 2084 2085 2086 2087 2088 2089 2090 2091 2092 2093 2094 2095 2096 2097 2098 2099 2100 2101 2102 2103 2104 2105 2106 2107 2108 2109 2110 2111 2112 2113 2114 2115 2116 2117 2118 2119 2120 2121 2122 2123 2124 2125 2126 2127 2128 2129 2130 2131 2132 2133 2134 2135 2136 2137 2138 2139 2140 2141 2142 2143 2144 2145 2146 2147 2148 2149 2150 2151 2152 2153 2154 2155 2156 2157 2158 2159 2160 2161 2162 2163 2164 2165 2166 2167 2168 2169 2170 2171 2172 2173 2174 2175 2176 2177 2178 2179 2180 2181 2182 2183 2184 2185 2186 2187 2188 2189 2190 2191 2192 2193 2194 2195 2196 2197 2198 2199 2200 2201 2202 2203 2204 2205 2206 2207 2208 2209 2210 2211 2212 2213 2214 2215 2216 2217 2218 2219 2220 2221 2222 2223 2224 2225 2226 2227 2228 2229 2230 2231 2232 2233 2234 2235 2236 2237 2238 2239 2240 2241 2242 2243 2244 2245 2246 2247 2248 2249 2250 2251 2252 2253 2254 2255 2256 2257 2258 2259 2260 2261 2262 2263 2264 2265 2266 2267 2268 2269 2270 2271 2272 2273 2274 2275 2276 2277 2278 2279 2280 2281 2282 2283 2284 2285 2286 2287 2288 2289 2290 2291 2292 2293 2294 2295 2296 2297 2298 2299 2300 2301 2302 2303 2304 2305 2306 2307 2308 2309 2310 2311 2312 2313 2314 2315 2316 2317 2318 2319 2320 2321 2322 2323 2324 2325 2326 2327 2328 2329 2330 2331 2332 2333 2334 2335 2336 2337 2338 2339 2340 2341 2342 2343 2344 2345 2346 2347 2348 2349 2350 2351 2352 2353 2354 2355 2356 2357 2358 2359 2360 2361 2362 2363 2364 2365 2366 2367 2368 2369 2370 2371 2372 2373 2374 2375 2376 2377 2378 2379 2380 2381 2382 2383 2384 2385 2386 2387 2388 2389 2390 2391 2392 2393 2394 2395 2396 2397 2398 2399 2400 2401 2402 2403 2404 2405 2406 2407 2408 2409 2410 2411 2412 2413 2414 2415 2416 2417 2418 2419 2420 2421 2422 2423 2424 2425 2426 2427 2428 2429 2430 2431 2432 2433 2434 2435 2436 2437 2438 2439 2440 2441 2442 2443 2444 2445 2446 2447 2448 2449 2450 2451 2452 2453 2454 2455 2456 2457 2458 2459 2460 2461 2462 2463 2464 2465 2466 2467 2468 2469 2470 2471 2472 2473 2474 2475 2476 2477 2478 2479 2480 2481 2482 2483 2484 2485 2486 2487 2488 2489 2490 2491 2492 2493 2494 2495 2496 2497 2498 2499 2500 2501 2502 2503 2504 2505 2506 2507 2508 2509 2510 2511 2512 2513 2514 2515 2516 2517 2518 2519 2520 2521 2522 2523 2524 2525 2526 2527 2528 2529 2530 2531 2532 2533 2534 2535 2536 2537 2538 2539 2540 2541 2542 2543 2544 2545 2546 2547 2548 2549 2550 2551 2552 2553 2554 2555 2556 2557 2558 2559 2560 2561 2562 2563 2564 2565 2566 2567 2568 2569 2570 2571 2572 2573 2574 2575 2576 2577 2578 2579 2580 2581 2582 2583 2584 2585 2586 2587 2588 2589 2590 2591 2592 2593 2594 2595 2596 2597 2598 2599 2600 2601 2602 2603 2604 2605 2606 2607 2608 2609 2610 2611 2612 2613 2614 2615 2616 2617 2618 2619 2620 2621 2622 2623 2624 2625 2626 2627 2628 2629 2630 2631 2632 2633 2634 2635 2636 2637 2638 2639 2640 2641 2642 2643 2644 2645 2646 2647 2648 2649 2650 2651 2652 2653 2654 2655 2656 2657 2658 2659 2660 2661 2662 2663 2664 2665 2666 2667 2668 2669 2670 2671 2672 2673 2674 2675 2676 2677 2678 2679 2680 2681 2682 2683 2684 2685 2686 2687 2688 2689 2690 2691 2692 2693 2694 2695 2696 2697 2698 2699 2700 2701 2702 2703 2704 2705 2706 2707 2708 2709 2710 2711 2712 2713 2714 2715 2716 2717 2718 2719 2720 2721 2722 2723 2724 2725 2726 2727 2728 2729 2730 2731 2732 2733 2734 2735 2736 2737 2738 2739 2740 2741 2742 2743 2744 2745 2746 2747 2748 2749 2750 2751 2752 2753 2754 2755 2756 2757 2758 2759 2760 2761 2762 2763 2764 2765 2766 2767 2768 2769 2770 2771 2772 2773 2774 2775 2776 2777 2778 2779 2780 2781 2782 2783 2784 2785 2786 2787 2788 2789 2790 2791 2792 2793 2794 2795 2796 2797 2798 2799 2800 2801 2802 2803 2804 2805 2806 2807 2808 2809 2810 2811 2812 2813 2814 2815 2816 2817 2818 2819 2820 2821 2822 2823 2824 2825 2826 2827 2828 2829 2830 2831 2832 2833 2834 2835 2836 2837 2838 2839 2840 2841 2842 2843 2844 2845 2846 2847 2848 2849 2850 2851 2852 2853 2854 2855 2856 2857 2858 2859 2860 2861 2862 2863 2864 2865 2866 2867 2868 2869 2870 2871 2872 2873 2874 2875 2876 2877 2878 2879 2880 2881 2882 2883 2884 2885 2886 2887 2888 2889 2890 2891 2892 2893 2894 2895 2896 2897 2898 2899 2900 2901 2902 2903 2904 2905 2906 2907 2908 2909 2910 2911 2912 2913 2914 2915 2916 2917 2918 2919 2920 2921 2922 2923 2924 2925 2926 2927 2928 2929 2930 2931 2932 2933 2934 2935 2936 2937 2938 2939 2940 2941 2942 2943 2944 2945 2946 2947 2948 2949 2950 2951 2952 2953 2954 2955 2956 2957 2958 2959 2960 2961 2962 2963 2964 2965 2966 2967 2968 2969 2970 2971 2972 2973 2974 2975 2976 2977 2978 2979 2980 2981 2982 2983 2984 2985 2986 2987 2988 2989 2990 2991 2992 2993 2994 2995 2996 2997 2998 2999 3000 3001 3002 3003 3004 3005 3006 3007 3008 3009 3010 3011 3012 3013 3014 3015 3016 3017 3018 3019 3020 3021 3022 3023 3024 3025 3026 3027 3028 3029 3030 3031 3032 3033 3034 3035 3036 3037 3038 3039 3040 3041 3042 3043 3044 3045 3046 3047 3048 3049 3050 3051 3052 3053 3054 3055 3056 3057 3058 3059 3060 3061 3062 3063 3064 3065 3066 3067 3068 3069 3070 3071 3072 3073 3074 3075 3076 3077 3078 3079 3080 3081 3082 3083 3084 3085 3086 3087 3088 3089 3090 3091 3092 3093 3094 3095 3096 3097 3098 3099 3100 3101 3102 3103 3104 3105 3106 3107 3108 3109 3110 3111 3112 3113 3114 3115 3116 3117 3118 3119 3120 3121 3122 3123 3124 3125 3126 3127 3128 3129 3130 3131 3132 3133 3134 3135 3136 3137 3138 3139 3140 3141 3142 3143 3144 3145 3146 3147 3148 3149 3150 3151 3152 3153 3154 3155 3156 3157 3158 3159 3160 3161 3162 3163 3164 3165 3166 3167 3168 3169 3170 3171 3172 3173 3174 3175 3176 3177 3178 3179 3180 3181 3182 3183 3184 3185 3186 3187 3188 3189 3190 3191 3192 3193 3194 3195 3196 3197 3198 3199 3200 3201 3202 3203 3204 3205 3206 3207 3208 3209 3210 3211 3212 3213 3214 3215 3216 3217 3218 3219 3220 3221 3222 3223 3224 3225 3226 3227 3228 3229 3230 3231 3232 3233 3234 3235 3236 3237 3238 3239 3240 3241 3242 3243 3244 3245 3246 3247 3248 3249 3250 3251 3252 3253 3254 3255 3256 3257 3258 3259 3260 3261 3262 3263 3264 3265 3266 3267 3268 3269 3270 3271 3272 3273 3274 3275 3276 3277 3278 3279 3280 3281 3282 3283 3284 3285 3286 3287 3288 3289 3290 3291 3292 3293 3294 3295 3296 3297 3298 3299 3300 3301 3302 3303 3304 3305 3306 3307 3308 3309 3310 3311 3312 3313 3314 3315 3316 3317 3318 3319 3320 3321 3322 3323 3324 3325 3326 3327 3328 3329 3330 3331 3332 3333 3334 3335 3336 3337 3338 3339 3340 3341 3342 3343 3344 3345 3346 3347 3348 3349 3350 3351 3352 3353 3354 3355 3356 3357 3358 3359 3360 3361 3362 3363 3364 3365 3366 3367 3368 3369 3370 3371 3372 3373 3374 3375 3376 3377 3378 3379 3380 3381 3382 3383 3384 3385 3386 3387 3388 3389 3390 3391 3392 3393 3394 3395 3396 3397 3398 3399 3400 3401 3402 3403 3404 3405 3406 3407 3408 3409 3410 3411 3412 3413 3414 3415 3416 3417 3418 3419 3420 3421 3422 3423 3424 3425 3426 3427 3428 3429 3430 3431 3432 3433 3434 3435 3436 3437 3438 3439 3440 3441 3442 3443 3444 3445 3446 3447 3448 3449 3450 3451 3452 3453 3454 3455 3456 3457 3458 3459 3460 3461 3462 3463 3464 3465 3466 3467 3468 3469 3470 3471 3472 3473 3474 3475 3476 3477 3478 3479 3480 3481 3482 3483 3484 3485 3486 3487 3488 3489 3490 3491 3492 3493 3494 3495 3496 3497 3498 3499 3500 3501 3502 3503 3504 3505 3506 3507 3508 3509 3510 3511 3512 3513 3514 3515 3516 3517 3518 3519 3520 3521 3522 3523 3524 3525 3526 3527 3528 3529 3530 3531 3532 3533 3534 3535 3536 3537 3538 3539 3540 3541 3542 3543 3544 3545 3546 3547 3548 3549 3550 3551 3552 3553 3554 3555 3556 3557 3558 3559 3560 3561 3562 3563 3564 3565 3566 3567 3568 3569 3570 3571 3572 3573 3574 3575 3576 3577 3578 3579 3580 3581 3582 3583 3584 3585 3586 3587 3588 3589 3590 3591 3592 3593 3594 3595 3596 3597 3598 3599 3600 3601 3602 3603 3604 3605 3606 3607 3608 3609 3610 3611 3612 3613 3614 3615 3616 3617 3618 3619 3620 3621 3622 3623 3624 3625 3626 3627 3628 3629 3630 3631 3632 3633 3634 3635 3636 3637 3638 3639 3640 3641 3642 3643 3644 3645 3646 3647 3648 3649 3650 3651 3652 3653 3654 3655 3656 3657 3658 3659 3660 3661 3662 3663 3664 3665 3666 3667 3668 3669 3670 3671 3672 3673 3674 3675 3676 3677 3678 3679 3680 3681 3682 3683 3684 3685 3686 3687 3688 3689 3690 3691 3692 3693 3694 3695 3696 3697 3698 3699 3700 3701 3702 3703 3704 3705 3706 3707 3708 3709 3710 3711 3712 3713 3714 3715 3716 3717 3718 3719 3720 3721 3722 3723 3724 3725 3726 3727 3728 3729 3730 3731 3732 3733 3734 3735 3736 3737 3738 3739 3740 3741 3742 3743 3744 3745 3746 3747 3748 3749 3750 3751 3752 3753 3754 3755 3756 3757 3758 3759 3760 3761 3762 3763 3764 3765 3766 3767 3768 3769 3770 3771 3772 3773 3774 3775 3776 3777 3778 3779 3780 3781 3782 3783 3784 3785 3786 3787 3788 3789 3790 3791 3792 3793 3794 3795 3796 3797 3798 3799 3800 3801 3802 3803 3804 3805 3806 3807 3808 3809 3810 3811 3812 3813 3814 3815 3816 3817 3818 3819 3820 3821 3822 3823 3824 3825 3826 3827 3828 3829 3830 3831 3832 3833 3834 3835 3836 3837 3838 3839 3840 3841 3842 3843 3844 3845 3846 3847 3848 3849 3850 3851 3852 3853 3854 3855 3856 3857 3858 3859 3860 3861 3862 3863 3864 3865 3866 3867 3868 3869 3870 3871 3872 3873 3874 3875 3876 3877 3878 3879 3880 3881 3882 3883 3884 3885 3886 3887 3888 3889 3890 3891 3892 3893 3894 3895 3896 3897 3898 3899 3900 3901 3902 3903 3904 3905 3906 3907 3908 3909 3910 3911 3912 3913 3914 3915 3916 3917 3918 3919 3920 3921 3922 3923 3924 3925 3926 3927 3928 3929 3930 3931 3932 3933 3934 3935 3936 3937 3938 3939 3940 3941 3942 3943 3944 3945 3946 3947 3948 3949 3950 3951 3952 3953 3954 3955 3956 3957 3958 3959 3960 3961 3962 3963 3964 3965 3966 3967 3968 3969 3970 3971 3972 3973 3974 3975 3976 3977 3978 3979 3980 3981 3982 3983 3984 3985 3986 3987 3988 3989 3990 3991 3992 3993 3994 3995 3996 3997 3998 3999 4000 4001 4002 4003 4004 4005 4006 4007 4008 4009 4010 4011 4012 4013 4014 4015 4016 4017 4018 4019 4020 4021 4022 4023 4024 4025 4026 4027 4028 4029 4030 4031 4032 4033 4034 4035 4036 4037 4038 4039 4040 4041 4042 4043 4044 4045 4046 4047 4048 4049 4050 4051 4052 4053 4054 4055 4056 4057 4058 4059 4060 4061 4062 4063 4064 4065 4066 4067 4068 4069 4070 4071 4072 4073 4074 4075 4076 4077 4078 4079 4080 4081 4082 4083 4084 4085 4086 4087 4088 4089 4090 4091 4092 4093 4094 4095 4096 4097 4098 4099 4100 4101 4102 4103 4104 4105 4106 4107 4108 4109 4110 4111 4112 4113 4114 4115 4116 4117 4118 4119 4120 4121 4122 4123 4124 4125 4126 4127 4128 4129 4130 4131 4132 4133 4134 4135 4136 4137 4138 4139 4140 4141 4142 4143 4144 4145 4146 4147 4148 4149 4150 4151 4152 4153 4154 4155 4156 4157 4158 4159 4160 4161 4162 4163 4164 4165 4166 4167 4168 4169 4170 4171 4172 4173 4174 4175 4176 4177 4178 4179 4180 4181 4182 4183 4184 4185 4186 4187 4188 4189 4190 4191 4192 4193 4194 4195 4196 4197 4198 4199 4200 4201 4202 4203 4204 4205 4206 4207 4208 4209 4210 4211 4212 4213 4214 4215 4216 4217 4218 4219 4220 4221 4222 4223 4224 4225 4226 4227 4228 4229 4230 4231 4232 4233 4234 4235 4236 4237 4238 4239 4240 4241 4242 4243 4244 4245 4246 4247 4248 4249 4250 4251 4252 4253 4254 4255 4256 4257 4258 4259 4260 4261 4262 4263 4264 4265 4266 4267 4268 4269 4270 4271 4272 4273 4274 4

len. Och här har samebyn aldrig någonsin hunnit komma upp till ens en generationsnyttjande okvalt.

Det är inte utrett att okvalt nyttjande förekommit under så många tillfällen och så lång tid som krävs för uppkomsten av vare sig urminnes hävd eller sedvana.

Därför ska fastighetsägarnas talan mot Tåssåsen bifallas helt.

Handölsdalens sameby

Då går jag över till Handölsdalens sameby. Byn bildades 1916 då Åre-Storsjö sameby delades i bl a Mittådalens och Handölsdalens samebyar.

Därför måste man gå tillbaka till förhållandena för Åre-Storsjö sameby och då kommer vi in på den stora oordningens tid. Det framgår ju av utredningen, att före den stora oordningens tid så betade man alltså inte inom det av Handölsdalens sameby hävdade området annat än "å Särvfjället och fram mot Vemdalskälen" vilket Dahlqvist uppger 1896. Dahlqvist skriver också att renarna har betat utan bevakning bortom Vemdals kyrka och att samerna har farit efter boskapen och slaktat dem genom skjutning där de anträffat dem. Ett sådant bete kvalificerar inte någon nyttjanderätt. Vidare framgår av årsprotokollen från 1899 och 1905 att både andra samebyar och enskilda klagade ^{in redovisade} och att lappfogden allvarligt tillhöll samebyn att utöva noggrann tillsyn över sina renar. Det framgår vidare av bland annat Jämtlandsutredningen att samebyns renar slaktades ut 1915 att man byggde upp en ny renhjord. Det här redovisar ju också ordningsmannen i Mittådalens sameby, Anders Jonasson Renskyldt, när han säger (Huss

ska jag väl säga också att jag bortser från nyttjandet under den stora oordningens tid. Om man skulle ta med det och ta med von Dübelns uppgifter så kommer man visserligen över 90 års nyttjande på Sonfjället men det bryts av protester 1928 och på 50-tal. Det innebär att nyttjande inte har förekommit okvalt vare sig 45 eller 90 år.

I övrigt tycks inte ha skett något nyttjande. I området söder om Sonfjället finns inga uppgifter i årsprotokollen, inte heller mellan Sonfjället och Brännvallen, bortsett från två uppgifter om Skärsjövålen 1967 och 1969. I den senare delen åderopas Manfred Anderssons vittnesmål.

Det är inte utrett att okvalt nyttjande förekommit under så många tillfällen och så lång tid som krävs för uppkomsten av vare sig urminnes hävd eller sedvana.

Talan mot Mittådalen skall alltså också bifallas för samtliga fastigheter.

Tännäs sameby

När vi slutligen går till Tännäs som kanske är det intressantaste så noterar jag att årscykeln för Tännäs ser ut så att man sommarbetar uppe i Rödfjället mot Norge, man samlar ihop renarna på hösten och går ned till Högvålen och sedan vinterbetar man där och i områdena längre söderut (1948 års Jämtlandsutredning och årsprotokollen).

Det framgår av ^{års}protokollen att man haft flera tillfällen att köpa marker uppe längs Tännåns dalgång. De var då intressanta för vår- och sommarbete, inte för vinterbete. Man hade möjlighet att köpa marker söder om Lossen och de var i och för sig intres-

d. 141): "Renskyldt erinrar om att man efter den förvildning av renarna som inträffade i början av 1900-talet, och därav föranledd nedslaktning av renarna började ånyo med tamrenskötsel inom Mittådalens sameby 1918". Samma förhållanden torde ha gällt för Handölsdalens sameby.

Det framgår ju också av flera redovisningar av samer inom Tranris och Handölsdalens samebyar att samebyn fram till 1925 betade sina renar norr om fjällkedjan. Först omkring ¹⁹~~23~~/25 så gick man genom Lunndörren och ner mot Särvfjället och då antecknas ju också som en nyhet att man gick vidare till Lunnäset och så småningom längre ner. Uppgifterna om vinterbete är ju också rätt färska.

Ovanför Särvsjön finns tre noteringar 1941-1961. Särvsjön omnämns av Staaff och i ett årsprotokoll, 1947. Det är inte tillräckligt.

I Särvfjället finns det ju gott om noteringar på -20, -30, -40, -50 och 60-talen men då är man ju inom renbetesfjäll. Det ska vi väl också säga, att området mot Vemdalskälen inte återkommit sedan 1896.

I slutet av 20-talet och på 30-, 40- och 50-talen har byn en gång varje årtionde betat i trakten av Lunnäset.

På 40-talet gick man ned till Hede, Hedeviken och södra sidan av Vikarsjön. Det finns som mest fem "duttar" vid Hedeviken, alltså uppgifter i fem årsprotokoll om bete där. Man gick också över den norra delen av Vemdals socken och ner till Klövsjö- och Vemdalsfjällen. Det skedde under en period i slutet av 20- och början av 30-talet och

fram till protesterna och processen där. Sedan var det ett uppehåll fram till i stort sett 50-talet där man började om igen och tycks ha betat där till 1971. Den längsta perioden man hittar här är 50 år och då är vi alltså i trakten av dels Vemdalen och dels Henvålen. 50 år räcker inte för uppkomst av urminnes hävd.

Så inte någonstans har bete skett i 90 år.

Frågan är ju då om man det har förekommit nyttjande tillräckligt för tredjehandsgrunden. Om vi då ser till Vemdalen så har bete skett ungefär 25 gånger under perioden 1929 - 1971. Det har alltså skett bete fler än tre gånger under en 45-årsperiod. Då kommer vi åter inne på det förhållandet att fastighetsägarna i socknen har protesterat som jag redovisat i samband med Tåssåsens sameby. De protesterna har naturligtvis gällt allt renbete, oavsett sameby, och kanske framför allt Handölsdalens sameby. Det räcker med att beakta 1950 års möte för att sameby omöjligt ska komma upp i 45 års nyttjande.

Ser vi på Lunnäset till exempel finns fyra noteringar under 28 år. I Hede, Hede Viken, söder Vikarsjön finns mellan 2-5 noteringar och där det är 5 så är det under en 8 års period. Men här är det ju också så att det har protesterats, bl a vid det nyss nämnda sammanträdet 1950. Efter den tidpunkten finns bara enstaka uppgifter om vinterbete på respektive trakt och det räcker inte för uppkomst av vare sig urminneshävd eller sedvana. Går vi längre söderut, fortfarande inom Handölsdalen, så finns det ett par noteringar på 50-talet, på västra och östra sidan om sjön Orten, i trakten av Ransjö och Linsell. Det finns också en notering i Glissjöberg, en i Knätten och en i trakten av Vemhån. Det räcker ju inte för att det skall uppkomma ens någon sedvana.

Det är inte utrett att okvalt nyttjande förekommit under så många tillfällen och så lång tid som krävs för uppkomsten av vare sig urminnes hävd eller sedvana.

Därför ska fastighetsägarnas talan bifallas även mot Handölsdalens sameby.

Mittådalen sameby

Jag övergår sedan till Mittådalen och konstaterar att bakgrundsförhållandena är desamma som för Handölsdalen. Den skillnaden är väl då att man 1895 som det stod gick ned mot Långå och där finns ju också en del uppgifter i Huss och i Staaf om att man gick mot Medskogen och Långå, exakt var är ju svårt att veta. Nu är ju inte det så intressant längre därför att det området är ju inte vinterbetesområde längre enligt samerna utan det är sommar- och höstland. Det syns ju också av antalet uppgifter i årsprotokollen, *eller rättare sagt bristen på uppgifter*. Tillsammans med uppgifterna i Staaffs utredning finns uppgifter i Huss utredning om bete på 1920-talet. Då har Handölsdalens sameby betat där enligt årsprotokollen. *Men i Långå* I årsprotokollen finns tre noteringar för Mittådalen del på 1950-talet. Om man räknar med *allt* nyttjandet från 1895 så har vinterbete skett i drygt 60 år. Det räcker inte rör urminnes hävd. Dessutom är det ju klart belagt att Långåborna protesterat flera gånger, bland annat 1910 i brev till lappfogden Staaff, vid sammanträdet 1950 och brev 1951 jämte protokoll.

Det är inte utrett att okvalt nyttjande förekommit under så många tillfällen och så lång tid som krävs för uppkomsten av vare sig urminnes hävd eller sedvana.

Om vi då går söder om landsvägen så är det väl två områden där det finns ett flertal noteringar. Det ena är då i trakten av Brännvallen där det finns noteringar från 1937 - 1970 och det andra är i Sonfjället där det finns från 1918 - 1968. Och det här är ju då om vi tar Brännvallen 33 år och det räcker ju alltså inte ens, enligt samernas egen grundsedvana, än mindre på grund av urminneshävd. I Sonfjället är perioden 50 år. Det räcker inte för urminnes hävd. Det skulle möjligen kunna räcka enligt grunden sedvana. Då är det ju så här att Hede byamän har protesterat och det framgår ju av protesterna 1950 och åtföljande avskjutning 1955 att de här protesterna gällde även Sonfjälletområdet. När det gäller Sonfjället och von Dübens uppgift så ska hänvisas till det ovan sagda. Det är alltså inte Mittådalens som betat enligt von Duben. Det ska också sägas att von Dübens uppgifter var från 1873 och nästa uppgift om bete är från 1918. Det innebär ju alltså att det har gått 45 år och eftersom, enligt doktrinen, en urminneshävd upphör om den inte nyttjas på 30 år så har det alltså gått för långt emellan för att uppgifterna i von Dübeln överhuvudtaget ska kunna beaktas. Och det ska jag väl säga också att jag bortser från nyttjandet under den stora oordningens tid. Om man skulle ta med det och ta med von Dübelns uppgifter så kommer man visserligen över 90 års nyttjande på Sonfjället men det bryts av protester 1928 och på 50-tal. Det innebär att nyttjande inte har förekommit okvalt vare sig 45 eller 90 år.

I övrigt tycks inte ha skett något nyttjande. I området söder om Sonfjället finns inga uppgifter i årsprotokollen, inte heller mellan Sonfjället och Brännvallen, bortsett från två uppgifter om Skärsjövålen 1967 och 1969. I den senare delen åklöras Manfred Anderssons vittnesmål.

santa för vinterbete men där sa man att det var ingen mening att köpa en fastighet eftersom man ändå inte hade rätt att beta utanför den. Samebyn ansåg alltså själv att man inte hade rätt till vinterbete söder om Lossen. Vinterbetet försigick som sagt i Högvålen och söderut. Här finns ju flertal uppgifter från Tännäs sameby allt från 1895 till 1935 att man betade inom det egna området. Enligt årsprotokollen betade samebyn inom det egna området till 1958. Då är det lite märkligt att läsa i Huss utredning uppgifter från ordningsmannen Willenfeldt att samebyn betade inom ett större område som gick runt Lofsdalssjön och upp och även täckte in området söder om Lossen och dalgången söder om Tännån, samtidigt som det står i årsprotokollen att man betade inom byns område. Willenfeldt var närvarande vid alla sammanträden utom ett under åren 1939 - 1958, de sista före intervjun med Huss som ordningsman. Det här visar att man får måste vara kritisk till uppgifterna i Huss och jämföra då med uppgifterna i årsprotokollen. I detta fall råder väl ingen tvekan om att uppgifterna i årsprotokollen, som Willenfeldt varit med om att lämna förtjänar vitsord framför ~~de~~ i efterhand lämnade uppgifterna. *U. Huss*

Enligt samebyns egna uppgifter så gick man inte utanför åretruntmarkerna förrän 1958 söder om Lofsdalssjön och där finns det fyra noteringar och sedan finns det tre noteringar i Lövnäsvallen, tre noteringar, två i Strådalen och en i Hovärken. Inget av det här räcker ju till att kvalificera en vare sig urminneshävd eller sedvana.

Mittådalens sameby har också betat här åren 1930 - 1954. Det får inte Tännäs sameby tillgodoräkna sig. Även om man lägger ihop båda samebyarnas uppgifter kommer man inte upp i ens 45 års nyttjande.

Det som är intressant med Tännäs sameby är ju dalgångarna längs Ljusnan och
 ✓ Mittån. Vi ska komma ihåg utredningen om de 100-tals torp och fäbodvallar som har
 funnits där. Det finns då samebyns egna uppgifter om att det är sommar- och höst-
 marker och det har ju bekräftats av Rune. Det här är alltså inte vinterbete och här kan
 man ju från samebyn säga att, vi går ju inte ner förrän sjöarna fryser, men det är ju li-
 ka fullt inte vinterbete även om man är kvar till efter den 1 oktober. Jag hänvisar till
 vad jag sagt under grunderna. Tännäs sameby vinterflyttar inte till dessa dalgångar utan
 man kan finnas kvar på höstbete efter den 1 oktober. Det ryms inte inom lagregeln.
 Det är inte vinterbete i lagens mening Vinterbetet börjar ju som framgår av Bohlins
 inledningsanförande sen man har varit på höstbeteslandet och haft samling, skiljning
 och slakt. Då flyttar man till vinterbeteslandena. Det framgår klart av utredningen, att
 Tännäs sameby ~~de~~ flyttar ner till Högvålen för vinterbete.

Den första invändningen här är alltså att betet i dalgångarna inte är vinterbete i lagens
 mening även om det skulle förekomma under första delen av tillåten tid

Om vi sedan tittar på vilka uppgifter som stöder samebyarnas talan så kan vi ju se på
 markeringarna på kartan att Tännäs sameby enligt årsprotokollen överhuvudtaget aldrig
 vinterbetat i det här området. De enda uppgifter som finns är då Willenfeldts uppgif-
 ter om bete söder om Tännån i Huss utredning. De går stick i stäv med vad han själv
 och sameby sagt i protokollen.

Staaß anger också om Tännäs socken utan reservationer och där tror jag att man får
 vara lite försiktig för att det finns inga uppgifter om vinterbete i dalgångarna. Däremot
 så ligger både skattefjällen och åretruntmarkerna inom Tännäs och såtillvida är Staaß

uppgifter riktiga. Samebyn har både sittplats och vinterbete i Tännäs socken, dock inte på enskildas ägor. Staaffs uppgift om Tännäs socken är obestämd och dessutom felaktig beträffande enskildas fastigheter. Den kan inte ligga till grund för bedömning av om det finns vinterbetesrätt på alla fastigheter i hela socknen.

Det som återstår är då uppgifterna från Hans Jonsson i Fjällnäs, Huss sid. 306f. Jonsson uppger, att Tännäs sameby har vinterbetat söder om Grönfjället ned mot Malmagen. Det är fastigheter som inte är omstämda. Det behöver vi inte uttala oss om. Jonsson säger vidare, att Tännäs sameby vinterbetar i området söder om Tännån på Tännadalens och Malmagens byars område, visa på kartan. Och då talar han om det så kallade förjulvintersbetet, alltså betet före vinterbetet som jag menar inte grundar någon rätt enligt rennäringslagen. *Det är en svår fråga att lösa och jag tror inte jag kan säga något mer om den här uppgiften* Dessutom måste man ju ställa den här uppgiften emot alla uppgifter i förarbetena till 1886 och 1898 års lagar, Jämtlandsutredningarna och framförallt årsprotokollen med samebyns egna uppgifter om att man hållit sig inom vinterbeteslandet. Till slut ska det väl noteras att det här är ju ett område som har omfattats av avtal för åretruntbete med samebyn de senaste 20 åren och det är väl den slutliga bekräftelsen på att det faktiskt inte är fråga om vinterbetesmarker utan sommarbetesmarker. Jag tror också att det är så att vilken som helst i samebyn kan bekräfta att det här inte är intressant för vinterbete för det finns inga lavar här.

Det är inte utrett att okvalt nyttjande förekommit under så många tillfällen och så lång tid som krävs för uppkomsten av vare sig urminnes hävd eller sedvana.

När det gäller området kring Lossen vill jag slutligen nämna att samebyn själv uppenbarligen inte ansett sig ha betesrätt där, se prot. från 1900-talets början. Det finns inga

uppgifter utom från Willenfeldt om att Tännäs sameby betat där. Avser som längst 1927-1958. Frågan har prövats i Lossenmålet. Där sa HD att det inte har förekommit vinterbete tidigare än 1895 och så ^{de}ogillar man talan. Det nyttjandet avsåg Åre-Storsjö sameby under stora oordningens tid, inte Tännäs sameby. Dessutom har Tännäs hemmansägare protesterat både 1950 och 1957.

Det är inte utrett att okvalt nyttjande förekommit under så många tillfällen och så lång tid som krävs för uppkomsten av vare sig urminnes hävd eller sedvana.

→ Talan skall således bifallas även mot Tännäs sameby.

Slutligen skulle jag vilja nämna, att Ivan Lundberg hördes även i Lossenmålet och då uttalade, att om det inte finns sedvanerätt där så finns det ingenstans i Härjedalen. Det stämmer. Såvitt fastighetsägarna kan finna är det inte utrett att okvalt nyttjande förekommit tillräckligt många gånger under tillräckligt lång tid som krävs för att rätt till vinterbete ska anses ha uppkommit vare sig på grund av urminnes hävd eller sedvana på någon av omstämda fastigheter. Som jag sa inledningsvis menar vi att samebyarna har bevisbördan. Jag skulle ändå vilja påstå att det ^{är} utrett att okvalt vinterbete inte förekommit i tillräcklig omfattning för konstituerande av vinterbetesrätt på någon av omstämda fastigheter.

KONCEPT TILL PLÄDERING I RENBETESPROCESSEN - SAME-
BYARNAS ÅBEROPADE GRUNDER FÖR TALAN - NU URMINNES
HÄVD SAMT SEDVANA SOM SJÄLVSTÄNDIGA GRUNDER VID
SIDAN OM 1886 ÅRS RENBETESLAG OCH DESS EFTERFÖLJARE

Urminnes hävd

Högsta domstolen sa i skattefjällsmålet, NJA 1988 s 1, på sid 244 sammanfattningsvis beträffande frågan om urminnes hävd: att även om samerna skulle kunna åberopa "hävd" så regleras deras rätt till mark och vatten efter rennäringslagens tillkomst uteslutande av denna lag och därefter av lagen senare efterföljare. I skattefjällsmålet ägnades mycket uppmärksamhet åt urminnes hävd. Förutom nu angivet besked sa också Högsta domstolen att även om någon urminnes hävd - Högsta domstolen talar bara om hävd - kan ha förelegat i det förflutna så är den genom den genomgripande nya lagstiftningen som skedde 1886 konsumerad av den nya lagen. På sid 244 anför HD: "Den betydelse som 1886 års lag fick för samernas bruksrätt på skattefjällen var således att befogenheter som renskötande samer där hade nu kom att uttömmade regleras av lagen och att detta även i den mån de ytterst vilade på hävd." Det var ju också så att de enskilda samernas tidigare rättigheter - inrymningsrättigheter - upphörde i samband med lagens tillkomst. Det finns sålunda inget som talar för att urminnes hävd skulle kunna utgöra rättslig grund för den påstådda vinterbetesrätten, särskilt som sedvanerätt lagreglerats i 1886 års lag. Vidare gäller att reglerna om urminnes hävd

aldrig har varit tillämpliga på ett sådant nyttjande som det av samebyarna påstådda vinterbetet inneburit.

Reglerna om urminnes hävd i äldre jordabalken 1734 års lag anges där i 15 kap 1-3 §§. För förståelsen av dessa regler måste också läsas reglerna i 1 kap byggningsbalken huru tomt till by skall läggas och ägor skiftas, 12 kap äldre jordabalken som upptar reglerna om rå, rör och andra bolstada skäl byar emellan, 17 kap byggningsbalken som upptar frågor om del i bys fiskevatten och fiskeverk, 20 kap byggningsbalken som upptar regler om del eller lott i kvarn, kvarnställe eller annat vattenverk. 15 kap 1 § äldre jordabalken anger förutsättningarna för urminnes hävd. Där anges "det är urminnes hävd: där man någon fast egendom eller rättighet i så lång tid okvald och ohindrad besuttit, nyttjat och brukat haver, att ingen minnes, eller av sanna sago vet, huru hans förfäder, eller fångesmän först därtill komna äro". Regeln stadgar således möjlighet att förvärva äganderätt till fast egendom men också till rättighet i fast egendom. Sådan rättighet skall vara servitut. Nyttjanderätt har aldrig avsetts av lagstiftaren och ej heller aldrig godtagits av domstolarna eller doktrinen. Fastighetsägarna vill mena att påstått vinterbete med ren inte är av sådant slag att det faller inom ramen för i denna lagregel omnämnd rättighet. Bevisreglerna för urminnes hävd "i så lång tid okvalt och ohindrat besuttit o s v" är av betydelse inte bara för grunden urminnes hävd utan även för på-

stådd sedvana och sedvana enligt 1 § renbeteslagen. Av handlingarna i målet ges sådana besked att de utgör en sann utsaga om när samerna först blev komna till sina renbetestrakter. Tillstånd har krävts. Eventuellt förekommande bete utanför marker med tillstånd var otillåtet enligt KB Ivar Nilssons resolutionsbeslut 1646 och de kungliga förordningarna 1 september 1720, 22 oktober 1723 och 1 december 1748 (se sid 59 i pläderingen 'Tiden in- till 1886'). I intet fall finns heller något okvalt, ohindrad nyttjande under så lång tid som lagen föreskriver.

§ 4 upptar regler om hur klandrad hävd skall bevisas. Någon sådan bevisning har inte förekommit från samebyarnas sida.

I §§ 2 och 3 anges undantag från reglerna om urminnes hävd. Genom dessa undantag framstår utrymmet för urminnes hävd som mycket litet. I § 2 anges att reglerna om urminnes hävd ej gäller i en by eller tegskifte eller i byns åker, äng, sjö eller skog och mark. I § 3 anges att reglerna om urminnes hävd inte gäller uti öppen skog och mark byar emellan utan bolstada skillnad. Dessa regler innebär att föremålen för urminnes hävd är undantag från såväl öppen skog och mark byar emellan utan rå och rör (som enligt 12 kap 6 § äldre jordabalken tillhöra byarna efter vissa andelar) - som inom by liggande mark eller belägen mark skiftad eller oskiftad som vid skifte inom by skulle fördelas mellan delägarna i byn.

Föremålen för urminnes hävd är alltså undantag från den normala gränsdragningen mellan byar och likaså undantag från de till delägarna i byar hörande ägorna och nyttigheterna.

Urminnes hävd går således inte för sig som rättsgrund för påstådd vinterbetesrätt. Det påstådda betet skulle ha skett inom bolbyarna och det slag av nyttjanderätt som påstås samt de marker som anspråk ställts på faller utanför ramen för reglerna om urminnes hävd.

Reglerna om hävd i 15 kap äldre jordabalken medger inte att den som enbart utan enskild äganderätt nyttjar kronoallmänning eller därmed jämförlig mark skulle med detta nyttjande som grund och förenad med detsamma kunna ha någon på urminnes hävd grundad rättighet inom by - i by och hemmansindelning ingående mark. Skattefjällen - de av samerna räntade markerna - bör anses vara jämförliga med kronoallmänning. Det nyttjande som det påstådda vinterbetet skulle ha utgjort genom samernas renskötsel med utgångspunkt från kronomarken kan inte föranleda någon på urminnes hävd grundad rätt till bete vintertid inom by.) Under inga förhållanden har det påstådda besittningstagandet haft den omfattningen att reglerna om urminnes hävd kan bli tillämpliga på ett sådant påstått utövande. Det nyttjande som det trots allt skulle kunna vara fråga om har inte haft en sådan kontinuitet eller sådant besittningstagande som krävs för att uppfylla reglerna om urminnes hävd.

Sedvana

Samebyarna har, som ytterligare grund för påstådda rättigheter till vinterbete, åberopat sedvana som självständig grund. Även mot denna av samebyarna åberopade grund står HDs uttalande på sid 244 i skattefjällsmålet. Sedvana som rättslig grund för äganderätt eller nyttjanderätt till fast egendom är okänd inom svensk rätt och det är uppenbart att HDs uttalande om hävd än starkare träffar denna svaga rättsliga grund sedvana. Alltså även om samebyarna skulle kunna åberopa sedvana som självständig rättslig grund så regleras deras rätt till mark och vatten efter rennäringslagens tillkomst uteslutande av denna lag och därefter av lagen senare efterföljare. Samt vidare - att även om någon rätt på grund av sedvana trots allt skulle ha förelegat i det förflutna så är den genom den genomgripande nya lagstiftningen som skedde 1886 konsumerad av den nya lagen.

Samebyarna har åberopat sedvana eller sedvänjan på platsen. De har angett en kortare tid än vad som krävs för urminnes hävd för rättighetens uppkomst. Redan mot bakgrund av det som i målet framkommit om konflikter, kulturkampen o s v, framstår grunden sedvana som mycket omöjlig.

Sedvänjan på platsen - "landssed, när hon icke haver oskäl med sig, bör räknas för lag, där man efter döma må" säger fjortonde domarregeln. Principen fanns tidigare också i 1 kap 11 § gamla

rättegångsbalken, dock med det intressanta tillägget: "där beskriven lag ej finnes". I detta fall finns skriven lag genom 1886 års lag och dess efterföljare. Den åberopade sedvanegrunden är också av den orsaken omöjlig. Sedvana som grund är inte gångbar inom fastighetsrätten. Inom den allmänna förmögenhetsrätten är sedvänjan ett accepterat och levande rättsinstitut. Då det gäller fastighetsrättens område finns däremot inte något egentligt utrymme för sedvana. Det förefaller som lagstiftaren istället försökt fånga in speciella sedvänjor och placera dem direkt i lagen. Ett exempel är fiskerätten, som när det gäller den principiella rätten till fiske får anses utgöra en del av fastighetsrätten. Innehållet i fiskerätten varierar starkt mellan olika orter, d v s i realiteten råder lokala rättssedvänjor. Detta har lagstiftaren accepterat och gjort en ingående reglering från bl a geografiska utgångspunkter. Se 5a-20a §§ fiskerättslagen 1950:596. Detta måste rimligtvis innebära att lokala sedvänjor på fiskets område i andra situationer inte accepteras. Den nya fiskelagen 1993:787 som trätt ikraft 1.1.1994 har de angivna bestämmelserna som övergångsbestämmelser men det innebär ingen förändring av det sagda.

I äldre fastighetsrätt återfinns bestämmelser om sedvanerätt i ett fall i reglerna om sol- eller tegskifte i 12 kap 1 § byggningsbalken - "allt som varje landsorts gamla sed är att mäta och räkna". Den bestämmelsen togs bort i samband med tillkomsten av 1926 års jorddelningslag, NJA II 1927 s

11. En motsvarighet fanns dock i jorddelningslagens avsnitt om delningsgrund vid skifte som bl a hänvisade till sedvänja i orten, 9 kap 1 § 2 st. Jämför NJA II 1926 s 486 och Åke Holmbäck, kompendier i speciell privaträtt, del I, sid 203. Bestämmelsen försvann när jorddelningslagen ersattes av fastighetsbildningslagen, 1970:988.

En genomgång av registren till samtliga årgångar av NJA ger besked att det endast finns ett fåtal fall om sedvana refererade. De handlar i några fall om fiskerätt enligt den lagstadgade regeln om sedvanerätt och kan i övrigt, med ett undantag, föras till kategorin allmän förmögenhetsrätt. Detta undantag är det enda fall som domstolarna, enligt NJA som källa, kommit in på området sedvänja inom fastighetsrätten. Det är NJA 1958 s 659 - i registret dock inte upptaget under order sedvänja utan under "Dalarna". En förkortad version av detta referat har gjorts av professor Malmström i SvJT 1965 s 661. Rättsfallet berörde fäbodstället Gnetbo i Ols socken i Nedansiljans domsaga i Dalarna. Av referatet framgår att tvisten och rättsfrågan gällde det inte ovanliga förhållandet i Dalarna att vid arvskifte i äldre tid hus och jord inte alltid följdes åt utan kom att hamna på olika ägare. HD vägrade godta detta bruk som en rättssedvänja. En genomgång av sakregistren till de vanligaste läroböckerna och handböckerna inom ämnet svensk fastighetsrätt ger besked om att det inte någonstans, bortsett från fiskerätten som jag tidigare nämnt,

finns någon hänvisning till sedvana, gammal sed, landssed, sedvanerätt eller dylikt.

Allemansrätten som torde höra hemma inom fastighetsrätten brukar anföras som exempel på sedvanerätt. Allemansrättens huvudsakliga innehåll regleras dock i första hand av 8 kap 11 § och 12 kap brottsbalken. Allemansrätten är omnämnd i 1 § naturvårdslagen, dock utan att där erhålla någon närmare precisering. Möjligen kan därutöver sägas att den kompletteras av andra rättskällor och bland dem sedvanerätt. Se vidare Ljungman-Stjernqvist, Den rättsliga kontrollen över mark och vatten, del II, kapitel 32 och Bertil Bengtsson, Allemansrätt och markägarskydd, 1966, sid 26. Lagstiftaren har genom århundradena lagt ned en mycket stor möda på att göra fastighetsrätten heltäckande. Man torde kunna säga att allemansrätten till den del den kan sägas utgöras av sedvanerätt är undantaget som bekräftar regeln - nämligen att fastighetsrätten egentligen inte ger utrymme för sedvanerätt. Skillnaden i lagstiftarens ambition då det gäller fastighetsrätt och den allmänna förmögenhetsrätten är markant och framträder med all tydlighet t ex vid en jämförelse av regelsystemet för saklega - lån, hyra och upplåtelse till nyttjande - där fastighetsrätten erbjuder ca 350 lagregler medan det för lån av lös sak endast finns en lagregel som också är gammal och kvarstår från 1734 års lag, nämligen handelsbalken 13:2 "leger man tvem ett; behåller den som först hyrde efter vad den senare mera utlovat haver etc".

Sammanfattningsvis gäller att sedvana som självständig grund vid sidan om 1886 års lag med dess efterföljare inte går för sig. Under inga förhållanden kan, med hänsyn till den lagstiftnings-tradition som finns inom fastighetsrätten, godkännas en sedvana som rättslig grund på det innehåll som samebyarna fört fram.

KONCEPT TILL PLÄDERING I RENBETESPROCESSEN - TIDEN
INTILL 1886 ÅRS LAG

Advokat Nils Larsson 1995-10-23

1. Allmänt om tvisten

Fanns det trakter i Härjedalen utanför lappskattefjällen och lappskattelanden på vilka det 1886 bedrivits renbete av älger?

Fastighetsägarna har i målet presenterat en omfattande utredning verifierad med källmaterial som visar att det vid tillkomsten av 1886 års lag inte förekommit något renbete på de omstämda fastigheterna.

Samebyarna har i målet påstått att renbete har generellt skett vintertid utanför lappskattefjällen och att sådana trakter vara renbete skett funnits allmänt över hela Härjedalen och Härjedalens kommun. Dock utan att förete ett enda bevis i form av källmaterial. Samebyarna har inte bemött och inte heller bestritt markägarnas redovisade källmaterial från avvitrningen och tiden dessförinnan. Inte ens har de påstått förekomst av faktiskt renbete utan de har nöjt sig med att utgå ifrån att det måste ha varit på det viset att renbete skett. Och detta på grund av, som de säger, att samerna tidigt, redan under järnåldern funnits i Härjedalen och att de då som en naturlig följd av utvecklingen startat med tamrenskötsel under 1600-talet samtidigt som samerna inom lappmarken övergick från

fångstfolk till renskötsel och nomadism. Att samer tidigt, förhistorisk tid, funnits i Härjedalen har samebyarna försökt bevisa genom arkeologiska utlåtanden och språkforskning. Den historiska tiden, medeltiden och därefter, har samerna menat inte blivit dokumenterad vad gäller närvaro av renskötande samer i Härjedalen. Samebyarnas bevisning har utgått ifrån att "utanförskapet" varit en bidragande orsak och fört särskild bevisning i den delen samt påstått att samerna bedrivit renskötsel över hela Härjedalen under tiden 1600-1886 utan att ge några spår i historien. Det i målet av fastighetsägarna presenterade källmaterialet om bakgrunden till samernas skattefjäll och renbetestrakter och avvittringen med mängder av uppgifter om vart renbete skett har samebyarna vare sig bemött eller bestritt. De har uppenbart velat bortse från dessa för deras talan besvärande fakta.

Denna sedvanerättsprocess utgör en motpol till den stora processen på 1970-talet, skattefjällsmålet. I den processen stämde ett antal samer samt samebyar i alternativa yrkanden svenska staten på bättre rätt till - eller med andra ord äganderätt till - ett antal skattefjäll i Jämtland, inom Hothagen, Frostviken och Offerdal. I den processen förde båda parter in en ofantlig mängd historiskt källmaterial. Samerna inte minst. Samerna förlitade sig i detta mål just på det historiska källmaterialet. Alltså tvärtom mot i denna renbetesprocess.

Skattefjällsmålet utgör en motpol till denna renbetesprocess även i sakfrågan som tvisten rör. Med stöd av den historiska vetenskapen, bl a Prawitz, liksom språkvetenskapen genom professor Bergsland, framförde sameparterna i skattefjällsmålet att de renskötande samerna hållit sig inom sina skattefjäll till åtminstone på 1600-talet, då som först nomadisering började, och väl hävdade dessas gränser mot utomstående. Detta naturligtvis för att påvisa ett sådant fullständigt besittningstagande som erfordras för äganderätt till skattefjällen - ett besittningstagande motsvarande skattebondens med hans skattemannarätt. I denna sedvanerättsprocess är samebyarnas talan istället att besittning till mark före 1779 inte gick att freda. Vidare att betesrätten inte alls exklusivt gällt inom skattefjällen utan att samerna haft rätt till och också betat med ren utanför skattefjällen och tydligen generellt över allt. Samebyarna begränsar sig till att denna påstådda generella faktiska utövning av bete gällt vintertiden.

Samebyarnas talan är likartad i denna sedvanerättsprocess och skattefjällsmålet så långt att i båda fallen sameparterna hävdade en tidigt närvaro av renskötande samer i Härjedalen. I skattefjällsmålet för att påvisa ett tidigt besittningstagande till skattefjällen. I denna sedvanerättsprocess för att påvisa att renskötsel har förekommit tidigt och före det att Härjedalen befolkats och uppodlats av bönder.

Frågan om när samerna kom till Härjedalen är därför aktuell i båda målen. En viktig följdfråga i båda målen är också vid vilken tid som samerna började med renskötsel och sålunda renbete genom tamrenskötsel överhuvudtaget kom ifråga. I skattefjällsmålet kom HD, sid 193 och 194 NJA 1981:1, fram till att samer fanns inom det då omstämda området i norra och mellersta Jämtland, skattefjällen inom Frostviken, Hothagen och Offerdals samebyars renbetesfjäll, först i slutet på 1500-talet. Övergången från jägarfolk till renskötsel med hjordar av tamren som följdes av samerna bedömde HD på sid 194, tredje stycket, ha skett under 1600-talet och 1700-talets första decennier i Lappland och därefter i för rennäringen mer perifera områden som Jämtland. Sameparterna hävdade att övergången till renskötsel och nomadism i Jämtland skedde under perioden 1600-1650, NJA 1981:1, sid 194, andra stycket. HD konstaterade att detta var för tidigt och att denna utveckling kom först på 1700-talet. HD konstaterade också att samerna i norra Jämtland varit få till antalet liksom antalet renar för att kunna ha i besittning tagit de stora fjällområdena under sagda tid.

I denna sedvanerättsprocess är HD:s ställningstaganden av betydelse. Att samerna sent kom till norra Jämtland, först i slutet av 1500-talet överensstämmer med fastighetsägarnas talan i målet. Fastighetsägarna menar att skattefjällsmålet stödjer deras utredning i målet som i sig visar att samerna först omkring 1650 kom till Härjedalen och

att samerna Tomas Jonsson och Mårten Jonsson som hos Landshövding Strijk 1646 presenterade ett frihetsbrev och som något år senare återfinns i jordeboken för Kalls socken var de första samer som från norr kom till södra Jämtland respektive gränsen mellan Härjedalen och Jämtland. Skattefjällsmålet stödjer också fastighetsägarnas talan och utredning att samerna under 1600- och 1700-talen varit få till antalet, liksom det antal renar som hölls. Mot HD:s bedömning att det ringa antalet samer och ren inte kunde i besittning ha tagit fjällområdena i norra Jämtland framstår också samebyarnas i detta mål förda talan som märklig då de menar att det på böndernas marker i bolbyarna i Härjedalen varit möjligt att beta med ren vintertid. Vid denna tid, för tamrenskötselns start, var de i målet berörda socknarna sedan flera århundraden uppodlade och konkurrensen om marken stor. Huvudnäringen för bönderna i Härjedalen var köttproduktion. Genom att sälja kött skaffade sig Härjedalingen varor utifrån. De renskötande samerna som först fanns i Härjedalen höll till norr om Ljusnedals allmänning inom Helags fjällområde. Detta visar fastighetsägarnas utredning i målet liksom också att samerna där under 1700-talet var få till antalet och att antalet tamren var ringa. Inga som helst besked finns om renskötande samer inom andra områden i Härjedalen. Under den senare delen av 1700-talet uppträder en renskötande same längre ner längs fjällena vid riksgränsen mot Norge och framställer anspråk på att få ränta Rutfjället beläget direkt på riksgränsen. Han får inte tillstånd. En same som

förklarar sig vara den förste i området får en kortare tid en upplåtelse av Lofsdalens byamän att nyttja vissa marker men blir bortkörd efter protester från angränsande byar. Något fotfäste söder om Ljusnan får inte samerna förrän Rutfjällets lappskatteland avgränsas vid avvitrningen. Vid Helags ökar under 1700-talets senare del antalet samer och de börjar familjevis hålla större renflockar, dock i en intensiv renskötsel. Efter tvister med Messlinge, Storsjö och Ljungdalens byar samt med ägaren till Ljusnedals allmänning utvidgas skattefjällen där successivt. Mittådalens, Skärvaxdalens och Ljungris skattefjäll tillkommer. Några renskötande samer på andra platser fanns inte. Det visar utredningen i målet.

Att dessa samer som höll till i fjällen skulle ha haft möjlighet att beta med ren vintertid på bolbyarna i Härjedalen är otroligt. För de små renflockar de hade fanns bete inom korta avstånd inom skattefjällen där det också fanns mossor eller renlav. Detta ger fastighetsägarnas utredning besked om. Fastighetsägarnas utredning visar också att samerna inte gavs tillfälle att låta renarna beta på böndernas marker. Vidare att det kontinuerligt förekom gränstvister mellan de renskötande samerna och bönderna och att dessa följde i spåren på samernas utbredning söderut längs fjällkedjan vid riksgränsen.

2. Förhistorien.

Samebyarna har åberopat arkeologisk vetenskap och språkforskning för att påvisa tidig närvaro av samer i Härjedalen. Fastighetsägarnas motbevisning visar att samebyarna inte har belägg för sin talan. Vidare gäller att förekomst av samer under tiden före det att samerna började med renskötsel på 1700-talet, eller om detta skulle ha skett på 1600-talet som samebyarna vill förmena, egentligen inte är av betydelse för frågan om sedvanerätt eller hävd till renbete. Något hävdgrundande nyttjande för sedvanerätt kan naturligtvis inte uppkomma förrän det att renbete genom tamrenskötsel förekommer.

Arkeologisk vetenskap och frågan om vem som var först har trots detta blivit en stor fråga från samebyarnas sida i detta mål. Fastighetsägarna uppfattar att detta hänför sig till att samebyarna säger sig underkänna de historiska källorna. Nämligen så att samebyarna med stöd av arkeologi och språkforskning försöker visa tidig förekomst av samer som sedan, som samebyarna påstår, funnits under den historiska tiden och på 1600-talet påbörjat renskötsel men inte märkts i de historiska källorna. Förutom att fastighetsägarnas utredning till motbevisning av tidig förekomst av samer i Härjedalen motsäger detta menar fastighetsägarna att själva utgångspunkten för samebyarnas talan är fel. Samebyarna åberopar ju i själva verket frånvaron av bevis till stöd för att renbete skett på

böndernas marker inom Härjedalens kommun av ålder 1886. Detta är under alla förhållanden en mycket svag bevisföring särskilt då bevisningen åberopas i försök att påvisa en föreliggande rättighet i de omstämda fastigheterna.

Att de historiska källorna inte alls tiger i frågan visar också det stora materialet i målet och särskilt uppgifterna om det sedvannerättsbete som skett i norra Jämtland och norr därom.

3. Den arkeologiska vetenskapen

Den förhistoriska delen av samebyarnas bevisföring utgår från att arkeologen, docenten Inger Zachrisson i sju punkter, a-f, skulle ha bevisat att samerna och deras förfäder ända sedan tidig förhistorisk tid bebott hela Norrland ner till den sk norrlandsgränsen och att denna samiska kultur fortlevat till medeltidens utgång. Renen skall ha haft en plats i denna samiska kultur. Detta anges vara arkeologins nuvarande vetenskapliga ståndpunkt rörande samerna i Härjedalen under äldre tid.

Detta är fel och alla punkterna har kunnat motbevisas och avvisas genom professor Evert Baoudous utlåtanden. Baudou har påvisat svagheter i Zachrissons utlåtanden som kan sammanfattas enligt följande.

Arkeologins karaktär

Zachrissons försök till bevisning utgår från att

arkeologin kan ge säkra och odisputabla resultat ända tillbaka till tidig förhistorisk tid. I Norrland betyder det tillbaka till ca 7000 f Kr. Baudou har lätt kunnat visa att denna grundförutsättning inte gäller. Redan därmed faller Zachrissons bevisföring.

Den arkeologiska forskningen bygger på fynd och fornlämningar, naturvetenskapliga undersökningar och tolkningar av källmaterialet. Nya arkeologiska upptäckter kommer slag i slag, i synnerhet i ett område som Norrland där den arkeologiska forskningen började senare än längre söderut i landet och ännu ligger långt efter södra Sverige i omfattning. Tolkningarna av källmaterialet, som i huvudsak bygger på samhällsvetenskaplig teori, har sedan 1960-talet förändrats i snabb takt. Kunskapen om det forntida Norrland förändras alltså oavbrutet. Mycket av kunskapen från 1970-talet gäller inte längre. Men kunskapen är inte jämnt fördelad. En del resultat är bättre underbyggda än andra och sannolikare. De arkeologiska resultaten är mer eller mindre sannolika bortsett från rena självklarheter, t ex att människor bott i Norrland under forntiden. Men inför frågan, vilka människor, kan arkeologerna inte ge annat än mer eller mindre sannolika svar. Dessa svar kan alltså förändras med den framtida forskningen. Ofta kan arkeologerna inte ge något svar. Vilka människor bodde i Norrland för omkring 9000 år sedan? Våra nutida etniska begrepp gäller inte och frågan måste förbli obesvarad. Det mycket skiftande materialet från olika

tider tyder på att många olika folkgrupper levt i Norrland under forntiden liksom i södra Sverige.

Definition av etnicitet

För att komma vidare med det etniska problemet måste man arbeta med definition av etnicitet. Zachrisson jämför en ekologisk uppdelning med etniska grupper. "Fångstfolket" är samer, odlarna är nordbor (germaner). Denna ytterst förenklade dualistiska kultursyn kan inte accepteras. De naturvetenskapliga undersökningarna och Riksantikvarieämbetets nya fornminnesinventeringar i Norrland har visat att under järnåldern förekom mycket skiftande näringar både i den typiska odlingsbygden och i det så kallade fångstlandet. Detta innebär att Zachrisson saknar en grundläggande definition att bygga vidare på.

Zachrissons metodik

Zachrissons metod går ut på att hänvisa till och söka stöd i tidigare arkeologisk litteratur. Hon räknar upp många arkeologer men sätter inte in deras uppgifter i sitt forskningshistoriska sammanhang. Meningar från 1970-talet framföres kritiklöst som dagens sanningar om de passar i sammanhanget. Zachrisson diskuterar inte argument utan framför forskarnamn. Ibland övertolkar hon andra forskares resultat genom att lägga till en tolkning som de inte framfört. Flera forskare har talat om motsatsen mellan två ekologiska grupper. Hos Zachrisson görs tillägget att detta innebär en etnisk skillnad. Det finns också exempel på att hon för-

vanskar andra forskare resultat genom att lägga in nära nog motsatt mening mot vad de verkligen skrivit. Detta gäller särskilt Forsbergs resultat. I andra fall kan hennes framställning betecknas som vilseledande. Inga av hennes uppgifter kan godtas utan en noggrann granskning.

Kontinuitet

Frågor om sammanhang i tid och fyndmaterialets karaktär är avgörande för om man skall kunna följa en företeelse tillbaka eller framåt i tid. Den centrala arkeologiska punkten i detta mål är gravfältet och boplatsen vid Vivallen i Härjedalen. Om denna bosättning tolkas som sannolikt samisk, måste man finna kontinuitet fram till 1600-talets historiska uppgifter om samer i Härjedalen för att platsen skall ha någon betydelse i målet. En sådan arkeologisk kontinuitet har inte påvisats.

Representativitet

Fynden på Vivallen kan inte användas för att bevisa att samer bodde i hela Härjedalen under vikingatiden. Andra fynd och utgrävningar från 1990-talet tyder istället på en utbredd nordisk bebyggelse. Inga slutsatser om samernas eventuella utbredning i hela Härjedalen kan dras från utgrävningen på Vivallen. Andra fynd och fornlämningar som Zachrisson hänvisar till kan inte visas vara samiska.

Sammanfattningsvis gäller:

Tolkningsproblemets svårighet har inte diskuterats av Zachrisson.

Den arkeologiska forskningens sannolikhetskaraktär har inte beaktats av Zachrisson.

Etnicitet kan inte bestämmas så som Zachrisson försöker.

En kritisk hållning till den tidigare arkeologiska forskningen saknas hos Zachrisson.

Ibland gör Zachrisson missvisande övertolkningar.

Det vikingatida Vivaldens kontinuitet framåt och bakåt i tid har inte bevisats.

Därmed kan alla punkterna a-f i Zachrissons utlåtanden i Sveg avvisas. Punkterna saknar stöd i aktuell arkeologisk forskning.

4. Den språkvetenskapliga forskningen

Den språkvetenskapliga forskningen ger inga säkra besked. Ett grundläggande problem är att få fram säkra dateringar. Professor Bergslands utlåtanden har från fastighetsägarna bemötts i skrivna inlagor och jag hänvisar till den argumentering som där framförts. Professor Gösta Holms språkvetenskapliga uppsats, aktbil 1071, visar på stora brister i Bergslands forskningsarbete. Bergsland har dragit vittgående slutsatser särskilt beträffande Särvfjället - Sarf - Saris. Han har därvid byggt sitt resonemang på en av Hedræus kartor. Om han använt Kristinekartan skulle hans teori inte hålla. Att Särvfjället inte varit lappskattefjäll är också visat av fastighetsägarna. Jag återkommer till detta (p 7). Bergslands utlåtanden kan därefter

inte utgöra något stöd för att på språkvetenskaplig väg visa att samer tidigt kommit till Härjedalen. Bergslands överdrifter i fråga om betydelsen av att samer eventuellt förekommit på, som han tolkar det, Särvfjället och som han säger - detta skulle visa att samer haft legal rätt att beta med ren söder om Särvfjället förstärker intrycket av brister i Bergslands utlåtande. Till Bergslands överdrifter får också föras hans utlåtande om rättsverkningarna av 1751 års kodicill. Bergslands överdrifter ger besked om att han är så engagerad i saken att hans utlåtande inte kan vinna tilltro. Bergsland ingav i skattefjällsmålet, där han anlätades av sameparterna, ett imponerande källmaterial som samernas gamla historia i Jämtland/Härjedalen. Att han i detta mål inte bemött fastighetsägarnas källmaterial, aktbil 808 m fl, kan bara tolkas så att han saknar motargument.

5. Den historiska vetenskapen

Professor Kjell Haarstads utlåtanden och bok ger med stöd av ett mycket omfattande och väldokumenterat källmaterial ett övertygande besked från den historiska forskningen att samerna inte kom så långt söderut som till Härjedalen förrän på 1600-talet. Den styrker en framryckning från norr söder ut. Han uppmärksammar på att det efter samén Mårten Jonsson på 1600-talets mitt var ett uppehåll till slutet på 1600-talet. Hans historieber beskrivning om samers nedvandrande från lappmarken och någon gång på 1500-talet komma till norra Jämtland stämmer

överens med HD:s slutsatser i skattefjällsmålet. Att samerna på 1700-talets början eller 1600-talets slut fanns i norska Tydal i höjd med Helagsfjället stämmer också med de besked som ges i fastighets-ägarnas utredningsmaterial. Det var vid denna tid som samerna började att nyttja fjälltrakterna vid Helags mot norska gränsen och som senare blev skattefjällen Helags-Mittådalen, Ljungris och Skär-vagsdalen. Haarstad har fått god renommé för sin bok, bl a den mycket uppskattande recensionen av professor Sven Lundkvist (aktbil 1044). Den kritik som kommit från Anders Lööv genom utlåtanden och förhör är i sak tunn. Att Lööv har en egen personlig uppfattning döljer han inte. Som sakkunnig räknas dock bara underbyggda vetenskapliga resonemang. Mot Haarstads mycket omfattande källforskning har Lööv egentligen i sak bara framfört kritik mot källmaterialet på några få punkter. Han framförde källkritik mot uppgifterna tagna från Peter Snittlers uppdrag att klarlägga gränsen mellan hedmark och till finnmark och där upptagna vittnesförhör. Något annat belägg för sin kritik än att man inte helt kunde lita på Snittler hade inte Lööv. Då Lööv och Haarstad hördes mot varandra kunde Haarstad på ett mycket trovärdigt sätt avvisa Löövs försök till kritik mot Haarstads användning av källorna. Resultatet är detsamma i de skriftliga utlåtandena, vari de båda vid ett flertal tillfällen bemött varandra. Lööv har heller inte vid något tillfälle framfört någon uppgift hänförlig till det omstämda området som skulle tyda på en tidig närvaro av samer där och som skulle motsäga

fastighetsägarnas talan. Lööv har istället, med diagram, visat var litet och att antalet samer var betydligt större i Jämtland och särskilt i norra Jämtland under 1700-talet. Löövs tal om mörkertal i kyrkoböckerna har han inte visat något som helst fog för. Lööv uppgav sig ha gjort en genomgång eller, som det tycktes, höll på att göra en genomgång av kyrkoböckerna. Han presenterade inget resultat. Lööv framförde att folkmängden i Härjedalen var liten och han framför att han tror på möjligheten av en samexistens mellan bönder och samer i ett samutnyttjande av marken. Mot detta står Löövs egna uppgifter att samerna inom Härjedalen varit en minoritet och också Sjölinns uppgifter i målet att samerna i Härjedalen varit en minoritet och haft problem att göra sin rätt gällande eftersom trakterna i Härjedalen var så mycket mer befolkade än fjällen norröver. Att samerna haft sina renbetestrakter klart skilda från böndernas marker har fastighetsägarna visat.

Haarstad har om än som han sade vid förhöret inte källforskat inom Härjedalen ändock mycket grundligt tagit del av och i sin bok redovisat en total genomgång av det han kallar sekundära källor alltså vad den historiska vetenskapen i skrifter meddelat samt tidskrifter och utredningsmaterial bl a från skattefjällsmålet. Hans besked i boken om Härjedalen och att samerna kom sent dit bör vinna förtroende. Likväl som hans besked i skriftligt utlåtande att historiskt sett det inte finns grund för att hävda att samernas bruk av fjällen i Härje-

dalen intill ca 1880 sträckte sig utanför skattefjällen.

KB Wiklunds skrift 'Hur länge har det funnits lappar i Jämtland och Härjedalen?', aktbil 949, samt Janrik Bromés skrifter 'I Jämtland-Härjedalens historia' andra delen och tredje delen, aktbil 947 och 948, ger också entydiga besked att samerna först sent kommit till Härjedalen. Båda författarna har väl verifierat sina ståndpunkter. Jag vill särskilt i detta sammanhang åter understryka det Janrik Bromé skriver på sid 34 och 35 i aktbil 947 om Jämtland och Härjedalen "Medan lapparna sålunda vid mitten av 1500-talet huvudsakligen torde ha uppehållit sig inom provinsens nordligaste fjällområden trängde en del av dem under de följande decennierna så småningom längre söderut." Han omnämner att en samefamilj som 1652 som uppehöll sig i fjällen ovanför Ljungdalen och som blev mördad och han skriver: "Och att denna lappfamilj inte var den enda som då var bosatt inom Härjedalen framgår av den s k västernorrländska kommissionens protokoll från sammanträden i Rödön i februari 1670 enligt vilket befallningsmannen i Härjedalen meddelade att inga lappar numera funnus inom provinsen. De som förut funnis där hade, heter det, flyttat bort sedan den nämnde lappfamiljen blivit mördad." Dessa citat visar att Bromé, som mycket erkänd historiker, kommit till slutsatsen att samerna sent kommit till Härjedalen norrifrån. Källmaterialet i form av den västernorrländska kommissionens protokoll utgör ett starkt bevis för

att det 1670 inte fanns samer ens i norra delen av Härjedalen.

Mot allt detta har samebyarna bara åberopat frånvaron av uppgifter om samerna.

Fastighetsägarna har för denna period redovisat ett mycket omfattande källmaterial, aktbil 808 m fl. Material som visar att samerna först sent omkring 1650 började komma norrifrån i Härjedalen och att de då inte hade rätt att med ren beta kronans mark utan tillstånd och ränta samt ej heller böndernas marker och att så heller inte skedde annat än i vissa fall i gränstrakterna till av samerna skattade fjäll samt att detta bete då orsakade protester och rättsliga processer. Fastighetsägarna har visat att bönderna i de till skattefjällen och skattelanden närbelägna och angränsande byarna väl fredat sina marker och inte utan avtal tålt renbete någon del av året.

Det har sålunda inte förekommit något renbete inom de byar som är belägna angränsande till skattefjällen. Inom Storsjö socken var skattefjällen - Skärvagsdalen, Mittådalen och Ljungris (vari även ingår Flatru, det norra, Skarsfjället, m fl) senare benämnda Helags. Dessa angränsade till byar i Härjedalen belägna öster om skattefjällen inom Storsjö socken - Messlingen, Storsjö och Ljungdalen - och i söder mot Ljusnedals allmänning. Byarna och allmänningen fredades från renbete även om bruks-

ägaren i vissa fall upplät renbete åt samerna som arbetade med körslor åt Ljusnedals bruk.

6. Bakgrunden till Helags Lappskattefjäll och dess renbetesmarker (avvittringskarta Storsjö socken, aktbil 921, och Tännäs socken, aktbil 922)

Fastighetsägarnas utredning ger besked om gränser och om att samer och bönder höll sina näringar väl åtskilda. Fastighetsägarnas utredning visar att dessa skattefjälls marker, innan de upplåtits till samer, till övervägande del nyttjats av byamännen. Exempelvis visas i utredningsmaterialet att bönderna i Storsjön och Ljungdalen före samerna nyttjade vallar i Skärvagsdalen. I Ljusnedals allmänning ingick så sent som vid 1819 års avvitringsförsök (se aktbil 872 samt kartan) Mittådalen. Vid avvitrningen tillades detta skattefjälls marker som bönderna tidigare betalt avrad för. Fastighetsägarna har i den utredning de företett (aktbil 808 m fl) redovisat fullständigt källmaterial från avvitrningen på 1840- och 50-talet. Denna utredning har redovisat vilka samer som fanns inom respektive skattefjäll, hur många renar de hade och att de deltagit vid avvitrningen

Mittådalens skattefjäll. Utan att gränserna blev på kartan uppdragna mellan skattefjällen inom Storsjö; Mittådalen, Skärvagsdalen och Ljungris, avgränsades Mittådalen att omfatta västra och östra Stölje, en del av Flatru (norra delen), stora och lilla Ax-

högarna, Mittåstötarna, Mittåkläpparna, östra Skärvagsvålen och Skarsfjället.

Skärvagsdalen avgränsades att omfatta Gröndörfjället, Höghögfjället, östra Skärvagsvålen, Flatru, yttre Skärvagsvålen, Särfvålen, västra och östra Stölje, Högrenvålen, Skarsfjället och Helagsfjället.

Ljungris skattefjäll avgränsades till att bestå av en del av Lundöret, Sömmikkarivåla, Rinnsnäf, Orrknipparne, norra Ljungdalsberget, Husvål, Dunnsjöfjällen, Wargtjärnsstöt, Gröndörrsfjället, Helagsfjället och Skarsfjällen.

I fastighetsägarna utredningsmaterial har visats hur det i samband med avvitttringen har klarlagts gränserna mellan skattefjällen och angränsande byar. Att skattefjällen då avgränsades berodde på att skattefjällsbrevet av år 1841 stadgade att en sådan avgränsning skulle ske i samband med avvitttringen. Detta brev tillkom på begäran från samerna. Berörda grannbyar till de angivna skattefjällen, sedemera betecknade som Helags skattefjäll, var inom Storsjö socken: Storsjö by, Ljungdalens by, Messlingens by och inom Tännäs socken: Ljusnedals allmänning. Det är av materialet visat att det vid avvitttringen inte förekom tvister om gränsen mot de angivna byarna dock mellan samerna och Ljusnedals allmänning. Vad först gäller åtskillnaden mot byarna så bör särskilt uppmärksammas de redan år 1767, den 8 juli, träffade överenskommelserna dels mellan

Ljungdalens byamän och samerna och dels mellan Storsjö byamän och samerna. (Se aktbil 808 i slutet av flik 18 samt under flik 22.) Dessa i skrift redovisade överenskommelser påvisar att byamännen från Ljungdalen för sina boskap nyttjat Skärvagsvålen och även östra Höghögsvallen, alltså områden som vid avvitttringen kom att ligga mitt inom Helags skattefjäll. Uppgörelsen med Storsjö byamän visar att byamännen tidigare nyttjat Sarfvålen och trakterna väster om denna. Rättsfallet från Hede tingslags häradsrätt, domboken den 2 december 1754 (flik 19, aktbil 808) redovisar tvist mellan Jon Hansson i Messlingen och samerna Anders Jonsson och Olov Jonasson för att de sistlidna vinter satt sig med sina renar i Jon Hanssons bästa mosseskog på östra delen av Flatrufjället. I tingsrättens protokoll anges att Messlingebyn skulle ha gått enda fram till vägen mellan Ljusnedals bruk och Storsjöbyn. Alltså en betydande större del än det som kom att avgränsas vid avvitttringen. Denna del avstods då till Ljungris skattefjäll. Rättsfallet den 29 november 1736 vid ordinarie laga ting i Hede tingslag uti Vemdalen (aktbil 824) vari Storsjö byamän förde talan mot samnen Jon Andersson angående intrång i deras avradsland Sarfvålen därför att denne med sina renar betat där ger besked att samnen Jon Andersson då inte ansåg att Sarfvålen ingick i hans trakt där han fick vara samt att intrång på Storsjö byamäns avradsland inte gick för sig med bete av ren. I domböckerna från 1700-talet finns ett mycket stort material som redovisar att samerna höll sig inom det senare bestämda området för Helags skatte-

fjäll samt att samernas områden under denna tid tillväxte. I Gunnar Pravitz i målet åberopade utredning från skattefjällsmålet (aktbil 907), sid 257, redovisas det omnämnda rättsfallet av den 29 november 1736 och drar även Pravitz slutsatsen att det visar på att bönderna inte tålde och inte heller lagligen behövde tåla ett intrång på deras avradsland av betande renar. På sid 264 ff redovisar Pravitz tvister mellan skattefjäll och avradsland och att dessa förekom ofta. I denna redovisning bör särskilt uppmärksammas sid 267 och 268 och där samén Johan Anderssons anspråk 1732 och 1733 samt Hede tingsrätts dom den 11 juni 1734 vad gäller anspråk på Flatrun och Axhögen. Pravitz redovisar på sid 267 Hede häradsrätts dom 1731 om konkurrensen om Särvvålen. I den domen fastslog häradsrätten att Storsjö by skulle få området. Nu angivna domar återfinns också i aktbil 824, den redovisning av domar som fastighetsägarna ingivit. Förutom att materialet ifråga, såväl domböckerna som Pravitz utredning, redovisar en tillväxt under 1700-talet av samernas område inom de senare vid avvittringen avsatta Helagsfjället visar också utredningen på en konkurrens mellan samerna och att det inte var tillåtet för andra samer än de som skattade fjället att driva rennäring inom skattefjället. Under flik 20 i aktbil 808 - utslag refererat i resolutionsbok 1812 nr 40, angående ansökan av samerna Hans Andersson och Anders Nilsson d ä m fl att få begagna fjälltrakterna ifrån Storsjön, Ljungdalens, Messlinge byars områden o s v redovisar med all tydlighet att samerna vid

den tiden respekterade byarnas gränser och inte där hade något vinterbete. Anspråket var då att få ianspråkta Skärvagsdalen och Mittådalen och området västerut till Ösjöbäcken och viss del av Gröndalen bort till Havtornsstöten vid riksgränsen. Anspråket gällde alltså marker väster och söder ut på kronomarken Ljusnedals allmänning. Vid avvittningen var det heller ingen tvist mellan samerna och byamännen utan gränsen godtogs. Förhållandet var det motsatta när det gäller Ljusnedals allmänning. Ljusnedals allmänning gjorde anspråk, vilket framgår av 1819 års avvittningsförsök, aktbil 872, på att markerna ända upp till Helagsfjället skulle ingå i allmänningen. Samerna å sin sida gjorde, som nyss sagts, anspråk på att skattefjället skulle få omfatta markerna söderut mot Axhögarna, Mittåkläpparna och även Gröndalen i viss mån. Utredningsmaterialet visar på otaliga tvister i den delen. Vid avvittningen kom gränsen att bestämmas längre norrut än vad samerna önskade och samerna gick miste om sitt anspråk vad gäller Gröndalen. Grönfjället kom därför att avvitttras som en egen fristående fjälltrakt. Av avvitttringshandlingarna framgår att såväl bruksanställda vid Ljusnedals bruk som bönder efter avvittningen hade avradsland kvar under en övergångstid inom Helags skattefjäll. Helagssjöarna, Daddsjöarna m fl var upplåtna på avrad och dessa fick kvarstå ytterligare till dess att upplåtelsetiden gått ut. Förlikningsöverenskommelserna från 1767 liksom Hede tingsrätts utslag den 2 december 1754 (aktbil 808, flik 19) beträffande tvisten om vinterbete inom Flatruet visar med all

tydlighet att det inte var godtaget att samerna med sina renar betade inom byarnas områden. Detta gällde också inom avradslanden. Förlikningsöverenskommelserna ger besked om att inget som helst renbete skulle ske inom byarnas områden. Detta påvisar också, som ett bra exempel, med all tydlighet att samebyarnas talan i detta mål om att det skulle ha förekommit sambruk inte är riktigt. Rättsfallet från Hede tingslags häradsrätt den 2 december 1754 ger också besked om den föreliggande konkurrensen. Det Jon Hansson i Messlingen reagerade mot var att detta var Messlingehemmanets bästa mossaland. Mossan, eller som det rätteligen ska heta laven, var för byamännen av stor betydelse som foder till tamboskapen. Förlikningsöverenskommelsen 1767 med Ljungdalens byamän är intressant också på det viset att den ger besked om att ett visst gemensamt bruk skedde av Skärvagsdalen. I förlikningen ingick att bönderna skulle använda Skärvagsdalen för slätter ensamma under sommaren mot betalning till samerna. Detta är det undantag som finns om gemensamt bruk och det skedde mot betalning och enligt avtal. I södra delen av Skärvagsdalen skulle samerna allena råda och på den norra sidan mot bygränsen till Ljungdalens by som det anges "alles intet längre, ut".

Fastighetsägarnas utredning redovisar hur samerna under 1800-talets första del utvidgar sina anspråk inom det område som vid århundradets mitt, vid avvitrningen, avsattes för de tre skattefjällen med samlingsnamnet Helags. Tillkomsten av Skärvags-

dalens skattefjäll redovisas under bilaga 18 till aktbil 808. De ytterligare anspråken under 1800-talet under flik 20 och 21. Samerna framförde då anspråk på att få nyttja Lillfjället och Anåfjället inom Ljusnedals allmanning. Precis som de också gjorde vid avvitrningen, varvid samerna deltog vid varje sammanträde, aktbil 808, inledande dokumentationen. Dessa fjäll skulle användas för vinterbete. Om sådan rätt funnits av sedvana eller eljest hade ju inte dessa anspråk behövt ställas vid upprepade tillfällen.

7. Bakgrunden till Särvfjället och dess renbetes-trakter (avvittringskarta Hede socken, aktbil 928)

Hede häradsrätts dom av den 22 september 1685 under flik 22 i aktbil 808 ger besked att Särvsjöarna och skogen däromkring av ålder då vid tidpunkten för tingsrättens dom lytt och legat under Hede kyrkby. Det kan sägas att tingsrätten i den domen dömde en bonde från Vemdalen till böter för att han gjort intrång på denna mark. I fastighetsägarnas utredning (aktbil 808, flik 17 a, första delen, även aktbilagerad som 873) ges en omfattande redovisning av f d överlantmätaren Valfrid Larsson om bakgrunden till Särvfjället och Henvålen. Sistnämnda område beläget norr om Särvfjäll kom genom utvidgningen att ingå i Särvfjället. Valfrid Larssons utlåtande på sid 6 i skriften är mycket väl dokumenterat av källmaterial och lyder "vad som sålunda förevarit bör utvisa att Särvfjället och Henvålen

av gammalt varit under böndernas nyttning och inte ingått i något lappfjäll". Valfrid Larssons källor, bestående av domar och resolutionsbeslut, ger klart besked om att Särvvålen och skogstrakten däromkring och även Särvfjället samt Henvålen låg under Hede respektive Storsjö byar och att de inte tålde något vinterbete där. Exempelvis ges beskedet i Hede häradsrätts dombok från den 15 mars 1755 att Hede byamän inte tålde intrång på Särvfjället då de inte kunna tillåta att lapparna vistas där vintertiden med deras rendjur emedan renarna förstöra all mossor som bönderna för sina kreatur hava högst av nöden. Detta besked föranleddes av ansökan från samer att få nyttja området. Någon rätt fanns då inte till vinterbete på Särvfjället. I Valfrid Larssons utlåtande redovisas hur samens Anders Jonsson på 1750-talet framställde en anhållan om att under vintertiderna få nyttja Särvfjället och Särfdalens skogstrakt. I Hede tingslags häradsrätts dom 30 november 1754 omtalas att trakten ifråga Särvfjället med Särfdalens skogstrakt samt Gräftrun, Löfkläppen och Heinvålen (Henvålen) allenast avser den norra delen av fjället. Avvittringskartan för Hede, aktbil 928, tillsammans med uppgifterna i domen ger besked om att Anders Jonssons anhållan gällde norra delen av Särvfjället och norr om där liggande trakter. Att Anders Jonssons anhållan då - liksom senare under 1760-talet och 1770-talet framställda anspråk på samma område från samens Olov Jonasson - hänförde sig till marker som Hede och Storsjö byamän ansåg ingick i deras byar eller avradsland framgår med all tydlighet av de åberopade domarna. Även på

1790-talet redovisar Valfrid Larssons utlåtande hemställan från samerna att få nyttja dessa trakter och att tillstånd inte lämnats. I avvitttrings-dokumentationen, sid 18, omnämnt beslut KB resolution den 15 oktober 1829, nr 86, se flik 21, visar på att tillstånd inte heller då lämnades för renbete på Särvfjället. Ansökan hade gjorts av lappordningsmannen Jan Andersson m fl att få med renbeta på Henvålen, Graftru och Särvfjället samt på Helagsfjäll, Skärvagsdalen och Särvålen. Tillstånd lämnades enbart för de tre sistnämnda fjällen. I samband med detta fall skrev samerna John Andersson samt Anders Nilsson och änkan Lucia Jonasdotter från Storsjöns fjälltrakter i brev till Kungl befallningshavande den 9 mars 1827 (se flik 21, aktbil 808) att de önskade få tillgång att beta fjälltrakterna Särvfjället, Henvålarne och Kraft ruhe. Som skäl angav de bl a "önskade vi undertecknade fattige fjällmän som äro här i trakten boende och till vinterbete för våra renar högst förlägne". Handlingen ger besked om att ännu inte tillstånd lämnats till renbete på Särvfjället men också att det var brist på vinterbete och att sådant inte gick att nyttja utan tillstånd. Inför avvitttringen har kunnat konstateras att Särvfjället vid sammanträdet 1842 den 20 juli (se aktbil 808, flik 4) § 6 samerna anmält att de om vintertiden begagna Lillfjället och även det s k Särvfjället och de vill vara behållna vid detta. Vi har fått besked i det utredningsmaterial fastighetsägarna redovisat att Lillfjället var upplåtet av Ljusnedals allmännings innehavare. Då det gäller Särvfjället finns inget

besked vad som hänt efter det att Kungl Maj:t år 1802 avslagit de anspråk som ställdes under 1700-talet samt Kungl befallningshavande avslagit ansökan den 15 oktober 1829, nr 86. Tydligen var dock samerna vid Särvfjället vid avvitrningen. I fastighetsägarnas utredning, dokumentationen under första fliken aktbil 808, sid 2, anges att avrad för viss tid under vinterhalvåret utgått beträffande Särvfjället och att så anges i 1825 års jordebok. Rätteligen anges i 1825 års jordebok avrad för Sarvvåls fjälltrakt, vilken är belägen nordväst om Särvfjället och så långt upp som där älven Sarvan tager sin början. Troligtvis hänför sig fjällallmogens anspråk i § 6 vid sammanträdet 1842 den 20 juli - på att vara bibehållna Särvfjället för vintertiden - att på samma sätt som för Lillfjället fjällallmogen under 1800-talets första hälft fått upplåtelse av Hedebönderna. Att samerna med sina renar var vid Särvfjället år 1851 framgår ju också av Elmins berättelse. Av de vidhäftade avvitrnings-sammanträdena berörande Särvfjället (se aktbil 808, flik 5, sid 10 ff) framgår beslut att samerna för vinterbete med ren - första beslut fr o m januari och under vintern - skulle få flytta till Särvfjället. Det framgår med all tydlighet av beslutet att intrång inte fick göras på Hede kyrkby och Storsjö by. På sid 10 i det angivna materialet redovisas hur konsistorieombudet kommunister Sparrman stöttade samernas anspråk på att få använda Särvfjället. Särskilt skall läggas märke till att fråga var om bestämda gränser. Sparrman sa att Hede pastorats boställes rätt på intet sätt förnärmades

1 som Särvfjället med bestämde gränser avvitrades
till vinterstamhåll för lapparnes rendjur. Det
framgår också att kronobudet länsman Lund förenade
sig med Sparrman om denna inställning till stöd för
samerna. De angav dock att ett sådant tillerkännan-
de av mark på Särvfjället skulle få ske bara på
sådant sätt att det inte förnärmade Hedeböndernas
slåtter och betesnyttningar vid deras fäbodan in-
till fjället. Det bestämdes att flyttning inte
skulle få ske förrän den 1 januari och att samerna
sedan under vintertiden där utan åtal fick bo och
vistas med sina renar och att det skulle åligga
Hedebönderna som har sina slåtter vid fjället att
vid den tidpunkten på året ha avhämtat det bärgade
foraget så att renarna inte skulle skada detta.
Dessa besked i avvitringsprotokollen är klar-
läggande exempel på att vinterbete på intet sätt
var tillåtet annat än på de marker som vid avvitt-
ringen avgränsades för samerna och på Särvfjället
var renbetet begränsat just till den tiden på året
då vinterbete förekommer. Att samerna med det be-
slut som togs skulle ha haft rätt att vandra med
sina renar utanför den avsatta delen av Särvfjället
och vinterbeta även andra marker inom angränsande
byar måste vara uteslutet. Att de i praktiken
skulle ha utövat vinterbete före och efter avvitt-
ringen är lika uteslutet. På sid 13 under flik 5 i
aktbil 808 har fastighetsägarna redovisat material
om Särvfjällets lapptrakts omfattning vid avvitt-
ringsförslaget den 17 oktober 1853 samt för vilka
som Särvfjället skulle vara tillgängligt. Där anges
att det är samerna med deras renar inom Ljungris

och Skärvagsdalen hörande till Storsjö kapellag som angavs vara i stort behov av att få nyttja Särvfjället. Det var desamma som före och vid avvittningen gjorde anspråk på Anå- och Lillfjället för vinterbete och som inte fick detta på grund av att Ljusnedals allmännings innehavare protesterade mot detta. Det skall läggas märke till att Särvfjället sålunda enbart avsattes till samerna i Skärvagsdalen och Ljungris skattefjäll. Samerna i Mittådals skattefjäll ansågs tydligen ha tillräckligt med vinterbete i Mittådalen mellan Mittåstötarna. Det var alltså samerna i de längst mot väster belägna skattefjällen Ljungris och Skärvagsdalen som fick denna rätt till flyttning och de hade enligt 1825 års jordebok redan tidigare Särvvåls fjälltrakt. De kunde nu förflytta sig troligen längs älven Sarvans dalgång till Särvfjället. Någon rätt till intrång på byarnas marker gavs inte genom denna rätt till flyttning. Genom utvidgningen (se sid 4, dokumentationen i aktbil 808) på 1890-talets slut utökades Särvfjällets lappskattetrakt i söder med Rönningsås 1:1 m fl fastigheter, motsvarande 1.587 hektar, samt Henådalen 1:1 m fl fastigheter norr om Särvfjället, motsvarande 8.340 hektar. Genom sistnämnda tillägg kom Graftru, Henådalen och Löfkläppen att ingå i Särvfjällets lappmarkstrakt - alltså de områden som samerna redan på 1700-talets slut ansökt om att få ränta men då fått avslag.

Fastighetsägarnas utredning ger sålunda klara besked om bakgrunden till Särvfjället. Att Särvfjället sedan mycket långt tillbaka, enligt käll-

material på 1600-talet, redan då av ålder nyttjats av Hedebönderna och att det inte varit ett gammalt skattefjäll. Detta motsäger också professor Bergslands utlåtande att Mårten Jonssons i Kalls sockens jordebok 1646 antecknade skattefjäll Sarf skulle vara liktydigt med Särvfjället. Utredningen ger besked att samerna inte nyttjat marker vare sig vinter eller sommar inom området förrän dess att samerna någon gång på 1800-talets första hälft, troligen genom upplåtelse, fått tillgång att vinterbeta Särvfjället. Klara besked ges i bakgrundsmaterialet att vinterbete inte gick för sig annat än på upplåtna eller räntade marker.

8. Bakgrunden till Rutfjällets och Grönfjällets lappskatteland och dessas renbetestrakter (avvittringskartor Tännäs socken och Storsjö socken, aktbil 921 och 922)

Valfrid Larssons utredning Härjedalen - söder om Tännån (Ljusnan) ger besked om att det som kom att vid avvittringen bli tillagt samerna som Rutfjällets lappskatteland inte är något gammalt lappskattefjäll och heller inte med tillåtelse därtill nyttjats av samer för renbete förrän i tiden strax före avvittringen på 1800-talet. Anspråk på att få använda markerna framställdes från samerna med början på mitten av 1700-talet. (Valfrid Larssons utredning, se aktbil 808, flik 17 a, andra delen.) Vid Hede tingslags häradsrätt den 30 november 1753 gjorde samnen Anders Torkelsson-Fjellström en framställan om att få nyttja icke tidigare skattelagda

fjäll väster om Funäsdalens by vid norska gränsen. Han angav fjällen till Rutfjället över Malmagen till Skännerfjället samt vidare den fjälltrakt söder om Rutfjället som kallas Rogen samt Slugufjället. Byamännen i Tännäs och Funäsdalens svar efter det att denna hemställan resolverats ger klara besked att dessa trakter inte tidigare nyttjats för något slag av renbete vare sig vinter eller sommar. Funäsdalens byamän ger besked 13.3.1754 till Hede tingsrätt att Funäsdalsbyn har sina fäbodan vid de angivna fjällen mot norska gränsen och att dessa fjälltrakter inte får upplåtas till renbete eftersom det skulle skada byamännens verksamhet. Funäsdalens byamän framhåller särskilt att denna fjälltrakt är det endaste stället där de kunna uppta den för byamännens boskap här i orten brukliga mossan som även den skulle alldeles utödas bönderna till största skada om renbete skulle få ske. Funäsdalens byamän uppger också att Gröndalen liksom fäbodtrakten mot Rutfjället, det "riktiga fjället" beläget på riksgränsen, av ålder brukats av bönderna. Handlingarna ger klara besked att något renbete inte förekommit och inte accepterades inom dessa trakter vid angiven tidpunkt. Att trakterna kring Rogen, Rösjön, Glädjan, Svansjön, Mysklan och Fjäten varit marker varå på Tännäs och Funäsdalens byamän nyttjat - södra respektive norra delen - för fiske och bete för tamboskap framgår av materialet i form av domstolsprotokoll men också även av 1751 års jordebok vari anges att angivna sjöar med kringliggande trakter var upplåtna till bönder i dessa byar.

Dessa trakter kom senare vid avvittningen att ingå i Rutfjällets lappskatteländ.

För Svegs tingsrätt, som omfattade ett härad med de södra och östra socknarna inom Härjedalen, finns bara en uppgift om samer i domböckerna. Häradsgränsen finns angiven på Haars karta (bilaga till aktbil 710) och sträckte sig öst-väst över över landskapet norr om Sånfjället. Det av fastighetsägarna i målet presenterade rättsfallet från 11 december 1767, se aktbil 808, flik 17 a, andra delen, som ger klara besked om att samer med ren inte varit verksamma inom de södra delarna av Härjedalen. Detta ärende hänförde sig till den västra delen av Linsells socken och Lofsdalens by. På ting i Sveg den 11 december 1767 fick samens Nils Andersson-Fjellström under vissa stadgade villkor rätt att med sina renar vistas på Lofsdalsskogen, Lofsdalsfjället, Lillfjället och Slugufjället. De sistnämnda fjällen, Lillfjället och Slugufjället, belägna numera inom Dalarna och ingående i årets runtmarkerna. Nils Andersson-Fjellström lämnade in en skriftlig ansökan till rätten och bad om tillstånd att han med sina rendjur skulle få vistas och sätta sig ner på Lofsdalsskogen, Lofsdalsfjället, Lillfjället och Slugufjället. Häradsrätten uttalade att det inte fanns någon bestämd gräns mot söder och öster för byn, vilket dock var fallet. Fastighetsägarna visar på detta genom att åberopa domboken den 4, 5 och 7 mars 1698 för Svegs tingslag. Den ifrågavarande tvisten inför tingsrätten gällde besvär av bönderna i Lofsdalen mot att bönder från

Tännäs och Lillhärddal kom innanför Lofsdalsbys gränser och där jagade. I domstolsprotokollet anger bönderna från Lofsdalen gränserna för byn till gränsmärken som stämmer överens med den gräns som Lofsdalens by fick mot Dalarna vid avvittningen 150 år därefter. Lillfjället är beläget väster om Lofsdalens by inom Tännäs by och delvis inom Dalarna och ingår numera som sagts inom åretruntmarkerna. Slugufjället är numera beläget inom Dalarna, nordväst om Lofsdalens bys ägor och ingår i åretruntmarkerna för Idre sameby. I upplåtelsevillkoren i Svegs tingslags häradsrätt utslag 11 december 1767 stadgas att Nils Andersson-Fjellström vintertiden bör vistas åtminstone en mil från Lofsdalens by. Med by avsågs inte såsom ofta idag är fallet samlingen av hus i byns centrala del utan byns gränser. Upplåtelsevillkoren för Nils Andersson-Fjellström ger besked att bete endast fick ske där så var upplåtet genom tingsrättens beslut. Upplåtelsen till Nils Andersson-Fjellström var förenad med ytterligare villkor. Särskilt skall beaktas att villkoren var att renbete inte skulle ske heller vintertid på Lofsdalens bys marker. Det konstaterades att fjällmarkerna ifråga tidigare inte blivit bortlegade. Villkor gällde att vintertid renarna inte fick beta närmare än en mil från byn - bygränsen - och som skäl för detta angavs att den berörda byn på en mil ikring tager sin mossa och äger sin slåtter vida spridd. Upplåtelsen avsåg dock en tämligen stor trakt med Lillfjället, Slugufjället och trakten vidare österut avgränsad mot Lofsdalens by på detta sätt. Utredningen ger besked

att efter det att Nils Andersson-Fjellström innehaft och räntat detta område i fem år han lämnade in en ny skriftligt ansökan den 18 mars 1773 till häradsrätten. Han fullföljde då sin ansökan fem år tidigare och hemställde om att få ta till sig den norska sammen Jon Andersson och dela upplåtelsen med denne. Som skäl angav Nils Andersson-Fjellström att det var besvärligt för honom att endast ensam behöva vistas på denna trakt. Detta ger oss ett besked om att några andra samer inte fanns inom området. Eftersom allmogen inte heller denna gång hade någon erinran mot den villkorade upplåtelsen och att den norske sammen fick dela denna beslutade tingsrätten lämna bifall. (Se flik 17 a, aktbil 808, samt utdrag ur domböckerna, aktbil 824.) Två år därefter, den 24 april 1775, blev emellertid dessa samer bortkörda efter klagomål från Särna socknemän i Dalarna och Lofsdalens byamän mot olägenhet av betande renar. Det konstaterades att Nils Andersson-Fjellström och Jon Andersson hade åsidosatt villkoren för nyttjandet och beslutades att de genast skulle drivas därifrån. Detta beslut togs av Kungl befallningshavande. Han konstaterade att ehuru lapparna icke förrän år 1773 inrymt ovan nämnde fjällstöter likväl redan måst för ansenlig åverkan dem instämma till tinget. Kungl befallningshavandes besked i protokollet av den 24 april 1775 ger mycket klara besked att det inte förelåg någon rätt till renbete på markerna inom Härjedalen om inte särskilt tillstånd lämnats. För beslutet att avhysa samerna ifråga åberopades landshövding Ivar Nilssons resolution 30 oktober 1646 och Kungl

förordningarna 1720, 1723 och 1748 om att samerna skulle hålla sig med sina renar inom lappmarken. Det visade sig att denna avhysning inte var helt effektiv utan Kungl befallningshavande, såsom redovisas i fastighetsägarnas utredning (aktbil 808, flik 17 a), var tvungen att åter 1783, liksom Hede tingsrätt 1788, avhysa Nils Andersson-Fjellström, nu med flera samer, som satt kvar i den västra delen av det upplåtna området på Lillfjället och Slugufjället. Vid Hede tingsrätt den 11 mars 1788 företedde Nils Andersson-Fjellström som rättshandling och grund för att få sitta uti Lillfjället med närliggande trakter Svegs tingsrätts dom från 1767 med upplåtelse till Nils Andersson-Fjellström liksom domen 1773 vari upplåtelse delades och även gavs åt Jon Andersson från Norge. De åberopade rätt till Lillfjället och Slugufjället med stöd av dessa "gamla handlingar" trots avhysningen från Lofsdals skogen och att upplåtelsen vid Svegs tingsrätt 1767 och 1773 upphört. Vid detta ting deltog också samnen Olov Hindriksson. Denne Olov Hindriksson återkom till Kungl befallningshavande med en ansökan den 8 mars 1812 och anhöll att samerna måtte beviljas återfå några fjälltrakter vilka förr varit dem tillhöriga men blivit dem berövade, nämligen Slugufjället och Lillfjället samt även Gröndalen vid Malmagssjön. Olov Hindriksson hänvisade till den upplåtelse som skedde vid Svegs tingsrätt 1767 till Nils Andersson-Fjellström. Den förklaring som Tännäs byamän gav med anledning av ansökan och som också återfinns i aktbil 808, flik 17 a, andra delen, p 23:2, vari de anger att de med ansökningen

avsedda trakterna dels av ålder tillhört deras skattehemman dels mot avrad och åtagen ökeskatt tillagts några av dem var tillräckligt skäl för Kungl befallningshavande att inte medge ansökan. Utredningen visar på ytterligare rättsfall och utslag av Kungl befallningshavande med samma besked. Det kan konstateras att ännu 1812 inga upplåtelser eller tilllåtelse givits till samerna att nyttja området söder om Rogen eller Lillfjället eller Gröndalen. Olov Hindrikssons ansökan till Kungl befallningshavande var skriftlig och välformulerad. Tännäs och Funäsdalens byamän svarade Kungl befallningshavande att då deras huvudsakliga näring bestod av boskapsskötsel jämte något fiske och djurfång och att de av grannskap med lappar skulle lida ett ganska stort intrång i sina fäbodhemmans slätter och betesmarker bestred de kraftigt att en inrymning av samer skulle få ske i de trakter som dem tillhörde. Att byamännen i Funäsdalen och Tännäs blivit störda av renskötande samer och deras näring redan på 1780-talet framgår av den tidigare redovisade historien om Nils Andersson-Fjellström samt också av ett rättsfall som fastighetsägarna påvisat från Hede häradsrätt den 6 mars 1772 i vilket anges att norska samer inte sällan kom över gränsen mellan Norge och Sverige vid kanten av Tännäs socken där de gjorde intrång särskilt på jakt, älg och vildren. Hemmansägarna förbjöds att vid vite intaga eller på byskogen hysa norska samer. Sammantaget påvisar materialet som fastighetsägarna presenterat - med nu angivna exempel belysta - att samerna inte ägde bedriva renskötsel

inom området för det som först vid avvitttringen blev Rutfjällets lappskatteländ. Detsamma gällde området vid Malmagen och området längs riksgränsen som tillhörde byamännen vari viss del av Gröndalen, den södra delen, ingick. Att det skulle kunna ha funnits samer som bedrivit renskötsel inom de angränsande byarna Funäsdalen och Tännäs är uteslutet, särskilt då det presenterade utredningsmaterialet påvisar att konkurrensen om marken varit mycket stor och att byamännen inte släppt in samerna under 1700-talet och 1800-talets första del på fjälltrakterna mot Dalarna och norska riksgränsen. Utredningsmaterialet visar också på att det inte godtogs att samer ens med böndernas löfte fick slå sig ned på byskogen.

Fastighetsägarnas utredning (sid 14 ff i dokumentationen aktbil 808) visar allt ifrån 1700-talets början på hur markerna inom det som blev Rutfjällets lappskatteländ nyttjats av bönder i Tännäs och Funäsdalen och av dessa ansetts ingå i byarna och så småningom genom statens eller kronans anspråk kommit att betraktas som avradsland. Exempelvis redovisas hur Malmagenområdet uppläts till tullnären Hammar och en åbo eller en bonde från Funäsdalen 1730 och att denna avradsupplåtelse övergick till ett nybyggnadstillstånd till drängen från bruket Lars Larsson den 7 mars 1759 samt att det därefter förelegat konkurrens mellan denne Lars Larsson och bönder från Funäsdalen om betet på platsen ifråga, varvid Funäsdalsbönderna påstått att Lars Larsson gjort intrång i deras av ålder

urgamla rättigheter. Vidare exempel i den södra delen då två bönder från Tännäs 1761 fick Kungl befallningshavandes tillstånd att till stöd för sina svaga slätter få nyttja lägenheter som kunna finnas på en fjälltrakt tre mil från Tännäs by, Högvålen, Ri- och Ränningsvallen, vilka trakter numera ingår i Rutfjällets renbetesfjäll. Den 4 september 1802 erhöll Johan Björkenbaum tillstånd att anlägga nybygge vid Nässjödalen, sydväst om sjön Rogen, och ett nybygge Rogen vid sjön Rogen. Dessa två nybyggen övergick den 6 mars 1823 till samerna Anders Mårtensson och Jonas Jonsson under villkor om lägenheternas uppodling och räntans betalande och det var alltså fråga om upplåtelse som nybygge. Inom detta område låg delar av Lillfjället och Slugufjället. Samerna kom således till de av Olov Hindriksson tidigare eftertraktade trakterna genom denna upplåtelse av nybygge. Att märka är att Kungl befallningshavande i utslag 1820 senast avslagit Olov Hindrikssons hemställan om nyttjande av dessa trakter, vilket utslag fastställdes 1821 av kammarkollegiet som då också hänvisade till kommande avvitrning. Se aktbil 808, flik 17 a, Valfrid Larssons redovisning av förhållandena söder om Tännån (Ljusnan). Två år efter kammarkollegiets utslag lyckades det således för två samer att överta de två nybyggena med odlingskrav. Först genom avvitrningen några decennier senare fick samer tillstånd till att nyttja renbete inom det då tillkomna och avgränsade samt upplåtna Rutfjällets lappskatteland (aktbil 808).

Vid avvittningen har, såsom fastighetsägarnas utredning redovisat, se aktbil 808, dokumentationen, Rutfjällets lappskatteländ utlagts i huvudsak i enlighet med de önskemål som framfördes från samerna. Hede brevet har tillämpats och marker tillagts samerna av statens mark. Nybyggerna Nässjödalen och Rogen konstaterades i mycket stor del ha blivit omintetgjorda genom att markerna övergått till Dalarna och samerna tillades marker norrut och kom att omfatta såsom anges på avvittningskartan, aktbil 922, den huvudsakliga delen av Lillfjället, Brännstötsfjället, vidare norrut över Brattri, större delen av Rölfjället, halva Svansjön och Gråstöten upp till västra delen på Malmagsjön och därifrån till riksgränsen. Rutfjället vid norska gränsen och sjön Glän vid norska gränsen kom inte, liksom inte heller Malmagen, att ingå i lappmarkstrakten. Detta gjorde inte heller samerna anspråk på. Vid avvittningen förekom ingen särskild oenighet mellan samerna och bymännen från Funäsdalen och Tännäs. Tvisten emellan gällde marginella områden söder om Brattri där bymännen ville ha gränsen förlagd längre västerut. I avvittningshandlingarna anges särskilt att Lillfjället och det som var kvar av Nässjödalens nybygge skulle utgöra bra marker för vinterbete. Det finns också besked i handlingarna som visar på att hälften av lappmarkstrakten Rutfjället, eller såsom den kallades lappmarkstrakten Lillfjället och sjön Rogen, bestod av produktiv skogsmark. Inte heller förekom det någon oenighet mellan Funäsdalens bönder och samerna om avgränsningen av Gröndalens lappmarkstrakt eller

Grönfjällets lappmarkstrakt. Fastighetsägarnas utredning visar således med all tydlighet och grundlighet på att det fram till avvitrningen vid 1850-talet inte förekom något renbete inom Malmagen och Funäsdalen och Tännäs byar och ej heller i angränsande socknar i öster och att de marker som väl uppläts till lapps katteland vid avvitrningen tidigare innehafts av bönderna som avradsland under åtminstone hela 1700-talet och att bönderna vid de rättsavgöranden som då förekom vid otaliga tillfällen omtalade att markerna tillhört dem av urgammal ålder. Framförallt Nils Andersson-Fjellströms hemställan att få nyttja Lillfjället och Slugufjället och Lofsdalsskogen och Olov Hindrikssons efterföljande ansökningar ger klara besked att det inte tåldes något vinterbete och inte heller något renbete överhuvudtaget. Sammantaget visar fastighetsägarnas utredningsmaterial på att vid tiden för avvitrningen det givits tillstånd för samer att överta nybyggna Rogen och Nässjödalen 1823 och att det före dess inte funnits något tillstånd med undantag av upplåtelsen till Nils Andersson-Fjellström 1767-1775 då han avhystes samt att renskötande samer i övrigt intill denna tid hade hållit sig inom trakterna norr om Ljusnan och där i väster till viss del efter upplåtelse inom Anåfjället och Lillfjället inom Ljusnedals allmänning. Lägg märke till att Lillfjället är benämning även på detta fjäll och det skall inte förväxlas med Lillfjället som är beläget i Dalarna och södra delen av Tännäs. Fastighetsägarnas material visar på att expansionen söderut ledde till att anspråk

under 1700-talets senare del ställdes mot Gröndalen och Rutfjället som aldrig lyckades riktigt, men så småningom trakterna söder därom som fick ianspråk-tas vid avvitrningen och dessförinnan Nässjödals och Rogens nybyggen. Handlingarna motsäger också att det skulle ha funnit någon möjlighet för samerna i norr - inom Mittådals, Skärvags och Ljungris skattefjäll, som nyttjade viss del av Gröndalen, den norra Gröndalen, och som nyss sagts vissa fjäll efter upplåtelse inom Ljusnedals allmänning - att vandra söderut och med sina renar beta inom Malmagen och byarna Funäsdalen och Tännäs.

9. Var Härjedalens kommuns socknar befolkade då samerna började med renskötsel?

Ja, så var det och det har visats genom redovisningen av socknarnas tillkomst liksom byarnas (aktbil 822) med redovisat antal skattebönder. Detta påvisar en tidig kolonisering och att bönderna åtminstone 300 år före det att samerna började med renskötsel hade etablerat en agrar verksamhet. Källmaterialet till förhistorien till de respektive lappskattefjällen och lappskattelanden har visat att bönderna inom dessa områden hade avradsland sedan lång tid tillbaka innan de successivt togs i anspråk av samerna efter meddelat tillstånd att ränta dessa marker. Inte i något fall har det givits samerna tillstånd att ianspråkta bolbyarna för renbete. Inte i något fall har renbete heller fått pågå utan tillstånd på någon mark. Kungl befallningshavaren gav tillstånd på kronomarken.

Avvittringsdokumentationen, aktbil 808, med bifogade aktbilagor, påvisar tidig kolonisering från fastighetsägarnas sida och att de mot samernas utbredning söderut åberopat urgammal hävd på avradslanden som samerna ansökte om att få ta i anspråk. Detta gäller såväl Rutfjällets som Grönfjällets lappskatteländ som markerna inom Ljung-
ris-, Skärvags- och Mittådalsfjällen. Samernas första utpost söderut i Härjedalen var det höga fjället Helags, varifrån de ryckte fram söderut längs riksgränsen. I området mellan Jämtland och Härjedalen ryckte de fram även österut norr om Ljusnedals allmänning och mot gränsen till Ljung-
ris, Storsjö och Messlinge byar. De tilläts aldrig komma in på byarna, vilket också redovisas i domböckerna. Tvist förevar om avradslanden i Skärvagsdalen och på Flatruet. I söder hindrades framryckningen av Ljusnedals allmänning. Samernas framryckning söderut längs fjällkedjan mot Funäsdalens och Tännäs byar hindrades av dessa byamän. Allt detta har jag nu nyss visat vara styrkt med källmaterialet då jag behandlade förhistorien till lappskatteländ och lappskattefjällen.

Avvittringsdokumentationen, aktbil 808, redovisar förhållandena i de berörda socknarna Tännäs, Hede och Storsjö, och visar tillsammans med avvittringskartorna att marken inom byarna var i anspråktagen av bönderna. Även för de till dessa i väster angränsande socknarna har avvittringshandlingarna aktbil 908 visat på att dessa var uppodlade och ianspråktaga av bönder. Avvittringskartorna (akt-

bil 921-929) visar också på detta och att detsamma var förhållandet med de övriga socknarna inom Härjedalens kommun. Fastighetsägarna har redovisat skattningsbesluten för de till nyss nämnda socknar angränsande socknarna. Besked om antal djur i samband med avvitrningen har redovisats. Detta tillsammans med vad som redovisats om byarnas och socknarnas historia i aktbil 822 jämte beskeden på avvitrningskartorna ger klara besked att Härjedalen tidigt varit ett uppodlat landskap och att det vid avvitrningen inte fanns några marker som inte användes. Det arkeologiska materialet ger besked om mycket tidig verksamhet av bönder. De gamla bolbyarna var mycket stora och stora marker togs i anspråk för bete. Flerfäbodssystemet och det stora antalet fäbodar är väl dokumenterat (aktbil 807, bilaga 4, samt aktbil 1135) i de två inventeringsutredningarna som fastighetsägarna redovisat. Av denna och materialet i avvitrningsdokumentationen har fastighetsägarna visat att bönderna nyttjade fäbodar långt upp på fjällsidorna. Den stora mängden djur och tillgången på bete föranledde att betet fick sökas inom stora avstånd. På avvitrningskartorna är ett flertal av dessa fäbodar redovisade, benämnda vallar. Kartan och protokollen från 1819 års avvitrningsförsök visar på en mycket stor samling, 100-tals, av vallar och torp belägna inom Gröndalen och Ljusnedalen. Beskeden om bymännens och böndernas avradsland påvisar att det krävs tillstånd att nyttja kronans överloppsmark. Fastighetsägarnas utredning påvisar också att samerna inte heller de fick nyttja dessa marker

utan tillstånd. Mängden av ansökningar om tillstånd och beslut om tillstånd och avslag på ansökningar påvisar detta med all tydlighet. I fastighetsägarnas utredning om avvittningen och tiden före denna har under flik 17 och 22 presenterats källmaterial från 1600-talets senare del och framåt i tiden styrker att det vara stor konkurrens om marken mellan de olika byamännen. Av dessa handlingar framgår också att det har krävts tillstånd av byamännen för nybygge. Sålunda under flik 17 ur Hede tingsrätts dombok den 30 november 1751 redovisas hur Jan Jönsson i Tännäs fick tillstånd till nybygge vid Valmåsen och att detta skedde efter medgivet tillstånd från samtliga Tännäs byamän som lämnat skriftligt utlåtande. Den redovisade förhistorien till Rutfjällets lappskatteland ger samma besked om nybyggerna Malmagen, Rogen och Nässjödalen. Rättsfallet under flik 22 från den 22 september 1685, som redovisar en tvist mellan Hede kyrkbys byamän och en bonde från Vemdalen - bonden från Vemdalen hade satt sig utan lov och börjat bygga på Hede kyrkbys kapellskog vid Särvsjöarna - påvisar konkurrensen och att det inte gick för sig att utan tillstånd och lov ta i anspråk mark. Att det inte var tillåtet att inkräkta på annans mark ger också rättsfallet besked om eftersom bonden från vemdalen blir bötfälld av tingsrätten jämlikt det 28 kapitlet kungabalken. Detta ger naturligtvis också besked om att samebyarna har fel i sitt påstående att bönderna inte haft laglig möjlighet eller lagligt stöd för att skydda sina marker mot intrång. Rättsfallet (under flik 22) den 26, 27 och

28 februari 1703, som redovisar en tvist mellan Per Persson i Storsjön och bönder från Vemdalen om rätten till avradslandet vid Henan - Håndalen (beläget norr om Särvfjället och numera ingående i detta renbetesfjäll) - har visat på markkonkurrensen och att Vemdalsbönderna blev dömda för intrång på den rätt Per Persson på Storsjö böndernas vägnar hade och gjorde gällande i målet. Under flik 22 har också redovisats ett flertal domar från de tvister som förevar mellan bönderna i Funäsdalen och torparna på Ljusnedals allmänning föranlett av att de senare försökte bygga även in på Funäsdalens bys område söder om Ljusnan.

Professor Rudbergs utlåtande (aktbil 821) bekräftar att bolbyarna var omfattande i storlek. Rudbergs utlåtande säger mycket tydligt ifrån om att samebyarna har fel i deras påstående att Härjedalen inte var bebyggt och etablerat av bönder. Rudbergs utlåtande ger också besked om att samebyarna missuppfattat hans kartor och att den talan samebyarna för med stöd av dessa, att Härjedalen varit gles bebyggt, inte är riktig. Rudberg har till bemötande av samebyarnas i målet ingivna inlagor skrivit sitt utlåtande och däri förklarat att en prick på kartan innebär en by i Härjedalen. Trots detta har samebyarna även vid denna huvudförhandling hållit fast vid sin ursprungliga tolkning. I fastighetsägarnas utredning om socknarna och byarna har redovisats byarnas omfattning och antal skattebönder i historisk tid i den mån sådant material funnits. Det av fastighetsägarna presenterade utredningsmaterialet

ger besked om stora byar med många bönder. Samebyarnas talan i den här delen, med stöd av prickar på Rudbergs kartor, kan mot det omfattande material som fastighetsägarna redovisat, inte på något vis vinna förtroende.

I de av fastighetsägarna redovisade källmaterialet återfinns många domar med besked om en stark konkurrens om marken i Härjedalen. I socknarna angränsande lappskattefjällen och lappskatteländen var markerna väl uppodlade ända upp på fjällkanterna och konkurrensen mellan byamän och byamän emellan redovisas i fastighetsägarnas ingivna utredningsmaterial. Detta ger besked att samernas i målet framförda påstående att det kunde ha bedrivits renbete och rennäringsverksamhet inom byarna och på avradslanden utan att detta skulle ha märkts och utan att det skulle ha skett någon uppteckning av något slag i något slag av skriftlig källa är otroligt. Mot detta står också att den mängd av källmaterial som fastighetsägarna ingivit inte kan motsägas på detta sätt. Några besked om samer inom de övriga socknarna i Härjedalen finns inte i källmaterialet och fastighetsägarna har också visat att samerna inom Härjedalen befann sig just på fjälltrakterna och att till dessa gränsade Tännäs, Hede och Storsjö socknar. Övriga socknar var inte på något vis berörda av samerna och rennäringsverksamheten.

Byggnad

10. Särskilt om rätten till vinterbete och avvitt- ringen

Samebyarna har gjort gällande att vinterbete inte beaktats vid avvitttringen och att som det tydligen får uppfattas vinterbete skett utanför skattelanden före avvitttringen och kvarstått även efter avvitttringen.

Vad först gäller de formella reglerna för avvitttringen så har i fastighetsägarnas utredning visats att dessa regler inte ger något sådant besked. Ingen skillnad görs i dessa mellan renbetets olika årstider.

I processen har varit tvistigt huruvida 1841 års brev, Hedebrevet, som ger besked om att samerna skall tilldelas vinterbetesmarker, har den innebörden att det därefter inte skulle ha förelegat någon rätt att beta utanför lappskattefjällen och lappskattelanden. Samma fråga ställde sig lagstiftaren inför 1886 års lag. Det lagstiftaren sa var att om det hade förelegat en vinterbetesrätt utanför skattefjällen så kunde avvitttringen även med det besked som ges i Hedebrevet och det tillägg av mark som skulle kunna ha skett på grund av detta inte bryta en sedvana som hade förelegat av ålder. Det är viktigt att ha denna avgränsning klar för sig. Fastighetsägarnas talan är, vilken också har styrkts av bevisningen i målet, att det inte förekommit något sådant renbete av ålder utanför renbetesfjällen och lappskattelanden. De marker som

genom föreskriften i Hedebrevet tillades lappskattefjällen och lappskatteländen för vinterbete ger också besked om att markerna vara renbete fick ske inom Hede pastorat, vilket var det som Hede-brevet reglerade, endast fick ske inom avsatta områden. Samebyarna har i målet å sin sida försökt förklara innehållet i Hede-brevet på så sätt att det skulle ha funnits fasta vinterstamhåll, vilka skulle ingå i skattefjällen och dessutom ett renbete vintertid därutöver. Inga som helst belägg finns för en sådan uppdelning. Av utredningen i målet har kunnat konstateras att marker med sedvanerätt av ålder för vinterbete förekom i Jämtland men dock inte i Härjedalen.

11. Särskild rätt till bete på böndernas marker p g a 1751 års kodicill.

Samebyarna har i målet gjort gällande att kodicillen skulle innehålla sådana rättsregler att den skulle ge samerna rätt att med ren beta på böndernas marker. Så är inte fallet och detta har fastighetsägarna mycket väl klarlagt sakframställningsvis i aktbil 806, 819, 866, 905 och 946. Fastighetsägarna menar att vad de anfört i målet ger besked om att kodicillen inte på något vis har givit samerna rätt till renbete, vare sig vid dess tillkomst eller senare. Fastighetsägarna nöjer sig pläderingsvis med att återigen hänvisa till högsta domstolens uttalande i skattefjällsmålet (NJA 1981 s 205): "Det är visserligen uppenbart att, såsom byarna framhållit, kodicillens författare betraktat

samerna som fullvärdiga medborgare med samma ansvar och rättsskydd som andra svenskar och att kodicillen utgår från att samer skall ha en stark rätt till fjällmarken i det egna landet likväl som grannlandet. Men arten av denna rätt kan inte utläsas av materialet. Den kan för övrigt ha varit olika i skilda delar av Sverige." "Kodicillen kan därför inte betraktas som mer än en ytterligare bekräftelse av de rättigheter som samerna redan hade till sådan mark i Sverige som de brukade och skattade för." Med anledning av att samebyarna särskilt åberopat reglerna om lapprätter till stöd för sin talan att kodicillen skulle innebära rätt för samerna att beta böndernas marker citerar jag vidare ur skattefjällsmålet: "Vad särskilt angår dessa bestämmelser om lapprätter - domstolar som skulle slita vissa angivna tvister - kan deras tillkomst inte anses belysa arten av samernas rätt till marken; marktvister tillkom det för övrigt inte lapprätterna att behandla."

12. Förekomst av faktiskt renbete.

Samebyarna har i målet inte åberopat något faktiskt renbete på någon plats utanför lappskattefjäll. Samebyarna har generellt påstått att sådant renbete måste ha pågått på grund av att samer funnit i Härjedalen sedan urminnes tider. Inte heller denna uppgift har samerna försökt bevisa. Samebyarna har, vad fastighetsägarna kan finna, vid tre tillfällen åberopat förekomst generellt sett av renbete utanför skattefjällen.

Sålunda har samebyarna åberopat provinsialläkare Ellmins årsrapport 1851 till stöd för att det skulle ha förekommit renbete inom hela Härjedalen och då på grund av, menar samebyarna, att det i rapporten omtalas att en dom skulle föreligga som ger skyldighet att stänga runt hässjor. Fastighetsägarna har bemött detta och i målet kunnat redovisa att det Ellmins rapport omtalar är ingenting annat än 1831 års kungliga brev om stängsling av höhässjor vilken tydligen doktor Ellmins uppgiftsgivare hört talas om. Någon dom i frågan föreligger inte och har heller inte påvisats. Fastighetsägarna har också visat att Ellmins rapport vad gäller intrång av renar på böndernas marker och vartill rapporten hänför uppgiften om skyldighet att stänga kring hässjor rör sig om Särvfjället. Detta anges i rapporten. Särvfjället, som ligger utanför omstämt område, nyttjades av samer vid den angivna tidpunkten. Detta har framkommit i fastighetsägarnas utredning. Något allmänt förekommande renbete kan denna uppgift från samebyarna inte visa. Samebyarna har alltså åberopat såväl 1831 års kungliga brev om skyldighet att stänga kring höhässjor inom lappmarken som Ellmins rapport till stöd för att det förekommit renbete över hela Härjedalen. 1831 års brev gäller lappmarken och det är i målet visat att Jämtlands läns lappmark var belägen i den allra nordligaste delen av Jämtland.

Samebyarna har påtalat ytterligare en omständighet, den tredje, till stöd för att det skulle ha förekommit ett faktiskt renbete utanför skattefjällen.

Detta skedde vid förhöret med Anders Lööv då denne
 som en ny uppgift i målet citerade ur boken 'En
 resa genom Hälsingland och Härjedalen år 1799' - en
 del av Johan Vilhelm Smiths berättelse om sin resa
 genom svenska landskap för att besöka samerna.
 Boken är översatt och kommenterad av Anders Lööv
 1992 (på LUEJIE Förlag). Anders Lööv citerade från
 sid 91 följande mening: "Tidigare strövade Mittå-
 dalssamerna på sina årliga vandringar längre öster-
 ut mellan Härjedalen och Jämtland". Denna rese-
 skildring har som historisk källa naturligtvis sina
 brister. Johan Vilhelm Smiths förmåga att sätta sig
 in i förhållandena kan inte, såsom varandes turist
 i en främmande bygd, ha varit stor. Det citat som
 Lööv läste upp visar dock på den svaghet som finns
 i samebyarnas bevisning. Det finns ingenting i den
 ifrågavarande boken som talar för samernas talan.
 De besked som lämnas talar istället för fastighets-
 ägarnas talan. Den av Lööv citerade meningen måste
 sättas i sitt rätta sammanhang. Mittådalssamerna
 var de samer som skattade för Mittådalssstötarna och
 således de samer som höll till norr om Ljusnedals
 bruk i Storsjö socken inom de skattefjäll som
 sedermera, tillsammans med Ljungris och Skärvags-
 dalen, fick samlingsnamnet Helags. De vandrade på
 gränsen mellan Härjedalen och Jämtland österut. Vi
 vet av den utredning fastighetsägarna presenterat
 att det förekommit tvister mellan samerna i dessa
 skattefjäll och bönderna i de öster därom belägna
 byarna Storsjö och Ljungdalen. Förlikningsöverens-
 kommelser träffades 1767. Uppgiften som Lööv lämnat
 ger således inget besked om några samer som vandrat

OBS! Var
 grannig!

inom det omstämda området. Om Lööv hade redovisat uppgifter ur boken på andra ställen hade det framkommit att för alla samer som vistades i dessa sydliga trakter gäller det att de inte kommer helt ner till gränsen mellan Härjedalen och Dalarna, att gränsen ovanför den nämnda landskapsgränsen är den yttersta punkten till vilka samerna rycker fram mot söder med sina renar, att alla samer här förstår det svenska språket och att de flesta kan skriva, att pastorn herr Orstadius inte var tvungen att lära sig det samiska språket, samt att Smith ger besked om att samerna i Härjedalen höll till på fjällen mot norska gränsen.

Smiths berättelse, som översatts av Anders Lööv, ger således professor Haarstad rätt då den anger att samerna rycker fram söderut. Lööv har inte tagit intryck av uppgifterna i denna sin översättning.

Samebyarna som inte bemött fastighetsägarnas utredningsmaterial i form av en mängd källmaterial till påvisande av var samerna uppehållit sig med sina renar har således inte själva framfört något som helst belägg för renbete utanför skattefjällen och lappskattelanden.

13. Fick bete ske utanför skattefjäll?

Samebyarna har påstått att detta gick för sig. Fastighetsägarna har sagt det motsatta och utredningen i målet måste anses ge fastighetsägarna rätt

i denna fråga.

Referatet av Gunnar Pravitz utredning i skattefjällsmålet, aktbil 907, ger besked att Pravitz utifrån granskade domar ansåg att samerna inte hade någon rätt att beta utanför skattefjällen i Härjedalen.

Fastighetsägarnas dokumentation, aktbil 808 med bifogade aktbilagor, ger också besked att något bete utanför skattefjällen inte var accepterat. Besked ges t o m om att det inte var tillåtet att upplåta bete till samerna inom byarna. Förlikningsöverenskommelserna 1767 mellan samer å ena sidan och Ljungdalens byamän samt Storsjö byamän å andra sidan ger besked om bestämda avgränsade områden och att samerna inte ägde beta utanför dessa in på böndernas byar och avradsland (aktbil 808, i slutet av flik 18 samt under flik 22).

Tvisten mellan Jon Hansson i Messlingen och samerna Anders Jonsson och Olov Jonasson, för att samerna på vintern satt sig ner i Hanssons bästa mosseskog på östra delen av Flatruet, visar att renbete inte heller vintertid godtogs på Messlinge bys ägor, domboken 2 december 1754, flik 19, aktbil 808.

Tvisten den 29 november 1736 vid Hede ting, aktbil 824, mellan Storsjö byamän och samer Jon Andersson om intrång på byamännens avradsland Särvålen ger samma besked. Upplåtelsen vid Svegs tingsrätt 11 december 1767 (aktbil 808, flik 17 a, andra delen) ger besked att byamännen inom Lofsdalen medgav och upplät på särskilda stadgade villkor rätt för Nils Andersson-Fjellström att vistas i närheten av byn. Vintertiden fick han komma en mil nära byn men inte

närmare. Denna upplåtelse var inget skattefjäll. Efter det att han brutit mot villkoren blev han bortkörd av Kungl befallningshavande den 24 april 1775 (aktbil 808, flik 17 a, senare delen, samt domböckerna, aktbil 824). Nils Andersson-Fjellström gick utanför det upplåtna området och klagomål kom från angränsande byar i Särna och från Lofsdalens byamän.

Historien har visat på mängder av ansökningar från samer att få beta mark vintertid. Så exempelvis: Förhistorien till Särvfjällets lappskatteland (aktbil 808, flik 17 a). Framställningarna från samer vid ett flertal tillfällen under 1700-talet och 1800-talet att få beta Särvfjället vintertid med ren. Ansökningarna lyckades inte men ger besked om att tillstånd erfordrades. Likaså ger avvitringsbesluten, aktbil 808, flik 5 i slutet, besked om att det vid avvitringen sattes särskilda villkor för tiden för vinterbete på Särvfjället. Att vinterbete inte var något givet och tillåtligt på markerna utan tillstånd framgår klart. I den ansökning som lappordningsmannen John Andersson samt Anders Nilsson och änkan Lucia Jonasdotter från Storsjös fjälltrakter lämnade in till Kungl befallningshavande den 9 mars 1827 i det avgjorda målet till resolutionen den 15 oktober 1829, nr 86, (se aktbil 808, flik 21) anger sökandena med anledning av att de önskar tillstånd att få med ren beta på Särvfjället, Hemwålarne, Kraft rue att "vi under-tecknade fattige fjällmän som äro här i trakten boende och till vinterbete till våra renar högst förlägne". Detta ger med all tydlighet besked om

att vinterbete inte gick för sig på andra marker än där tillstånd lämnades och att samerna inte hade tillgång till vinterbete på böndernas marker. Varför skulle de i sådant fall ha varit utan vinterbete för sina renar? I avvittringsförslaget den 17 oktober 1853 för Hede socken anges för Särvfjället (aktbil 808, flik 5, sid 13): "Särvfjället, lapptrakt som anses vara alldeles outhärlig för lapparne till vintertrakt för deras renar och vartill lapparna uti Ljungris och Skärvagsdalen hörande till Storsjö kapellag äro i stort behov". Det besked som lämnas att trakten är outhärlig ger naturligtvis samtidigt besked om att det inte funnits någon rätt att vinterbeta med ren fritt på andra områden inom Härjedalen.

Anspråken från samerna i Skrävagsdalen och Ljungris skattefjäll under 1800-talets första del, redovisade under flik 20-21 i aktbil 808, visar på hur samerna då vid upprepade tillfällen gjorde framställan om att vintertid få nyttja Lillfjället och Anåfjället inom Ljusnedals allmänning. I detta material redovisas också att samerna under första delen av 1800-talet vid vissa tillfällen genom upplåtelseavtal erhållit rätt att vintertiden få beta på Lillfjället och Anåfjället.

I samband med 1819 års avvittringsförsök, aktbil 872, hemställde samerna att mot avgift till Kungl Maj:t vintertid få begagna Anå- och Lillfjällen norrut över fjällskogarna mot gruvan. Det skall anmärkas att även samtliga övriga ansökningar om att få använda mark vintertiden för bete från

samernas sida varit förenade med erbjudande att göra detta mot avgift.

De exempel jag nu har anfört ger tillräckliga besked för att fastighetsägarnas talan är styrkt. Avvittringsdokumentationen och det historiska källmaterialet inför denna, liksom domböckerna och resolutionsbeslut som fastighetsägarna har redovisat, ger entydigt samma besked. Redovisningen av avvittringen ger också besked att bönderna väl utnyttjat markerna och även som avradsland haft en del av de marker som vid avvittringen tilldelades samerna som avradsland.

I K B Wiklunds skrift "Huru länge har det funnits lappar i Jämtland och Härjedalen?" (aktbil 949) påvisas också på sid 408, på mitten, att även Tomas Jonsson, som fått så kallat frihetsbrev 1646 av landshövding Strijk, redan vid ting den 7 mars 1649 fått klagomål på sig från Ottsjö byamän i Undersåker att han tillfogat dem mycken skada och intrång på bolbyns avradsland. Frihetsbrevet var egentligen inte är annat än en upplåtelse av lappskattefjäll mot i brevet redovisad skatt eller ränta - 2 resp 2 riksd, att använda Dronnerijs och Hitting fjäll - vari särskilt landshövdingen förmanat och satt som villkor - se aktbil 980 - att han skall hålla sig inom sina fjälls råmärken. Detta visar på markkonkurrensen. Innehållet i landshövding Strijks brev med upplåtelse av skattefjäll till Tomas Jonsson ger besked om de första anspråken söderut mot Undersåker. Det skall dock beaktas att de av same-

byarna såsom frihetsbrev åberopade brevet mycket tydligt föreskriver för Tomas Jonsson att han inte får gå utanför det upplåtna skattefjället med sina renar. Det finns ingenting i denna upplåtelse som tyder på att han skulle ha haft rätt att någon tid av året, såsom samebyarna påstår - vintern, använda markerna utanför. Brevets lydelse ger motsatt besked, att Tomas Jonsson skulle hålla sig inom sina räntade fjälls områden. Samma besked ger det av Wiklund refererade målet. Samebyarna har i detta mål lagt mycket stor vikt vid upplåtelsen till Tomas Jonsson 1646 liksom vid landshövding Strijks brev till landshövdingen Ivar Nilsson, vari han berättar om att Mårten Jonsson, som samebyarna kallar finnekungen eller lappekungen, vid mötet med Strijk 1646 skulle ha en upplåtelse från den danska regimen att nyttja fjäll mot Härjedalsgränsen. Något besked har inte visats i målet att Mårten Jonsson därefter fick upplåtelse av skattefjäll av landshövdingen Ivar Nilsson. Väl har professor Bergsland velat hänföra ett av de skattefjäll som sedermera i jordeboken för Kalls socken upptogs för Mårten Jonsson under benämningen Sarf-Saris till att vara det i Hede socken belägna Särffjället. Bergsland har baserat denna benämning på språkforskning och byggt sitt resonemang på en av Hedræus kartor. Som fastighetsägarna visat i målet håller inte detta resonemang om Bergsland istället utgått ifrån den förnämsta av Hedræus kartor, den s k Kristinekartan. Bortsett från detta språkvetenskapliga försök från Bergsland, som också motsäges av Gösta Holms uppsats, gäller att källmaterialet,

presenterat genom ett utlåtande av Valfrid Larsson (aktbil 808, flik 17 a, senare delen), ger besked om att Särkfjället aldrig varit ett gammalt lappskattefjäll. I sammanhanget är mer av intresse det besked som landshövding Ivar Nilsson gav till allmogen den 30 oktober 1646 (se K B Wiklunds skrift, sid 407, och även de av samebyarna åberopade källhandlingarna) med anledning av klagomål från bönderna befallde att de samer som gjort intrång på böndernas skogar skulle där draga ifrån och bliva på de fjäll och skogar som dem tillordnade äro och sina hemvist där hava böra. Detta beslut ger besked om att bönderna nyttade markerna och att det inte fick ske något renbete utanför lappskattefjällen. Detta beslut har sedan lästs upp vid flera tillfällen, vilket fastighetsägarnas åberopade utredningsmaterial ger besked om. Detta skedde t ex redan den 7 mars 1648, se flik 22, vid landsting i Härjedalen då förbudet upplästes och, som det anges i utdraget ur protokollet, "lapparnas förman John Mårtensson (antagligen Jon Mårtensson) blev åklagad för något inpass och efter han utlovat bättring släpptes han denna gång lös". Det anges vidare att om han skulle återigen göra något intrång så skulle han tas och fängslas och tingsföras och dömas eftersom förbudet lyder. Vid landsting 1652 (flik 22) upptas i protokollet under p 7 att förbudet upplästes och där anges "alla finnar och lappar blevo ock förbjudna att hysas eller tillåtas sätta sig ner på någon ort i landet". Ur brev- och resolutionskoncept 1693 juli-december har fastighetsägarna åberopat general Vellings protektorial av

den 18 september 1693. Där anges att "Jonas Lapp, vilken med vederbörligt lov och tillstånd på fjället vistats". Besked ges således om att det erfordras tillstånd och lov att nyttja mark samt att Jonas, troligen Jonas Torkilsson, vistas på fjället. Under flik 22, Kungl befallningshavandes beslut 21 februari 1662, även Ivar Nilssons beslut 30 oktober 1646. Kungl befallningshavande Johan Oxenstierna beslutade 1662 med anledning av att allmogen högeligen klagar att samer kommit ut ur Norge som nästomliggande inrikes landskaper styka in på skogarna och göra märklig skada med djurs fällande. Landshövdingen beslutade att det skulle vara allmogen tillåtet att på färsk gärning ta fast sådana gärningsmän och lämna dem till befallningsman. I Kungl befallningshavandens beslut den 20 september 1774 (aktbil 808, flik 17 a, senare delen, sid 86) att avhysa samerna Nils Andersson och Jon Andersson, vilka 1767 och 1773 fått upplåtelse av Svegs tingsrätt att vistas på Lofsdals-skogen, Lofsdalsfjället, Lillfjället och Slugufjället i Härjedalen, åberopade Kungl befallningshavande 1646 års beslut av Ivar Nilsson. Därtill åberopade också landshövdingen de kungliga förordningarna 1 september 1720, 22 oktober 1723 och 1 december 1748. Dessa förordningar, som återfinns i Kungl befallningshavandes beslut från den 20 september 1774, ger beskedet att den same som nedsetter sig på annan plats än där så är föreskrivet eller tillåtet åter till lappmarken skall föras. Nu redovisade beslut av Kungl befallningshavande och kungen genom kungliga förordningar ger, även om den

skrivning besluten och förordningarna har är otrevlig, ändå besked om att det inte var möjligt eller tillåtet att idka renskötsel utanför lappskattefjällen.

14. Utanförskapet.

Det finns naturligtvis mycket riktigt i det som Rolf Sjölin redovisat om samernas svårigheter att delta i styrande processer så väl lokalt som centralt för riket. Uppgifterna måste dock sättas i dess rätta sammanhang. Under 1800-talet, som Sjölin framför allt höll sig till, hade allmogen i gemen små möjligheter att påverka. Rösträtt tillkom cirka 10 procent. Det bör också klarläggas att samerna tidigare fick skola än det att den allmänna folkskolan startades. Sjölin's uppgift att samerna saknades i tjänstemannaämbeten är inte helt riktigt. Rätt många samer blev präster och åtminstone i Härjedalen var det omöjligt att som Sjölin sade efterforska samiskt ursprung på namn, då namn som Larsson, Andersson, Nilsson, Mårtensson, Jonsson var vanligt förekommande bland samerna, se namnen vid avvittringen (aktbil 808). Vidare har Sjölin uppmärksammat på den skillnad som förelåg för samerna i norra Jämtland och i lappmarken mot vad som var förhållandet inom Härjedalen. Bl a att kungörelser i norr skulle läsas upp även på samiska, vilket inte var fallet i Härjedalen. Detta med flera exempel som Sjölin påpekat om skillnaderna påvisar det markägarna gör gällande i målet att det varit och fortfarande är en mycket stor skill-

nad mellan å ena sidan Härjedalen och å andra sidan norra Jämtland och samernas marker norröver. Lappförsamlingarna som specifikt fanns inom Jämtland och för Hedefjällen genom Hede lappförsamling menade Sjölin vid förhöret inverkade negativt på samernas möjligheter att delta i det ordinarie sockenarbetet. Återigen påvisade Sjölin den stora skillnaden mellan Härjedalen och lappmarken. Där i norr var samerna majoritetsfolk och hade vanligtvis majoriteten i sockenförsamlingarna. I Härjedalen, där samerna som vistades på fjällen var en minoritet i motsats till förhållandena i norr där samerna var i majoritet, berättigade innehavet av skattefjällen inte till deltagande i socknarnas arbete. Lappförsamlingarna torde dock ha utgjort en samlande länk och med den mycket starka kyrkoplikt som förelåg under 1700- och 1800-talen torde lappförsamlingarna ha spelat en betydelse för samernas möjligheter att ta tillvara sina rättigheter och lära sig läsa och skriva.

I motsatsställning till vad Sjölin generellt uppgivit om förutsättningarna för samernas möjligheter att ta tillvara sina rättigheter står fastighetsägarnas utredningsmaterial. Källmaterialet i aktbil 808 m fl tillfogade utredningar jämte aktbil 872, avvittringsförsöket för Ljusnedals allmänning, upptar eller behandlar ett stort material av källskrifter författade av samer med början redan på 1700-talet. Att samerna hade förmåga att på ett framgångsrikt sätt framföra sina anspråk på marker för renbete framgår av detta material. Redan Mårten

Jonssons och Tomas Jonssons hemställan hos landshövding Strijk är ett exempel på att samerna kunde ta tillvara sina rättigheter. Med hänvisning till de källhänvisningar jag hänfört mig till tidigare då jag behandlade Rutfjällets lappskattelands avgränsning vill jag särskilt erinra om de välformulerade ansökningar som Nils Andersson-Fjellström skrev vid två tillfällen 1767 och 1773 till Svegs tingsrätt om att få ta i anspråk de tidigare inte för renbete nyttjade fjällen Slugufjället, Lillfjället m m. Samen Olov Hindrikssons senare ansökningar beträffande området under slutet av 1700-talet och början av 1800-talet påvisar också kunskap och förmåga att framlägga sina intressen i skriftlig form. I samband med i avvitringsförsöket för Ljusnedals allmänning, aktbil 874, på sid 19 i avvitringshandlingarna, framgår följande besked om skriftlig hemställan om ytterligare marker för renbete: "Ytterligare en vidimerad avskrift av innehåll att fjällbonden Jonas Jonsson, pigorna Märta Jonsdotter och Anna Nilsson från Ljusnedalsfjällen i Hede socken, hos Hans Kungliga Höghet kronprinsen den 12 mars 1813 i underdånighet anhållit om att få anlägga nybygge i Bruks-fjällen, vilken underdåniga ansökning blivit hänvisad till kungens befallningshavande i länet. Anhållande nu Fjällner att uti protokollet måtte intagas dels anmälan att höga vederbörande lämna tillåtelse mot avgift till Kungl Maj:t och kronan fjällmännen får begagna vinterbeten i Anå- och Lillfjällen norrut över fjällskogarna o s v." Detta exempel visar på att samerna också vände sig till Kungl Maj:t i sina

anspråk på renbetesmark samt att samerna från de norr om Ljusnedals allmänning belägna skattefjällen deltog i avvittningsförsöket och därvid var representerade som gränsgrannar i norr. Med dessa exempel vill jag gå vidare och särskilt framhålla avvittningen i Härjedalen och de sammanträdesprotokoll som finns återgivna under första fliken i aktbil 808 med bifogade kopior av protokollen från sammanträdena under nästkommande flikar i pärmen såsom klara besked på att samerna väl tog tillvara sina rättigheter och hade god förmåga att framföra sina anspråk vid avvittningen.

15. Särskilt om påståendet att de skrivna källorna inget säger om samerna.

Samebyarna har i detta mål i motsats vad sameparterna gjorde i skattefjällsmålet, vilket jag inledningsvis har berört, hävdad att de skrivna källorna ingenting säger om samerna och renskötseln. Att samebyarna har fel framgår av det stora källmaterial fastighetsägarna presenterat från avvittningen, förhistorien till lappskatte-landen och lappskattefjällen i aktbil 808 med bifogade aktbilagor, genomgången av domböcker, aktbil 824, samernas eget redovisade källmaterial, Ellmin rapport 1851. Provinsialläkaren redovisar såväl bönder som samer och gör ingen åtskillnad. Prästerskapet förde anteckningar i kyrkoböckerna. Den historiska vetenskapen har, om än den inte redovisat avvittningen och trängt in i denna, givit många besked utifrån det skrivna källmaterialet om

samernas närvaro i Jämtland och Härjedalen. Den historiska vetenskapen erbjuder många publikationer. I professor Haarstads bok, aktbil 809, redovisas på sid 300-307 en mycket omfattande litteratur och många besked utifrån den historiska forskningen. Inte till någon del går dessa besked från den historiska forskningen emot fastighetsägarnas talan i målet. För den skull kan man inte säga som samebyarna gör, att det historiska källorna ingenting säger om samerna. Tvärtom finns mängder med uppgifter. Professor Haarstad har gått igenom vad som skrivits och givit besked. I målet har fastighetsägarna även särskilt åberopat K B Wiklunds skrift och Jan-Erik Bromés skrifter, vilka upptar vetenskaplig forskning utifrån källorna. Fastighetsägarna har i målet påpekat att de omfattande skrifter som skrivits av professor Bergsland inte går emot fastighetsägarnas talan i målet. I denna process har professor Knut Bergsland framtagit uppgifter i vissa detaljer som går emot fastighetsägarnas talan. Han vill hänföra Särvfjället såsom ett tidigt skattefjäll med hänvisning till språkforskning. Att detta är fel har fastighetsägarna visat med hjälp av historiskt källmaterial och Valfrid Larssons utlåtande (aktbil 808, flik 17 a). Professor Gunnar Pravitz, som sameparterna åberopade i skattefjällsmålet, har åberopats av fastighetsägarna i detta mål. Pravitz har skrivit mycket om samernas historia i Jämtland/Härjedalen. I samband med skattefjällsmålet presenterade han en grundforskning han företagit. Pravitz kanske är den av forskarna som vid sidan av K B Wiklund mest

noggrant gått igenom domböckerna. Pravitz har också, såsom fastighetsägarna påtalat, kommit till den slutsatsen att det inte fanns rätt för samerna i Härjedalen att med sina renar beta utanför skattefjällen.

16. Antalet samer och var dessa uppehöll sig.

Såväl fastighetsägarna som samebyarna har åberopat provinsialläkaren Ellmins årsrapport 1851. Fastighetsägarna har åberopat bl a uppgiften på sid 32 i årsrapporten om att lappsamhället inom läkar-distriktet, vilket omfattade både Hede och Svegs pastorat, 12 socknar med kapellag, och att det inom detta område fanns "lappsamhället med 171 invånare och rätt till själavård i Hede socken". Ellmin redovisade därmed Hede lappförsamling och antalet på samtliga de samer som fanns inom Härjedalen vid angiven tidpunkt, 1851. Uppgiften om 171 samer inom läkardistriktet är en i målet obestridd uppgift och har också av fastighetsägarna verifierats även genom hänvisning till Lars Thomassons "Om lapparna i Jämtland och Härjedalen". På sid 30 i den boken anges folkmängden den 31 december 1850 vad gäller lappar i Hede fjäll till 171, varav 64 män och 101 kvinnor. I den boken anges också att till Hede lappförsamling hörde samtliga samer som inte var att hänföra till Frostvikens och Hovtagens lappförsamlingar. (Inlaga aktbil 806.) Antalet samer som Ellmin uppgivit uppehålla sig inom läkar-distriktet samt de uppgifter som Lars Thomasson redovisat utifrån en genomgång av kyrkböckerna

överensstämmer med varandra samt även med uppgifterna ur avvitringsprotokollen (se aktbil 808, sid 4 i den inledande dokumentationen, samt bil 10 och 5). Vid avvitringen inom Tännäs, Hede och Storsjö socknar deltog namngivna 171 samer. Detta visar på att det inom Härjedalens socknar fanns enbart de samer som hade sina anspråk vid Rutfjällets och Grönfjällets lappskatteland samt Mittådalens, Ljungris och Skärvagsdalens lappskattefjäll. Inga andra visten för samer eller lappsamhällen fanns inom Härjedalen. Det är samerna vid de anförda lappskatteländen och lappskattefjällen som fastighetsägarnas utredning redovisar, såväl deras anspråk och närvaro vid avvitrings- sammanträdena som hur de kommit till de olika lappskatteländen och lappskattefjällen och de anspråk deras förfäder gjort under slutet på 1600-talet och under 1700-talet. Uppgiften om antalet samer och att detta stämmer överens med antalet som fanns vid samma tidpunkt inom lappskatteländen och lappskattefjällen ger således klart besked om att det inte fanns några samer i övrigt inom Härjedalssocknarna.

Landshövdingens ämbetsberättelse 1848-1850 har åberopats av fastighetsägarna med citat i inlaga 806 som visat dels att antalet samer vid avvitringen var de som uppehöll sig inom lappskatteländen och lappskattefjällen och dels att det skett en uppteckning av antalet samer av prästerna.

Ämbetsberättelsen bekräftar också den att det inte fanns några andra trakter för samer inom Härjedalen än lappskattefjällen och lappskattelanden. Ämbetsberättelsen anger nämligen antalet samer beräknat under tiden 1848-1850 till 173 inom Hede pastorat. Sammanräkningen i ämbetsberättelsen anger också att inga andra samer finns inom Härjedalen. Jag citerar ur ämbetsberättelsen, se inlaga aktbil 808: "Lapp-trakterne äro indelade i tre:ne distrikter nämligen Undersåker med en personal 223 Föllinge och Ströms med approximativt uppgiven befolkning av 500 personer samt Hede pastorat: där personalen uppgivits till 173. Länets hela lappbefolkning utgör således det närmaste 900 personer."

Fastighetsägarna har också visat på uppgift om antalet samer för att visa på att detta ökat, vilket i sig är ett besked om expansionen söderut. Sålunda har fastighetsägarna med hänvisning till P Wagenius berättelse om lapparnas tillstånd och själavård i Hede, Ovikens och Undersåkers fjäll för år 1703 angivit att Hede lappförsamling då bestod av 41 personer. Även dessa uppgifter är obestridda i målet. De besked som Anders Lööv lämnat vid förhöret med honom och de besked som han lämnat i sina skriftliga utlåtanden visar också på en successiv ökning av antalet samer under tiden 1700-talet fram till avvittringen. Uppgiften av P Wagenius om 41 samer i Hede fjäll 1773 överensstämmer med fastighetsägarnas utredning som visar på att det vid den tiden fanns samer norr om Ljusnedals allmänning på Skars- och Helagsfjällen och Ljungris. 1767 års

förlikningsöverenskommelser mellan samerna Ljungdalens respektive Storsjö byamän (aktbil 808, i slutet av flik 18, samt under flik 22) ger bl a besked om dessa samers verksamhet i den norra delen av Härjedalen, norr om Härjedalens kommun.

De i målet presenterade avvittringskartorna, vilka ger besked om belägenheten av de av samerna räntade markerna samt skattefjällen och lappskattelanden samt i övrigt ger ledning och besked om den geografiska belägenheten på de orter och platser som upptas i det historiska källmaterialet, ger också besked om var det fanns boställen för samerna vid avvittringen. På avvittringskartorna (aktbil ...) redovisas lappkojor i Tännäs socken och Storsjö socken inom lappskattelandet och skattefjällen. Inga andra uppgifter om samevisten finns inom övriga socknar. Dessa uppgifter på kartorna stämmer således helt överens med uppgifterna om antalet samer och att samtliga dessa skulle finnas inom lappskattelandet och lappskattefjällen Rutfjället, Grönfjället, Skärvagsdalen, Ljungris och Mittådalen.

17. Samebyarna påstår att det för denna tid inte funnits någon äganderätt.

Fastighetsägarna har redovisat i skriftliga inlagor, aktbil 905, 946 och 1041, att bönderna väl kunde skydda sin besittning och att skattemannarätten gavs skydd i lagstiftningen. Fastighetsägarna har hänvisat till vad Högsta domstolen sa i

skattefjällsmålet, sid 184: "Närmast blir det fråga om de rättigheter som vid denna tid tillkom en skattebonde (skattemannarätt). Väsentliga drag i denna rätt var att bonden hade en mot utomstående skyddad rätt att själv nyttja sin jord och tillgodogöra sig dess huvudsakliga avkastning."

Att bönderna hade möjlighet att freda sina marker mot intrång framgår också av fastighetsägarnas utredning i målet, aktbil 808 med bifogade aktbilagor. Så framgår t ex av det första rättsfallet under flik 22 i aktbil 808 angående tvisten mellan Hede kyrkby och Jon Olofsson att när denne sistnämnde utan lov nyttjat Hede kyrkbys avradsland, bolbys avradsland, han ålagts flytta därifrån och bötfällts på talan av den rättmätige innehavaren av avradslandet. Rättsfallet som hänför sig till tiden den 22 september 1687 och således före 1734 års lag ger besked om att Hede tingslag använde sig av det 28 kapitlet kungabalken i landslagen då tingsrätten dömde Jon Olofsson att plikta 40 marker samt dessutom förpliktade honom att återgälda skadan och avträda från sitt nyttjande.

Kungl befallningshavandes beslut den 24 april 1775 att avhysa samerna Nils Andersson-Fjellström och John Andersson från Lofsdalsskogen, Lillfjället och Slugufjället i Härjedalen, aktbil 808 under flik 17 a, är ytterligare ett exempel. Kungl befallningshavande konstaterande att samerna ifråga brutit mot upplåtelsevillkoren enligt Svegs tingsrätts beslut 1767 och han avhyste samerna med stöd

av Ivar Nilssons resolution 1646 av den 30 oktober, samt även med stöd av Kungl Maj:ts nådiga befallning av den 1 september 1720, dito 22 oktober 1723 och dito förordning den 1 december 1748, alla med i huvudsak det innehållet att den lapp som annorlunda är där föreskrives sig nedsätter och förhåller åter bör till lappmarken avföras. Det fanns alltså, förutom lagstadgat skydd för besittningsrätten, också de särskilda besluten och förordningarna om att samerna skulle hålla sig på de av dem räntade och förordnade markerna. Bönderna kunde således, i motsats till vad samebyarna gjort gällande i målet, väl skydda sina marker.

Även i denna fråga om möjligheterna för den som besatt jord att freda denna mot inkräktare utgör samebyarnas talan i detta mål en motpol till vad sameparterna gjorde gällande i skattefjällsmålet. I skattefjällsmålet framförde just sameparterna att de på grund av besittning som samerna förr i världen framförallt före år 1650 väl fredat mot andra skulle ha äganderätt till skattefjällen i mellersta och norra Jämtland. Samebyarna sa i det målet att man åtminstone intill 1650, då nomadisering började genom renskötsel, hållit sig inom bestämda områden som de fredat såväl mot bönder som mot andra samer.

18. Fastighetsägarna har i processen påstått att förarbetena till den första rennäringslagen 1886 bygger på fel förutsättningar då det gäller avvittningen. Fastighetsägarna har påstått att det lag-

kommitterade och övriga som deltagit i lagstiftningsarbetet, särskilt det särskilda utskottet, haft okunskap om de rätta förhållandena.

Samebyarna har låtit påstå att det förelegat en särskild rätt till vinterbete före avvitttringen, vilken inte beaktats vid denna i erforderlig omfattning utan endast i vissa fall, såsom Särvfjället. Att detta är fel framgår med all tydlighet av fastighetsägarnas redovisade utredning. Att det inte förelåg någon särskild rätt till vinterbete på markerna inom byarnas marker före avvitttringen framgår klart och tydligt av detta källmaterial. Dokumenten som beskriver förhistorien till de respektive skattefjällen och skattelanden avsatta vid avvitttringen ger mycket klara besked på den punkten.

Samebyarna har i sakframställningen med hänvisning till det särskilda utskottets utlåtande över förslaget till den första rennäringslagen framställt saken som sådan att Jämtlands län är i en speciell situation i förhållande till lappmarken norröver, men att det vid avvitttringen gjorts ett fel beträffande skattefjällen på det viset att förrättningslantmätaren vid avvitttringen inte låtit samerna vara bibehållna, såsom förut varit fallet, vid att utanför skattefjällen få beta med ren vintertid. Detta påstående från samebyarna saknar all verklighetsanknytning. Det var inget fel av lantmätarna eftersom sådant bete ej förekommit tidigare. Trots att det särskilda utskottet givit ett liknande

besked - detta dock med förbehåll om att utskottet inte visste hur det varit. Särskilda utskottet måste ha varit helt okunnigt om förhållandena vid avvittningen i Härjedalen. I sammanhanget har naturligtvis det kungliga brevet 1841 angående avvittningen inom Hede pastorat omfattande Tännäs, Storsjö, Hede och Vemdalens socknar betydelse. Fastighetsägarna har åberopat Hedebrevet till stöd för att däri också anges att vinterbetesfrågan skall beaktas och att av kronoöverloppsmarken, vilket var den enda mark som kunde disponeras vid avvittningen, skulle avsättas mark till skattefjällen för vinterbete. Om renbete fått ske fritt, varför skulle då skattefjällen tilläggas vinterbetesmarker? Samebyarna har med referat till särskilda utskottet hävdad: Vinterbete utanför skattefjällen berördes inte i Hedebrevet. Samebyarna har anfört att de med detta menar att om samerna ägde en rätt till vinterbete tidigare och alltså före avvittningen så kvarstod denna rätt och upphävdes inte av Hedebrevet eftersom, säger samebyarna, Hedebrevet egentligen bara var ett ja från kungen på den begäran som några samer gjorde framställan om. Alltså säger samebyarna - att samerna fick som de begärde kan inte innebära att den vid avvittningen föreliggande rätten att beta vintertid utanför upphävdes. Detta var också vad särskilda utskottet och de lagkommitterade hade som utgångspunkt. De lagkommitterade och särskilda utskottet reserverade sig dock så att den historiska sanningen kan vara att det hade förelegat en fri rätt till bete utanför skattefjällen utan begränsning

före avvitttringen. På denna grund kom det sig att de lagkommitterade och lagstiftaren i övrigt sade att vinterbetesfrågan inte är avgjord i och med Hede brevet och avvitttringen. Detta är en avsevärd skillnad mot det samebyarna hävdar.

Att förhållandena i Härjedalen var speciella i förhållande till de norr om belägna lappmarkerna och även i förhållande till Jämtland har också påvisats genom referatet av Gunnar Pravitz.

Denna skillnad mot lappmarken har också särskilda utskottet uppmärksammat på sid 8 där utskottet just sagt att Jämtland/Härjedalen skiljer sig för att där inte finns någon egentlig lappmark med undantag av de norra delarna.

Samebyarna har hänvisat till särskilda utskottets sid 8 och med stöd av vad som där sagts påstått att det i avvitttringen ingenting finns om samerna. Eller som samebyarna uttryckt sig - "avvitttringen innehåller inget om lapparna". Samebyarna hänvisar till det särskilda utskottets uppgift om att samerna vid avvitttringen behandlades såsom icke förefintliga och att samerna som försökte värja sin rätt inte lyckats utan att deras rätt till mark och renbete på denna förminskats genom avvitttringen. Dessa påståenden är fel. Samebyarna har inte tagit till sig fastighetsägarnas utredning. Där framgår med all tydlighet att samerna inom Härjedalen deltog i samtliga avvitttringssammanträden och att så var fallet redan vid 1819 års avvitttringsförsök.

Särskilda utskottet uttalade sig också, vilket även det åberopas av samebyarna, att Hedebrevet 1841 kom för sent och inte blev intaget vid avvitttringen. Av avvitttringsdokumentationen framgår att Hedebrevet blev beaktat i samtliga de socknar som omfattas av Hede pastorat och berörs av brevet; Tännäs, Hede, Storsjö och Vemdalen (beträffande Vemdalen hänvisar jag till avvitttringsdokumentationen, aktbil 808, flik 1, sid 3, och vad som där anges om Vemdalens socken, nämligen att Hedebrevet tillämpats). Vid avvitttringen fanns samer, som gjorde anspråk på mark, endast inom Tännäs, Hede och Storsjö. På grund av skattefjällsbrevet avgränsades skattefjällen och tillkom skattelanden, båda med tillskott av kronomark med stöd av Hedebrevet. Avgränsningen omfattade också marker för vinterbete. Särskilda utskottet har återigen påvisat sig ha dålig kunskap om förhållandena och har inte gjort den skillnad som skall göras mellan norra Jämtland och Härjedalen.

Särskilda utskottet har däremot inte granskat frågan om huruvida rätt till renbete skulle ha förelegat på grund av ett faktiskt renbete av ålder. I skattefjällsmålet har sameparterna starkt kritiserat lagstiftaren och framfört att paragrafen med införande av en sedvanerätt var ett sätt för lagstiftaren att legitimera att samerna samtidigt kollektiviserades och fråntogs äganderätten till skattefjällen. Se NJA 1981:1 s 219 och 226, 2 st bl a. Samerna påtalade i skattefjällsmålet att kommittén och särskilda utskottet använde sig av

ett mycket magert material och att de redovisade uppfattningarna gjordes utan verklig kunskap om de rätta förhållandena. På sid 226, 2 st, sista meningen, i skattefjällsmålet uttalar samebyarna: "Att man nöjde sig med att summariskt behandla frågan torde till stor del förklaras av att man här kunde stödja sig på en åsikt vilken allmänt rådde bland de myndigheter som sysslat med dessa förhållanden". På sid 219 i skattefjällsmålet har samerna redovisat kritik mot ordföranden i särskilda utskottet P H Widmark som sedemera också blev ordförande i kommittén. Samerna har där förmenat att P H Widmark, som var son till landshövdingen i Norrbottens län 1873-1885, företrädde gruvintressen och att han därför arbetade för att skjuta samernas rätt till vinterbete i förgrunden och på detta sätt hindrat att samernas äganderätt till skattefjällen blivit erkänd. Samerna erinrar om att detta också lyckades efter som det i lagmotiven enligt samerna felaktigt anges att kronan var ägare till den mark som samerna brukade.

Även om de lagkommitterade och det särskilda utskottet, som väl förbehållit sig, ändock haft fel utgångspunkt för sina ställningstaganden då det gäller de verkliga förhållandena i just Härjedalen före och vid avvittringen så är innehållet i den lagregel, § 1 i 1886 års rennäringslag som tillkom på grund av detta lagarbete, så utformad att den inte på något vis tar ställning till huruvida det har förekommit renbete av ålder eller inte. Den frågan lämnar lagregeln helt öppen och hänvisar

till att denna sak får avgöras från fall till fall genom i sista hand domstolsprövning.

Förhöret med Lars Thomasson

Thomasson redovisade det motstånd som fanns mot införande av en lagregel om sedvanerätt och också argumenten för en sådan lagregel samt de konflikter som var mellan olika grupperingar inom de lagstiftningsarbetande. Utdragen - OH-bilderna - som Thomasson redovisade visar på att kunskapen om avvittningen var ringa och att inget riktigt utredningsmaterial fanns framtaget. Han redovisade också att utgångspunkten för de som företrädde den åsikten att en sedvanerättsregel skulle införas utgick ifrån att om det funnits en gammal sedvana med betete utanför skattefjällen så skulle denna få fortgå. Detta har inte fastighetsägarna motsatt sig i denna process. Fastighetsägarna i processen har naturligtvis inte motsatt sig innehållet i lagen. Thomasson redovisade också att vissa av företrädarna i lagstiftningsarbetet hade den åsikten att samerna varit först, inte bara i Härjedalen utan generellt och var en undanträngd ras. Detta saknar betydelse i förevarande process. Nu skall klargäggas huruvida det var på det viset att det skett renbete utanför renbetesfjällen före första rennärlingslagen. Lars Thomasson redovisade också utdrag ur lagstiftningsarbetet, bl a från motståndarna till att införa en sedvanerättsregel. Bl a de fyra justitierådens, med Knut Olivecrona i spetsen, avslag på ett införande av en sådan regel. De motiveringar som Thomasson hämtade ur det gamla skrift-

liga materialet från dessa motståndare till en sedvanerättsregel är i flera fall groteskt och innehåller värdeomdömen om samerna som ingen idag kan ställa upp på. De motiv som motståndarna hade till sitt motstånd mot lagen är inte på något sätt en del av fastighetsägarnas talan eller en talan som fastighetsägarna i denna process företräder.

I detalj föranleder förhöret med Lars Thomasson följande argumentering från fastighetsägarna. Thomasson visade inledningsvis en OH-bild, vilken inte efteråt delades ut i kopia bland övriga OH-bilder. På den bilden redovisade Thomasson de speciella förutsättningarna för samerna i Härjedalen. Dessa speciella förutsättningar som Thomasson redovisar stärker fastighetsägarnas talan att samerna sent kom till Härjedalen och att det var just där som slutet var på deras flyttningar söderut och att markerna var uppodlade då samerna kom dit norrifrån på 1600-talets slut och under 1700- och 1800-talen expanderade. Thomasson uttryckte detta mycket väl på bilden - att samerna i Härjedalen är en minoritet inom minoriteten. Alltså i Härjedalen har samebefolkningen haft speciella förhållanden som minoritet. Han påpekade också att det varit fråga om en hundraårig kamp. Detta är riktigt och det är också riktigt det som Thomasson anförde om 1800-talet och om att "förhållandena i Jämtland mellan lapparna och de bofaste skall vara ganska gott och i Härjedalen äro de nu ifrågavarande förhållandena mest ömtåliga". Thomasson hänvisade både till sin egen syn på saken idag och

till särskilda utskottets utlåtande 1886. Allt detta påvisar svårigheterna i Härjedalen att expandera och att det där inte funnits, såsom i åtminstone de norra delarna av Jämtland och inom lappmarken, en gammal sedvana med förflyttningar. Thomasson framhöll vidare till de punkter han tog upp på bilden att inom Härjedalen var det större splittring, även internt mellan samerna, och att det också varit fråga om en större integration från samhället och att kampen varit större i Härjedalen än norröver. Alla dessa besked faller mycket väl in i bilden av Härjedalen såsom sent taget i anspråk för renbete i fjälltrakterna och att markägarna inom Härjedalen av ålder och tradition inte accepterat något vinterbete utanför för de renskötande samerna avsatta områden.

Anmärkningsvärt med Lars Thomassons förhör var att han med den kunskap han har inte på något vis gick in i bemötande av fastighetsägarnas redovisade källmaterial från avvitttringen. Tvärtom höll sig, tydligen helt avsiktligt, Thomasson borta från ett sådant bemötande. Detta kan inte tolkas på annat sätt än att han i den delen saknar motargument mot fastighetsägarnas utredning. I förhöret uttalade istället Thomasson, med stöd av utdrag av de kommitterade och särskilda utskottet, att avvitttringen gått hårt åt samerna. Han hänförde sig dock uttryckligen till Åre socken. Han framförde också att skattefjällsbrevet och Hedebrevet kom för sent för att det som var gjort vid avvitttringen skulle kunna göras ogjort. I fastighetsägarnas redovisade ut-

redningsmaterial har med all tydlighet visats att så inte var fallet.

Lars Thomasson, som redovisade OH-bilder, visade på nr 7 och 8 av dessa på kärnfrågan. På bild nr 7 redovisades kommitténs ställningstagande "inom Härjedalen --- har såvitt kommitterade har kunnat utröna icke funnits förefunnits någon lappmark i den bemärkelse som detta ord äger i Norr- och Västerbottens län samt även i provinsen Jämtland. Lappar hava emellertid antagligen därinom uppehållit sig och idkat renskötsel lika länge som i de nordligare delarna av Sverige,". Jag understryker här särskilt det av kommitterade använda ordet antagligen. På bild nr 8 redovisade Thomasson följande citat: "De lappar som höra till Jämtlands län hava vid avvitrningen fått sig för uteslutande bruk tilldelade särskilda områden under benämningen skattefjäll --- men enehanda rätt till vinterflyttningar vilken tillkomma de tvenne nordligaste länens lappar synes jämväl enligt gammal sedvana tillkomma lapparna inom Jämtlands län." Jag understryker här särskilt synes. Det är uppenbart att kommittén på ett icke befintligt material framhållit att man antagit eller dragit en slutsats och framfört att det synes vara på det viset. Kommittén har handlat korrekt som gjort dessa reservationer för den verkliga kunskapen. I denna renbetesprocess finns nu utredningsmaterialet som ger besked om hur det gick till vid avvitrningen, varje sammanträde finns redovisat liksom det finns redovisat en stor mängd av källmaterial, en fullständig genomgång av

domböcker och resolutionsböcker för redovisning hur skattefjällen kommit till, att samerna deltog i avvitrningen och således fick tillägg av kronomark o s v.

Det kan konstateras att samebyarna trots detta fortsätter att hänföra sig enbart till kommittéarbetet för den första och även den andra rennäringslagen trots dessa reservationer i förarbetena att en kunskap om de faktiska förhållandena inte funnits.

Till ytterligare belysning av kärnfrågan utgör bild 11, som Thomasson visade, ett mycket bra exempel. Citatet på denna bild var: "Ägde lapparna för avvitrningen icke att företaga sina vinterflyttningar i kraft av verklig sedvanerätt då torde de ej heller nu hava någon dylik rättighet. - Men bestod då deras vinterflyttningar såsom en sådan rätt då lära de väl hava denna rättighet än idag. - Avvitrningen och därmed sammanhängande åtgärder hava därutinnan icke medfört någon förändring."

Fastighetsägarnas talan innebär inte någon konflikt mot det senast nu redovisade citatet från 18⁹² års kommitté. Fastighetsägarna har dock i målet visat, med stöd av ingiven utredning om förhållandena vid avvitrningen och dessförinnan, att samerna före avvitrningen icke ägde att företaga och ej heller företog sådana vinterflyttningar.

Lars Thomasson redovisade också ett flertal citat berörande den kulturkamp och de ökade problem som uppstod efter första rennäringslagens tillkomst. Han redovisar att landshövdingen i KB:s femårsberättelse 1886-1890 redovisade att "lappen uppträder nu övermodigt" och vidare att det från samernas sida blivit en tilltagande vårdslöshet vad gäller att hålla ordning på renarna samt vidare att markägarna nu börjat skjuta på renar. Thomasson angav ytterligare om dessa händelser, att de redovisats också av Tennyson och Ling och att det därvid i Lings rapporter framkommit uppgifter om att samerna blivit bortskämda av den nya lagen. Thomasson redovisade också att de kommitterade i arbetet med den andra rennäringslagen redovisat den åsikten att 1886 års lag bidragit till de konflikter som uppstått under slutet på 1880-talet och början på 1890-talet. Thomasson hänvisar på OH-bild nr 41 till 1895 års lapplagskommitté: "I alla händelser kan den omständigheten att rättigheten blivit missbrukad icke utgöra giltig anledning till dess upphävande." Fastighetsägarnas kommentar till dessa av Thomasson redovisade citat är att det kanske inte var så märkligt att det uppstod konflikt vid införande av lagregeln om sedvanerätt i Härjedalen eftersom det där inte av ålder hade skett något bete utanför skattefjällen samt att de uttalanden som gjorts i samband med lagen gjort situationen än mer spänd. Detta bidrog naturligtvis också till att samerna i Härjedalen, liksom bönderna, fick svårt att hantera den nya situationen som dock egentligen i sak inte innebar något nytt.

Lars Thomasson tog också upp frågan om den stora förändring som skedde genom införandet av rennäringslagen. Han framförde att den nya ordningen med kollektivistiskt anordnade lappbyar slog sönder familjerna och också innebar en övergång från intensiv renskötsel till extensiv sådan. Han framhöll att renhjordarna växte och att övergången från intensiv till extensiv renskötsel drastiskt förändrade sättet att hålla renhjorden samlad. I så stor omfattning att de renskötande samedrängarna fick söka andra yrken. På bild 57 redovisar han detta, liksom på bilderna 50-52 och 54. Av dessa citat som Thomasson redovisar framgår tydligt att renflocken under den intensiva renskötselns tid med mjölkning av renarna höll sig i en sammanhållen flock tillsammans med den renskötande sammen. Denna redovisning stämmer inte alls med samebyarnas i målet framförda åsikt att det är renen som bestämmer var den skall ta vägen och inte sammen. Redovisningen stämmer dock helt överens med professor Kjell Haarstads redovisning om de förändringar som kom till stånd vid övergången från intensiv till extensiv renskötsel. På samma sätt som Thomasson framhöll Haarstad att förhållandena var desamma i Norge och Haarstad förklarade vid förhöret med honom att övergången till extensiv renskötsel var den egentliga orsaken till kulturkampen och inte befolkningstillväxten såsom samebyarna i målet hävdade. Den av Thomasson redovisade förändringen av renskötseln stämmer väl överens med de händelser som redovisats i samband med kulturkampen och tillkomsten av första rennäringslagarna. Den bild som

Thomasson, nr 48, visade om förändringen av samernas skatteland efter första rennäringslagen mot förhållandena före, ett citat ur Carl Linderhagens motion år 1898, ger ytterligare besked i denna fråga och som bidrar till förståelsen av de problem som uppkom efter första rennäringslagens tillkomst.

19. Samebyarna tog vid sakframställningen särskilt upp att Staafs utredning 1922, bilagd Huss utredning, innehåller en reservation från Staaf att han på grund av tidsfrist inte kunnat gå in på att redovisa områden på vilka vinterbete inte på länge nyttjats av samerna - alltså längre tillbaka än som nu levande samer minns - och att Staaf framhållit att det säkerligen har funnits sådana. På samma sätt har samebyarna framhållit att Huss inte heller han av tidsskäl haft möjligt att granska sådana förhållanden. Vid förhöret med Ivan Lundberg omtalade denne att det var den gängse uppfattningen på rennäringsenheten i Östersund då han jobbade där 1953-1986 att samerna hade sedvanerätt inom hela Jämtlands län, således Jämtland/Härjedalen, och också in i Hälsingland, men att Huss inte haft möjlighet att belägga mer än den gräns som han dragit på sin karta. Jag tar upp dessa uppgifter i pläderingen berörande tiden intill första rennäringslagen på grund av att dessa förbehåll och påståenden ju egentligen riktar sin udd mot denna tid. Samebyarna har, utan att ens gå i bemötande av det stora källmaterialet som fastighetsägarna redovisat om just dessa förhållanden, fortsatt att på samma sätt som Ivan Lundberg givit uttryck för,

siva renskötseln sammanhållna flockarna sökte sig på fjällen de platser där mossan kunde åtkommas. Benämningen i utredningsmaterialet är mossafjäll. Samernas bästa mossafjäll eller böndernas bästa mossafjäll. Så har vinterbete skett även efter första rennäringslagen i första hand på mossbelagda fjäll, Henvålen, Graftrue m fl. Rune framhöll vid förhöret att bete kunde ske även på kalfjället och där på fläckar med lite snö. Rune, som uppgav sig inte känna till förhållandena i Härjedalen annat än att han hade gjort ett besök här 1992, uppgav att så länge det funnits renar i Härjedalen så är det uppenbart att de kommit längre ner i Härjedalen för att om bara bete skett på fjällen skulle betet snart ha tagit slut. Rune har inte kunskap om förhållandena i Härjedalen - att detta är sydligaste utposten och att framryckningen här stoppats, att renantalet under 1700-talet var mycket litet - han tycks utgå från dagens situation eller den situation som var 1992 då, enligt samernas egna uppgifter, det hölls över 40.000 renar i Härjedalen. De ca 40 samer som fanns under mitten av 1700-talet i norra delen av Härjedalen torde inte ha utgjort mer än kanske 6-8 familjer som med dåtidens bruk knappast sammantaget hade mer än 1.000 renar.

Rune uppger ju också att vindlottor uppå fjällen går bra att beta vintertid och han angav också, som sagts, att det på Flatruet finns goda förutsättningar.

PLÄDERING

Samebyarnas andra grund

Jag hänvisar till och återoppar vad vi anfört inledningsvis under avsnittet grunder som de redovisats i protokollsbilagan och under huvudförhandlingens första dag samt vad Nils Larsson anfört beträffande första grunden i tillämpliga delar.

Vinterbetesrätten är alltså uttömmande reglerad i rennäringslagen.

inl 16
Den grundas enligt rennäringslagen på urminnes hävd. Det innebär att det krävs ett faktiskt okvalt nyttjande under minst två generationer eller 90 år för att rätt ska kunna konstitueras. Hur många betestillfällen krävs då för uppkomsten av en rätt till vinterbete? Ja, det måste väl krävas ett mer omfattande nyttjande än enligt samebyarnas tredje grund. Enligt den skulle det krävas fler än tre men nödvändigtvis ej fler än sju betestillfällen. För konstituerande av rätt på grund av urminnes hävd borde då krävas åtminstone fler än sju betestillfällen.

Om det inl. 19
Konstituerad rätt upphör om den inte nyttjas under 30 år.

Twistiga fall prövas av domstol på grundval av sådan bevisning som enligt lag krävs för styrkande av urminnes hävd.

Vad det innebär framgår av 15 kap 4 § ÅJB: "Förebär någon urminnes hävd, som klandrad varder, vise då med gamla och laggillda brev och skrifter, eller trovärdiga män, de där om orten väl kunniga äro och på ed sin vittna kunna, att de varken själva ~~veta~~, eller av andra hört, någon tid annorlunda varit hava. Gitter han det ej; vare då den hävd utan kraft och verkan".

Det här innebär två saker.

För det första ska den som påstår sig ha rätt grundad på urminnes hävd ska styrka det. Bevisbördan ligger alltså på samebyarna.

Det framgår också av olika rättsfall, t ex HD:s dom 1894 angående Ljusnedals bruk: "enär genom vad i saken förekommit måste anses ådagalagt". Ett annat exempel är NJA 1984 s. 148: "måste genom domboken anses utrett". Ett tredje exempel är det s k Lossenmålet: "Såvitt framgår av utredningen i målet"

För det andra ställs vissa kvalitetskrav på bevisningen. Det krävs laggillda brev och skrifter eller vittnesmål under ed. Det sista är viktigt att komma ihåg. Det är ju självklart att inte vilka uppgifter som helst kan godtas när man ska ta ställning till om det föreligger ett rätt att nyttja annans egendom mot egendomens ägares bestridande.

Jag vill ta upp en sak till särskilt under den här punkten. Institutet urminnes hävd upphörde 1972. Departementschefen (prop 1970:145, s. 105): "I nya balken har i enlighet med beredningens förslag inte tagits upp någon motsvarighet till institutet urminnes hävd, vilket alltså inte kommer att fortleva efter balkens ikraftträdande. I likhet med beredningen finner jag det vara klart, att man dock fortfarande bör bevara den rätt någon enligt äldre lag redan äger på grund av urminnes hävd. Beredningens övergångsbe-

190 dnr

stämmelse som avser att slå fast detta förhållande har därför tagits upp i departementsförslaget i sak oförändrad". Det är alltså 6 § JP, som säger att genom nya balken ej inskränkes den rätt som före balkens ikraftträdande tillkommit någon på grund av urminnes hävd.

Efter den 1/1 1972 kan alltså inte rätt uppstå på grund av urminnes hävd.

Som Nils Larsson kommer att utveckla anser vi att tredje grunden sedvana saknar stöd i svenskt rätt. Om tingsrätten inte skulle dela den uppfattningen vill jag redan nu säga, att inte heller sådan rätt kan uppkomma efter 1/1 1972. Om inte den starkare grunden, urminnes hävd, existerar längre så kan naturligtvis inte den svagare, sedvana, göra det heller.

Samebyarnas fjärde grund

I den delen hänvisar jag till och åberopar vad vi sagt i protokollsbilagan och redovisat under avsnittet grunder under förhandlingen.

T M dm

Sakomständigheter

Nils Larsson har nu gått igenom målet t o m samebyarnas skriftliga bevisning 3.3.1, särskilda utskottets utlåtande, till den del det åberopas såvitt gäller betydelsen av tidigare avvitrning och samebyarnas muntliga bevisningen t o m Anders Lööv, 4.2.2. Han har behandlat fastighetsägarnas skriftliga bevisning t o m provinsialläkaren Ellmins årsrapport, 1.2.20, och den muntliga bevisningen t o m professor Haarstad, 2.2.

Jag ska fortsätta och redovisa utvecklingen fram till nutid, sen gå in på samebyarnas talan, partsställningen och slutligen redovisa fastighetsägarnas ståndpunkt vad gäller fakta, grunder och utgång i målet.

Bevisvärdering

Först tänkte jag beröra ett par frågor om bevisvärdering som jag tycker kan vara värda att hålla i minnet när man går igenom materialet.

Om jag frågar mig själv när den här förhandlingen började så kan jag svara direkt att det var den 18 september. Men om jag frågar mig vad vi gjorde den andra förhandlingsveckan, vilka dagar vi förhandlade och vad vi gjorde den tredje förhandlingsveckan, vilka dagar vi inställde och vilka vi förhandlade, då kan jag inte svara på rak arm. Då får jag gå till almanackan eller minnesanteckningarna.

Om jag frågar mig själv vad jag gjorde på semestern mellan åldern 20 - 25 så minns jag inte. Då läste jag i Uppsala och jag gjorde förmodligen ingenting speciellt eftersom jag inte hade råd och jag har inga minnesanteckningar eller dagbok att gå tillbaka till. Får jag däremot frågan vad jag gjorde mellan 25 - 30 års ålder då kan jag svara att 1973 då var jag och familjen på Rhodos, det var första charterresan tillsammans och det minns jag väl.

Och då frågar jag mig varför minns jag det då ? Jo, därför att det var något nytt, något speciellt. Om det inte är något nytt eller speciellt så glömmar man lätt detaljerna och man behöver en dagbok eller en almanacka eller någon annan verifikation från den tiden.

Vad jag vill ha sagt är, att det generellt sett är på det viset, att uppgifter som är lämnade eller dokumenterade i omedelbar anslutning till en händelse är mer trovärdiga och tillförlitliga än uppgifter som är lämnade 20, 30, 40 eller 50 år i efterhand. Chansen att man minns i efterhand ökar om händelsen var minnesvärd av någon anledning.

Det andra som är viktigt när det gäller bevisning om urminnes hävd är att den är exakt. Här gäller det att utifrån vissa uppgifter ta ställning om det föreligger en viss rätt, en belastning på en enskild fastighet. Då måste man vara försiktig med uppgifter som t ex i Staaffs och Huss utredningar när de redovisar yttergränser på områden som omfattar en eller flera socknar eller som i vissa årsprotokoll från förhören med lappfogden, där det står att man betade i Hede och Vemdalens socknar. Då har man sannolikt varit någonstans i området men man har definitivt inte varit i hela socknen och en sådan uppgift i sig kan ju inte läggas till grund för fastställande av en nyttjanderätt på vare sig en eller varje enskild fastighet inom det stora området. Uppgiften måste vara exaktare än så. Den kan ju av naturliga skäl inte heller vara så exakt att man kan utläsa fastighetsbeteckningar. En lämplig avgränsning kan vara att hålla sig till uttrycket trakt i årsprotokollen. Det är en acceptabel begränsning och den ansluter ju också till lagstiftningen. Exempel: trakten av Högvålen, trakten av Kölosen. Uttrycken visar ju också särskilt om man jämför trakternas belägenhet med varandra, att traktangivelserna är rätt exakta. Man har alltså inte betat särskilt långt från angivna platser. För att ta Tännäs sameby har man i protokollen angivit om man varit i Brändåsen, Högvålen, Kölsjöfjället, Kölosen, Råndans dalgång, Mälen eller Sörvattnet. Det innebär ju omvänt, att om det står att man varit i Högvålen så har man inte, som samebyn velat göra gällande, betat på andra sidan Kölsjöfjället. Och om man varit i Storfjäten så har man inte betat på andra sidan fjällen i Lofsdalen.

Det ligger ju i sakens natur, att kravet på exakthet i högsta grad gäller även när beteskett. Uppgifter typ "så länge jag minns" eller "1925 - 1950" måste behandlas med största försiktighet.

Man måste hela tiden komma ihåg kraven i 15 kap 4 § ÄJB.

Jag går då vidare och behandlar sakomständigheter mm i slutet av 1800 - talet

von Düben 1873

Samebyarna har åberopat von Dübens uttalande som det redovisas i Huss utredning (sid. 23). Det är hämtat från boken "Om Lappland och lapparna" från 1873. Det skall väl nämnas här att von Düben var läkare i Stockholm och han gjorde två resor till Lappland. Han har aldrig varit i Härjedalen och det här är ju naturligtvis andrahandsuppgifter. Enligt uppgifterna går Sör- och Västerlapparna, som alltså motsvarar nuvarande Tännäs sameby, på vintern på ned på Högvålen och Fjätens områden (Fjätdalen) och mindre ofta, blott under svåra vintrar ned till Sonfjället. De går också in i Norge.

Sådana här uppgifter måste man naturligtvis utsätta för en kritisk granskning. Det är andrahandsuppgifter. Vem som egentligen har lämnat dem och när bete skett är det ingen som vet. Uppgifterna uppfyller inte på långt när lagens krav på bevisning för urminnes hävd.

Om samebyarna nu accepterar och åberopar uppgifterna så måste man ju också acceptera alla uppgifterna i von Dubens bok. Man kan ju inte bara åberopa att man har varit på Sonfjället och säga att det andra är fel. Accepterar man att det här innebär att Tännäs sameby under svåra vintrar har varit på Sonfjället då får man ju också lov att acceptera resten, vilket innebär att inga samer i Härjedalen i övrigt vistades inom omstämt område vid den här tiden.

1886 års rennäringslag

Om vi sedan går till 1886 års rennäringslag och tittar på förarbetena så har samebyarna åberopat utdrag ur särskilda utskottets utlåtande för att visa förutsättningarna för och rätten till vinterbetning utanför skattefjällen. Den bevisningen går ut på att regeln i dåvarande 1 § och nuvarande 3 § 2 p. rennäringslagen finns. Det har vi ju aldrig bestritt någon gång. Tvärtom så vitsordar vi regeln och hävdar, att den uttömmande reglerar rätten till vinterbete med ren. I övrigt säger ju inte det som samebyarna åberopar någonting om var det finns en vinterbetesrätt, och det är ju det som ska bedömas i målet.

Vi åberopar ur dessa lagförarbeten, de uppgifter som visar var vinterbete faktiskt förekom. För det har ju faktiskt kommitterade undersökt ordentligt. Man har utförligt behandlat frågan om vinterbete, som var den stora tvistefrågan då. Man har sett till att KB har ordnat sammanträden med såväl samer som bofasta runt om i bygderna och där har man bland annat frågat så här. Är de åt samerna inom orten anvisade fjäll och nuvarande rättigheter till flyttning och bete tillräckliga för renskötseln? Om inte var önskas utvidgning?

Vad gäller vinterbete så uppgav samerna inom nuvarande Tännäs och Mittådalsens samebyar att man önskade utvidgning med Ljusnedals bruk och områdena Henvålen, Kraftraen och Brännvallen, som ligger norr om Särvfjället, områden som väl nu också är inköpta som åretruntmarker.

Samerna i Undersåker, Kall och Åre ville för vinterbete ha områden norr om fjällkedjan och samerna i Oviken och Hallen, alltså nuvarande Tåssåsens sameby, ville ha områden uppe i Rönnåsen och Bastudalen inom Hallen. Ingen av samerna hade alltså då önskemål om tillköp av marker för vinterbete utanför vad som nu är åretruntmarker i Härjedalen.

Samebyarnas uppgifter om var man då vinterbetade innebär att samebyarna i Jämtland (Tåssåsen, Handölsdalen) överhuvudtaget inte gick ned mot Härjedalen. Samerna i Skärvasdalen, Ljungris, Mittådalen och Grönfjället (Mittådalen), flyttade alla till Särvfjället. Samerna i Rutfjället (Tännäs) flyttade till trakten av Högvalen och till Fjätens områden. Allt det här ligger ju utanför omstämt område.

Samerna i Härjedalen har också i brev till landshövdingen, föredraget och inlämnat vid ett sammanträde 1883, redovisat "det lapparne såväl i äldre som i senare både före och under afvittringen uppehållit sig på följande ställen, hvilka bära otvifvelaktigt vittne om det lapparne därstädes för längre tider såväl vår, sommar som vinter varit bosatta och

hvaraf ostridigt framgår det lapparne till dessa trakter borde ega full sedvanerätt". De här av samerna angivna områdena ligger i allt väsentligt inom åretruntmarkerna.

Samebyarna säger att det här brevet utgör ett bevis på den aktiva samiska rättsbevakningen men hävdar, att det inte skulle ge underlag för att bedöma omfattningen av vinterbetesmarkerna och att förteckningen inte är fullständig. Jag måste säga att ju fler gånger jag läser dokumenten från den här tiden desto mer imponerad blir jag av exaktheten. Om samebyarna vill hävda att samerna då inte var fullständiga eller inte talade om vinterbetestrakter trots att det uttryckligen står så, så må man ju föra bevisning om det, men någon sådan har vi inte sett i målet.

Kommittéerade frågade också länsstyrelsen som i sin tur frågade kronolänsmännen var det förekom vinterbete med ren. Svaren blev att det inte förekom något vinterbete med ren utanför skattefjällen.

Efter den här utredningen konstaterar kommittéerade, att vinterbete för "Härjedalslapparna", i den för samerna förmånligaste redovisningen, ägde rum på Särvfjället och på de omkring detta fjäll liggande skogstrakter, inom norskt område samt på Högvåleus och Fjätens områden. Inget ligger inom omstämt område. Kommittéerade har också låtit göra en karta, Haars karta som visar detta.

Särskilda utskottet säger att Herjeådalens samer föra sina renar på vintern till Norge och Särvfjället och, på grund av det knappa utrymmet på skattefjällen, på enskildas ägor i dessas närhet. Samebyarna tycker att man ska se uttrycket "närhet" i relation till Frostvikenlapparnas flyttningar på 30 mil. Jag ser inget samband. Jag tycker ordet är klart. Det betyder vad det står, alltså enskilda ägor i fjällets närhet.

De här uppgifterna i förarbetena till 1882 års lag tycker jag fyller rimliga kvar på bevisning för urminnes hävd, dock med en reservation för områdena i Särvfjällets närhet, jag återkommer till det. De är lämnade direkt av samerna och de är lämnade vid den aktuella tiden. De är nedtecknade då, de är förhållandevis exakta.

Det ska väl tilläggas, att de här uppgifterna talar emot von Dübens uppgifter. Här nämns inte Sonfjället.

1898 års rennäringslag

Om jag sedan går till 1898 års lagstiftning så har samebyarna åberopat en skadeersättningsbestämmelse och sagt: Härav framgår att - för det fall bestämmelsen över huvudtaget skulle varit påkallad - att renbetning ägt rum vintertid på enskildas ägor. Man har också åberopat 1866 års Kungliga brev till stöd för samma sak.

Vi har olika uppfattning om innehållet i sak. Vi menar att regeln aldrig varit tillämplig i Härjedalen förrän genom 1898 års lag. I vart fall måste det vara solklart att 1866 års brev sa, att regeln inte ägde tillämpning i Härjedalen. Med samernas synsätt skulle själva regeln mm visa att vinterbete ägt rum mellan 1831 och 1866 för att därefter upphöra totalt och återupptas 1898. Det är fullständigt orimligt. Regeln säger ingenting om var vinterbete faktiskt ägt rum. Den säger ännu mindre om, och i så fall var, det kan föreligga någon rätt till sådant bete i Härjedalen.

Tvärtom är det väl så att samebyarna slagit knut på sig själv med resonemanget för det framgår ju av de här breven att skadeersättningsreglerna, åtminstone vissa perioder, överhuvudtaget inte gällt inom Härjedalens kommun. Med samebyarnas resonemang skulle det då vara bevisat att det inte alls har förelegat något vinterbete överhuvudtaget under mer än 30 år. Eftersom rätt grundad på urminnes hävd upphör om den inte nyttjas på 30 år så har eventuell rätt upphört.

Däremot kan ju uppgifter om var det har skett skador säga någonting om var bete skett. Se protokollet över skador 1916-1921.

Samebyarna åberopar också ett uttalande i förarbetena till 1898 års lag för att styrka att bevisning inte ovillkorligen ska hänföras till tiden före 1886 års lags ikraftträdande, alltså 1/1 -89. Vår uppfattning i den frågan är, att uttrycket hitintills som står i 1886 års lag innebär att samerna ska bibehålla och nyttja de trakter de nyttjat av ålder vid den tidpunkten. 1886 års lag innebar en kodifikation av de förhållanden som gällde då, se dep. chefen i prop 1885:2, sid. 36. Det förhållandet att man i 1898 års lag tagit bort ordet hitintills innebär ju ingen förändring av huvudregeln, men däremot öppnas en möjlighet att fortsätta att nyttja marker som man kanske inte hade nyttjat i 90 år vid första lagens tillkomst utan kanske i 80 år. Någon möjlighet att börja beta på nya marker införde man inte genom 1898 års lag.

Fastighetsägarna har åberopat förarbetena till 1898 års lag också, men då för att visa var vinterbete faktiskt ägt rum. 1895 års kommitté gjorde ju precis som 1882 års kommitté med den skillnaden att kommittén åkte ut själva och höll sammanträden. Till de här mötena så ställde kommittén också uttryckliga frågor, som: Kan renskötseln ordnas så att samerna såväl vinter som sommartid kan bli kvar inom avsatta land och särskilt anvisade trakter? Är flyttning nödvändig? Har den förekommit i större omfattning efter 1886 års lag än dessförinnan?" De här frågorna ställdes alltså till samerna vid möten och samerna redovisade sina synpunkter.

Kommittén hade bl a ett sammanträde med samer och bofasta i Funäsdalen 1895.

Tännäs sameby förklarade att de inte behöver gå utanför sitt område efter de tillköp som hade skett men att man under ogynnsamma år hade flyttat ned till Fjät fjället.

Ovikens sameby, nuvarande Tåssåsens sameby, sa att de flyttade till skogstrakterna närmast skattefjället och att de hade träffat avtal med markägarna om att få göra det. Det närmaste Härjedalen byn kom var enskilda tillhöriga ägor vid Börtnan och trakten däromkring.

Åre-Storsjö sameby hade då inte någon ordning på renarna, samerna uppgav att renarna hade blivit skrämde genom nedskjutning på Ljusnedals bruk och hade förvildats och att de strövade fritt utan vederbörlig tillsyn över Ljusnan till Tännäs, Långå, Hede, Glöte och Lofsdalen, vidare ned till Kopparbergs län. Det står också att samerna inte önskade något hellre än att återgå till normala förhållanden. Något ordnat vinterbete förekom alltså inte utanför åretruntmarkerna. Tvärtom.

När det gäller Åre Storsjö's flyttningar så är detta vad vi hänfört till "den stora oordningens tid". Av de här uppgifterna framgår ju klart att det är någonting som har börjat efter den nya lagens inträdande, alltså i princip någon gång efter 1890. Dessförinnan var det ordning i samebyn. Det framgår också att orsaken är att djuren har blivit

skrämda och att samebyn inte flyttar renarna utan att renarna strövar utan tillsyn. Området som anges är också fullständigt obestämt. Man uppger till Tännäs, Långå, Hede, Glöte och Lofsdalen och vidare utöver gränsen till Kopparberg. En sådan här uppgift är ju till en början så obestämd så den kan ju inte läggas till grund för någon rätt till renbete. Dessutom är ju inte det här något bete som sker av samerna utan direkt mot deras vilja och det sker utan någon tillsyn överhuvudtaget. Det kan naturligtvis inte grunda någon rätt. Det är ju inte samebyn som utövar något vinterbete här utan det är ju enskilda renar som trots samernas vilja traskar iväg och betar.

Även de här uppgifterna från 1898 års lagstiftning är ju relativt tillförlitliga. De är lämnade direkt av samerna till kommittén och de är antecknade omedelbart och de är ganska exakta, bortsett från vad som uttalas om den stora oordningens tid. i övrigt bör uppgifterna med rimliga krav på bevisning kunna ligga till grund för en bedömning av frågorna i målet.

T f lappfogden Alarik Dahlkvists tjänsteberättelse från 1896

Nästa gång vi hittar uppgifter är i tillförordnade lappfogden Ulrik Dahlqvist tjänsteberättelse år 1896.

Dahlqvist inleder med att säga: För en utredning av sedvanerätten torde en redogörelse för de olika samebyarnas vistelseorter och flyttningsvägar vara nödvändig.

När det gäller Tännäs sameby så säger Dahlqvist, att de flyttade till Kärringsjön och betade på båda sidor om Rogen till Vattensjöarna och lite längre österut. Ibland stannade de där men ibland flyttade de till Lillfjället och ungefär 25 år tidigare hade betningen utsträckts ända till Fjätfjället. Man höll sig alltså helt och hållet utanför omstämt område.

Åre Storsjö sameby beskriver Dahlqvist rätt utförligt och säger att en stor del av renarna går utan bevakning till Särvsjöfjället och vidare genom Vemdalens socken ända bortom Vemdalens kyrka och en annan går ned över Ljusnan genom Tännäs samebys område och över hela västra delen av Linsells socken fram till Sonfjället. Någon ordentlig flyttning av samerna med sina renar har inte ägt rum på många år utan hava de farit efter sin boskap och slaktat av den genom skjutning där de anträffat den. Det här är fortfarande den stora oordningens tid. Det är ingen ordentlig flyttning, renarna går utan bevakning, de går över stora opreciserade områden. Vad samerna gör är att man följer efter boskapen, slaktar av den och skjuter den där man träffar på den. Det här är inte vinterbetning i lagens mening. Det här kan inte ligga till grund för uppkomst av någon rätt, vare sig på grund av urminnes hävd eller sedvana.

Det är intressant i Dahlkvists berättelse att han beskriver hur Åre-Storsjö sameby flyttade efter gammal god sed. Det framgår ju av den beskrivningen att samebyn betade stora delar av renarna på norra sidan om fjällkedjan. Det enda bete som nämns i Härjedalen är att samerna i Storsjö sameby vinterbetade antingen på Ljusnedals bruks ägor samt ned mot Långå eller på Särvfjället och fram mot Vemdalskälen. Här är man alltså lite grann utanför åretruntmarkerna och lite grann inom det omstämda området.

För Ovikens sameby, nuvarande Tåssåsens sameby, säger Dahlqvist att Ljunga älv utgör betesgränsen i söder.

Dahlkvist säger till slut att sedvanerätten kan ifrågasättas i Härjedalen och att de bofasta städse protesterar mot det bete som förekommer.

Det är läget 1896.

Om vi sedan tittar på renantalet vid den här tiden, så har samebyarna sagt att det var 60 - 70 000 renar under tiden vid 1890 års utgång och där kan man väl lugnt säga att den siffran saknar faktiskt belägg. Den kommer från KB:s femårsberättelse 1886 - 1890, där det står att lappfogden beräknar ökningen under de senaste åren till 15 000 - 20 000 och att man trott sig vara sanningen nära när man beräknat renstocken i länet till omkring 50 000 djur. Samebyarnas egen uppgift var ca 32 000 renar, alltså ungefär samma antal som uppgavs i förarbetena till både 1886 och 1898 års lagar.

Av det antalet kan ungefär 10 000 renar hänföras till samer i Härjedalen och det kan då jämföras med uppgifterna från avvitringen som stannar vid 7 500 renar, det har alltså skett en viss ökning. Och sedan är det väl också klart att det sker en viss minskning på 1890-talet för de samebyar som berör Härjedalen. Så uppskattas renantalet 1896 till 7 500, ungefär det samma som vid avvitringen och sedan sjunker ytterligare under resten av 1900-talet till ungefär 3 500. Därefter ökar det igen då och 1910 så har man åter fler renar än vid avvitringen.

Vad man kan säga om det här är ju att oavsett vilka tal man använder så har ju renantalet haft en viss topp efter dåtida förhållanden vid den tid då uppgifterna i förarbetena till 1886 och 1898 års lagstiftningar lämnades. Då, vid tiden för lagstiftningarna och de uppgifter som lämnades då, behövde man alltså maximalt med betesmarker. Marker utöver det som är uppgivet har man alltså inte haft anledning att nyttja vare sig före eller efter den tiden fram till en bit in på 1900-talet.

1898 års lappfogdeprotokoll

Om vi sedan går till 1898 års lappfogdeprotokoll då så berättar tillförordnade lappfogden P A Brännström där att Ovikens, alltså Tåssåsens sameby, flyttade till Ekorrlandet, Torsborg, Börtnan, Viggesågen, alltså helt och hållet utanför omstämt område.

Åre-Storsjös sameby, nuvarande Handölsdalens och Mittådalen samebyar, flyttade till Backvallen och vidare till Högvålen och strövade sedan öster mot Grundsjöarna och åt söder. Det här är ju lite svårtolkat för Grundsjöarna ligger ju inte öster om Högvålen.

Tännäs flyttade på samma sätt som 1896, alltså utom omstämt område.

Det här är de uppgifter om vinterbete som finns före 1900-talet.

Samebyarna har i sitt genmäle över fastighetsägarnas sakframställning pekat på några av dessa uppgifter om vinterbete utanför åretruntmarkerna under tiden fram till år 1900.

1873: Det är von Dubens uppgift om bete i Sonfjället.

1896: Dahlkvists uppgifter om bete under den stora oordningens tid, samt mot Vemdalskälén och Långå, uppgiften att Tännäs flyttar till Fjätfjället, som ligger utom omstämt område.

1898: en uppgift i ab 909 om bete i Herjeådalen, som då skulle avse en dalgång längs Härjeån ! Av protokollet framgår att man talar om landskapet Härjedalen till skillnad mot Norge. Var man i Norge eller Sverige ? var frågan.

1883: Man nämner också uppgifterna i förarbetena till 1886 års lag om bete i närheten av Särvfjället. Om man jämför det uttalandet av kommitterade med av samerna skriftligen till kommitterade framförda önskemål om tillköp av mark så ser man att det gäller Henvålen, Krafraen och Brännvallen, områden norr om Särvfjället, utanför omstämt område, där man senare köpt till åretruntmarker. Det har man för övrigt gjort söder om Särvfjället också. Det finns ingenting som säger att uppgiften skulle avse bete inom omstämt område utanför nuvarande åretruntmarker.

Samebyarna har då sopat rent på uppgifter om vinterbete före år 1900 och detta är allt man kan påvisa. Så påstår man att detta visar på bete långt utanför fjällen under 1800-talet ! Bortsett från uppgifter som har med den stora oordningens tid har bete praktiskt taget uteslutande skett inom åretruntmarkerna.

Under den här perioden köptes till marker och uppläts Särna kronopark, totalt 204 500 ha till ursprungliga renbetesfjällens 137 400 ha.

1900 - talet

Nästa utredning är 1913 års utredning om renskötseln i Jämtlands och Kopparbergs län och syftet med den var ju då att se effekten av ett förbud att beta i Norge. Utredningen konstaterade att Tännäs och Åre Storsjö samebyar uppehöll sig på norskt område och att renskötsel enbart på svensk sida skulle kräva åtgärder, till exempel decimering av renantal eller ytterligare betesmarker utanför fjället. Här finns också en beskrivning av var vinterbete förekom. Utredningen säger att Tännäs sameby var i Hög-vålen och Sörvattnet, Åre-Storsjö sameby i Särvfjället, i Långåtrakten eller i Hög-vålen.

Det som är mest intressant är att utredningen ansåg att det inte fanns någon sedvanerätt i Härjedalen. Det framgår till en början av uttalandena om Åre-Storsjö sameby. Utredningen säger att den naturliga utfartsvägen vore längs Ljungans dalgång, men skulle samebyns renar följa den kommer de snart utanför sedvanerättsgebitet. Utredningen sa att en utväg var att gå upp genom Lunndörsspasset till Mattmar och nyttja Frostviken-samernas marker. Sen säger utredningen, att även för Tännäs sameby är en sådan kustflyttning den enda lösningen. Utredningen ansåg alltså att det inte fanns någon sedvanerätt i Härjedalen för Tännäs och Åre-Storsjö samebyar. Den sistnämnda är numera Mittådalens och Handölsdalens samebyar.

Att en utvidgning av renbeteslandet var nödvändig om man inte skulle beta i Norge framgår ju också av en resolution från länsstyrelsen 1914, som vi också återopet.

Det här förbudet det kom ju sedan 1919. I den tiden gjordes också Staaft sin utredning åt 1919 års lappkommitté, som uttalade att utredningen hade givit vid handen att så gott som samtliga socknar besökts av samerna för renbete. Samebyarna redovisade sakframställningsvis innehållet i förordet till betänkandet där det sägs att kommittén har haft sammanträden på olika ställen. Något material från de sammanträdena finns inte i målet och utgör alltså inte stöd för kommitténs påstående. Det som finns är lappfogden Staafts utredning och den är ju intressant därför att den visar att

kommittéen hade fel. Staaff nämner, utan någon precisering, för Anarisets och Tåssåsens samebyar: möjligen inom Klövsjöfjället, Källberget och Gavelåsen, som alla ligger utanför omstämt område. Han nämner också Ljungans dalgång.

För Mittådalens och Handölsdalens byar så nämner Staaff i Tännäs, södra sidan Ljusnan i närheten av Ljusnedal, Grundsjön, Medskogen, Långå, Särvfjället, Särvsjön, Ransundet och möjligen Vemdalen, Henvålen på gränsen mellan Storsjö och Vemdalens socken och Källberget som ligger i Storsjö socken. För Tännäs sameby nämner han Tännäs socken, Sörvattnet och angränsande marker, Lofsdalens by, han nämner Storfjäten som alltså numera ligger i Kopparbergs län och i Hede Ransundet. Det är de uppgifter som finns. Det här visar ju att kommittéens slutsatser är totalt felaktiga. Dessutom kan man säga om de här uppgifterna att de inte uppfyller kraven på bevisning för urmines hävd. Staaff nämner t ex hela Tännäs socken. Det är ett exempel på en uppgift som är för obestämd för att kunna ligga till grund för fastställande av en nyttjanderätt grundad på urminnes hävd eller liknande. Man kan då inte ange en hel socken på det här viset. Frågan är också vad Staaff har menat. Det han angivit kan avse både sittplats och vinterbetesstrakt. Det är ju uppenbart att Tännäs sameby har sittplats i Tännäs socken men det är lika uppenbart att man inte har vinterbetat i hela socknen. Jag återkommer till det.

Staaffs utredning är ju däremot väldigt intressant när det gäller och beskriva händelseutvecklingen. Han säger ju klart och tydligt att Oviks- och Härjedalssamerna i det närmaste inte haft några flyttningar annat än till deras fjäll närmast angränsande trakter och sedan säger han, först på senare tid då mossbete och renbetesland och närgränsande enskilda marker blivit sämre så har de måst utsträcka sina vinterflyttningar och torde de i framtid bli nödsakade att än vidare utsträcka dem. Det här sägs det inget om i materialet från 1800-talet, så mellan sekelskiftet och tidpunkten för Staaffs utredning, som är överlämnad 1922, så har det hänt någonting. Här har alltså överbetning blivit märkbar, samebyarna har blivit tvungna att börja gå utanför tidigare betesområden.

En annan orsak till utvecklingen som Staaff inte nämner direkt är övergången från intensiv till extensiv renskötsel. Det framgår en del av Haarstads bok och det framgår också tydligt utav Lars Thomassons redovisning. På 1800-talet fram till seklets slut har samebyarna bedrivit en väldigt intensiv skötsel med små hjordar, med mjölkning, med getning och med väldigt nära kontakt mellan samer och renar. Man har levt med varandra och flyttat med varandra och renarna har varit förhållandevis tama. Så övergår man till köttproduktion, man slutar mjölka, man får större hjordar. Man får vildare djur så att säga vilket ju Staaff också beskriver. Samerna är tvungna, säger Staaff, att flytta renarna för att hålla dem tama och det här sker då, säger Lars Thomasson, under en övergångsperiod fram till ungefär 1930. Till det kommer då betesförbudet i Norge. Och här har vi alltså skälen till att det börjar hända saker en bit in på 1900-talet, till att samebyarna och renarna utsträcker sina vinterbetesmarker.

Det finns inget som helst stöd för att det har skett något renbete utöver vad Staaff redovisar. Däremot kan man som sagt ifrågasätta uppgiften beträffande Tännäs och det kommer jag åter till.

Vi har också åberopat en utredning från 1935. I den redovisas åter vinterbete. Tåssåsens sameby håller sig i Tåssåssfjällen utom omstämt område. För Handölsdalens sameby så säger utredningen att byn söker sig ner åt östra Härjedalen vanligen kring Vemdalen eller Klövsjö. Tranris sameby är rätt intressant. För första gången så flyttar

byn 1934-35 till trakten norr om Hede, annars har man varit i Särvfjället. Mittådalen säger att man betar i Högvålen och Långå. Beträffande Tännäs sameby sägs det klart och tydligt att byns område är ett utomordenligt rikt lavland och att tillgångarna på det slaget av bete aldrig ens till närmelsevis kunna bli utnyttjade och att flyttningar inför vintern utom byområdet inte av behov påkallade. Utredningen påpekade också, att man skulle reducera renantalet till tillåtna 11 300 renar. Tännäs hade då 1 800 renar.

I 1940 års utredning redovisade man utvecklingen av renantalet för de här byarna. Det fanns ungefär 7 000 renar år 1920, knappt 14 000 renar år 1930 och drygt 15 000 renar år 1935.

948 Jämtlands utredning redovisade orsaker till missförhållanden inom renskötseln. Utredningen påtalade bland annat övergången från intensiv till extensiv renskötsel. När det gäller Tännäs så uppges återigen att byn betar mellan Lillfjället, Kölosen och Storfjäten. Mittådalens sameby flyttade två grupper till Strådalen och Lofssjön och fjällen söder därom. Tåssåsens sameby gick längs Ljungan mot Klövsjöfjällen. Handölsdalens sameby flyttade från Särvfjället ned mot Hedeviden och Tumsjön och det framgår också att det var något helt nytt för Handölsdalens by. Det avvek högst väsentligt från tidigare arbetsmetoder.

Byarna har alltså börjat att sträcka ut flyttningarna. Från Särvfjället mot Hede och från Ljungan och ned mot Klövsjö och Vemdalen. Det finns uppgifter om bete i området söder om Lofssjön. Det här är 1948.

Vid den här tiden finns ju också en redovisning av Ernst Manker som väl får anses som en av de mest sakkunniga vad gäller samefrågor. Det som är intressant är bl a att han anger att Handölsdalens sameby före 40-talet inte betade söder om fjällkedjan utan höll till norr om fjällkedjan. Samma gäller beträffande Tranris som numera ingår i Handölsdalen. Manker uppger bete på vintern i Klövsjö, Hede och Särvsjö byar för Handölsdalens sameby. Tåssåsens sameby vinterbetade såvitt gäller Härjedalen möjligen i Klövsjöfjällen, men i övrigt i områden långt norrut. För Mittådalens sameby nämns området sydost om renbetesfjällen ned till Sonfjället, Hovärken och Häggingfjället. För Tännäs sameby nämner Manker vinterland söderut till gränsen mot Dalarna vidare mot sydost till Storfjäten. Alltså inom nuvarande åretruntmarker. Det är alltså runt 1950 som han skriver det här. Det är ju fortfarande väldigt begränsade områden vi talar om. Det som kan vara intressant att nämna den här tiden är att renantalet enligt Ivan Lundbergs uppskattningar uppgick för 4 utav 5 av de här samebyarna till drygt 20 000 jämfört med tillåtna knappt 8 000. Tittar man på renantalet under 1900-talet så har det varierat mellan 8 000 - 12 000 från 1910 och framåt enligt samebyarnas uppgifter, men 1950 är antalet plötsligt uppe i 19 000 renar. Sedan sjunker det något under 50- och 60-talet men det ligger fortfarande under slutet av 1960-talet mellan 15 - 20 000 enligt samebyarnas uppgifter. Men det händer någonting under den här perioden, fram till omkring 1950 har vi en successiv utbredning ner mot Vemdalen, mot Hede, kanske ner mot Sonfjället. Men Tännäs håller sig väldigt väl inom sina marker.

Det här har vi också fått bekräftat av de vittnen vi åberopat. Jag kan väl säga någonting om dem också. Oskar Holmin fastnade jag för därför att han så klart och tydligt bekräftade uppgifterna i lappfogdarnas årsprotokoll om bete i Glissjöberg 1930 och att det var en sensation. Det förekom ett år och det upprepades inte. I övrigt så hade Holmin av förståeliga skäl pga sin ålder svårt att ange årtal. Det han kunde knyta ihop var expansionen av renbete med arrenderingen av mark för anläggning i Korselbränna.

Det bekräftade flera av vittnena. Jag tycker de gav en klar bild av att bete förekom ovanför Hede och Vemdalen fram till 1950-talet, att det utökades försiktigt, successivt under 1950- och 1960-talen för att med Leif Erikssons ord "explodera" under 1970-talet med Korselbränna som bas. Som skäl uppger vittnena samstämmigt att renantalet ökade dramatiskt och man överbetade helt enkelt. Man var tvungen att snabbt söka sig längre och längre bort. Även Ivan Lundberg bekräftar ju att renantalet har ökat kraftigt under hans tid som lappfogde, han säger att det har ökat med 10 - 15 000 från 1955, det innebär ju att man har gått från 15 000 uppgivna renantal till 25 - 30 000, alltså en fördubbling, och det är före Tjernobyl, märk väl, det är före Tjernobyl. Man har alltså gått från en intensiv renskötsel under 1800-talet till en extensiv renskötsel under 1900-talets första årtionden och sedan, för att använda ett av vittnenas uttryck, från en extensiv till en explosiv renskötsel på 1970-talet. Vittnena har också berättat att bete följts av protester.

Vi tycker det har varit viktigt att visa den här utvecklingen. För oss på fastighetsägarsidan så hänger det här ihop. Man kan belägga en väldigt tydlig utveckling från renskötselns början på de nordligaste fjällen till dagens anspråk på betesrätt i hela Härjedalen. Vi menar att det är viktigt att ha den här bakgrunden för att kunna avgöra målet.

Det finns en del andra teman och bevisteman från samebyarnas sida som jag tänkte beröra.

Lars Thomasson har åberopats för att styrka att sedvanerätten betraktas som en verklig rätt i samband med lagstiftningen. Det tycker vi också. Frågan är ju var det finns betesrätt. Thomasson ska också styrka att sedvanerätten till vinterbetesmarkerna är förutsättningen för den samiska kulturens fortlevnad i landskapet. Det säger ju ingenting om vart vinterbete har förekommit eller var rätt till vinterbete kan finnas. Bevis temat är ju för övrigt fullständigt meningslöst om det inte definieras närmare, hur många renar, hur många samer, vilka fjäll osv.

När det gäller vittnen så har samebyarna också hört Ivan Lundberg. Här kan vi ju dokumentera att Ivan Lundberg saknar belägg för det han säger på i vart fall tre punkter.

Han framför till exempel en hypotes om att det renantalet på 1890-talet skulle ha medfört överbetning, betesbrist och sjukdomar vilket gjort att renantalet reducerats. Vi har plockat fram ett protokoll från 1898 som visar att det inte var så. Han har uttalat att uppgifter i protokoll från Tännäs sameby om att Tännäs samebys renar 1929 - 1932 betat hela året inom lappbyns område enligt årsprotokollen skulle bero på dåligt bete. Av protokollen från 1931 och 1932 framgår att Lundbergs antagande är fel. Lundberg har också i sitt första utlåtande, från sin ämbets tid bestyrkt att vinterbete regelbundet ägt rum söder och österut till en linje som i huvuddrag går mellan Ytterhogdal och Älvros, Sveg, Lillhärdal och Särna. På min förfrågan vid sammanträffande med Lundberg den 23 november 1993, ab 826, har han som belägg på detta kunnat nämna Tännäs samebys bete kring Haftorsbygget och kring Lövnäsullen, som skulle ha skett omkring 1960/70. Haftorsbygget ligger utanför Härjedalen. Uppgifterna om lövnäsullen finns i årsprotokollen. Man har betat i Lövnäsullen -69, -70 och -71. Dessutom säger Lundberg att Tåssåsen har betat i trakten av Ytterhogdal under mycket sen tid. I övrigt har han inga belägg för sitt påstående. Han bekräftar ändå att han står för uppgiften vid huvudförhandlingen och bekräftar också på direkt fråga, att han inte har några andra belägg än de nyss nämnda. Det här gör ju att man får vara försiktig när man bedömer värdet av Lundbergs utlåtande. Det här är ju egna hypoteser som det

genomgående saknas belägg för. Utlåtandena avser ju också till stora delar tider då Lundberg inte har tjänstgjort som lappfogde och inte har någon egen kännedom om. Ta till exempel hypotesen om Ovikens lappbys önskemål att få vistas i Klövsjö fjäll och att det skulle vara någon slags konkurrens med Tranris. Det framgår det av årsprotokollen att Tranris överhuvudtaget aldrig hade betat i de här trakterna vid den tiden. Man kom inte söder om fjällkedjan förrän omkring 1925 så på 1910-talet fanns det ju ingen konkurrens om Klövsjöfjäll med annan sameby, men däremot så fanns det naturligtvis motsättningar hos bönderna.

Man måste se utlåtandena mot bakgrund av Lundbergs uttalande att han lever med och för samerna samt att alla på länsstyrelsen var av den uppfattningen att det fanns sedvanerätt i hela Härjedalen. Lundberg har sitt hjärta hos samerna.

Runes redovisning är också rätt intressant. Han berättar att han var i Härjedalen för två år sedan och då fick han reda på vilka betesområden som samebyarna använder. Det är ju inget som Rune har kunnat iakta utan han återger vad samebyarna har uppgivit för honom 1993. Och de uppgifterna är intressanta ur två synpunkter. För det första därför att det framkommer att Mittådalen sameby inte har vinterbetesland norr om vägen mellan Hede och Funäsdalen "Vinterbeteslandet, som utnyttjas från oktober till april utgörs av området söder om riksväg 84 mellan Lossens östra ända och Hede ...". För Tännäs sameby anger Rune: "Sommarbete ovan skogsgränsen bedrivs inom områdena på båda sidor om väg 84 vid Tännäsdalen och Fjällnäs. Söder om väg 84 sker betning under juni och juli månader och norr om vägen från senare halvan av juni till mitten av augusti månad. Fram till november uppehåller sig renarna i fjällskogen inom byns åretruntmarker..... Under sensommaren och hösten utgör Rogenområdet en central del av betesområdet..... Vinterbetet, som utnyttjas från jul fram till maj, omfattar ett stort område som sträcker sig från Råndan ned mot Österdalälven vid Särna". Tännäs sameby vinterbetar alltså inte i Tännäs socken utanför åretruntmarkerna. Detta är samebyns uppgifter som Rune för fram.

Runes uppgifter i övrigt strider ju helt mot alla fakta. Han påstår att renar alltid har betat överallt i Härjedalen utan att ha någon som helst kännedom om förhållandena. Det strider ju helt mot samebyarnas egna uppgifter ända från lagstiftningens början till nutid. Det framgår ju tvärtom av de uppgifterna att man har flyttat med hjordarna till och från vissa angivna trakter. Rune säger också att man naturligtvis börjar och beta vid fjällen, renen går ju inte längre än vad den behöver. Det är ju rätt anmärkningsvärt att han inte kan svara på ordförandens fråga om utsträckningen påverkas av om det finns 5 000 eller om det finns 40 000 ren medan han däremot vågar påstå att om man halverar antalet ren så uppehåller sig renarna ändå på samma yta. Jag tycker Ivan Lundbergs kommentar efter förhöret med Rune vara ganska talande. Ivan Lundberg konstaterade att han hade fått lära sig mycket nytt som han inte visste tidigare efter 33 år som lappfogde och assistent. Värdet av Runes utlåtande egentligen bara att få samebyarnas redovisning av vinterbetes- och sommarbetesmarker för Tännäs och Mittådalen samebyar.

Det sista jag vill ta upp är årsprotokollen med lappfogdarna. Där finns alltså uppgifter som är lämnade av samebyarna årsvis i anslutning till varje års vinterbete. Det är samernas egna uppgifter, de är aktuella och de är nedtecknade på en gång. De är förhållandevis exakta. Det finns exempel där man får vara försiktig, t ex från 1950-talet där Handölsdalen säger att man har betat inom Hede och Vemdalens socknar, de uppgif-

terna är naturligtvis för vidlyftiga och de får man hantera med varsamhet, men i stort sett verkar uppgifterna vara vederhäftiga. Vi har vitsordat dem.

De här uppgifterna står då i viss mån i motsatsförhållande till de uppgifter som Huss har lämnat. Han har en helt annan teknik. Han har gått ut i efterhand, åkt ut till människor i ett bestämt syfte och frågat var vinterbete sker. Och det gäller då för personer ofta i ganska ansevärd ålder att minnas tillbaka 10, 20, 30, 40, 50, 60 år och det säger sig självt att det ställer till problem. Här måste man vara ytterligt aktsam när man bedömer värdet av de här uppgifterna. Det här är ingalunda några vittnesutagor under ed som talas om i 15:4 ÄJB. Det man möjligen kan ta fasta på är de nyheter som inträffar. När det händer någonting särskilt, någonting nytt. Sådant brukar man ju minnas, men att minnas tillbaka hur det var är utomordentligt svårt. Klart med Huss är ju att det inte finns någon uppgift om vinterbete söder om linjen. Klart är också att Huss, enligt Lundberg, som alla andra på länsstyrelsen ansåg att rätt till vinterbete fanns i hela Jämtlands län men som Lundberg sa, Huss kunde inte finna belägg för vinterbete söder om den här linjen. Klart är också att det enligt Huss också finns områden innanför den här linjen som inte är vinterbetade. Klart med Huss är också att han har missat i utredningen. En allvarlig miss är att han överhuvudtaget inte har beaktat om det har gått så lång tid att rätt har upphört. Han har över huvud taget inte beaktat protester trots att det var protester som föranledde utredningen. Dessutom finns det ju ett konkret bevis på att han inte har förmått koppla ihop rättsfrågan med sakförhållandena. Huss uttalar sig nämligen som sakkunnig i målet om Lossen och ansåg att det fanns sedvanerätt till vinterbete där. Högsta domstolen kom fram till att det inte fanns sedvanerätt. Huss tycks totalt ha låtit bli att koppla ihop rättsregeln med faktiska omständigheter i sin utredning. För hade han gjort det så hade han ju inte kunnat komma fram till annat än att det inte fanns sedvanerätt i Härjedalen.

Årsprotokollen

Den viktigaste källan för att se var vinterbete med ren förekommit är utan tvekan årsprotokollen. Där är uppgifterna lämnade av samerna själva omedelbart i anslutning till den gångna vinterbetesperioden. Det är gjort årligen och inte i någon svepande formulering för 10 eller 25 år. Uppgifterna är nedtecknade omedelbart. Det hindrar inte att man måste vara försiktig med vissa uppgifter i protokollen, t ex om bete i "Hede och Vemdalens socknar".

Protokollen är i huvudsak återopade av samebyarna. Vi vitsordar de uppgifter om vinterbete som finns i dessa. Vi har också återopat några protokoll som saknades i samebyarnas sammanställning.

Fastighetsägarna bestrider att vinterbete förekommit utöver vad som redovisas i protokollen.

I det sammanhanget ska framhållas Ivan Lundbergs uttalande, att han inte har några belägg för att det förekommit vinterbete utöver vad som anges i protokollen. Lundberg har då arbetat med eller haft ansvaret för att föra protokollen under tiden 1953 - 1971. Han kan inte heller ange några belägg för vinterbete överhuvud taget utanför Huss linje utom Haftorsbygget, som ligger i Kopparbergs län, Lövnäsvalen på 60/70-talet, vilket redovisas i protokollen och Ytterhogdal i mycket sen tid.

Det finns alltså inget stöd för samebyarnas påstående, att bete förekommit i andra trakter än som anges i protokollen. Tvärtom får anses styrkt att detta inte förekommit.

Utöver Lundbergs uppgifter om vinterbete under mycket sen tid i Ytterhogdal finns det alltså inte någon utredning i målet, om var och när vinterbete förekommit från och med 1972.

Från fastighetsägarnas sida anser vi att vi visat på den utveckling av renskötseln som skett. Vi tycker att beskrivningen är riktig, den är belagd med bevis i form av utdrag ur domböcker, avvittringen, förarbeten, årsprotokoll och andra utredningar. Vi kan visa både när, hur och varför den expansionen har ägt rum. Vi tycker att det är viktigt att ha den kunskapen för att kunna bedöma tvistefrågorna.

Samernas talan

Samebyarnas tre första grunder går ut på att respektive sameby har rätt till vinterbete på grund av urminnes hävd eller sedvana. Detta bygger i sin tur på att renarna har betats ett antal gånger på markerna.

Då frågar man sig, på vilka marker samebyarna anser att de har rätt att beta? Det vet vi, det framgår av partsförteckningen. Det är ett antal exakt angivna omstämda fastigheter det handlar om. Då frågar man sig vilken sameby är det som har utövat betet? Jo, det är numera fyra enskilda samebyar, separata juridiska personer. Tvisten gäller att fastställa om det finns en belastning på en fastighet till förmån för, inte en fastighet, utan för en juridisk person. Det är en slags nyttjanderätt. Det är alldeles klart att rättigheten belastar vissa angivna fastigheter, men den gäller ju inte till förmån för andra fastigheter utan för juridisk person, sameby, så något servitut i dess mening enligt jordabalken är det alltså inte utan det är någon annan form utav nyttjanderätt. Det är alltså enskild sameby som innehar den här nyttjanderätten. Det innebär, att det enda nyttjande som kan läggas till grund för uppkomsten av en sådan rätt är det nyttjande som har skett av just den samebyn på den aktuella fastigheten. Då säger samebyarna, att även det nyttjande som har skett av andra byar kan ligga till grund för uppkomsten av en rätt. Det är ju naturligtvis fel. Det går inte av såväl formella som sakliga skäl. Rent formellt kan inte åberopas hävd av annan än den som gör gällande rätten. Det framgår redan av lagtexten, 15:1 ÄJB. Även i sak måste det vara så att nyttjaren och den som gör gällande urminnes hävd är samma person.

Anta att en person gör gällande att han har rätt att fiska på annans fastighet och så åberopar han urminneshävd till stöd för det. Till stöd för sin talan säger han att det inte bara är han som har fiskat utan att andra har fiskat också. Ska det vara ett stöd för att den här personen också har rätt att fiska. Är det inte snarast tvärtom. För här talar vi ju faktiskt om begränsade resurser. Det förhållandet att någon annan också är inne och fiskar eller som här nyttjar renbetet tyder väl snarast på att den som då hävdar rätten inte har rätten utan det är den andre som har rätten eller i vart fall att det råder konkurrens om betet och rätten till betet, jämför Ivan Lundbergs redogörelse för Tåssåsens och Handölsdalens betesområden. Det här visar ju hur orimligt det är att åberopa nyttjande som annan gör för sin egen hävd.

Vi hävdar alltså att en sameby inte äger rätt att åberopa annat nyttjande till stöd för sin hävd inom viss trakt än som samebyn själv utövat i trakten. Bete som annan sameby utövat inom trakten kan inte åberopas för hävden utan talar mot påståendet om hävd.

Eftersom det fanns inte samebyar förrän i mitten av 1890-talet och det alltså inte kan ha förekommit 90 års nyttjande så kan inte rätt till vinterbete ha uppkommit före 1972 för någon av samebyarna. Talan ska alltså bifallas redan på den grunden.

Då säger samebyarna att 90 års nyttjande visst är möjligt, eftersom det redan före 1886 års lag förelåg en viss kollektivisering genom sambruk. Och då frågar man sig, vilka hade den rätten och hur gick den över till respektive sameby. Det här måste ju samebyn styrka. Vilket kollektivt bruk har till exempel förevarit på Tossås- och Hundhøgs skattefjäll före 1886 års lag och hur har det sedan övergått till Ovikens och sedemera Tossåsens sameby. Det finns ju ingen som helst utredning om det i det här målet.

Nästa fråga är om samby får åberopa det nyttjande som skett av enskilda samer före 1886. Vi bestrider det. Och även om det skulle vara så som samebyarna säger att de får åberopa nyttjande som har skett av enskilda samer före 1886 års lag så är det ju upp till samebyn att visa att det har skett sådant nyttjande och att den som har utövat det nyttjandet är föregångaren till den aktuella samebyn.

Jag tar ett konkret exempel. Tännäs sameby hävdar nu rätt till vinterbete i Lövnäsval-len. Då måste ju samebyn, om den åberopar något nyttjande före 1886 års lag, kunna visa att samer som satt på Rödfjället eller Grönfjället nyttjade marker kring Lövnäsval-len för vinterbete. Det nyttjande som åberopas måste ju alltså i vart fall vara hänförligt till de skattefjäll som numera ingår i den samebyn som fört talan.

Ett annat exempel. Von Duben nämner, att lapparna som satt söder om Ljusnan, alltså nuvarande Tännäs sameby, gick till Sonfjället under svåra vintrar. Nu hävdar Handölsdalens sameby rätt till vinterbete i trakten av Sonfjället. Handölsdalens samebys skattefjäll har aldrig omfattat fjäll söder om Ljusnan och samebyn kan alltså inte åberopa det nyttjandet till stöd för sin hävd. Det kan i så fall bara Tännäs sameby, som inte hävdar betesrätt på Sonfjället.

Vad är det för rätt som avses i lagen ?

Det finns över huvud taget ingen laglig möjlighet att bedriva renskötsel utanför renbetsfjällen under tiden 1/5 - 30/9. Tvisten gäller vinterperioden. Innebär det att allt bete är tillåtet under den tiden ? Nej ! Som numera klart anges i lagen avser rätten vinterbete. Se Jörgen Bohlins skiss i sitt inledningsanförande. Rätten avser alltså inte vårbetesland, sommarbetesland eller höstbetesland utan endast vinterbetesland. Departementschefen uttalade i prop. 1885:2, sid. 34: "Vid angifna förhållande och då Lapparne städse ansett flyttningen vintertiden såsom en rättighet, hvilken af ålder tillkommit dem, synes man med fullt skäl berättigad antaga, det Lapparnes flyttning under vintern å de trakter, som de af gammal sedvana hittills hafva besökt, måste vara icke blott ett af den bofasta befolkningen tåldt intrång utan en verklig rätt, äfven om något uttryckligt lagstadgande till stöd för denna rätt hittills icke förefunnits.....På dessa och öfriga grunder, som i komiterades betänkande blifvit anförda, synes komiterades uppfattning af sedvanans betydelse i fråga om Lapparnes gamla vinterflyttningar vara den rätta".

Stadgandet kan alltså inte åberopas till stöd för att ta i anspråk marker utanför renbetesfjällen för vår- eller höstbete, även om betet skulle ske inom tillåten tid. Det är endast vinterflyttningar som ryms inom bestämmelsen.

Det här är inte konstigare än att en bostadshyresgäst inte får använda sina utrymmen till kontor eller vice versa.

Markanvändningsplanerna

Vad grundar sig då samebyarnas inställning i målet. Ja, så mycket är klart att det inte är faktiska omständigheter till stöd för var vinterbete förekommit. Nej, det är markanvändningsplanerna! Vad är då dessa? Jo, det är år 1990 upprättade planer som syftar till att redovisa rennäringens markanvändning, utgöra underlag för samebyarnas egen driftplanering, utgöra förhandlingsunderlag vid överläggningar med konkurrerande markintressenter samt ligga som underlag vid kommunal och annan planering. Planerna har inte det minsta med rättsfrågorna eller bevisfrågorna i målet att göra. Dessutom är det så, att markanvändningsplanerna inte stämmer med samebyarnas inställning i målen. Visa 1) kilen mellan Tännäs och Mittådalens samebyar, 2) Handölsdalens sommar- och höstbetesland och 3) Tännäs sommar- och höstbetesland.

Fakta, grunder och yrkanden

Jag har nu rest över Härjedalen under ca 100 år, från öster till väster. Nu ska jag börja att vända tillbaka och se vad de fakta som finns i målet innebär när man ställer samman dem med grunder och yrkanden.

1. 1886 års lag krävde att bete "hitintills" ägt rum av ålder. För att markerna ska ha nyttjats av ålder måste de ha börjat betas kring sekelskiftet 1700 - 1800. Då finns det inga uppgifter om vinterbete med ren utanför skattefjällen. Redan på den grunden ska talan bifallas för samtliga fastigheter.

Trots ändringen i 1898 års lag, då uttrycket hitintills togs bort, hävdar vi att samebyarna inte har möjlighet att ta nya marker i anspråk efter 1889, då första lagen trädde i kraft.

De enda områden som hitintills omnämnts med uppgifter om vinterbete är von Dubens uppgift 1873 om att Tännäs sameby nyttjade Sonfjället under svåra år och 1882 års kommitterades uppgift om bete på omkring Särvfjället liggande skogstrakter.

Vad gäller Sonfjället så är det en andrahandsuppgift, den säger inget om när bete ägt rum. Vi vet att vildrenarna sköts ut på mitten av 1800 - talet. Det måste alltså röra sig om tiden efter 1850. Det gäller Tännäs sameby, som har medgivit talan för den trakten. Uppgiften kan inte åberopas av Mittådalens sameby.

Skogstrakterna kring Särvfjället är obestämda. Avses områdena norr, väster, söder eller öster om fjället? Söder och norr om Särvfjället har åretruntmarker tillköpts. Det mesta, särskilt uppgifterna 1883 om att samerna önskade tillköp av Henvålen, Kraftraen och Brännåsen, visar att betet förekom norr om Särvfjället, utom omstämt område. Det finns inget som tyder på att betet skett inom omstämt område.

De här uppgifterna grundar alltså ingen rätt till vinterbete.

2. Om då går vidare och tänker oss att tingsrätten skulle anse att en rätt till vinterbete kan uppkomma på nya marker även efter 1889.

Som sagts inledningsvis bygger både samebyarnas förstahandsgrund och andrahandsgrunden på urminneshävd. Beträffande rennäringslagen framgår det numera av både lagtext och propositionen 1992/92:32 att rätten till vinterbete grundas på urminnes hävd.

Som tidigare framhållits kan rätt på grund av urminnes hävd inte uppkomma efter 1972.

Kvalifikationstiden anses vara 90 år. Då ska man alltså gå tillbaka till förhållandena 1881.

Uppgifter om vinterbete finner man då i förarbetena till 1886 års lag. De ger ju vid handen att det då inte förekom vinterbeten inom omstämt område, annat än i skogstrakter vid Särvfjället. Vad beträffar den uppgiften hänvisar jag till vad jag sa nyss. Den enda uppgift i övrigt som finns från den tiden är uppgiften från von Düben om vinterbete i Sonfjället från sør- och västerlapparna, alltså Tännäs sameby. Även i den delen hänvisar jag till vad jag nyss sagt.

Det innebär att talan även i denna situation ska bifalls för samtliga käreande.

Samebyarna hävdar, att kvalifikationstiden löper även efter 1972. Vi bestrider alltså detta. Även om samebyarna skulle ha rätt i det, så är det ju faktiskt så att det finns en enda uppgift om var vinterbete har förekommit för tiden efter protokollen slutade föras 1971, och det är Ivan Lundbergs uppgift om bete i Ytterhogdal i mycket sen tid. Som sagts tidigare bestrider fastighetsägarna att det skett något bete utöver vad som står i årsprotokollen. Det innebär ju att vi i sak har att bedöma samma period i alla fall, tiden före 1971.

Även om det är som samebyarna säger, att rätt kan kvalificeras efter 1972 så är det inte utrett att vinterbete skett under minst 90 år.

Det innebär att talan ska bifallas även i detta fall.

3. Om vi sedan går igenom kommunen och börjar söderifrån med reservbetesområdena, så kan vi konstatera att det finns en enda uppgift i målet om bete inom de områdena. Det enda är vad Ivan Lundberg säger om att bete i Ytterhogdal förekommit under mycket sen tid. Finns alltså inga uppgifter som uppfyller vare sig första, andra eller tredjehandsgrundens krav på antal betestillfällen eller tidsperiod. Dessutom är det så när det gäller reservbete att man kan ifrågasätta om det inte krävs en längre kvalifikationstid än 90 år. Ett mer sällsynt bete borde ju rimligen kräva längre kvalifikationstid. Som vittnena berättat har bete som förekomit följts av protester. Hur man än ser på det så är ju saken klar.

Talan skall bifallas i de områdena.

4. Om vi sedan går upp till nästa linje som då är Huss linje så är det klart att det inte finns ett enda belägg i Huss utredning för att vinterbete skett utanför den linjen. Det finns några belägg i årsprotokollen. De säger att Tännäs har varit i Lövnäsullen tre

gångar, 1969, 1970 och 1971, det är det enda. Och det räcker ju inte för uppkomst av vinterbetesrätt för någon av samebyarna. Inte enligt någon av grunderna. Vad gäller Lövnäsullen som ligger i Lillhärdal är det ju dessutom så, som framgår av vittnesförhören med Yngve Smeds att det har varit protester, det har varit förhandlingar, det har lett till s k TIGavtalet.

Talan skall alltså bifallas för alla fastigheter utanför Huss linje.

Tåssåsens sameby

Sen tänkte jag göra en bedömning sameby för sameby. Jag börjar då från öster med Tåssåsens sameby.

De delar av omstämt område inom Huss linje, som berörs av Tåssåsens sameby är alltså de nordliga och nordöstra delarna av Vemdalens socken. Det är framförallt Klövsjöfjäll som då till stor del ligger utanför Vemdalens socken.

När det gäller Tåssåsens sameby, så är det på det viset att 1895 års kommitté klart uttalar en sydlig gräns för vinterbete i Ljungans dalgång. Sedan finns det uppgifter i Huss utredning om att den sydliga gränsen skulle gå från Henvålen till Källberget ner över Myrvallen till Oxsjövälen och Klövsjöfjäll. De här uppgifterna stämmer inte riktigt med samebyns egna uppgifter i protokollen och får tas med en nypa salt. Staaff nämner "möjligen inom Klövsjöfjällen, Källberget och Gavelåsen. Alla platserna ligger utanför omstämt område. Dessutom avser uppgifterna tiden från omkring 1910 och det är ju för sent för uppkomst av rätt enligt samebyarnas första- eller andrahandsgrunden. Det har inte förekommit bete tillräckligt många gånger under 90 år. Vi ska också komma ihåg att Tåssåsens sameby långt in på 1910-talet inte ansåg sig ha rätt att beta i Klövsjöfjäll samt att lappfogden Gardham och länsstyrelsen långt in på 1940-talet ansåg den frågan tveksam.

Om vi då tittar på tredjehandsgrunden, och frågar oss var det under en till två generationer, alltså 45 - 90 år, förekommit bete fler än tre men ej nödvändigtvis fler än sju vinterbetningar. Det finns uppgifter om vinterbete tre gånger på en trakt, Henvålan. Det räcker inte ens enligt sambyns egen definition av grunden sedvana.

Det är också på det viset, att markägarna i Vemdalens socken har protesterat vid åtskilliga tillfällen, bland annat 1929 genom ett brev till lappfogden Staaff. 1931 skrev sockenmännen till länsstyrelsen och framhöll att olaga renbetning utövades i socknen och begärde att länsstyrelsen skulle förhindra att samerna betade sina renar där, se Thomasson, sid 68. 1948 förekom protester, som framgår av Thomassons utredning, sid 33. 1950 ägde ett stort protestmöte rum med efterföljande skriftväxling. Det är ostridigt att nyttjande som skett på 60-talet och därefter mötts av protester. Varje gång det sker en protest så börjar naturligtvis kvalifikationstiden från början igen. Man är tillbaka till ruta Gå och får börja om från början med att räkna tid och antal betestillfällen. Och här har samebyn aldrig någonsin hunnit komma upp till ens en generationsnyttjande okvalt.

Därför ska fastighetsägarnas talan mot Tåssåsen bifallas helt.

Handölsdalens sameby

Då går jag över till Handölsdalens sameby. Byn bildades 1916 då Åre-Storsjö sameby delades i bl a Mittådalens och Handölsdalens samebyar.

Därför måste man gå tillbaka till förhållandena för Åre-Storsjö sameby och då kommer vi in på den stora oordningens tid. Det framgår ju av utredningen, att före den stora oordningens tid så betade man alltså inte inom det av Handölsdalens sameby hävdade området annat än "å Särvfjället och fram mot Vemdalskälen" vilket Dahlqvist uppger 1896. Dahlqvist skriver också att renarna har betat utan bevakning bortom Vemdals kyrka och att samerna har farit efter boskapen och slaktat dem genom skjutning där de anträffat dem. Ett sådant bete kvalificerar inte någon nyttjanderätt. Vidare framgår av årsprotokollen från 1899 och 1905 att både andra samebyar och enskilda klagade över oordningen och att lappfogden allvarligt tillhöll samebyn att utöva noggrann tillsyn över sina renar. Det framgår vidare av bland annat 1948 års Jämtlandsutredning att samebyns renar slaktades ut under några fram till 1915 och att man byggde upp en ny renhjord. Det här redovisar ju också ordningsmannen i Mittådalens sameby, Anders Jonasson Renskyldt, när han säger (Huss s. 141): "Renskyldt erinrar om att man efter den förvildning av renarna som inträffade i början av 1900-talet, och därav föranledd nedslaktning av renarna började ånyo med tamrenskötsel inom Mittådalens sameby 1918". Samma förhållanden torde ha gällt för Handölsdalens sameby.

Det framgår ju också av flera redovisningar av samer inom Tranris och Handölsdalens samebyar att samebyn fram till 1925 betade sina renar norr om fjällkedjan. Först omkring 1925 gick man genom Lunnödörren och ner mot Särvfjället och då antecknas det också som en nyhet att man gick vidare till Lunnäset och så småningom längre ner. Uppgifterna om vinterbete är ju också rätt färsk, tidigast är en uppgift från Sonfjället från 1918. I Särvfjället finns det ju gott om noteringar på -20, -30, -40, -50 och 60-talen men då är man ju inom renbetesfjäll. I slutet av 20-talet och på 30-, 40- och 50-talen har byn en gång varje årtionde betat i trakten av Lunnäset. Det ska vi väl också säga, att området mot Vemdalskälen inte återkommit i protokollet sedan 1896.

På 40-talet gick man ned till Hede, Hede Viken och södra sidan av Vikarsjön. Det finns som mest fem markeringar på kartan vid Hede Viken, alltså uppgifter i fem årsprotokoll om bete där. Man gick också över den norra delen av Vemdals socken och ner till Klövsjö- och Vemdalsfjällen. Det skedde under en period i slutet av 20- och början av 30-talet och fram till protesterna och processen där. Sedan var det ett uppehåll fram till i stort sett 50-talet där man började om igen och tycks ha betat där till 1971. Den längsta perioden vi hittar här är 50 år och det är i trakten av dels Vemdalen och dels Henvålen. 50 år räcker inte för uppkomst av urminnes hävd.

Så inte någonstans har bete skett i 90 år.

Frågan är ju då om man det har förekommit nyttjande tillräckligt för tredjehandsgrunden. Om vi då ser till Vemdalen så har bete skett ungefär 25 gånger under perioden 1929 - 1971. Det har alltså skett bete fler än tre gånger under en 45-årsperiod. Då kommer vi åter in på det förhållandet att fastighetsägarna i socknen har protesterat som jag redovisat i samband med Tåssåsens sameby. De protesterna har naturligtvis framför gällt allt renbete, oavsett sameby, och kanske framför allt Handölsdalens sameby. Det räcker med att beakta protesterna vid 1950 års möte för att Handölsdalens sameby omöjligt ska kunna komma upp i 45 års nyttjande.

Ser vi på Lunnäset till exempel finns fyra noteringar. I Hede, Hede Viken, söder Vikar-sjön finns mellan 2-5 noteringar och där det är 5 så är det under en 8 års period. Samebyn kommer inte upp i tillräckligt antal betestillfällen under tillräckligt lång tid. Dessutom har det protesterats, bl a 1928 och vid det nyss nämnda sammanträdet 1950. Efter den tidpunkten finns bara enstaka uppgifter om vinterbete på respektive trakt och det är inte tillräckligt vare sig antal betestillfällen eller tidsperiod för uppkomst av vare sig urminneshävd eller sedvana. Går vi längre söderut, fortfarande inom Handölsdalens område, så finns det ett par noteringar på 50-talet, på västra och östra sidan om sjön Orten, i trakten av Ransjö och Linsell. Det finns också en notering i Glissjöberg, en i Knätten och en i trakten av Vemhån. Det är inte tillräckligt många betestillfällen under tillräckligt lång period för att det skall kunna uppkomma ens någon sedvana.

Därför ska fastighetsägarnas talan bifallas även mot Handölsdalens sameby.

Mittådalens sameby

Jag övergår sedan till Mittå dalen och konstaterar att bakgrundsförhållandena är desamma som för Handölsdalens sameby. Skillnaden är väl att det bete som skett 1895 gick ned mot Långå. Det finns också en del uppgifter i Huss och i Staaf om att man gick mot Medskogen och Långå, exakt var är svårt att veta. Nu är ju inte det så intressant längre därför att det området är inte vinterbetesområde längre enligt samebyns markanvändningsplan och Runes utlåtande utan det är sommar- och höstland. Det syns ju också av antalet uppgifter i årsprotokollen. Efter Staaffs utredning finns uppgifter i Huss utredning om bete på 20-talet. I årsprotokollen finns bara tre markeringar på 50-talet. Om man räknar med nyttjandet från 1895 så har bete skett under ca 60 år. Det är alltså inte tillräckligt för uppkomst av urminnes hävd. Inte heller sedvana kan ha uppkommit eftersom Långåborna protesterat 1910 och 1950.

Särskilt intressant inom det här området norr om vägen är att det finns en uppgift om Messlingen i Staaffs utredning. I övrigt finns inga uppgifter alls om vinterbete i årsprotokollen. Vare sig urminnes hävd eller sedvana kan alltså anses utrett norr om vägen.

Om vi då går söder om landsvägen så är det två områden där det finns ett flertal noteringar. Det ena är då i trakten av Brännvallen där det finns noteringar från 1937 - 1970 och det andra är i Sonfjället där det finns från 1918 - 1968. Om vi tar Brännvallen så sträcker det sig över 33 år och det är inte tillräckligt för grunden sedvana, än mindre för grunden urminneshävd. I Sonfjället är perioden 50 år. Det räcker inte för uppkomst av urminnes hävd. Det skulle ju möjligen kunna räcka enligt grunden sedvana. Då är det ju så här att Hede byamän faktiskt har protesterat och det framgår ju av protesterna 1950 och åtföljande avskjutning 1955 att de protesterna gällde även Sonfjälletområdet. När det gäller Sonfjället och von Dübens uppgift så ska hänvisas till det ovan sagda. Det är alltså inte Mittådalens sameby som betat enligt von Düben. Det ska också sägas, att den var från 1873 och nästa uppgift om bete är från 1918. Det innebär ju alltså att det har gått 45 år och eftersom, enligt doktrinen, en urminneshävd upphör om den inte nyttjas på 30 år så har det gått för långt emellan för att uppgifterna i von Dübeln överhuvudtaget ska kunna beaktas. Och det ska jag väl säga också att jag bortser från nyttjandet under den stora oordningens tid. Om man skulle ta med det och ta med von Dübens uppgifter så kommer man över 90 års nyttjande på Sonfjället men det bryts av protester 1928 och på 1950-talet. Det innebär att nyttjande inte har förkommit okvalt vare sig 90 eller 45 år.

Talan mot Mittådalen skall alltså också bifallas för samtliga fastigheter.

Tännäs sameby

När vi slutligen går till Tännäs som kanske är det intressantaste så noterar jag att årscykeln för Tännäs ser ut så, att man sommarbetar uppe i Rödfjället mot Norge, man samlar ihop renarna på hösten och går ned till Högvålen och sedan vinterbetar man där och i områdena längre söderut.

Det framgår av årsprotokollen att man hade tillfälle att köpa marker uppe längs dalgången. De var då intressanta för vår- och sommarbete inte för vinterbete. Man hade möjlighet att köpa marker söder om Lossen och de var i och för sig intressanta för vinterbete men där sa man att det var ingen mening att köpa en fastighet eftersom man ändå inte hade rätt att beta utanför den. Samebyn ansåg alltså själv att man inte hade rätt till vinterbete söder om Lossen. Vinterbetet försigick som sagt i Högvålen och söderut. Det finns ett flertal uppgifter från Tännäs sameby, allt från 1895 till 1935 att man betade inom det egna området. Enligt årsprotokollen betade samebyn inom det egna området till 1958. Då är det märkligt att läsa i Huss utredning uppgifter från ordningsmannen Willenfeldt att samebyn betar inom ett större område som gick runt Lofsdalssjön och även täckte in området söder om Lossen och dalgången söder om Tännån, samtidigt som det står i årsprotokollen att man betade inom byns område. Willenfeldt var närvarande vid nästan varje möte, de sista åren före intervjun med Staf som ordningsman. Det här visar att man måste vara kritisk till uppgifterna i Huss och jämföra då med uppgifterna i årsprotokollen. I detta fall råder väl ingen tvekan om att uppgifterna i årsprotokollen, som Willenfeldt varit med om att lämna förtjänar vitsord framför de i efterhand lämnade uppgifterna.

Enligt samebyns egna uppgifter så gick man inte utanför åretruntmarkerna förrän 1958 söder om Lofsdalssjön och där finns det fyra noteringar och sedan finns det tre noteringar i Lövnäsullen, två i Strådalen och en i Hovärken. Inget av det här räcker till att kvalificera en rätt vare sig på grund av urminneshävd eller sedvana.

Det som är intressantast med Tännäs sameby är ju dalgångarna. Här finns ju då samebyns egna uppgifter om att det är sommar- och höstmarker och det har ju bekräftats av Rune. Det här är alltså inte vinterbete och här kan man ju från samebyn säga att, vi går ju inte ner förrän sjöarna fryser, men det är lika fullt inte vinterbete även om man är kvar till efter den 1 oktober. Jag hänvisar till vad jag sagt tidigare i den frågan. Tännäs sameby vinterflyttar inte till dalgångarna utan man kan finnas kvar på höstbete efter den 1 oktober. Det ryms inte inom lagregeln. Det är inte vinterbete i lagens mening. Vinterbetet börjar ju som framgår av Bohlins inledningsanförande sen man har varit på höstbeteslandet och haft samling, skiljning och slakt. Då flyttar man till vinterbeteslanden. Det framgår klart av utredningen i målet, att Tännäs sameby flyttar ner till Högvålen för vinterbete.

Den första invändningen är alltså att betet i dalgångarna inte är vinterbete i lagens mening även om det skulle förekomma under första delen av tillåten tid.

Om vi sedan tittar på vilka uppgifter som stöder samebyarna talan, så kan vi se på markeringarna på kartan att Tännäs sameby enligt årsprotokollen överhuvudtaget aldrig

vinterbetat i det här området. De enda uppgifter som finns är ju då Willenfeldts uppgifter om bete söder om Tännån i Huss utredning. De går stick i stäv mot vad han själv och samebyn har sagt i protokollen.

Staaff anger också Tännäs socken utan reservationer och där tror jag att man får vara lite försiktig för det finns inga uppgifter om vinterbete i dalgångarna. Däremot så ligger både skattefjällen och åretruntmarkerna inom Tännäs och såtillvida är Staafs uppgifter riktiga. Samebyn har både sittplats och vinterbete i Tännäs socken, dock inte på enskildas ägor. Hans uppgift om Tännäs socken är obestämd och dessutom felaktig beträffande enskildas fastigheter. Den kan inte ligga till grund för bedömning av om det finns vinterbetesrätt på alla fastigheter i hela socknens.

Det som är kvar då är uppgifterna från Hans Jonsson i Huss utredning. Jonsson säger att Tännäs sameby har vinterbetat söder om Grönfjället upp mot Malmagen och det må så vara. Det är fastigheter som inte är omstämda i det här målet. Det behöver vi inte uttala oss om. Vad Jonsson sedan säger är att Tännäs sameby vinterbetar i området söder om Tännån på Tännadalens och Malmagens byars område, det blir den här triangeln som blir aktuell då. Och då talar han om det så kallade förjulvintersbetet, alltså betet före vinterflyttningen, som jag menar inte grundar någon rätt enligt rennäringslagen. Dessutom måste man ju ställa Jonssons uppgift mot alla uppgifter i förarbeten till 1886 och 1898 års lagar, Jämtlandsutredningarna och framförallt årsprotokollen med samebyns egna uppgifter om att man hållit sig inom renbetesfjällen. Till slut ska det väl noteras att det här är ett område som har omfattats av avtal för åretruntbete med samebyn de senaste 20 åren och det är väl den slutliga bekräftelsen på att det faktiskt inte är fråga om vinterbetesmarker utan sommarbetesmarker. Jag tror också att det är så att vem som helst i samebyn kan bekräfta att det här inte är intressant för vinterbete för det finns inga lavar här.

När det gäller området kring Lossen vill jag slutligen nämna att samebyn själv uppenbarligen inte ansett sig ha betesrätt där. Det finns inga uppgifter om att Tännäs sameby betat där. Frågan har ju också prövats i det så kallade Lossenmålet. Där sa HD att området inte nyttjats för renbete förrän tidigast 1895 och ogillade talan. De skälen står sig ju fortfarande. Det är ju faktiskt så att även om man tar begreppet sedvana så finns det ju i målet ingen utredning som visar att Tännäs sameby har betat här under 45 år eller mer.

Talan ska alltså bifallas även mot Tännäs sameby.

Till sist vill jag nämna att även Ivan Lundberg hördes i Lossenmålet och uttalade då, att om det inte finns sedvanerätt där så finns det ingenstans i Härjedalen. Det stämmer. Såvitt fastighetsägarna kan finna så finns det inte utrett att vinterbete förekommit vid tillräckligt många tillfällen under tillräckligt lång tid för att rätt till vinterbete ska anses ha uppkommit vare sig på grund av urminnes hävd eller sedvana på någon av omstämda fastigheter.

SAMEBYARNAS SLUTPLÄDERING I MÅLEN

T 80/90, T 70/91 OCH T 85/95, SVEGS TINGRÄTT

1. FÖRHISTORISK TID
2. FÖRHÅLLANDENA 1500 - 1880
 - 2.1 Inledning
 - 2.2 Utredning tillförd målet genom samebyarnas sakkunnige Anders Lööv
 - 2.3 Övrigt angående sakkunnigbevisning genom Anders Lööv och Kjell Haarstad
 - 2.4 Bebyggelseutvecklingen
 - 2.5 1646 års dokument
 - 2.6 Förhållandena före avvittringen; inledande anmärkningar
 - 2.7 Tidsperioden 1645 - omkring 1820
 - 2.8 1825 års avvittringsstadga och skattefjällsbrevet 1841
 - 2.9 1831 års brev jämte Ellmins berättelse samt Hede brevet 1841
 - 2.10 Utanförskapet
3. FÖRHÅLLANDENA FRÅN OMKRING 1880
 - 3.1 Renbeteslagstiftningarna
 - 3.2 Fastighetsägarnas sakframställan
 - 3.3 Vinterbetning och renantal
 - 3.3.1 Renantal och bruk av vinterbetesmarker
 - 3.3.2 Dokumenterad vinterbetning
 - 3.3.3 Fastighetsägarnas vittnen
 - 3.3.4 Protester
 - 3.3.5 Bevisfrågor
 - 3.3.6 Rättslig utvärdering
 - 3.3.7 Rättspraxis och folkrättens betydelse
4. NÅGRA SLUTORD

1. FÖRHISTORISK TID

De båda sakkunniga Inger Zachrisson och Evert Baudou var ense om att etniciteten beträffande fynd före kristi födelse kan diskuteras. I Z menar att vissa fångstkulturfynd kan karaktäriseras som församiska under det att E B var betydligt mera tveksam härtill. Det finns ingen anledning att uppehålla sig vid den diskussionen. Däremot höll E B med om att från den angivna tiden, alltså ungefärligen år 0, kan man börja tala om samisk etnicitet. Låt oss därför börja vid denna tid. I Z hänförde sig till ett stort antal kriterier på fynd som var att hänföra till samisk etnicitet. Sådana fynd, där etniciteten ej direkt ifrågasattes av E B, var skidor, skinnskrapor, pilspetsar, ja någon till medgav han väl också - låt vara att han hade olika förklaringar till att man ändå inte kunde dra några slutsatser om etnicitet. En annan form av fynd - ren och älghorn med del av kranietak - framhöll I Z som helt säkert kriterium på samisk etnicitet med hänvisning till den utbredning som dessa fynd har över samernas utbredningsområde inte bara i Sv, utan även över Fi in i forna Sovjet. Här var det bara fråga om bortförklaring såsom gravar i äldre nordiska jordbruksbygder där fynd av hundar och dyl i gravar gjorts, vilket inte kan jämföras med det typiska draget att lägga ned horn i gravar över hela det samiska utbredningsområdet.

Jag skall inte uppehålla tiden med en genomgång av alla fynd utan bara visa till tre tidsperioder med fynd som påvisar samisk närvaro i H allt från tid något före k f till och med sen medeltid.

1. Som hastigast karta med fynd 500 f k till 550 e k, bil 1.

2. Karta 550 - 800. Flera fyndplatser redovisas med skinnskrapor, bil 2. Här medgav ju E B i och för sig att redskapet kunde betraktas som ett samiskt bruksföremål men han ville ändå inte medge att det ens var sannolikt att det tydde på en samisk kulturell närvaro. Vad gav E B för förklaring till att skinnskrapor ändå hade påträffats. Jo, det kunde vara fråga om ett lån från samer. Men varifrån? Enligt E B:s uppfattning - han medger ju endast att VivalLEN är samiskt och det då under tid 800-1200 - så finns det arkeologiska belägg för samer endast norr om Ångermanälven. Men de här fynden är ju från 500-tal till 800-tal. Alltså skulle det inte finnas någon att låna från; det är ju inte direkt nästgårds till det sydliga område som enligt E B skulle ligga närmast till hands. På mitt påpekande och fråga härom kunde egentligen E B endast konstatera att frågeställningen var knepig och någon som helst rimlig förklaring kunde han inte ge. Jag vill här göra en kort sidoparkering och ta upp frågeställningen om det beviskrav som kan tänkas gälla i detta avsnitt. Ja, det är väl självklart att bevis-

ningen inte kan begäras ligga på den nivå som en gäldenär har för att bevisa att en skuld är betald. Man måste beakta att den samiska kulturen - att leva med naturen - lämnat få spår efter sig. Intill modern tid har bostaden - de fasta kåtorna - varit sådana att de inte lämnat några byggnadsminnesrester efter sig - utöver möjligen någon svårlokaliserad eldhärd och rester efter nedförmultnad kåtavägg i ringform. Samerna har ej heller haft tillgång till ett eget skriftspråk i äldre tid. Någon motsvarighet till runskrifter finns därför ej. Med hänsyn till dessa förhållanden och de omständigheter som samebyarna försöker påvisa - fornfynd som kan knytas till samisk etnicitet i området - måste det vara tillräckligt om samebyarna beträffande ett större antal fynd kan göra sannolikt att det är fråga om samiska föremål eller samiska företeelser såsom gravar. Jag menar att beträffande de två huvudkategorier som jag nämnt här - gravar med offer av horn och skinnskrapor - så framstår det som mycket sannolikt att det måste vara fråga om samiska kulturspår. Därutöver finns det en mängd andra fynd, ex skidor med samisk ornamentik, där bevisstyrkan är minst lika stark.

3. Karta 800 - 1500, bil 3. De sakkunniga är ense om att fynden i Vivallen kan betraktas som samiska. Här gav E B sin erkänsla till I Z för hennes forskargärning. Det råder alltså ingen som helst tvekan om att tingsrätten måste utgå från Vivallen som en samisk bobplats under i

vart fall tidsperioden 800 - 1200. För E B är det dock fråga om en samisk isolerad refuge under några hundra år isolerad från huvudutbredningsområdet. Han har ingen som helst förklaring till varför denna samiska isolerade grupp skulle ha uppstått och levt sitt liv några hundra år för att sedan - enligt E B försvinna - försvinna i detta område. En förklaring till E B:s ståndpunkt kan vara att han uteslutande vill se till arkeologiska fynd utan att låta arkeologin ta hjälp av kompletterande (stöd)vetenskaper såsom språkvetenskap och skriftligt källmaterial. Ser man på H som en del i ett sydsamiskt område där landskapet är inramat av fornfynd från äldre tider så framstår det som naturligt att Vivallen ej var en isolerad samisk boplats. Fastmera talar fynden för en kontinuerlig samisk bosättning i H som en del av det sydsamiska området där Vivallen endast är en sådan boplats. Vi skall inte glömma bort andra boplatser som konstaterats såsom de enligt p 2 o 7 och andra fynd som skrapor från 1200-tal vid Vikarsjöarna.

Vad säger då I Z om renen under denna tid. Ja, att den varit ett jaktbyte liksom älgen är uppenbart. Något fåtal djur kan också ha tämjts för att användas som lockdjur vid jakt och för transporter. Det anses också som sannolikt att det under året förekommit flyttningar mellan olika fångsplatser.

Vad finns det i övrigt som stöder I Z:s ståndpunkt om en samisk fångstkultur i H. Den kanske främsta källan är Eidsivathingslagen, en östnorsk kristenrätt, som nedtecknades före år 1120. Den gällde för det inre Oppland då omfattande Hedmark, Raumarike, Hadeland och Gudbrandsdalen. Den innehöll särskilda förbud mot att fara till finnar för att låta sig spås. Det var väl närmast shamanen, dvs den ickekristne samiske "trollkarlen" (egentligen en missvisande benämning men i brist på något bättre), som skulle isoleras genom denna kristenrätt. Den utgör dock ett ovedersägligt dokument om att det funnits samer i det sydsamiska området under medeltiden. Men hon hänvisar också till den historiska krönikan *Historia Norvegiae*, nedskriven på 1190-talet, vars författare anses ha kommit från sydöstra No. Samerna beskrivs där som nomader, som bor i tält av skinn eller näver och det talas om dem som 'körande med renar', de jagar vilda djur, vilkas skinn de betalar i skatt till den norske kungen.

Här skall jag kort återanknyta till den rättsliga betydelsen av nu visade förhållanden. Vi har som rättslig grund åberopat urminnes hävd. Vi kan för den här tiden givetvis inte åberopa att det uppkommit rätt till renbete men väl den del som så att säga utgjort förledet till de samiska bruksrätterna, nämligen rätten till jakt och fiske. Dessa rättigheter är liksom renbetesrätten sprungen ur den samiska fångstkulturen. Sedan finns det en annan

rättslig betydelse av att samisk närvaro påvisats i H under denna tid. Den tidiga samiska kulturen har byggts på olik former av fångst. Men samernas näringsutövning har naturligtvis utvecklats och tagit sig delvis nya former. Som vi har avhandlat tidigare under huvudförhandlingen - och jag återkommer härtill - har näringsutövningen förskjutits från jakt och fiske till renskötsel i samband med att samerna övergick till s k helnomadism. Den tidiga samiska kulturen har sålunda följts av kultur där renskötseln är av central betydelse. Påvisandet av en tidig samisk kultur inom ett större område, som exempelvis H, utgör därför ett mycket starkt stöd för att renskötsel funnits under mycket lång tid inom samma område förutsatt att kontinuiteten ej kan anses vara bruten.

Vad gäller kontinuitet vill jag anknyta till professor Knut Bergslands språkforskning. Ett av Bergslands väsentligaste bidrag ligger i att han påvisar just en kontinuitet. Som exempel härpå nämner han nuvarande ortnamn Glen i Oviksfjällen o Glän i Tännäs. Dessa ortnamn är samiska lån från nordisk språkform och från en äldre form härför som låter sig ungefärligen dateras, dvs lånet måste ha skett före den tid då den språkliga förändringen ägde rum. Enligt Bergsland har lånet sannolikt ägt rum under medeltiden. Han säger också att då den samiska namntraditionen har förts vidare till vår tid så blir slutsatsen att det nödvändigtvis måste

ha bott samer i området under hela tiden. Det här var ju fråga om lån från nordiskt språkbruk till samiskt. Bergsland har även påvisat ett flertal samiska ortnamn som ger mycket starkt stöd för en kontinuerlig samisk bosättning i H. Här må dock framhållas att sydsamerna i H varit en minoritetsbefolkning till skillnad från exempelvis nordsamer i Lappland. Det är ett välkänt fenomen att en minoritetsbefolkning kan ha svårt att språkligt hävda ortnamn och på sikt för övrigt sitt eget språk. Förhållandena har varit helt annorlunda för nordsamerna. Men det sydsamiska språket har ändå lämnat vissa spår efter sig vad gäller ortnamn som Bergsland kunnat påvisa i sina sakkunnigutlåtanden. I denna del har Fä försökt förebringa motbevisning genom att anlita professor Gösta Holm. Förutskickad utredning har helt uteblivit. Detta innebär att samebyarnas språkvetenskapliga bevisning genom professor Knut Bergsland kan läggas till grund för tingsrättens bedömning i de avseenden som samebyarna åberopat Bergslands utlåtanden.

Slutsats. Med de beviskrav som kan ställas måste samebyarna anses ha visat att det i vart fall från och med vår tideräknings början har funnits en samisk fångstkultur i H som även tagit renen i sitt bruk. Vi vet för lite om omfattningen av detta bruk för att kunna hävda att därmed har utvecklats en rätt till vinterbete redan under denna tidsperiod.

2. FÖRHÅLLANDENA 1500-1880

2.1 Inledning

Jag skall inte föregripa tidsavsnittet 1880-1900 men det finns ett uttalande i förarbetena till 1886 års lagstiftning som ger oss en förklaringsmodell till en del företeelser och motsättningar som kommer i dagen under tidsperioden 1500-1880, för övrigt även därefter. Det särskilda lagutskottet framhöll i sitt utlåtande att "lappens besittningstagande vare icke till sin natur sådant, att det i sig inneslöt alla de befogenheter, hvilka tillhöra eganderättens begrepp. Det sträckte sig icke andra än dem, nomadlivets inskränkta behof fordrade. Det avsåg endast jordens nyttjande till bete för renarna, under sommaren i fjelltrakterna och under vinter i skogslandet, dels till fyllande av de behof, hvilka vore en förutsättning för eller en följd af renbetets begagnande. Lappens rätt till jorden var för den skull allt ifrån begynnelsen till sin natur sådan, att den icke hindrade uppkomsten, så att säga, bredvid sig af eganderätt i kultursamhällets mening."

Det torde finnas anledning att reflektera över detta uttalande i samband med utvärdering av i målet åberopade dokument och på annat sätt framförda uppgifter utan att hänvisning härtill alltid sker i fortsättningen.

*F.S. emmar av Gustaf Wern
Bengtson - 89
iblandas liksom rubriceras till*

2.2 Utredning tillförd målet genom samebyarnas sakkunnige Anders Lööv

Egentligen innehåller Anders Löövs första utlåtande i målet i allt väsentligt en redovisning av nödvändiga uppgifter och en förklaringsmodell applicerbar på skilda företeelser och källmaterial. Tar man nämligen del av dokument för dokument utan att begrunda anledningen till källmaterialets framväxt kan man dra fel slutsatser. Man kan inte bara ställa frågan vad 1500-, 1600- och 1700-talets arkivmaterial handlar om utan man måste också ställa frågan för vem och för vilket behov och vem som skrivit det. Dessa förhållanden präglar framväxten av källmaterialet långt fram i tiden. Denna analys är kanske Anders Löövs viktigaste bidrag i målet. Den ger oss nämligen förutsättningar att förstå varför det finns få uppgifter om samer i källmaterialet från 1500-talet till tidpunkten då det påbjöds att kyrkoböcker skulle föras, dvs fram till slutet av 1600-talet (1686). Fastighetsägarnas sakkunnige Kjell Haarstad tolkar däremot det förhållandet att det finns få uppgifter i källmaterialet som ett bevis på att samer ej bott i området. Han har i skriftliga utlåtanden i målet argumenterat härom. Han har därvid varit så fastlåst i sin ståndpunkt att han inte kunnat fästa något avseende vid förekomsten av sporadiska källor såsom samemissionären Isac Olsens berättelse från 1718 om före-

komst av samer långt sydligare än i Röros. Varför är en berättigad fråga? Isaac Olsen beskriver nämligen på ett målande och trovärdigt sätt hur präster i det norska sörsamiska området, bland andra områden som ligger väster om Härjedalen, har svårt att få korrekta besked om kristenhet från de samer som kommer ned från fjällen. Kjell Haarstad vill bortförklara uppgiften med att det inte var fråga om renskötande samer och ej heller sådana som var skrivna i området. Emellertid skriver Isaac Olsen även att omkring fjällen i dessa uppräknade bygder vankar lappfinnarna omkring med sina renar. Må så vara att det är svårt att exakt avgöra vilket flyttningsmönster som dessa nomadiserande samer hade men att avfärda uppgifterna på de grunder som Kjell Haarstad gör medför att man måste ifrågasätta Kjell Haarstads utvärdering av materialet. Han bortser även från Albert Dass uppgifter om förekomst av samer i Rörosområdet före 1644 då Röros kopparverk anlades. Sistnämnda uppgift från Albert Dass kände Kjell Haarstad inte till. Konfronterad med dessa förhållanden försöker Kjell Haarstad bortförklara uppgifternas betydelse genom att relatera det som förmedlade andrahandsuppgifter. Kjell Haarstads förhållningssätt till dessa uppgifter kan bara förklaras av att de inte passar in i den hypotes han ställt upp om samisk bosättning och därför förkastar han dem liksom han förkastar rön från andra vetenskapsdiscipliner som inte är förenliga med Haarstads

föreställningar.

Anders Lööv har tillfört vissa uppgifter allt från sådana av mera tillfällig karaktär såsom den same som tillfångatogs 1478 någonstans i den Jämtländska fjällvärden för att överlämnas som brölloppsgåva till en dansk prins till upplysningar om renskötande samer under 1700-talet, innehåll i kyrkoböcker, utredning angående befolknings- och kreaturstillväxt.

Jag skall här lyfta fram en del av detta bidrag.

Anders Lööv har framhållit att det vid den personliga skattnäring som infördes i Norge under 1500-talet så framstod det då som tveksamt om det överhuvudtaget var lönsamt att skattnäring de förhållandevis få sörsamer som fanns i området och att det dröjde till slutet av 1800-talet innan flertalet sörsamer skattnäring. Under åren 1564-1570 då Jämtland och Härjedalen var okuperat av svenskarna gjordes försök att skattnäring samerna. Det var emellertid inte många samer som kunde skattnäring. Kjell Haarstad skriver i Sörsamisk historia (sid 105 f) att då sjuårskriget bröt ut 1563 gick svenska trupper in i Jämtland och höll landskapet ockuperat från 1564 och resten av kriget. Svenskarna försöker 1565 driva in skatt bl a från samerna. Han skriver att det ålåg samerna att komma ned från fjället eftersom det var ogörligt för fogden att

B2015

uppsöka den enskilde skatteskyldige. På det sättet blev endast fem samer från Ströms socken skattlagda år 1565. Haarstad tar detta förhållande till intäkt för att samer vid den här tidpunkten inte fanns längre söderut än i Ströms socken. Men sannolikt konstaterar Haarstad att det för de följande åren fram till 1571 då ockupationen upphörde inte finns någon uppgift om samer i jämtlandsräkenskaperna. Han konstaterar själv att samerna nog på grund av kriget höll till på den norska sidan. Det framstår enligt samebyarnas uppfattning som sannolikt att - med dåtida avsaknad av vägar och kommunikationer - samerna kunnat hålla sig undan den svenska okupationsmakten; det var ändå fråga om krigs- och orostider. Det förhållandet att endast ett fåtal samer kunde skattläggas kan alltså inte utgöra ett bevis för att samer inte var bosatta i området under normala fredsförhållanden. Ej heller fanns någon motsvarighet till 1741 års kodicill för att garantera samer trygghet som ett eget folk boende i gränsområdena mellan de båda rikena som fram mot 1500-talet växt fram som nationalstater. Om nu den dansk-norska administrationen var dålig på skattläggning av sörsamer - varvid vi som resultat härav har få uppgifter från den tiden - så var den svenska staten verkligen på hugget. Redan år 1646, dvs året efter Brömsebrofreden, blev det upplagt en jordebok där samer infördes som innehavare av skattefjäll. Vi återkommer om detta nedan.

Reseskildringen från 1799 av Johann Wilhelm Schmidt relateras av Anders Lööv med angivande av källhänvisning. Av reseskildringen framgår att mittådalssamerna tidigare på sina vandringar strövade längre österut - hur långt vet vi ej - mellan Härjedalen och Jämtland men att de inte kunde göra det längre på grund av intressekollisionen med bönder. Det framstår mot bakgrund av uttalandet i reseskildringen som uppenbart att de samer som då råkade bli skildrade - det var ju bara en tillfällighet att det var mittådalsamer - hade utvecklat en på urminnes hävd grundad rätt till vinterbete. Här må erinras om det ovan återgivna citatet från särskilda utskottet.

Som kommer att framgå av pläderingen framöver avstannade aldrig den samiska rättskampen - även om man tillfälligt blev tillbakaträngda - utan samerna har ånyo gång på gång hävdad de rättigheter som är förknippade med renskötseln. Historien utvisar också att de har kunnat hävda marker inom Härjedalen.

Anders Löövs har vidare bidragit till den sörsamiska historien i Härjedalen genom en total genomgång av de kyrkoböcker som började föras 1686. Kjell Haarstad har däremot råkat avslöja att han inte hade kännedom om ett stort antal kyrkoböcker, som han trodde hade förkommit. Detta skall kommenteras utförligare längre fram.

Anders Lööv har däremot analyserat dessa kyrkoböcker med avseende på anteckningar om samisk dokumenterad närvaro. Fastighetsägarna har ju gjort gällande att det varit fråga om en sen samisk invandring i Härjedalen. Anders Löövs uppföljning av antal dop relaterat till kyrkoböckernas tillväxt ifråga om täckning av det aktuella området visar att fastighetsägarnas påståenden om inflyttning av samer är felaktigt. Detta visas bäst genom de diagram Anders Lööv tagit fram, bilaga 4-5. OH-bilder.

Samebyarnas ståndpunkt i målet är vidare att det - trots en tilltagande konkurrens om vissa marker - har förelegat förutsättningar för utveckling av en helnomadinraktad renskötsel parallellt med jordbruket. Fastighetsägarna har häremot invänt att antalet kreatur under 1800-talet varit så högt att konkurrensen om tillgängligt bete förhindrat en sådan utveckling. Fastighetsägarna har därvid hänvisat till viss statistik för kreatursbeståndet under mitten av 1800-talet och utgått från ett statistiskt förhållande, dvs att förhållandet varit likartat vid sekelskiftet mellan 17-1800-talet. Här har Anders Lööv tagit fram källmaterial i form av statistikuppgifter från början av 1800-talet och följt upp med motsvarande uppgifter under hela seklet. Därvid har framkommit följande intressanta uppgifter som låter sig å-

skådliggöras med Löövs diagram, bil 6-8, oh-bilder. Materialet visar att fastighetsägarna har fel. Om det varit möjligt att göra en statistikundersökning från 1700-talet skulle denna sannolikt ha resulterat i siffror som visat på än färre kreatur och en fåtaligare befolkning. (se vidare avsnittet Befolkningsutvecklingen). Nu visar materialet från 1800-talet att antalet kreatur ökat högst väsentligt under de första 7-8 årtiondena av detta sekel. När kreatursbeståndet gått upp mot sina högsta värden var inte annat att vänta än att konflikterna med samerna nådde sina höjdpunkter under 1880-1890-talet i för-
ening, som vi sett, med en tillväxt av renstammen under den tidsperioden innan denna nästan fullständigt kraschade under slutet av 1890-talet. Samebyarnas parallellteori kan sålunda inte anses ha vederlagts utan fastmera framstår den som den enda trovärdiga modellen för att förstå den utveckling som ägt rum.

VAR?

2.3 Övrigt angående sakkunnigbevisning genom Anders Lööv och Kjell Haarstad

Beträffande Haarstads bok "Sörsamisk historie" och uppgifter rörande kyrkoböcker se underbilaga 2.3.1

han läser
balanserna
de personerna
Sörsamisk -
Kjell Haarstad - Drott
Löv och Kjell
Löv
högsta
sid 23

Förhören med Anders Lööv och Kjell Haarstad var för sig och tillsammans var mycket belysande för att bedöma de utlåtanden de utarbetat i målen och den infallsvinkel respektive sakkunnig har till belysning av ett långt historiskt förlopp.

Anders Lööv lämnade en tydlig presentation av huvudpunkterna i sitt utredningsmaterial avseende dels framväxten av arkivmaterialet, dels förutsättningarna för en samexistens.

Kjell Haarstads presentation bestod huvudsakligen i ett återgivande av vissa delar av hans i målen ingivna bok Sörsamisk historie.

Haarstads redovisning var begränsad i två väsentliga avseenden. För det första hänförde sig Haarstad uteslutande till förhållanden på den norska sidan. För det andra framgick mycket tydligt att han begränsar sig till historikerns perspektiv.

Det senare framstod med uppenbar tydlighet då han kommenterade Vivallen, som han, med hänvisning till den vid sekelskiftet verksamme et-

nografen Hellström, avfärdade som icke-samisk. Hans egen kommentar var att han som historiker inte kan godkänna Vivallen som samisk!

I belysning av annat material i processen tillfört av i första hand Inger Zackrisson men också enligt vad Evert Badeau vid förhöret med honom framförde, framstår här med tydlighet att ett mångvetenskapligt angreppssätt måste anläggas.

Haarstad ser inte sambanden, vilket däremot Anders Lööv gör i det han sammanfogar material från flera vetenskapliga discipliner.

Det enda Haarstad själv fört in i målet utöver olika kommentarer till Anders Löövs utlåtanden är den angivna boken.

Vid förhöret med honom framkom, att hans underlagsmaterial är det norska. Detta framkom vid flera tillfällen under förhöret då Haarstad bl a angav att han inte själv studerat förhållandena i Sverige och att det låg utanför hans anförda arbete att besvara frågan när samerna kom till Härjedalen. Han angav vidare, att han inte studerat konflikter i andra områden än norska och att han beträffande samisk expansion söder- och västerut i Norge inte hade reda på om detta även gällde Sverige.

Det helt ovetenskapliga i hans framställning blev kanske tydligast då han förde ett resone-

mang om att en extensiv renskötselform skulle ha kommit till Norge på 1870-talet på så sätt att denna driftsform inom renskötselform till följd av tsarens stängning av den finska armen 1856 skulle ha framtvingat en förflyttning av samer med en extensiv renskötselform norrifrån söderut på den svenska sidan, och att denna renskötselform över Jämtland/Härjedalen skulle ha nått motsvarande områden på norska sidan.

Utöver att Haarstad här hänger sig åt rena spekulationer och förhållanden han själv medger att han inte studerat, kan lätt beläggas att detta är historiskt fel.

Vad som kan beläggas är att det från 1870-talet inom sydsamiskt område på norska sidan ägde rum en expansion av det slag Haarstad vill hänföra till omvägen över Sverige och att övergången från en intensiv till en extensiv driftsform ledde till ett ökat antal konflikter mellan renskötsel och jordbruk i Norge. Dessa förhållanden ligger helt vid sidan av det som skall behandlas i de här aktuella målen.

På svensk sida gällde i stället att den intensiva renskötselformen med mjölkning som ett kännetecken först från 1920-talet mer allmänt kom att ersättas med en mer extensiv driftsform där mjölkningen ersattes av en tyngdpunkt i köttproduktion.

Utöver att Haarstad i sak har tagit totalt

miste gäller att han i målen inte i skriftliga utlåtanden framfört några uppfattningar av dylikt slag. Det finns alltså flera skäl att med tystnad förbigå Haarstads uttalanden.

I förhållande till Haarstads såväl felaktiga som vetenskapligt begränsade ståndpunkter har Anders Lööv presenterat ett sammanhållet material med inriktning på det som är av betydelse i de nu aktuella målen.

2.3.1

Centralt i Haarstads yttranden i målet står hans bok "Sörsamisk Historie", Trondheim 1992 (Ab 809). I denna bok redogör han på sidan 15 för undersökningsområdet och anger att kärnområdet för studierna begränsar sig till gränsfjällen i Sörtröndelag. Han anger även att grannområdena är intressanta både i Norge och mot stötande delar av Jämtland och Härjedalen. Klart är emellertid att Haarstad anger en begränsning för sitt forskningsområde. I sitt första yttrande i processen (bilaga 2 till Ab 806) benämnd "Samisk Bruk av Herjedalen intill 1900 - en historisk utredning" gör Haarstad inledningsvis en generell hänvisning till sin bok Sörsamisk historia. I detta yttrande anger Haarstad en vidare omfattning av undersökningsområdet än den som blev redovisad i boken Sörsamisk Historia. På sidan 2 i yttrandet säger Haarstad att han har företagit en systematisk genomgång av alla skriftliga källor som kan vara relevanta för sörsamisk historia under aktuell period och att detta också gäller för Jämtland och Härjedalen fram till ca 1700. Detta uttalande kontrasterar starkt mot den reserverande hållning Haarstad intog under sakkunnigförhöret vad gäller Jämtland/

Härjedalen. I yttrandet vad gäller Jämtland/-Härjedalen anmärker Haarstad att han använt sig av sekundärkällor men framhåller, att på grund av Skattefjällsmålet finns rikhaltiga källsamlingar till den sörsamiska historien i Sverige. Det är sålunda att notera att Haarstad för Jämtlands/Härjedalens vidkommande inte anger primära källor och när det gäller sekundärkällor hänför Haarstad till Skattefjällsmålet, där frågeställningen var en helt annan än den i nu pågående process.

Att Haarstad, trots det han skriver inte har en fullständig och korrekt översikt över det som finns av källmaterial för Härjedalens del framgår av att han i samma yttrande (Ab 806 bilaga 2) skriver på sidan 9 om tillgången av kyrkböcker i Härjedalen. Haarstad har trots korrigering från Anders Lööv återkommit ett nytt yttrande (Ab 833, sid 13), där han skriver att nu är det dessvärre så att kyrkoböckerna för Härjedalen har förlorats med undantag för Ljusnedals kyrkobok 1749-92. Haarstad återkommer i ett nytt utlåtande (Ab 1114, sid 8) och framhåller att han genomgått de flesta av de kyrkböcker Lööv har genomgått i Tröndelag och i Jämtlands/Härjedalen. Detta sker trots Anders Löövs påpekanden om att Haarstad har helt fel vad gäller uppgift om avsaknad av kyrkoböcker för Härjedalen. Lööv har framhållit ett utlå-

tande (Ab 844, sid 2) att kyrkoböcker existerar förutom för Ljusnedal också för Tännäs från 1749, Storsjö från 1750 (men saknas 1774/1777-1834), Hede från 1777, Vemdalen från 1777/1786, Lillhärdal från 1691, Ytterhogdal från 1691 och för Överhogdal från 1691. Lööv uppger vidare att det bara är Sveg med Linsells Kapellag som saknar sådana böcker för hela 1700-talet. Den slutsats som man kan dra är att Haarstad inte har gått igenom några kyrkoböcker för tvisteområdet bortsett möjligen från den för Ljusnedal. Särskilt med tanke på det svenska systemet med lappförsamlingar, den första etablerades 1746, ger kyrkoboken för Ljusnedal inte någon representativ bild av i vilken utsträckning samerna sökte kyrkopräst. När en som sakkunnig åberopad historiker kan beläggas med att ha uttalat sig på sätt som nu skett utan att ha haft någon kännedom om källmaterialet inger det även betänkligheter vad gäller uttalanden i övrigt.

2.4 Bebyggelseutvecklingen Ab 812, 841, 844 (Anders Lööv), 937, 1039

Samebyarna har ingivit och åberopat Rudbergs kartor till stöd för påståendet att bebyggelsen i Jämtlands län haft en stark koncentration till Storsjöbygden samtidigt som bebyggelsen var mycket gles i Härjedalen, varvid tillkomsten av nybyggen skett successivt och i förhållandevis långsam takt. Av Anders Lööv ingivna utlåtanden om befolkningsutvecklingen och antal kreatur bestyrker angivna förhållanden.

Utan att precisera till vilken tidpunkt anger Rudberg för vissa orter antal gårdar ingående i en bebyggelseenhet. Det samlade antalet gårdar inom det i målet ingående området blir enligt Rudbergs egna uppgifter baserade på bl a generalstabskartan (omkr 1950) cirka 250 gårdar (i Ab 821 gjord uppräknings är 124 gårdar). Det får hållas för sannolikt att i de fall Rudberg uppräknat ett större antal gårdar ingående i en bebyggelseenhet har detta skett i de fall där detta är aktuellt och att i övriga fall det gäller, vilket Rudberg anger i utlåtandet, att bebyggelseenhet står för en enda gård.

525 Med hänsyn tagen till att det omstämda området omfattar lågt räknat 1 050 000 ha kan samebyarna inte sluta sig till något annat än att samebyarna har stöd för sin uppfattning att det

fanns utrymme för såväl en jordbrukskolonisation som för renbetning. I anslutning till detta skall också slås fast att inget av näringsfången var statistiskt i sin utövning under den förhållandevis långa tidsperiod som löper från omkring 1700 till 1900-talet. Förändringar i kreatursbeståndet, vilket Anders Lööv dokumenterat, och en ändrad inriktning från animaliproduktion till skogsbruk successivt under 1800-talet har självfallet satt sina spår i utvecklingen och i den eventuella konkurrensen om samma resurs, nämligen beteskapaciteten. Ab 937, 1039. Vad gäller den totala betesresursen finner vi inte att det i målet redovisats någonting som motsäger att denna medgav framväxt av såväl en jordbrukskolonisation med animalieinriktning som en samisk renskötsel.

2.5 1646 års dokument

Innan vi går in på avvittningsförhållandena skall några viktiga dokument avhandlas, som utfärdades strax efter det att den dansk-norska administrationen avvecklats och efterträtts av svensk sådan efter freden i Brömsebro 1645. Vid den här tiden fanns det bland andra en same som hette Mårten Jonsson. Han var en dåtida företrädare för en s k sitagrupp. Som framgår av framlagda dokument hade denne same och ytterligare en same, Thomas Jonsson, beviljats frihetsbrev av den dansk-norska administrationen på vissa fjäll. Thomas Jonssons fjäll var helt belägna i Jämtland. För Mårten Jonsson gällde att de delvis var belägna i Jämtland och delvis i Härjedalen. Landshövdingen Strijk för Jämtland utfärdade mot bakgrund av det dansk-norska frihetsbrevet motsvarande brev som det dansk-norska för Thomas Jonssons fjäll i Jämtland och för Mårten Jonsson utfärdades likaledes frihetsbrev för dennes fjäll i Jämtland. Vad gäller Mårten Jonssons fjäll i Härjedalen upprättade Strijk ett slags rekommendationsbrev till sin kollega i Hudiksvall, Ivar Nilsson, för att denne skulle utfärda motsvarande brev för Mårten Jonsson avseende av denne disponerade fjäll i Härjedalen enligt dansk-norska frihetsbrev. Det är inte känt hur Ivar Nilsson agerade i anledning av rekommendationsbrevet för Mårten Jonsson.

Här har vi i målet sett en mångordig och vidlyftig argumentation från fastighetsägarna för att till varje pris försöka förlägga de skattefjäll som Strijk ansåg låg i Härjedalen till Jämtland. Här hänvisar vi till professor Knut Bergslands övertygande redovisning av det förhållandet att det område som Strijk inte kunde ta befattning med - det låg så att säga utanför hans jurisdiktionsområde - motsvarades av områden söder Särvfjället. Redan samma år intogs uppgifter i jordeboken för Jämtland att Mårten Jonsson antecknats för Sarf och Suule fjäll. Sarf är enligt Bergsland hänförligt till dalgången omkring Särfån = Särvan.

Fastighetsägarna har i denna del inga som helst språkvetenskapligt säkra belägg för sina framförda antaganden. Mot den redovisning som Bergsland, som är professor i finsk-ugriska språk med specialkunskaper i det sydsamiska språket, avgivit har fastighetsägarna inte presterat någon egen sakkunnigutredning. Det får anses utrett att samebyarnas ståndpunkt i denna del har styrkts fullt ut.

2.6 Förhållandena före avvitttringen; inledande anmärkningar

Enligt 1825 års avvitttringsstadga för Härjedalen var syftet i likhet med motsvarande stadga år 1820 för Jämtland enligt § 1 att dels skilja kronans marker från enskildas, dels till enskilda hemman lägga fyllnad. Av stadgorna framgår i vart fall e contrario, att någon behandling av rätten till vinterbete inte var i fråga.

Det som däremot var i fråga från samisk synpunkt var att bevaka förhållandet dels enskilda samer emellan, dels i förhållande till nybygga re för att kunna tillse att mark inte avvitttrades som enskild eller blev utlagd som allmänning långt uppåt fjällmarken. Frågan om vinterstamhåll återkommer nedan vid behandlingen av 1841 års Hdebrev. Ab 1101 (bil 5 till Ab 807)

Vare sig Skattefjällen minskat i areal eller inte till följd av avvitttringsåtgärder framkallade avvitttringsarbetet protester från samisk sida, vilka resulterade i utfärdandet av det sk Skattefjällsbrevet, brev den 20 april 1841. Ab 776. Mera om betydelsen av detta framkommer nedan.

Uppenbart är att det vid tidpunkten för avvitttringsarbetets start förekom renskötsel i Härjedalen; vilka var det annars som skulle ha protesterat?!

Någon klar bild över förhållandena om renskötseln vid tiden för avvitringsarbetets start går inte att få. Däremot gjordes senare och i anledning av Skattefjällsbrevet och den avvitring som därefter följde noteringar om antal renskötare respektive renar.

Det blir därför nödvändigt att i avsaknad av dokument föra ett resonemang grundat på sannolikheter och bedömningar.

En rekapitulation blir därför nödvändig. Då Jämtland och Härjedalen kom under svensk höghetsrätt genom Brömsebrofreden 1645 utfärdades respektive anbefalldes frihetsbrev för Mårten Jonsson respektive Tomas Jonsson. Det frihetsbrev landshövdingen Ivar Nilsson anbefalldes utfärda för Tomas Jonsson vet vi inget säkert om. Däremot utfärdade han efter hänvändelse från allmogen i Härjedalen ett brev, vilket anbefallde samerna att inte göra intrång på böndernas marker. Brevet skall dock inte uppfattas som något näringsförbud inom landskapet Härjedalen vad gäller renskötsel.

Av olika därefter följande dokument åberopade av fastighetsägarna framgår tvärtom, att renskötseln hela tiden var närvarande och föremål för myndigheters och domstolars behandling.

De åberopade dokumenten är framtagna av Valfrid Larsson och ingår som bilagor och underbilagor till aktbilaga 806. Det åsyftade materialet

ingår som bilaga 3 med underbilagor och underbilagor till dessa till aktbilaga 807.

Innan en mer detaljerad genomgång görs av det sålunda åberopade materialet får konstateras att av detta framgår med tydlighet att trots olika propåer fanns det hela tiden en samisk närvaro i Härjedalen med tamrenskötsel. Att samerna tidvis kämpade i stark motvind innebar uppenbarligen dock inte att man gav upp.

I underbilagan 13 redovisas 1741 års skattelängd samt 1825 års jordbok för Hede respektive Tännäs socken. För Hede socken redovisas i skattelängden dels avrad, dels fisketaxa samt särskild lappränta. För Tännäs redovisas enbart fisketaxa.

Av redovisade uppgifter sammantagna och i be-lysning av det som framgår av i övrigt redovisade uppgifter kan i vart fall inte slutas att enskilda bönder med någon form av äganderätt innehade marker. Att skatt betalades för mark och fiske gällde generellt vid denna tid. Vad gäller 1825 års jordbok skall särskilt noteras de tillägg som senare gjordes i anledning av åtgärder enligt Skattefjällsbrevet.

I aktbilagan 873 (bilaga 6 till aktbilagan 866) redovisas ett antal dokument framtagna av Valfrid Larsson. Enligt försättsbladet anges att materialet avser Särvfjället-Henån. Härutöver redovisas också dokumentation av området söder

om Tännån.

Redovisade handlingar ger bidrag - om än fragmentariska - till att kunna förklara vissa frågeställningar.

Det enligt sambyarna väsentligaste bidrag handlingarna lämnar är att myndigheter och domstolar utgick från att det var fråga om kronans rätt och att andras markdisposition var beroende av upplåtelse i någon form förenat med erläggande av skatt. Detta framträder tydligast i de senare redovisade handlingarna avseende det tidiga 1800-talet, men framträder redan under mitten av 1700-talet. Det framgår bl a av dokumenten angivna som bilaga Härjedalen 16, 21 och 30.

De likaledes behandlade frågorna om vinterstamhall - särskild dokumentationen kring Särvfjället - Henvålen - behandlas under avsnittet med beteckningen i anslutning till Hdebrevet.

Frågeställningarna anknyttande till avvittringen utvecklas i det följande i tre delavsnitt:

- A Tidsperioden 1645 - omkring 1820
- B 1825 års avvittringsstadga och Skattefjällsbrevet 1841
- C 1831 års brev jämte Ellmins berättelse samt Hdebrevet 1841

2.7 A Tidsperioden 1645 - omkring 1820

Läget 1645:

1. En samisk och nordisk befolkning med olika näringsfång samt kultur och språk.
2. Svensk administration gör sig successivt gällande.
3. Dokumenten ger ingen detaljkunskap.

Striijks frihetsbrev respektive Ivar Nilssons allmoge-brev representerar till det yttre olika linjer. Om Ivar Nilsson utfärdat det anbefallda frihetsbrevet vet vi för övrigt inte med säkerhet. Han kunde ha gjort det, dvs utfärdat båda, och Striijk kunde ha gjort detsamma. Den svenska kronan följde den folkrättsliga principen att respektera välförvärvade civila/privata rättigheter. Det som gällde var att markera svensk administration så konfliktlöst som möjligt.

Att Ivar Nilssons allmoge-brev satt spår mentalt och praktiskt är dokumenterat i målet och går igen i några av de av fastighetsägarna anförda

dokumenten från 1700-talet. Vad är det då dessa dokument utvisar? Jo, nybygges- eller allmogekulturen värnas på så sätt att den från 1600-talet etablerade tamrenskötseln - tidigare en blandning mellan tamrenskötsel och vildrensjakt - inte fick göra "skada och åverka" på böndernas näringsfång, dvs slätter och boskapsskötsel. Formuleringen med vissa varianter går igen i ett antal dokument.

Ett annat drag är att kronans anspråk på makten över marken markeras på flera sätt. Den ges rätten, som betalar för den vare sig det är i penningar eller i natura. Detta framgår såväl direkt, då det gäller skattnäggning, som vid konkurrerande anspråk och gäller oavsett om det är konkurrens bönder emellan, eller emellan den renskötande sammen och bonden/nybyggaren. Den har kronans skydd, som är den bästa och säkraste skattebetalaren!

Vid denna vägning blev sammen - med vissa undantag - den som drog det kortaste strået.

Trots detta - det vittnar dokument fastighetsägarna dragit fram ur Valfrid Larssons omfattande excerptsamling - höll sammen ut. Han och hon - många kvinnor träder fram - kommer igen och igen och igen. Det ger ett ytterligare drag; den kontinuerliga och uthålliga samiska närvaron i Härjedalen.

Samtidigt ser vi här att sammen agerar i det

svenska systemet för att åt sig och ingen annan renskötande samefamilj ensam med sin stor-grupp/familj kunna få disponera ett område för den egna renhjorden.

Ett fjärde drag att belysa är omfattningen av renantalet liksom nybyggarnas djurhållning.

För det senare har uppgivits att det vid avvittringen framförts att deras boskap till en tredjedel skulle vara beroende av bl a mossor för att klara vinterutfordringen. Även med beaktande av extensiva driftsformer för såväl boskap som renar kan det inte ha varit den biologiska förnybara produktionen som satte gränser.

För tiden fram till omkring 1800 finns därför inte anledning räkna med att behovet av vinterbete ställde krav på betesmarker av en omfattning som innebar att den ena näringen uteslöt den andra.

Då som nu gällde att barmarksbetet (gräsbetet) finns i fjällområdet och vinterbetet (lavbetet) i huvudsak i de öster därom liggande skogsmarkerna. För renskötseln fanns inte anledning att företa längre flyttningar än nödvändigt.

1700-talets konkurrens gällde därför fjällen och de fjällnära markerna. Tiden präglades därför mer av böndernas anspråk på gräsbete mot och även på fjällen innebärande bl a anläggande

av fäbodrar i fjällkanten i gränssnittet mellan barr- och lövskogen. Härtill kommer även vissa anspråk på fiskesjöar i fjällområdet.

Att striden stod om betesmarker sommartiden, dvs gräsbetet, finns belagt på flera sätt. Rolf Sjölin hänvisade till Robsahm-Schwabs reseberättelse från 1796, i vilken det bl a noteras "Ett ständigt krig är mellan lapparna samt bönderna och bruksägarna om betesmarker sommartiden, men om gammal hävd gäller som laga skäl, så bliva verkligen lapparna förorättade. De ha även de senaste åren varit vid tinget men därvid ingenting uträttat". (Språket normaliserat vid utgiven 1938).

Materialiet i denna process, belysande att renskötseln oftast fick stå som förlorare i myndigheternas och domstolarnas behandling av tvister, skall placeras in i detta mönster, som kan sammanfattas i ett antal punkter.

- a) Kronan markerar den svenska överhögheten
- b) Någon äganderätt i dagens mening existerar inte förrän slutet av 1700-talet och blev av faktisk betydelse vad gäller markkonkurrensen först i och med avvittningen
- c) Hävdande av ett eget område krävde erläggande av avrad, skatt eller motsvarande till kronan
- d) Den säkraste skattebetalaren favoriserades och gavs på den grunden visst rättsskydd.

- e) Viss konkurrens fanns om utnyttjande av betesresurser mellan böndernas boskapsskötsel och den samiska renskötseln i det fjällnära området
- f) Den samiska tamrenskötseln var etablerad och intakt då avvittningen skulle ta sin början

✓ All

- 2.8 B 1825 års avvittningsstadga och Skattefjällsbrevet 1841 Ab 696, 773, 776
(Skattefjällsbrevet), 812, 841, 894 o
975

I ingressen till 1820 års stadga för Jämtland på vilken 1825 års för Härjedalen bygger anges "att sedan Vi af inkomne underdåniga berättelser inhemtat, huru obetydligt Jemtland under den tid afvittringarne derstädes varit inställdes, i odling och folkmängd tilltagit emot de landsorter, der berörde förrättningar haft oafbruten fortgång"

Det sagda gällde alltså i och för sig landskapet Jämtland, men kan med än större anledning sägas gälla uppfattningen beträffande Härjedalen, där avvittningen dessutom startade senare.

Av båda stadgorna framgår samma syfte med avvittningen, där detta i § 1 anges som "att skilja kronans marker från enskildas ägor" samt "att av kronans marker tillägga svaga hemman fyllnad i deras behov".

Betydelsen av avvittningen skall i förhållande till syftet ses i två perspektiv.

1. Bedrevs renskötsel i de marker som skulle bli föremål för avvittning och förelåg alltfört behov av att i så fall nyttja dessa marker/resurser för barmarks- respektive vinterbete?

2. Om så var fallet, var det då nödvändigt med särskilt förbehåll härom i avvittningsutslagen? I anslutning härtill skall också besvaras om instruktionen för avvittningsrätten respektive samernas faktiska möjligheter att deltaga var sådana att rätten till vinterbete kunde aktualiseras och därmed bli beaktad.

Den samiska närvaron och utövande av tamrenskötsel har belysts tidigare, senast med konstaterandet att tamrenskötseln var etablerad, då avvittningen skulle ta sin början.

Betydelsen av avvittningen skall också ses i belysning av de båda kungliga breven 1841, Skattefjällsbrevet och Hdebrevet samt senare i förhållande till förarbetena till och innehållet i 1886-års renbeteslag med de konstateranden som då gjordes och som idag måste vara bestämmande för bedömningen. Mer om detta i det följande.

Instruktionen för avvittningen och för avvittningsrätten innehåller inga bestämmelser om vad som är att iakttaga i förhållande till den samiska renskötseln. Sålunda anges inget om hur nyttjanderätter/begränsade sakrätter eller på sedvana uppkommen rätt i övrigt skulle hantearas. Innebär detta i så fall att sådana rätter i fortsättningen skulle vara att se som nulli-

teter? Knappast. Detta skulle i så fall innebära att bestämmelserna om bl a urminnes hävd i jordabalken i 1734 års lag skulle satts ur kraft. Rättskraften i avvittningsutslagen träffar regelmässigt konkurrerande äganderättsanspråk, men inte exempelvis sedvanerätt till vinterbete med renar i bl a Härjedalen.

Fastighetsägarna har med hänvisning till vissa dokument sökt påvisa att samerna under 1700-talet haft möjlighet att bevaka sina markanspråk. Analyserar vi dokumenten ser vi att detta gällt i tre grupper av frågor. 1) Samer emellan, 2) Ansökningar om ensamrätt till visst betesområde och 3) Som svarande, då någon ansett att samerna gjort någon överträdelse. Den enda avvikelserna härifrån är det samiska deltagandet i avvittningsförsöket beträffande Ljusnedals Bruk. Detta har sin speciella bakgrund och sin enkla förklaring i att Ljusnedals Bruk var kronoallmänning.

Det kan därför konstateras att den situation, som inte finns dokumenterad, är just den som gällde för avvittningen. Blev samerna tillfrågade/kallade, då det var fråga om förrättningar för att disponera marker? Svaret är NEJ. Detta är ju inte heller så uppseendeväckande i förhållande till förutsättningarna; dels hade avvittningslantmätaren inget incitament enligt instruktionen och stadgan, dels skedde kungörelser och kallelser i en ordning och vid tillfällena, då samerna inte nåddes. De var ju, som

Rolf Sjölin belagt, inte medborgare i vare sig det borgerliga/kommunala eller kyrkliga samhället. Tala om utanförskap!

Vartefter arbetet med avvittningen fortskred är det sannolikt att även samerna blev uppmärksamma - dock inte uppmärksammade - på att något höll på att hända, som kunde innebära påverkan på deras förutsättningar för tamrenskötseln, jakt, fiske, slätter, vedbrand mm. Kronolänsmannen Hollströms "å Lapp-Almogens i vissa delar af Länet Wägnar i underdånighet gjorde ansökningar" är det för oss idag kända påtagliga beviset för denna samiska reaktion och aktion.

Fastighetsägarnas ståndpunkt, att skattefjällen inte minskat i areal till följd av avvittningen är därför vid sidan av saken. Det kan ju inte vara annat än böndernas expansiva propåer, att till dem avvitttra fjällmark för barmarksbete sommartid, som kan ha varit grunden till den samiska försvarsaktionen.

Det finns här anledning att stanna upp och analysera vad det var konkurrensen handlade om och ställa den i relation till renens betesbehov och renskötselns årscykel, å ena sidan, och nybyggarnas/böndernas arkbehov för boskapsskötsel, å den andra sidan.

Vi har genom Olof Runes sakkunnigutlåtande och det han muntligen framfört dokumenterat att

renens föda under barmarksperioden är gräs och örter, vilka finns i fjällregionen, medan stapelfödan vintertid är lav, vilken finns i skogslandet öster därom.

En extensiv boskapsskötsel med fäbodan utnyttjade gräsbetet på fjällen och anspråk fanns från bönderna att få sådana marker med ensamrätt både i förhållande till andra bönder och till samerna och renskötseln dvs samma situation Robsahm-Schwab beskrev vid sekelskiftet.

Det är häri konkurrensen låg och som 1841 års skattefjällsbrev sattes en gräns för. Avvittringen enligt 1825 års stadga uppskötts därför intill dess åtgärderna enligt 1841 års skattefjällsbrev var fullföljda.

Något ställningstagande till vinterbetesmarker skulle inte ske i enlighet med vad som framgår av ordalydelsen i såväl 1825 års avvitttringsstadga som 1841 års skattefjällsbrev.

Vad gäller vinterbetesfrågan, som alltså inte var en frågeställning för vare sig avvitttringen enligt 1825 års stadga eller 1841 års brev, återkommer vi till vid den följande behandlingen av 1841 års Hdebrev samt lagstiftningsarbetet som ledde fram till 1886 års renbeteslag, eller, som den ursprungliga rubriken till lagen lyder, Lag om de svenske Lapparne och de bofast i Sverige. För att något förekomma senare avsnitt får följande återges ur Lappskatte-

landsinstitutet, Statens offentliga utredningar 1922:10 ur vilken följande må refereras (s. 59):

I utredningen återges från 1882 års kommitté (s. 67-71) frågeställningen om 1841 års skattefjällsbrev avsåg fastställande av vissa gränser för barmarksbete även skulle omfatta det vinterbete som "från långa tider ägt rum och jämlikt sedvanerätt fortfarande borde få äga rum även å annan kronans mark än skattefjällen och å enskildas ägor." Vidare redovisas den till kommitténs betänkande lämnade reservationen av brukspatronen Farup. I utredningen fastslås följande konklusion:

"Vilken uppfattning var den från historisk synpunkt riktiga är icke nödvändigt att i detta sammanhang söka avgöra; det är tillräckligt att påpeka, att den mening, som hävdades av kommitténs majoritet, vann seger, i det att den lades till grund för bestämmelserna i § 1 av 1886 års renbeteslag samt sedermera hållits uppe i § 1 av 1898 års renbeteslag."

I samma utredning konstateras att "1841 års brev betecknar en svängning av kronans politik rörande vidderna i norr." I utredningen anføres vidare till utvecklande av detta tema följande:

"Genom 1841 års brev frångår alltså kronan grundsatsen att gynna kolonisationen i lapptrakterna och söker i stället att genom bestäm-

melser mot kolonisationen skydda lapparnas rätt. I detta hänseende kommer 1841 års brev att följas av en rad bestämmelser med samma syfte; vill man karakterisera lagstiftningen från den tidpunkt, då brevet utfärdades, måste det ske så, att lapparnas rätt höjes."

De vidare frågeställningar som följer av förarbetena till och genomförandet av samt innehållet i 1886 års lag behandlas i det följande. Särskilt får jag framhålla följande.

2.9 C. 1831 års brev jämte Elmins berättelse
samt Hede brevet 1841

Behovet av, eller rättare sagt, kravet på tillgång till vinterbetesmarker för tamrenskötseln är i grunden detsamma som gäller för vildrenen. För vildrenen gäller en naturgiven migration mellan säsongsbetesland med barmarksbete i fjällområdet och vinterbete i skogslandet. Det som skiljer i förhållande till tamrenskötseln är att människan - renskötaren - söker organiserade former för dessa flyttningar utgående från samma grundstruktur.

Som ett slags mellanled i avvitttringsförfarandet dvs mellan 1825 års avvitttringsstadga och 1841 års Skattefjällsbrev ligger det Kungl brevet av den 26 mars 1831 enligt vilket det Kungl brevet av den 3 maj 1825 för Lappmarkssocknarne inom Västerbottens Län gjordes tillämpligt också inom Jämtlands Län. Enligt brevet ålades "Nybyggare och HemmansInnehavare" att "förse sådana höstackar med en stadig och tät gärdesgård till fyra alnars höjd på fem eller sex alnars afstånd å alla sidor från stacken, för att emot åverkan af renkreaturen densamma försvara, vid äfventyr att egaren till höet att, i annat fall, sjelf sin skada stånda, om slaget, bergadt och i stack upplagdt hö uppätes och nedtrampas".

Att bestämmelsen tillämpats i Härjedalen framgår av den av samebyarna åberopade rapporten av

Ellmin.

Fastighetsägarnas invändning (ab 806) med hänvisning till ett Kungl brev 1866 - 35 år senare - saknar rättslig betydelse för bedömningen om tillämpningen av 1831 års brev då det faktiskt utfärdades. Efterarbeten är just efterarbeten.

Att bestämmelsen faktiskt tillämpades och av sin samtid upplevdes som en realitet framgår i stället av Ellmins årsrapport från 1851. Det förhållandet att Ellmins rapport i denna del bygger på en berättelse från annan person för-ringar inte autenticiteten allra helst som det anges att det är en person som har god kunskap om förhållandena och att bestämmelsen faktiskt tillämpats.

Den geografiska bestämningen till "vid foten af Särffvebergets fjällar" som plats där "Härjeådalaren" haft sin fasta bosättning talar mer om varifrån sagesmannen haft sin information än om en begränsning av tillämpningen av 1831 års brevs tillämpningsområde.

Tolkningen av betydelsen av brevet måste ta sin utgångspunkt i vad som stadgas i brevet som sådant. Brevet avser Jämtlands Län innefattande Härjedalen sedan år 1810 och utgör därför ett lagligt stöd för hävdandet av att bete under vinterbetesperioden ägt rum utanför gränserna för dåvarande Skattefjäll.

Som tidigare redovisats var 1841 års Skattefjällsbrev inget svar på frågan om säkerställande av vinterbetesmarker för renskötseln.

Det har vidare klarlagts att samiska propåer under arbetet med avvittringen avsåg att ifråga om vinterbetesmarkerna med ensamrätt i förhållande till såväl samer som nybyggare kunna disponera sådana. Samtidigt tillgodosåg detta inte behovet och kravet på tillgång till vinterbetesmarker generellt. Detta bestäms ju inte - för att något anakronistiskt hänföra sig till senare uttalanden - "av lappens vilja utan renarnas behov av föda".

Frågan om att i avvittringssammanhang avsätta vinterstamhåll, eller som det stundom också benämnts fasta vinterstamhåll, tas upp i avvittringssammanhang i 1841 års Hdebrev.

I § 11 anges att det i sista hand kan bestämmas som ett slags hemman/lägenheter "Vinterstamhåll för Lapparnes renhjordar" (Ab 1101, bil 5 till Ab 807).

Hur skall då detta sättas in i sammanhang med sedvanerätten till vinterbetena? För det första får konstateras, att det motsatsvis framgår att 1841 års Skattefjällsbrev inte avsåg att reglera vinterbetesfrågan. Om detta är också ordat tidigare.

Frågan kvarstår då om det med Hdebrevet avsågs

att åstadkomma en total lösning av vinterbetesfrågan. Samebyarna har klarlagt att så inte är fallet. De marker, som i så fall skulle avsättas som vinterstamhåll enligt Hedebrevet, skulle i så fall ha tillskiftats med motsvarande besittnings- skattemannarätt som gällde för nybyggarna och därmed omöjliggjort deras parallella nyttjande av samma marker, då dessa inte användes som vinterbetesmarker. Sett från renskötselns behov och krav på marker skulle ett sådant avsättande av exklusiva marker för renskötseln och om marker därutöver inte skulle stå till förfogande innebära att tillgängliga betesresurser i praktiken inte skulle föreligga.

Samebyarna har lagt fast att tillgång till Särvfjället inte svarade upp emot nödvändiga vinterbetesresurser för renskötseln vid den aktuella tidpunkten. Något explicit stöd för att avsättandet av Särvfjället som Skattefjäll skulle vara svar på frågeställningen finns inte heller belagt.

Samebyarna kan till bakgrund av frågan om behovet av vinterbetesmarker med instämmande hänvisa till fastighetsägarnas inlaga med Ab 866, där det å sid 6 n redovisas: "Otvistigt i målet är att samerna ökat i kraftigt antal liksom antalet renar under tidsperioden 1600-talets mitt fram till avvittringen." I konsekvens härav följer ju just behovet och kravet på vinterbetesmarker i skogslandet.

För tillgång till vinterbetesmarker har aldrig gällt någon form av upplåtelse. Däremot gällde frågan om upplåtelse av betesrätt barmarksbete, men då på så sätt att same upplät barmarksbete i fjällområdet till nybyggare. Det var för övrigt detta förhållande som utgjorde grund för det senare införda upplåtelseförbudet i 1886 års lag. Det fastighetsägarna framför i inlagan Ab 946 (s. 5 f) saknar därför samband med såväl samebyarnas talan som de faktiska förhållandena och detta såväl vad gäller påståendena om att det skulle ha funnits någon form av "upplåtelse av fasta vinterbetesmarker" som att "det belagts vetenskapligt historiskt" något som skulle belägga att behov av vinterbetesmarker utanför Skattefjällen skulle vara obehövliga.

Hänvisningen till något som skulle vara belagt historiskt vetenskapligt är inte grundat på vetenskap, dvs något som är faktiskt belagt och i målet redovisat. Påståendet om "upplåtelse av fasta vinterbetesmarker" är obegripligt, eftersom fråga då är om hur och av vem sådan "upplåtelse" skall ha meddelats. I vart fall har samebyarna aldrig - i enlighet med fastighetsägarnas påstående härom - framfört någon uppfattning om att det skall ha varit frågan om någon "upplåtelse".

Av en analys av fastighetsägarnas argumentation framgår, att de med viss tyngdpunkt behandlat frågor direkt och indirekt i anslutning till betydelsen av Hedebrevet utifrån ståndpunkten

att det till följd av detta skulle ha slutligt avgjorts om och i vilken omfattning vinterbetesrätt skulle föreligga i det fall att denna frågan - utifrån fastighetsägarnas ståndpunkt - inte slutit skulle ha klargjorts genom en så att säga framvällande och heltäckande nybygges kolonisation under tidigare århundrade.

Samebyarna hävdar att motparten - utöver att ha en felaktig uppfattning om bevisbördereglerna varom kommenteras särskilt - härmed avslöjar en uppfattning om ett statiskt förhållande, som inte har sammanhang med de verkliga förhållandena beträffande resursutnyttjandet.

Kampen stod om tillgång till barmarksbetet i fjällkanten och till viss del även uppe på fjällsidorna och inte vinterbetesmarkerna med lavtillgångar och även med beaktande av att nybyggarna för kreaturshållningen var beroende av att samla viss del renmossa för vinterhus-hållningen för sina kreatur. Detta är den ena sidan av saken. Den andra sidan är det i avvittringssammanhang centrala, att åt någon tillägga vissa marker. För renskötaren förelåg då som nu ett behov av att kunna disponera visst område för vinterbetning utestängande renar tillhörande annan. Att i övrigt så att säga "lägga beslag på" visst markområde i skogslandet för vinterbete i förhållande till nybyggarna förelåg inte såvitt gäller renens betesbehov. Det enda skäl som kan ha förelegat för renskötaren att i förhållande till nybyg-

garnas markanvändning med ensamrätt kunna disponera visst markområde gällde att på så sätt förekomma senare tvister och detta i det fall att lagstiftarens ståndpunkt skulle vara den, att han annars inte fick disponera dessa områden under vinterbetesperioden. Idag är det inte möjligt att rekonstruera de bevekelsegrunder som då fanns knutna till denna fråga. De enda egentliga säkra belägg för uppfattningar som kan ha förelegat får vi därför hämta från de resonemang och konstateranden som gjordes i samband med den första renbeteslagstiftningen. Då konstaterades att linjen, att avgränsa och med ensamrätt förbehålla områden för vinterbetning genom utläggande av vinterstamhåll, frångicks under arbetes gång. Anledningen härtill kan inte ha varit bedömningen att behovet av vinterbetsmarker inte längre skulle föreligga utan i stället det förhållandet att detta bete var tillgängligt utan att vinterstamhåll behövde läggas ut i den ordning som annonseras i Hedebrevet.

För de som stod vid sidan av eller över konflikten om betesresurser mellan samerna och nybyggarna framstod det uppenbarligen som såväl lagenligt som naturgivet att frågan om tillgång till vinterbetesmarker inte fått, eller inte ens skulle kunna få, en slutlig och rättslig lösning genom en direkt tillämpning av 1841 års brev. Det som löstes genom 1841 års Skattefjällsbrev avsåg fjällmarken för barmarksbete, medan Hedebrevet fullföljdes för att klarlägga

det som var huvudföremålet för detta brev, förutom att lösa gränstvisten mellan Hede respektive Storsjö varvid det närmast är att se som ett sidospår det som anges i § 11 om att någon slags sistahandsåtgärd, och i det fall marker för hemman eller lägenheter inte kunde tillskiftas genom avvitrningen, utlägga vinterstamhåll.

På sätt redan tidigare redovisats finns inte uttryckliga belägg för att ens avsättandet av Särvfjället skett i enlighet med Hdebrevet och i vart fall är detta inte ett uttryck för att det genom avvitrningsåtgärder med tillskiftande av områden skapats förutsättningar för vinterbetning av det antal renar som då fanns i Härjedalen.

Till skillnad från fastighetsägarna har samebyarna uppfattningen att 1886 års lagstiftare hade tillgång till ett fullständigt beslutsunderlag beträffande sedvanerätten till vinterbetning allra helst som det var just denna fråga och med fokusering på Härjedalen som var den dominerande frågan i lagstiftningsarbetet. Till denna fråga återkommer samebyarna vidare i pläderingen såvitt gäller lagstiftningsarbetet.

2.10 Utanförskapet

Fil mag Rolf Sjölin har i två utlåtanden (ab 797 och 812) utvecklat att de renskötande samerna i Jämtland och Härjedalen under en period av cirka 200 år kan sägas ha haft utomordentligt svårt att delta i de verksamheter som med en modern term kallas politiskt deltagande. Författningsmässigt har merparten av samerna i Jämtland och Härjedalen varit segregerade i det politiska systemet. I dessa avseende hänvisar jag till Sjölin's utlåtanden. För sedvanerättsprocessen har han bedömt att dessa förhållanden påverkat väsentliga skeden för utvecklingen av rätten till mark i området.

Främst är det den process som omfattar utsyning och senare skattnämnings av nybyggen och även senare avvittring till dessa fastigheter. Han har framhållit att 1800-talet var de areala näringarnas och böndernas århundrande. Samerna stod utanför samhället i flera avseenden bl a i form av särskilda lappförsamlingar och att de inte heller i kommunalt hänseende betraktades som sockenbor. De kunde inte delta i riksdagsval eller andra allmänna val. Även Lars Thomasson har framhållit dessa förhållanden. 1841 års Skattefjällsbrev, som gav samerna i Härjedalen rätt att yttra sig över det av lantmätaren och godemännen uppgjorda förslaget förändrar inte bilden i stort av samernas utanförskap.

3. FÖRHÅLLANDENA FRÅN OMKRING 1880

3.1 Renbeteslagstiftningarna (Ab 696, 773, 780, 781, 812, 841, 855, 894, 898, 934)

Samebyarna har med hänvisning till angivna bevistemata redovisat dokumentation från lagstiftningsarbetet alltifrån förarbetena till och utformningen av den första renbeteslagen 1886 till den nuvarande 1971 års rennäringslag. Lars Thomasson har i sakkunnigutlåtande och i förhör belagt att sedvanerätten till vinterbetning är en verklig rätt.

Anförda lagförarbeten och lagbestämmelser behandlas i sitt sakliga sammanhang under andra avsnitt i pläderingen till vilken hänvisas i berörda delar.

Sammantaget kan renbeteslagstiftningens betydelse redovisas som följer.

Frågan om rätten till vinterbetning i Härjedalen var den centrala frågan i det lagstiftningsarbete som ledde fram till 1886 års lag angående de svenska lapparnas rätt till renbete i Sverige. Den mot samerna mycket aktive brukspatronen Farup på Ljusnedals bruk sökte i egen-skap av riksdagsman påverka lagstiftningens förlopp dithän, att det av lagen skulle framgå att renskötseln i Härjedalen skulle vara hänvi-

W
sad till skattefjällen för såväl barmarksbete som vinterbete. Farup var även ledamot i den särskilda kommittén som förberedde lagstiftningen. Inte minst härav följer att rätten till vinterbetning som ifrågasatt blev mycket allsidigt belyst under lagstiftningsarbetet.

Fastighetsägarna har hävdad att de lagkommitterade handlat i okunskap vad gäller avvitringsfrågans handläggning och att lagstiftningen inte kan ha avsett förhållandena i Härjedalen.

Men det var ju just förhållandena i speciellt Härjedalen som upptog kommitténs arbete vid utformningen av 1 § i den blivande lagen. Farup förfäktade ståndpunkten att 1841 års Skattefjällsbrev skulle vara att förstå på sådant sätt att åtgärder enligt detta brev uttömmande skulle reglera samtliga slag av betesmarker.

Majoritetens uppfattning var den, att brevet enbart avsåg fastställandet av vissa gränser för sommarbetet, medan frågan om marker för vinterbetningen låg utanför det som skulle regleras i 1 § i lagen.

Det är för övrigt att särskilt notera att kommitténs förslag till rubrik var "De svenska lapparne och de bofaste". Det var alltså - utöver rättsliga grunder - en avvägning mellan de olika befolkningsgruppernas näringsfång som låg till grund för förslaget.

1 § i 1886 års lag utformades på sådant sätt att skattefjällen innefattande senare utvidgningshemman, sammantaget benämnda renbetesfjällen, var till samernas uteslutande begagnande samt att det utan avtal eller tillstånd förelåg rätt till vinterbetning under oktober - april månader på övriga marker.

Justitiestatsminister Nils von Steyerns klara uttalanden i riksdagsbehandlingen om sedvanerätten till vinterbetning som en verklig rätt bestyrker ytterligare rätten till vinterbetesmarker utanför renbetesfjällen.

Det förhållandet att länsstyrelsen i Jämtlands län genom landshövdingen John Eriksson, tillika ledamot av den riksdag som beslutade 1886 års lag, intervenerade med att på olika sätt opponera mot utformningen av lagen är ytterligare belägg för samma förhållande. Att ikraftträdandet av lagen i Jämtland uppsköts två år förändrar inte detta förhållande.

2
✓ Senare lagstiftningar, 1898 års lag, 1928 års samt slutligen den nu gällande 1971 års rennärlagslag bygger på enahanda grund. Vi får särskilt peka på betydelsen av ordet "hitintills" vad gäller beviskravet och att det inte i något senare lagstiftningssammanhang gjorts undantag för vinterbetesrätten i Härjedalen.

2
7

Lagstiftningens ståndpunkt är därför klar; markerna inom renbetesfjällen är till samernas uteslutande begagnande medan rätten till vinterbete finns i skogslandet öster om fjällen. Att tiden för utövande av vinterbetning är begränsad till vissa månader minskar inte rätten som sådan - renskötselmässigt, innefattande renens betesval, är det ju endast denna tid det är aktuellt att beta dessa marker.

3.2 Fastighetsägarnas sakframställan

FS Rör
C
om

Fastighetsägarnas tes är att det vare sig förelåg behov eller faktiskt nyttjande av renbete utanför gränserna för dagens renbetesfjäll.

Av den redovisning som nyss lämnats framgår att denna ståndpunkt inte håller vid en genomgång av aktuella dokument och med beaktande av faktiska förhållanden vad gäller såväl platser där förutsättningar finns för vinterbetning som renantal och renskötsel förhållanden i övrigt. Vi återkommer dessutom till en del av dessa förhållanden vid en genomgång av materialet efter år 1900 också i belysning av de sakkunnigförhör som hållits beträffande detta tidsavsnitt. Till det material fastighetsägarna hänför sig till får fogas följande kommentarer.

Först några detaljmärkningar vad gäller avgränsningen av renbetesfjällen. Arealen för utvidningshemmanen utgörs av 115 500 ha, varav inte hela delen faller på omstämt område. Det område inom Kopparbergs län vilket fastighetsägarna vid den muntliga presentationen lade samman med arealen för renbetesfjällen hör självfallet inte till det omstämda området. Detsamma gäller för det av fastighetsägarna omnämnda Fjätenområdet, vilket inte ändras av det som anges i inlagan 1995-10-14; fråga är hur "trakt" skall definieras.

I Ab 710 hänför sig fastighetsägarna till en beskrivning av flyttningsvägarna som hänförs till Elof Huss. Denne har inte gjort någon egen beskrivning av flyttningsvägarna, men väl sökt uttyda sådana på grundval av Haahrs karta. Av betydelse för bedömandet av angiven karta är Huss' konklusion i utredningen där å sid 25 anges följande: "Kartans skala är emellertid så liten att dessa (lapparnas flyttningsvägar) icke kunna exakt utläsas. Avsikten torde ej heller ha varit att närmare beskriva flyttningsvägarna."

Med hänvisning härtill och till vad som av samebyarna åberopats i målet framgår, att bevisvärdet av Haahrs karta är litet. Frågeställningen att belysa är inte primärt i vad mån det fanns några "lappmarker" i Härjedalen eller inte utan fastmer var betning ägde rum, förhållanden om vilka kartan inte ger exakt upplysning och inte heller var avsedd att ge.

Fastighetsägarna har vid den muntliga framställningen hänför sig till Kungl. Maj:ts brev den 3 oktober 1866. Enligt detta brev skulle det som anges i 1831 års brev om stängselskyldighet ha upphävts. Samebyarna åberopar 1866 års brev till stöd för sin uppfattning att 1831 års brev ägde tillämpning i Härjedalen. Hade så inte varit fallet skulle det knappast ha förelegat någon anledning att genom 1866 års brev upphäva det som stadgas i 1831 års brev.

Det skall för övrigt noteras att bestämmelsen om stängselskyldighet återkommer i 1886 års lag och överflyttas därefter i 1898 års lag. Det senare trots att riksdagsledamoten Per Norberg, kommunalnämndsordförande i Funäsdalen och aktiv motståndare till sedvanerätten, i en motion yrkade att bestämmelsen skulle tas bort i 1898 års lag.

Fastighetsägarna hänför sig i aktbil. 812 till Särskilda Utskottet 1886 vad gäller beskrivning av marker till vilka lappbyarna flyttade för vinterbetning. Vi vill fästa uppmärksamhet på den typ av måttstock för flyttningsvägarnas längd, som utskottet använder. För Frostvikenlapparna beskrivs en flyttväg som enkel väg är ca 30 mil. I relation till denna betydande flyttningslängd framstår det självfallet som att vinterbetning i Härjedalen ligger intill renbetesfjällen. Även i dag gäller denna skillnad i flyttningsvägarnas längd.

I anslutning härtill tas i bilaga 23 till Ab 807 upp vissa redogörelser som lämnades av kronolänsmän till länstyrelsen för vidarebefordran till 1882 års kommitté.

Samebyarna finner att det av fastighetsägarna redovisade materialet inte går att styrka det fastighetsägarna påstår, att vinterbete vid tiden för kommitténs arbete inte ägde rum utanför nuvarande renbetesfjäll.

Ett första skäl härtill är att det inte finns redovisat innehållet i den fråga som ställdes ifrån kommittén till länsstyrelsen för vidare befordran till kronolänsnämnden. Skulle dessa ge ett uttömmande besked om samtliga marker eller, som framgår av svaret från Hede "att några till renbete använda fjell icke finnes inom distriktet med undantag af Särffjället i Hede". Fastighetsägarnas inlaga 1995-10-14 ändrar inte på grunden för ovissheten om innehållet i den ställda frågan. Att länsstyrelsen i missiv återger en frågeställning skall bedömas mot bakgrund av samma länsstyrelses utalade negativa syn på sedvanerätten. Härtill kan fogas att lagstiftningen inte bygger på det material länsstyrelsen redovisade.

Svaret från Tennäs länsmanuskontor, att något bete utom fjällområdet inte skulle äga rum måste ställas mot samme uppgiftslämnares besked om då aktuellt renantal totalt ca 11 000 renar. Det framstår som uppenbart omöjligt att båda uppgifterna skulle gälla. Ett renantal av den storleksordning kronolänsmannen lämnar kan omöjligen ha funnit bete inom skattefjällen/-nuvarande renbetesfjäll.

Redovisade uppgifter styrker därför inte fastighetsägarnas tes att renbete vintertid inte skedde utanför nuvarande renbetesfjäll.

Hänföra sig till bilagan 4 till Ab 710 med

uppräknning av vissa vallar hävdar fastighetsägarna att det av belägenheten av dessa vallar skulle framgå att sedvanerättstrakter är belägna inom nuvarande renbetesfjäll med något ringa undantag.

Av angivet brev den 5 november 1883 från, som lapparnas ombud uppgiven person, framgår att det dessa specificerat önskade få till stånd var att återfå markområden, vilka vid avvittringen frångits dem. Det brevet utvisar är alltså markanspråk att med utestängande av andra för egen del få besitta, eller om man så vill med dagens språkbruk, äga dessa områden på samma sätt som gäller för skattefjällen/renbetesfjällen.

Det av samebefolkningen framförda och av fastighetsägarna åberopade gäller därför inte var samerna året om hade sina bosättningar utan i stället områden vilka samerna med äganderättsanspråk ville få tillbaka.

Vad gäller bosättningen under vintertiden skedde denna på platser där renarna fann bete och renskötaren och hans familj flyttade med hjorden och satte upp tältkåtan i anslutning till vid olika tidpunkter aktuell betestrakt. Några spår från dessa boplatser finns självfallet inte och det enda man med säkerhet kan slå fast är att dessa låg öster om de markerade vallarna och lokaliseringen varierade mellan olika år.

Till skillnad från de uppgifter som redovisades till 1882 års kommitté och som behandlats ovan finns från förarbetena till 1886 års lag uppgifter där såväl ställda frågor som lämnade svar finns redovisade.

Den centrala frågan var den första och avsåg att få svar på om "de åt lapparna inom anvisade fjäll och nuvarande rättigheter till flyttning" var tillräckliga för deras renskötsel? Följdfrågan var "hvar önskas utvidning?" om sådan påfordrades.

Särskilt är här att märka att det skulle vara frågan om utvidgning, dvs densamma frågeställning som gällt från tiden för avvitttringen, nämligen att med andras uteslutande besitta visst markområde.

Att frågan skall förstås på sådant sätt framgår av hur svaren är formulerade.

Från sammanträdet i Funäsdalen den 25 oktober 1883 framgår att närvarande representanter för samebefolkningen redovisade områden för såväl barmarks- som vinterbete, vilka "de önskade måtte införlifvas (här understruket) med deras nuvarande renbetesland."

Det står alltså utom allt rimligt tvivel att det var fråga om anspråk innebärande att markerna skulle besittas med exakt desamma

förutsättningar som gäller för skattefjällen/-
renbetesfjällen.

Här skall även fastighetsägarnas syn på
beräkning av kvalifikationstid kommenteras.
Fastighetsägarna har ifrågasatt att kvalifika-
tionstid kan löpa efter tillkomsten av 1886 års
lag. Enligt samebyarnas uppfattning är det
uppenbart att så är fallet i anledning av den
lagändring som genomfördes i 1898 års lag.
Lapplagskommitténs förslag, som blev gällande,
motiverades av "att det icke syntes lämpligt,
att vid tvist om sedvanerätt bevisningen
ovilkorligen skall hänföras till tiden för 1886
års lags trädande i kraft". Lapplagskommittén
hänvisade till att den bofasta befolkningens
rätt i detta hänseende ändock ansågs till-
godosedd med hänvisning till hur sedvanerätten
i tvistiga fall skulle avgöras.

Samebyarna gör vidare gällande att det även
efter JB:s ikraftträdande kan löpa
kvalifikationstid. Det måste anses vara en
fråga för den allmänna rättstillämpningen att
utvärdera betydelsen av fortsatt hävd efter
1972 då rättigheten för tid dessförinnan satts
ifråga.

Avslutningsvis i detta avsnitt skall även kommenteras Fä:s ståndpunkt att underlåtenhet att nyttja en trakt under en tidsperiod på 30 år skulle medföra att sedvanerätten går förlorad. Det finns inga hållpunkter för en sådan regel och speciella omständigheter avseende markutnyttjandet talar även mot en sådan begränsande regel. Exempelvis innebar hyggesbränning, som tillämpades i det äldre skogsbruket - hyggesbränningen är för övrigt på väg tillbaka - att renbetet förstördes. Nutida markberedning förstör också renbetet under lång tid. Docenten Olof Rune framhöll en återhämtningstid för renlaven på i vart fall tre decennier. Även andra former av markutnyttjande över vilket inte samebyarna - men väl markägarna - har bestämmande kan förstöra renbetet för lång tid. Sedan ett område återhämtat sig må det dessutom få gå viss tid innan det ånyo tages i anspråk. Sett i relation till att vinterbetet äger rum på marker där skogsbruk äger rum och där avverkningar regelbundet sker med ca 100 års mellanrum får vi ett mycket stort antal områden där vinterbete ej kan ske. Det är inte praktiskt möjligt att särskilja dessa marker på ett sådant sätt att man kan bedöma en avbrottsinvändning av det slag som Fä gjort. Härtill kommer uttalanden i förarbeten, exempelvis 1919 års lappkommité (s 104), som framhöll att långa tider kan beroende av betestillgången förflyta mellan besöken på särskilda trakter och att sedvanerätten därför icke utan vidare får betraktas såsom upphävd därför att längre tid förflutit mellan lapparnas besök. Docenten Olof Rune framhöll också det biologiskt riktiga i att växla betningen mellan olika marker.

På nu anförda skäl är det samebyarnas uppfattning att endast avbrott med en så betydande varaktighet att de återspeglar en vilja hos innehavaren av sedvanerätten att överge densamma kan beaktas. Vad gäller varaktigheten på avbrottet för att den skall häva sedvanerätten är den beroende av så skiftande förhållanden att en precisering ej låter sig göras.

Betydelsen av bristande hävd var föremål för prövning i NJA I 1984 s 148. HD accepterade bristande utredning avseende hävd till fiske. Målet gällde rätt till fiske på grund av urminnes hävd som förelegat vid tidpunkten för avvittringen; i det aktuella fallet två avvittringsförrättningar under 1760- resp 1840-talet. Fisket hade hävdats fram till den andra avvittringen. För tid därefter förelåg synnerligen bristfällig utredning för påståendet om hävd. HD konstaterade att utredningen avseende hävd efter den äldre avvittringen var bristfällig. Här tillmätte HD såsom avgörande betydelse det förhållandet att den rätt som gällde vid tiden för den äldre avvittringen var fast grundad. Rättsfallet åskådliggör enligt samebyarnas uppfattning att frågan om avtagen hävd och utredning härom prövas utifrån de särskilda förhållandena i det enskilda fallet.

3.3 VINTERBETNING OCH RENANTAL

3.3.1 Renantal och bruk av vinterbete

Samebyarna anför till vidareutveckling av grunderna 1 och 2 bl a att "Betesrättens omfattning har bestämts av bruket, som vid varje tidpunkt varit avhängigt av tillgängligt och ändamålsenligt renbete."

Betydelsen av vid olika tidpunkter aktuellt renantal skall relateras till detta, vilket ytterst bestäms av biologiska faktorer samt klimatet.

Det grundläggande är därför, som frågan formuleras i bevistemat för sakkunnigförhöret med docenten Olof Rune, - renens betessök och - val i sig och i förhållande till därav följande barmarksbete i fjällområdet och vinterbete i skogslandet utanför skattefjällen/renbetesfjällen med innebörd att erforderligt vinterbete finns i skogslandet öster om skattefjällen/renbetesfjällen och ej på dessa.

Kunskap om dessa ytterst biologiska samband fanns hos lagstiftaren till 1886 års lag (3.3.1) senare bl a 1919 lappkommitté (3.4.1) och är även ett underliggande tema i Huss'

Utredning (3.4.3).

Fastighetsägarnas syn på här belysta samband avslöjar ett mekaniskt betraktelsesätt. Deras ståndpunkt är att förhållandet renantal - betesmark är ett slags räknestycke i vilket vinterbetning kan fångas upp i ett i förväg gjort schema.

Det är att beklaga att syn inte hållits i målen. De biologiska sambanden blir då än mer påtagliga och levande än då de skall åskådliggöras i en rättssal.

Trots dessa begränsningar har docenten Olof Rune på ett på kunskap och erfarenhet grundat utlåtande (3.4.7, Ab 814) åskådliggjort dessa biologiska förutsättningar fjärran från mekaniska linjära samband, vilka saknar relevans för bedömandet av behovet av betesmarker för renen under olika årstider och betingelser.

Fastighetsägarnas talan är en variant på temat, att då kartan och terrängen inte stämmer överens, är det kartan som gäller. Ingenting kan leda mer fel, då det gäller att se till biologiska och därmed dynamiska förhållanden. Här är det terrängen som gäller.

Samebyarna har tidigare visat att sedan skatte-

fjällen utvidgades skapades förutsättningar för barmarksbetet även om omöjliga linjalgränser för i första hand Tännäs sameby än i dag skapar betydande problem. Exploateringen av fjällområdet med turistiska förtecken skapar i sin tur andra problem genom störningar inom fjällområdet och detta med särskild tyngdpunkt på Handölsdalens sameby, som inom sig hyser fyra stora fjällstationer med flera andra turistiska aktiviteter. Vi skall inte nu fördjupa oss ytterligare i dessa problem utan återvända till det målen handlar om, nämligen tillgång på områden för vinterbetning. Dessa områden har aldrig funnits i fjällområdet utan i skogslandet.

Den enda bevisning, som framlagts om dessa förhållanden är den av samebyarna åberopade. Mot denna har fastighetsägarna, som samebyarna uppfattat deras talan, inte någon erinran. Det får därför anses klarlagt i målet att vinterbetesmarkerna är belägna i skogslandet. Dessa områden ligger utanför gränserna för renbetesfjällen.

Samebyarna har i målen visat att det enda som med säkerhet kan sägas om renantal är att detta varierar över tiden och i praktiken bestäms av hur betesförhållandena är vintertid.

I öppen terräng - kalvfjäll, men även kalhyggen i skogslandet - packas regelmässigt snön så hårt att renen inte förmår gräva igenom snötäcket för att nå marklavarna. En höstvinster med blidväder efter den första snön och därpå följande kyla skapar ett ispansar, som låser dvs täcker laven och gör den oåtkomlig. Det här redovisade gäller för vissa år, tursamt nog inte regelbundet återkommande. Ett mycket stort snödjup skapar problem i vart fall "energimässigt" för renarna att överleva vintern, eftersom det går åt mer energi för att gräva sig ned till marken än vad födan ger tillbaka. Förekomst och åtkomst av trädslavar kan brygga över svåra betesförhållanden vad gäller marklavarna.

Det finns också andra orosmoment och då kanske i första hand rovdjuren. Rovdjuren inte bara dödar renar, de skingrar samlade hjordar och detta mer i öppen terräng på fjället än i skogslandet, där renarna lättare kan komma undan.

Hårda stormar påverkar även renen trots att den är ett djur anpassat till arktiska förhållanden.

Här redovisade förhållanden var för sig, men också i praktisk tillämpning, i bland i kombination leder till att betesområden mellan enskilda år även för ett konstant renantal

varierar högst avsevärt.

Flyttning av renarna är inget självändamål. Det kostar energi hos renen och i och för sig också hos människan samtidigt som det drar kostnader. Ingen renägare medverkar därför till längre flyttning än nödvändigt, dvs till områden, vilka erbjuder tillräckligt bete. Här kan parantetiskt lämnas ett instämmande till att de mycket långa flyttningarna till kusten var betingade av att nå andra värden, framför allt en marknad för de samiska produkterna än närmaste betesområde.

Hur blir det då när någon eller några av de ovan beskrivna ogynnsamma faktorerna är bestämmande. Jo, endera blir det att flytta längre bort till betesområden med bättre förutsättningar vad gäller tillgänglighet, eller annars får renarna sprida sig och finna föda där de kan finna den. I den senare delen finns en förklaring till den s k stora oredan i Åre-Storsjö lappby.

Gemensamt för beskrivna förhållanden är att de gäller för en renhjord av given numerär.

Fastighetsägarna försökte få Olof Rune att uttala, att ett högre renantal ställer krav på motsvarande större betesarealer. Av Olof Runes

förklaring framgick att det inte finns något sådant linjärt samband. Ett samband finns dock självfallet om jämförelser görs mellan extremer, typ 45 000 renar (länsstyrelsen 1990) kräver större areal än 17 000 renar)

((KBs 5-årsberättelse 1881-1885). Vad som gäller däremellan påverkas av ett antal variabler, idag okända.

Helt klart är dock att 17 000 renar inte klarar sig på tredjedelen av ytan för 45 000 renar.

Förändringar av renantal är en för utomstående enkel - enligt samebyarna förenklad - bild av renskötseln. Samebyarna har tillfört målet material till grund för en analys av de samband som gäller för bedömning renantal/erforderlig betesareal. Det är alltså inte fråga om matematiska formler utan ett biologiskt och mångfasetterat förhållande med en mängd variabler varav inte alla är kända vad gäller samvariation.

Det tingsrätten har att lägga till grund för sitt avgörande är därför det samebyarna fört fram innefattande den analys Särskilda Utskottet i Riksdagen gjorde inför 1886 års lag uttalade och som lades till grund för lagfästandet av sedvanerätten (s. 15):

"Utskottet har ofanfört anfört, huru som renen har helt olika lefnadsbehof vinter som sommar, att han af naturdrift uppsöker de trakter der han år efter år vant sig att få dessa behof tillfredsställda och att fjelltrakterna, som under sommaren erbjuda hvad dertill erfordras, icke göra det under vintern. I öfvrigt är bekant, att då ^{renen} ~~såmen~~ jagas af hunger, snöstormar eller rofdjur ingen renvaktare har makt med honom, och att till följd af allt detta det lika ofta är renen som bestämmer lappens vistelseort som tvärtom."

Detta kan, som 1919 års lappkommitte, också uttryckas på följande sätt: ".... sedvanerätten, som grundar sig mindre på lapparnas vilja än på renarnas behov av föda,

Så var det då, så är det idag!

3.3.2 Dokumenterad vinterbetning

Vi skall då pläderingsvis gå in mera detaljerat på de trakter där renbete av ålder har förekommit. Jag vill först framhålla att det givetvis är svårare att få en redovisning av vinterbetesförhållandena ju längre tillbaka i tiden vi går. Den information om vinterbetesförhållandena som inhämtades under avvittringen bygger på redovisade behov av kompletterande marker avseende inte i första hand vinterbete men ändå i vissa sammanhang sådant bete och därvid är att särskilt beakta att detta var med utestängande av andra såväl enskilda som samer. Förhållanden liknande en förhandlingssituation har därvid förelegat och man kan därför inte förvänta sig en uttömmande redovisning av förekommande vinterbete på mer eller mindre avlägset belägna enskilda marker eftersom detta skulle kunnat haft en negativ inverkan på den enskilda samens äskanden vad gällde önskemål om tillkommande skattefjälls- mark. De uppgifter som finns om vinterbete från dokumentation med anknytning till avvittringen skall därför beaktas med nämnda utgångspunkt. Den information som inhämtades avseende de vinterbetesförhållanden som var aktuella under förarbetena till 1886 resp 1898 års renbeteslagstiftning kan inte heller karaktäriseras som fullständig och skälen härtill kan ha varit flera. Den främsta orsaken torde rent allmänt ha varit svårigheterna att få en heltäckande bild även om intentionen härtill kan ha förelegat. Om det idag i vårt informationssamhälle är svårt att i efterhand redovisa förhållanden tillbaka några år hur skulle det då inte ha varit för drygt 100 år sedan. Det är egentligen utan betydelse vad orsaken till den ofull-

JK

förhållanden
uppgifter

ständiga redovisningen kan ha varit om det ändock är möjligt att med några exempel åskådliggöra att vinterbete förekommit långt utanför skattefjällen. Exempel härpå skall ges utifrån vad som bl a framkom genom Huss utredning och i ett fall genom kompletterande jämförelse av originaldokument. Men först hänvisar jag till ovannämnda uppgift om vinterbetning av mittåsamer enligt Johann Wilhelm Schmidts reseskildring från år 1799. Ett annat exempel är att - såvitt känt - första gången som vinterbete omnämns intill Sonfjället är i Gustav von Dubens bok "Om Lappland och lapparna" från 1873, vilket också var känt för Huss (s 23 n - 24 ö). Här omnämns att samer under svåra vintrar går ned till Sonfjället. Jag har inte kunnat återfinna denna uppgift i anknytning till utredningar vid tillkomsten av 1886 års lagstiftning. Detta är alltså exempel på att flyttningar förekommit och att redovisningen i det som utgjorde underlaget för 1886 års lagstiftning inkl Haars karta är ofullständig. Sonfjället omnämns senare av lappfogden Alarik Dahlkvist i årsberättelsen för 1896. För att fortsätta med Tännäs som exempel har från Fä framhållits att samer i den lappbyn inte företog några långa vinterbetesflyttningar utan enbart höll sig inom områden hänförliga till nuvarande renbetesfjäll. Detta är alltså fel. Enligt Elof Huss redovisning (s 29) av lappfogden Dalkvists tjänsteberättelse för år 1896 framgår att för omkring 25 år sedan (alltså under 1870-talet) utsträcktes betningen till Fjätfjället i Lillhårdals socken. Det är osannolikt att det är höjdlägena på Fjätfjället som har besökts för vinterbete utan det måste vara angränsande skogstrakter inom Lillhårdals socken. Vinterbete måste då också ha ägt rum på omstämda marker. Det här var alltså på 1870-talet. Enligt 1895 års lappkommitté brukade under vissa år under ogynnsamma väderleksförhållanden vinterbetning ske

B
T

7.5.

W

ned till Fjät fjället på gränsen till Kopparbergs län (Huss på s 31). Återigen så kan det inte vara höjdlägena på fjället utan de intilliggande vida skogsområdena. Fortfarande vad gäller Tännäs kan exemplifieras med att enligt lappfogden Brännströms protokoll från 1898 framgår att "Nils Olofsson Rensbergs föräldrar sades under vintrarne hafva uppehållit sig med sina renar i Herjeådalen ..." (ab 934 s 7). Här har Fä gjort invändning om att vinterbeteslokalen skulle vara Härjedalen med hänsyn till att i årsberättelsen anges storheter som Norge. Här må blott erinras om att det finns ett flertal ortsangivelser i årsberättelsen däribland Herjeådalen, som ligger i närheten av Kopparbergs län, vilket ger god överensstämmelse med uppgiften att man uppehållit sig till och med i detta län.

Av förebringad utredning om renantal har vi sett att antalet djur under slutet av 1890-talet drastiskt gick ned. För Tännäs vidkommande var antalet renar enligt 1896 års lappfogdeberättelse 270 renar (ab 894 s 6 o bil 4). Även om antalet djur är en osäker uppgift måste det ändock vara fråga om en kraftig minskning av renarna i Tännäs. Det måste ha varit speciella förhållanden som därmed varit för handen inom Tännäs och som Iwan Lundberg framhållit har det tagit tid innan renarna återhämtat sig så att de kunnat samlas i hjordar på naturliga vinterbetesplatser. Lundberg har framhållit detta som förklaring till att det under lång tid inte finns uppgifter om beteslokaler utanför renbetesfjällen.

Vad gäller samerna i Storsjö kappellförsamling - de samer som kom att ingå i Storsjö lappby 1889 (1891 sammanslagning av Åre och Storsjö lappbyar till Åre-Storsjö) så vinterbetade de med sina renar bl a på de omkring Särvfjället liggande skogstrakterna, vilket är redovisat av Huss (s 25 ö) enligt utred-

ning ombesörjd av 1882 års lappkommitté. Enligt lappfogden Dalkvists tjänsteberättelse från 1896 vinterbetade Storsjö lappby renarna - utöver på Ljusnedals bruks ägor - ned mot bl a Långå eller å Särvfjället och fram mot Vemdalskälen (Huss s 29). Observera att detta var en beskrivning av områden dit flyttningar skedde "efter gammal god sed", vilket måste innebära att sådan flyttningar före kommit under mycket lång tid. Enligt Dalkvist var detta till skillnad från den beskrivning som återges avseende det som kallats den stora oordningens tid. Dalkvist ger emellertid inte någon förklaring till att renarna enligt uppgift ej bevakades. Renarna har dock återsamlats under våren eftersom det anges var samerna vistas med sina renar under sommaren. Det kan därför verkligen ifrågasättas om det är en helt rättvisande beskrivning som Dalkvist ger av renskötseln. Liknande omdömen om hur renskötseln fungerar har gjorts många gånger under senare tid. Kritikerna har då sällan haft någon inblick i de svårigheter som renskötseln vissa år kan ställas inför. Olof Rune har gett biologiska förklaringar och Iwan Lundberg har tillstått att han under början av sin tjänstgöring inte kunde förstå vilka svårigheter som samerna emellanåt stod inför när det gäller att ha kontroll på sina renhjordar. Lundberg har även i ett utlåtande framhållit att det med dåtidens brist på tekniska hjälpmedel måste ha varit svårt att samla renarna för märkning, skiljning eller slakt men att sådan verksamhet visst måste ha bedrivits med flyttningar, vinterbetning och slakt utanför renbetesfjällen så att det med fog kan påstås att sedvanerätt utövats. Genom uttalanden i förarbetena till 1886 års lagtiftning, genom Olof Runes och Iwan Lundbergs vittnesmål har framgått att svåra förhållanden drabbar renskötseln från tid till annan men även de svårartade förhållandena för renskötseln måste beaktas

7
2
Anvilland

vid bedömningen av sedvanerätten. Jag vill särskilt hänvisa till särskilda utskottets uttalande s 15. På nu anförda skäl så skall i fråga om sedvanerätt beaktas även lappfogden Dahlqvists uppgifterna om renbete som förekom under den s k stora oordningens tid.

Nu angivna exempel är dokumenterade förhållanden som visar att det förekommit vinterbete regelbundet långt utanför renbetesfjällen under 1800-talet.

Jag skall här inte närmare gå in på lappfogden Staafs utredning från 1922, som 1919 års lappkommitté har nyttjat som delunderlag. Till bemötande av Fä:s påstående att 1919 års lappkommitté felciterat Staaf må här erinras om att enligt förordet (s 7 n) har lappkommittén ombesörjt egna utredningar i följd varav det framstår som högst osannolikt att det åsyftade uttalandet - SOU 1923:51 s 104 - skulle vara ett felcitat. Vad gäller Staafs utredning så bör ihåggkommas Staafs reservation att tiden varit för knapp för att genomföra någon utförlig och uttömmande utredning.

Vad gäller Huss utredning i övrigt skall från s 43 följande (s 43 ö-m). Samebyarna gör i det här sammanhanget gällande (ab 841) att lappfogdarna inte har insett den framtida betydelsen av så utförliga anteckningar som möjligt. Om de hade insett denna betydelse - som fä gör gällande - skulle det vara detsamma som att påstå att lappfogdarna medvetet skulle ha fört anteckningarna knapphändigt och oprecist för att skada renskötseln. Förklaringen till ofullständigheten är snarare att söka i mänsklig ofullkomlighet och brist på instruktioner att anteckningar om vinterbeteslokaler skulle föras.

Vad gäller Huss utredning skall avslutningsvis i

den här delen framhållas följande. Huss redovisade sina slutsatser på kartan som en gräns (s 335). Därvid angav han att kartan utvisade markområden utanför renbetesfjällen som lappar i Jämtlands län under åren 1926-1958 använt för vinterbetning. Han angav vidare att den angivna gränsen var ungefärlig. Huss gjorde också en reservation för det aktuella området inom Härjedalen enligt följande: Utan att detta särskilt angivits finnas inne i detta område trakter, ibland till sin storlek ej obetydliga, som lappar icke besökt med renar under ifågavarande tidsperiod. Som exempel härpå kan nämnas att lappar icke synas vid något tillfälle under åren 1926-1958 ha haft renar å ett markområde i Hammerdals kommun ... Förhållandet torde vara enahanda beträffande bl a vissa områden i Svegs kommun, som ligga söder om Sonfjället mot vägen Sörvattnet-Sveg. Lägg märke till Huss ordval. När det gäller området i Härjedalen - det söder om Sonfjället - anger han en viss nyansering genom ordvalet torde vara enahanda. Huss anger inga andra områden än söder om Sonfjället mot den väg som går mellan Sörvattnet - Sveg. Vi kan här göra en jämförelse med de uppgifter om vinterbetrakter som framgått av lappbyprotokollen. Se karta. Huss åsyftade i den här delen brist på uppgifter om vinterbetningar mellan 1926-58. Jfr de uppgifter vi har om vinterbetning såväl i området för Sonfjället och den mängd med uppgifter vi har om betning i Lofsdalenområdet. Avståndet mellan Lofsdalen och Sonfjället är inte längre än ett par mil. Den slutsats man kan dra är att Huss synes ha hyst oro för att de renhjordar som betat omkring Sonfjället inte skulle ha gått så långt som en mil söder om fjället och att betningen i Lofsdalen inte skulle ha sträckt sig norrut en hel mil. Det är självfallet inga avstånd för en renhjord, där det karaktäristiska är just att den

Vägen
karta

ständigt är i rörelse under sin betesgång, vilket bl a framgick av Olof Runes vittnesmål. Vi har också Iwan Lundbergs omdöme om Huss; han skulle vara 100 % säker för att uttala sig om de områden som kunde hänföras till sedvanerättsmarkerna.

Huss har uttalat sig enligt följande beträffande området väster om angiven gräns på kartan.

Markområden, som för närvarande äro att hänföra till lappars i Jämtlands och Kopparbergs län sedvanerättstrakter, kunna till allra största delen anses ligga inom område 3). Frågan, huruvida lappar vid viss tidpunkt ha sedvanerätt till viss trakt inom eller utom detta område, är dock beroende av förhållanden, för vilka redogörelse lämnats här ovan under "Sedvanerättsinstitutet". Jag betonade allra största delen eftersom Huss inte utelslöt sedvanerättstrakter utanför den gränslinje han uppdrog.

Givetvis har Huss inte enbart beaktat uppgifter om var vinterbetning ägt rum under åren 1926-1958 när han hänförde området väster om angiven gräns till sedvanetrakter. Han har även beaktat de äldre uppgifter som finns redovisade i utredningen och som delvis har berörts ovan. Man bör se Huss' utredning i följande perspektiv.

I och för sig gjordes vissa utredningar i samband med lagstifningen under 1880 - och 1890-talet. Dessa utredningar kunde dock ej gå på djupet och detta har jag belyst ovan. När sedvanerätten sattes ifråga i Härjedalen efter 1886 års renbeteslag framhöll lappfogden Alarik Dalkvist att det måste göras ordentliga rättsliga undersökningar för att utröna sedvanetrakternas omfattning.

Någon sådan ordentlig undersökning som gick på djupet kom dock ej till stånd. Vi har ovan nämnt

lappfogden Staafs reservation att tiden varit för knapp för en utförlig och uttömmande undersökning. Inte heller har de följande utredningarna såsom Gardhams utredning 1935 samt 1940 och 1948 års Jämtlandsutredningar gått på djupet. Dessa utredningar avhandlade i första hand speciella mer eller mindre akuta frågor. Det är endast Huss' utredning som kan sägas leva upp till den utredningsnivå som Alarik Dalkvist efterlyste. Vi har hört Iwan Lundbergs omdöme om Elof Huss. Elof Huss uppdrag avsåg enbart frågan att åstadkomma en kvalificerad och mera fullständig utredning angående sedvanerätten i Jämtlands och Kopparbergs län. Om motsvarande utredningsinsats hade gjorts under 1800-talet skulle vi givetvis ha haft en bättre kännedom om vinterflyttningar längre österut vid svåra betesår än de uppgifter vi nu känner till. Huss höll det också för sannolikt att längre vinterflyttningar förekommit i äldre tider och att sedvanetrakter därför kunde ha förelegat även öster om den gräns han drog upp. Detta framgår indirekt av Huss formulering att sedvanetrakterna ligger inom allra största delen inom det angivna området men även av Iwan Lundbergs uppgifter i målet rörande Huss. I anknytning härtill har Iwan Lundberg skriftligen och muntligen uttalat att vinterbete under hans ämbetstid förekommit regelbundet till en linje som i huvuddrag går mellan Ytterhogdal - Älvros - Sveg - Lillhärdal - Särna.

Vilken rättslig utvärdering kan man då göra av det framlagda materialet avseende de dokumente rade vinterflyttningarna. Frågan om bevisbördan i detta avseende blir då relevant. I princip för håller det sig ju på det sättet att om Fä har bevisbördan för sitt påstående att vinterbete ej ägt

rum - som de får förstås - utanför renbetesfjällen så behöver samebyarna överhuvudtaget ej lägga fram något utredningsmaterial till stöd för förekomst av sedvanerätt. Först om envar Fä lyckas förebringa övertygande bevisning att något vinterbete av ålder ej ägt rum i hans trakt kan Fä vinna målet. Samebyarna för de facto ingen fastställelse talan om att det föreligger sedvanerätt. En annan sak är att samebyarna givetvis tagit tillfället i akt och fört fram motbevisning. I detta perspektiv är bevisbördeplaceringen av avgörande betydelse. I denna fråga återkommer samebyarna.

3.3.3 Fastighetsägarnas vittnen

Fastighetsägarna har hört sju vittnen. Vad gäller det första vittnet, förre skogvaktaren Oskar Holmin, var bevistemat motbevisning av Iwan Lundbergs uttalande angående vinterbete. För övriga vittnen angavs följande bevistemata; att styrka att renbete vintertid fram till 1950-talet var mycket begränsat och förekom endast i trakterna norr om Ljusnan - Vemdalen samt begränsade delar av Tännäs, att en kraftig expansion ägt rum under 1950 - 1960 och 1970-talen samt att expansionen mötts av protester. Vad gäller det sista vittnet, Manfred Andersson, var bevistemat att något egentligt bete med ren inte förekommit i Råndalen - Sonfjälletområdet förrän omkring år 1967.

Gemensamt för vittnena var att ingen av dem hade några ingående kunskaper om renskötsel. Trots att samtliga varit anställda endera hos skogsbolag eller tjänstgjort hos skogsvårdsstyrelsen hade inte någon haft till uppgift att följa rennäringens utveckling. Vi säger trots därför att samverkan mellan rennäringen och skogsbruket är nödvändig. En förklaring till att inte något av vittnena haft ansvar för samverkan och därmed möjlighet till insikt om rennäringen kan givetvis vara att samarbete mellan rennäringen och skogsbolagen kommit till stånd först under 1980-talet - i något fall under slutet av 70-talet - då flera av de hörda personerna gått i pension.

Gemensamt för vittnesmålen med undantag för Manfred Andersson - begränsat bevisstema för denne - var att de för respektive område som de uttalade sig om indirekt bekräftade Iwan Lundbergs skriftliga och muntliga uppgifter om att vinterbete under hans ämbetsstid förekommit regelbundet inom områden som sträcker sig söder och österut till en linje som i huvudrag går mellan Ytterhogdal - Älvros - Sveg - Lillhärdal - Särna.

Vad gäller vittnesförhöret med Oskar Holmin konstaterar samebyarna att denne - milt uttryckt - snarare bekräftade än motbevisade Lundbergs uppgifter. Detta bestyrks inte minst av motpartsombudets konstaterande att vittnet tidigare lämnat uppgifter om andra årtal. Oskar Holmins uppgifter var även förenliga med de förhållanden som Huss redovisar i sin utredning. Den återgivna uppgiften om Oskar Holmins frus utflykt 1930 för att se på renar synes för övrigt vara fråga om sammen Nils Nilsson Schains renar. Nils Nilsson Schain var avliden när Huss gjorde sin utredning, vilket kan vara en förklaring till att Huss ej redovisat den aktuella vinterbetningen. Holmins vittnesmål kompletterar därför samebyarnas bevisning.

Vittnet Erik Sundin, f d skogsvårdskonsulent, avslöjade en negativ uppfattning om renskötseln; han hade haft äran att inspektera skador! Han drog slutsatsen att vinterbetning ej kunde ha ägt rum inom området mellan Hede och Sveg 1964 eftersom han inte sett några renar under hösten/förvintern då han pendlade tre månader

mellan nämnda orter. Denna slutsats avslöjar bristfälliga kunskaper eftersom det inte alls är säkert att vinterflyttning sker under tidig förvinter. Beroende på väderleksförhållandena kan flyttningen var fördröjd. Sundin gav vidare uttryck för sin uppfattning om vad som gällde ifråga om rätt till vinterbete, vilket ligger helt utanför bevistemat. Sundins uppgifter om att han ej iakttagit renar - vissa uttalanden var hänförliga till 1930-50-tal - inom vissa områden motsägs av de förhållanden som Huss redovisat efter noggranna undersökningar. Ytterligare kommentar i den delen är överflödig. Likaså är ytterligare kommentarer överflödiga beträffande motsvarande uppgifter från de senare hörda vittnena, dvs i den utsträckning de lämnat uppgifter om iakttagelser - eller rättare sagt brist på iakttagelser - och detta ej står i överensstämmelse med av Huss redovisade förhållanden skall givetvis vittnesuppgifterna lämnas utan beaktande.

Vad gäller vittnesförhöret med förre förvaltarens Leif Eriksson hänvisas till redan framförda generella kommentarer för vittnena och därutöver skall dennes uppgift om arrende vad gäller Sonfjället kommenteras. Det framgick av Leif Erikssons vittnesmål att han var osäker på partsförhållandet. Han svävade på målet vad gäller den sameby som skulle vara berörd. Han kommer inte ihåg om det var ett muntligt eller skriftligt avtal. I vart fall kunde något skriftligt avtal ej återfinnas. Vidare framgår av vittnesmålet att någon myndighet skulle ha varit inblandad och Eriksson gav

uttryck för missnöje i så måtto att ifråga-
varande myndighet, som skulle ha skött om sa-
ken, ej gjorde detta. Det sammantagna in-
trycket är därför att vittnesmålet ej ger
något verkligt belägg för att någon sameby
skulle ha gett uttryck för en uppfattning att
vinterbetesrätt ej förelåg.

Vittnet Yngve Smeds, f d förvaltare, uppehöll
sig vid "renproblemet". Det som uppgavs som
problem var avgränsade frågor som senare kom
att hanteras i det samråd som kom till stånd
mellan samebyarna och skogsbolagen, vilket han
bekräftade. I övrigt gäller de generella kom-
mentarerna även för Smeds vidkommande.

Vad gäller vittnesförhöret med f d skogvaktaren
Hans Eriksson hänvisas helt till förenämnda
generella kommentarer.

Vittnet Arne Sundvisson, f d skogsvårdskonsu-
lent, hade ingen erfarenhet från Härjedalen
före 1950. Han redovisade huvudsakligen - ut-
över vad som täcks in av de generella kommen-
tarerna - att det förekommit allmänt hållna
protester avseende bl a strövreningar som blivit
kvar efter vinterbetning liksom att åtgärder
vidtagits beträffande sådana renar som på våren
gått ut på vallarna.

Det sista vittnet, Manfred Andersson, motsägs
helt av uppgifterna i Huss utredning. Det är
uppenbart att vinterbete förekommit inom det
omvittnade området utifrån nämnda utredning.
Manfred Anderssons uppfattning var att någon

vinterbetning ej kan ha ägt rum eftersom det inte uppstått några skador. Det förhållandet att det inte förekommit skador kan givetvis inte tas som intäkt för att vinterbetning ej ägt rum. Vittnets åsikt i den frågan avslöjar egentligen bara inställningen till rennäringen.

I fråga om uttalade protester återkommer vi i följande avnsitt.

3.3.4 Protester

Fastighetsägarna hävdar med hänvisning till ett antal skrivelser och motsvarande (skriftlig bevisning 1.4.16-26) att markägarna protesterat mot renbete vintertid på deras marker och påtalat att renar vistades på mark som inte upplåtits för renbete.

Dessa "protester" är utan rättslig verkan i förevarande mål om det inte visas att sådan protest är direkt relaterad till någon omständighet. Av fastighetsägarna redovisat material går inte att sluta sig till att så är fallet. Inte i något fall går att konstatera att sålunda framförd "protest" fullföljts rättsligt och allmänt framförda "protester" är utan rättsverkan.

Härutöver kan vissa allmänna kommentarer göras till de åberopade skrivelserna, protokollen mm.

Regelmässigt är aktionerna i tiden relaterade till en planerad eller genomförd lagstiftningsåtgärd, utredning eller motsvarande. Det som framförs i skrivelserna är att myndighet - i regel länsstyrelsen - skall vidtaga någon åt-

gärd utgående från påståenden att rätt till renbete inte skulle föreligga. Exempel på skrivelser av detta slag är det som framgår av protokollet från sammanträdet i Vemdalen den 16 april 1950, (Ab 807, bil 17). Det är då av intresse att konstatera att denna aktion fick ett resultat på så sätt att den bildade underlag för länsstyrelsens vidare agerande ledande till uppdraget att genomföra den utredning, vilken vi i målen benämner Huss' Utredning.

I övrigt är åberopade skrifter relaterade till planerad eller genomförd lagstiftning (Ab 831, bilaga 12 och Ab 832, bilaga 13).

Av de av fastighetsägarna åberopade skrivelserna är det egentligen endast en, nämligen skrivelsen den 4 juli 1951 från markägare vid Långåskans (Ab 807, bilaga 20) som har ett konkret förslag. Detta är att länsstyrelsen skall vidta åtgärder enligt 33 § renbeteslagen. Av denna framgår att Konungen kunde förklara "att visst till gränserna bestämt område skall tills vidare och intill dess annorlunda förordnas utgöra ett skadeersättningsområde." Och detta om det "Inträffa å en trakt år efter annat skador av större betydelse, vilka måste anses väsentligen bero på försumlighet i renvården". Av andra

+ prövad

bestämmelser i lagen framgår att detta skall gälla endast område där renskötsel är tillåten.

Det av fastighetsägarna åberopade dokumentet innebär såvitt gäller sedvanerätten snarast det omvända i förhållande till det av fastighetsägarna åsyftade.

I övrigt får från åberopade skrivelser mm konstateras, att det är en blandning mellan påståenden om skador hänförliga till vinterbete och, väl så framträdande, skador till följd av strövrenar under sommartiden i vinterbeteslanden.

Skrivelserna är vad gäller redovisade skador oprecisa och inte relaterade till särskild fastighet. När frågan om sedvanerätten dras fram sker detta på ett indirekt sätt; det som påtalas som missförhållande är olika skador och för att förstärka detta görs samtidigt påståenden om att sedvanerätt inte skulle föreligga.

Till gruppen "protester" kan också hänföras flera av de utsagor, som gjordes av de vittnen, vilka hördes på fastighetsägarnas begäran. Inte heller deras allmänt hållna synpunkter om "protester" är konkreta och relaterade till omstäm-

da fastigheter och har i vissa fall också karaktären av andrahandsuppgifter och/eller deltagande i möten då sådana frågor avhandlats på ett allmänt plan på det sätt detta beskrivits tidigare.

Samebyarna kan inte finna att fastighetsägarna kunnat visa att markägarna protesterat mot renbete vintertid på deras marker, (dvs i målen omstämda fastigheter). Vad som i övrigt anförs om "mark som inte upplåtits för renbete" har ingen självständig innebörd, eftersom det inte i målet är frågan om att ta ställning till i vad mån några sådana upplåtelser varit aktuella.

3.3.5 Bevisfrågor/bevisbörda

Samebyarna gör gällande, att fastighetsägarna har bevisbördan för uppgifterna om att renskötsel ej av ålder skulle ha ägt rum i Härjedalen utanför renbetesfjällen. Det beviskrav som är förenat med bevisbördan är att det skall styrkas, dvs det skall kunna hållas för visst, att renskötsel ej av ålder förekommit.

Samebyarna åberopar följande skäl i bevisbördefrågan.

1. Bevisbördereglernas funktion är att bidra till förverkligandet av de ändamål som uppbär de materiella reglerna. En bevisbörderegeln måste stå i samklang med de sociala syften som har varit bestämmande för lagstiftningen. Här kan vi hänvisa till Olivercrona; bevisskyldigheten och den materiella rätten, 1930, sid 130. Enligt Ekelöw i bland annat Rättegång IV måste lagstiftaren i en ny civillag, då det gäller att avgöra till vilka rättsfakta man bör anknyta rättsföljderna, ta hänsyn även till bevisbördeproblemen. De bevisbördefrågor lagstiftaren lämnat oreglerade måste enligt Ekelöw lösas på samma sätt som andra rätts-tillämpningsproblem, Man har att utgå från de ändamål, som motiverar den materiella regelns tillkomst och tillämpning.

Aktuell lagstiftning i den omstämda frågan om sedvanerätt innehåller som materiell regel blott att viss rättsföljd (rätten till renskötsel) knutits till existensen av ett rättsfaktum (att renskötsel bedrivits av ålder inom sådana

f>

1

trakter utanför renbetesfjällen; sålunda existensen av ett sakförhållande). Hur det förhåller sig med bevisbördan ger lagrummet inte någon upplysning om. Inte heller har lagstiftaren gjort något övergripande uttalande i bevisbördefrågan.

Det är därför väsentligt att fastlägga vad som är ändamålet med lagstiftningen angående sedvanerätten. Om detta gjordes mycket klara uttalanden när sedvanerätten lagfästes första gången 1886. Justitieministern Nils von Steyern uttalade bland annat att samernas vinterflyttningar; "... å de trakter som de av gammal sedvana hafva besökt, måste vara icke blott ett av befolkningen tålt intrång utan en verklig rätt ..." och riksdagsutskottet yttrade bland annat att avvitrningen hade "... kringsskurit området för lappen, så att det blivit mindre än det nödvändiga ... och de bofasta som därigenom fått uppfattningen att lappen icke äger någon rätt till vinterflyttningen, hade börjat bestrida denna rätt ..." men "... icke har själva rätten genom bestridandet kunnat bliva mindre än den i och för sig var..." och hade den börjat bestrida måste den "... genom positiv lag åter bringas till giltighet".

|

Vid tidpunkten för lagstiftningen 1886 förelåg förvisso inga dokumenterade överväganden rörande bevisbördefrågor men lagstiftningens syfte att slå vakt om sedvanerätten är uppenbar enligt nu citerade uttalanden i förarbetena. Enligt samebyarna är det ändamål som uppbär lagstiftningen i sedvanerättsfrågan just att säkerställa rätten till renbete. En bevisbörde-regel måste mot denna bakgrund ges sådant innehåll att den bidrar till förverkligandet av

nu nämnt ändamål. Detta talar entydigt för att fastighetsägarna skall ha bevisbördan för sitt påstående att någon sedvanerätt inte existerar utanför renbetesfjällen i Härjedalen.

2. När det gäller urminnes hävd gör samebyarna gällande, att det - utöver betydelse som särskilt civilrättsligt fång - även har betydelse i form av en presumption om den rättmätiga uppkomsten och förefintligheten av en rättighet. I själva begreppet presumption ligger en förutsatt given regel om att något förhåller sig på ett visst sätt. Den som påstår motsatsen har följaktligen bevisbördan för att presumptionen är oriktig.

Samebyarna gör gällande, att de redan genom tillgänglig dokumentation företrädesvis i form av uttalanden i förarbetena till lagstiftningen och utredningar såsom 1919 års kommittés slutsats att så gott som samtliga socknar i Jämtlands län besökts av samerna för renbete och Huss utredning har visat i målet, att sedvanerätt föreligger till renbete även utanför renbetesfjällen i Härjedalen. Härav följer i förening med att samernas renbetesrätt ytterst grundar sig på urminnes hävd och presumptionsbetydelsen härav att bevisbördan åvilar fastighetsägarsidan för att det ej skall föreligga presumption till sedvanerätt avseende vinterbete i Härjedalen utanför renbetesfjällen.

3. Bevisbördan bör läggas på den part, vars påstående strider mot det sedvanliga. Detta är en allmän bevisbörderegel som äger särskilt fog för sig på grund av särskilt fastighetsägarsidans påstående att inga som helst sedvanerättsområden förekommer i Härjedalen. Enligt

Fel

samebyarna framstår fastighetsägarsidans uppfattning i sedanerättsfrågan som stridande mot bland annat den uppfattning som kommer till uttryck i förarbetena till lagstiftningen angående sedvanerätten och senare utredningar såsom de nu nämnda. Fastighetsägarsidans uppfattning strider alltså mot den gängse synen på sedvanerättens utbredningsområde.

Vad gäller uttalanden i frågan om placeringen av bevisbördan har f d hovrättsrådetens Mauritz Bäärnhielm i en promemoria från 1986-04-24 yttrat följande: Redan i förarbetena till 1928 års renbeteslag uttalades att renbetesrätt föreligger "inom större delen av Norrland utanför lappmarkerna och renbetesfjällen och dessutom inom vissa områden av Kopparbergs län" (prop. 1928:43 sid 69). Detta uttalande återges utan reservation av jordbruksministern vid RLs tillkomst (prop. 1971:51 sid 158). En rimlig tolkning av dessa uttalanden är att bevisbördan inom de områden, som med kartor och annat material till renbeteslagen angivits såsom belastade med renbetesrätt, i allmänhet får anses åvila den som påstår att sedvanerätt inte föreligger (och inte den som påstår att sedvanerätt föreligger).

bevisbördan

Det föreligger sålunda synnerligen välgrundade skäl för samebyarnas ståndpunkt att bevisbördan skall läggas på Fä. Några fullgoda skäl att begränsa bevisbördan till någon gräns inom det omstämnda området föreligger ej. Av uttalanden i förarbeten framgår att sedvanerätt får anses föreligga i Härjedalen. Enligt samebyarnas uppfattning undgår en Fä att bära bevisbördan endast om han innehar en fastighet inom sådant

område som i förarbetena till aktuell lagstiftning - inbegripet även äldre sådan - ej hänförs till vad som generellt förutsätts vara sedvanerättsområden. Det är i sistnämnda fall naturligt att bevisbördan faller på den sameby som påstår sig ha sedvanerätt inom område varom något stöd ej uttalats i förarbetena avseende förekomst av sedvanerätt. Men här är det alltså så att bevisbördan åvilar Fä.

+ omh

ab B sid 2-3

3.3.6 Rättslig utvärdering

Särskilt i perspektivet av den utredning som samebyarna lagt fram i målet har envar Fä ej förmått styrka att dennes fastighet/er ej är belastad med sedvanerätt. Fastighetsägarna har sålunda ej förmått styrka att vinterbete av ålder ej ägt rum. Denna ståndpunkt gäller för hela det omstämda området men med särskild styrka vad gäller hela det område som ligger väster om Huss gräns. För det sistnämnda området har samebyarna förebringat utredning av erforderlig styrka för konstaterande av förefintlighet av sedvanerätt om sådan prövning vore aktuell på grund av eget yrkande. Envar Fä:s talan skall på nu anförda skäl sålunda ogillas.

Försåvitt tingsrätten finner samebyarnas motbevisning vad gäller reservbetesmarker och återupptagna betesmarker, som kan vara att hänföra till områden öster om Huss gräns, vara sådan att Fä:s talan i sig kan vinna bifall föreligger ändock rätt till vinterbete i enlighet med den tredje åberopade grunden. I denna del kan anföras.

Professor Ulf Cervin har skrivit om passivitet inom civilrätten och Cervins verk har just den titeln. Han har alltså avhandlat olika rättsområden där passivitetsverkan erkännes. Jag hänvisar i första hand till Cervins bok. Helt kort kan med stöd av Cervin hävdas att verkan av passivitet erkännes i stor omfattning inom fastighetsrätten. Han anger att man kan spåra passivitetsregler i grannelagsförhållanden och i gränsförhållanden. Från fastighetsförhållanden nämner han som exempel kontraktsstridig utvidgning av betesmark (NJA I 1925 s 348), uppläggning av icke avtalsenlig jord å fastighet

(NJA I 1924 A 625), icke behörig upplåtelse av slåtterrätt (NJA I 1894 s 341). Samebyarna gör gällande att principen om passivitetsverkan är tillämplig på vinterbete. Verkan består däri att fastighetsägare som ej tillkännagivit ogillande över vinterbete som sådant blir bunden härav. Samebyarna har under den rättsliga grunden utvecklat vad som krävs härvidlag ifråga om frekvens av vinterbete, den s k aktivsidan. Utredningen i målet ger underlag för tingsrätten att bedöma nyttjandet av marker för vinterbete över viss tidsperiod. Detta gäller även det område som ligger öster om Huss gräns men begränsat av den linje Iwan Lundberg hänvisat till inom vilket område det under Lundbergs ämbetstid förekommit regelbundet vinterbete. Sistnämnda förhållande bekräftas inte minst av Fä:s egna vittnen. Här har otvivelaktigt vinterbete förekommit i allt fall från 1960-talet och med sådan omfattning och regelbundet att kraven på aktivsidan är uppfyllda. Detta vinterbete får anses ha ägt rum okvalt. Tingsrätten har att förutsättningslöst pröva huruvida envar Fä protesterat mot vinterbetet. Vad gäller de av Fä angivna protesterna hänvisar vi till vad som särskilt anförts om dessa.

3.3.7 Rättspraxis och folkrättens betydelse

Rättspraxis

Frågor med anknytning till sedvanerätt till vinterbetning i Härjedalen har direkt och indirekt varit föremål för prövning av domstol i ett antal avgöranden.

Det mer framträdande är de fyra mål, vilka avgjorts av Högsta Domstolen - Farup 1898, Långå- resp Rånsdalsmålet 1937 samt Lossenmålet 1967.

Vad gäller Högsta Domstolens dom i Skattefjällsmålet kommenteras betydelsen av domen nedan.

Med hänsyn till avgörandenas ålder, presenterat utredningsmaterial, oeniga domslut och olika fokusering på rättsfrågan sedvanerätten till vinterbetning finner samebyarna att rättspraxis inte ger ledning till avgörandet i här aktuella mål.

På redovisade skäl finner samebyarna därför inte anledning att särskilt uppehålla sig vid rättspraxis på annat sätt än att framhålla att

denna alltså inte ger vägledning till avgörandet i de mål, vilka tingsrätten nu har att pröva.

Fastighetsägarna har med hänvisning till vissa sakkunnigutlåtanden i Skattefjällsmålet indirekt dragit in detta mål i förevarande process. Med anledning av detta får samebyarna redovisa följande.

Skattefjällsmålet avser talan om bättre rätt till fast egendom, dvs äganderättsanspråk med samebyar m fl samiska rättssubjekt som käreande och svenska staten som svarande. Målet har därför ingen omedelbar betydelse vad gäller vinterbetesrätten i dessa mål.

Det fastighetsägarna framfört i anledning av vissa yttranden av Knut Bergsland och Gunnar Prawitz ligger därför och detta även av andra av samebyarna anförda skäl vid sidan av den sak som nu är föremål för prövning.

Av Skattefjällsmålet kan dock utläsas att HD till grund för sitt domslut lagt att skattefjällsmarken inte utnyttjades tillräckligt intensivt, dvs inte hela året, eller med andra ord att vinterbetning förekom på andra marker än inom nuvarande renbetesfjäll, för att grunda

skattemannarätt/äganderätt. Härav följer att Högsta Domstolens dom är till stöd för samebyarnas talan i målen. (Ab 934, 936)

Här må till sist erinras om NJA I 1984 s 148, som tidigare berörts.

Folkrättsliga förpliktelser

Samebyarna har till den redovisade folkrättsliga grunden och utöver det som direkt är angivet i tingsrättens sammanfattning av angivna grunder i målet i sakframställan hänfört sig till och åberopat 1751 års kodicill och det frihetsbrev som utfärdades för Thomas Jonnson - Finnekung utj Lappefiellen - år 1646 då Härjedalen kom under svensk höghetsrätt utgörande traktat enligt vilken Sverige gjort eviga åtaganden i förhållande till den samiska befolkningen och renskötseln som samisk näring.

Samebyarna har utvecklat frågorna om de folkrättsliga frågeställningarna i flera inlagor (Ab 696, 732 och 743) samt i sakframställan särskilt beträffande kodicillens betydelse.

Även om det inte gått att belägga att kodicillen ~~direkt tillämpats inom omstämt område~~ äger denna sin rättsliga betydelse. Något undantag för Härjedalen från kodicillens tillämpningsom-

Enligt samebyarnas uppfattning är detta förhållanden, vilka tingsrätten har att bedöma i målen. Detta förstärks sedan den europeiska konventionen om de mänskliga fri- och rättigheterna numera är inkorporerad med svensk lag och skall tillämpas av svenska domstolar.

Enligt det samebyarna anfört angående den folkrättsliga grunden är detta förhållanden att beakta för domstolen oaktat två av målen instämts innan konventionen inkorporerats, vilket dock inte gäller för det sist instämde målet. För detta mål gäller enligt ansökan och stämning samma grunder och yrkanden som i de först två instämde målen.

4. NÅGRA SLUTORD

När vi nu överlämnar målen till domstolen för avgörande kan det uppfattas som ett "understatement" att säga att det är ett viktigt och grannliga arbete som förestår. Det gäller Härjedalens historia också dess samiska. Det finns ett antal frågor som måste få ett svar.

Den viktigaste är inte att klarlägga varifrån samerna kom och egentligen inte heller när, för att belysa frågan om den samiska historien.

I anslutning till detta får vi särskilt understryka betydelsen av den samlade bild Lars Thomasson i utlåtanden och muntligen i förhört redovisat om såväl sakförhållanden som inte minst kulturklimatet och synen på samerna och renskötseln under de senaste 100 åren. Det som skett under denna tidsperiod såväl centralt som lokalt och i olika sammanhang måste ses i belysning av samhällsklimatet och kultursynen.

Ser vi till innehållet och tonen i många av de handlingar som presenterats blir en central fråga:

Vilka krafter gjorde att samerna och rensköt-

seln kunde hålla ut i Härjedalen?

Svaret är lika enkelt som mångfasetterat: Samerna insåg att området gav utrymme för liv och arbete med renarna förutom möjligheter till försörjning genom jakt och fiske samt att samerna kände att de hade hemortsrätt, där de i generationer bott och verkat, detta var deras plats på jorden.

Fanns det då plats?

Svaret på frågan är ett klart JA!

Visst behövde nybyggarnas kreatur en del av vinterfodret i form av lav, men någon biologisk resursbegränsning fanns inte vare sig då det gäller lavtillgången eller det varje år uppväxande grönbetet.

Hur bar sig samerna åt för att hålla ut?

Sannolikt genom att ligga lågt och söka undvika konflikter. En annan modell var senare att hålla skötesrenar åt nybyggare och att medverka till att betala för skador vare sig dessa var verkliga eller påstådda.

Hur klarade de försörjningen i en utsatt situation?

Naturahushållning gällde. De samiska näringarna är med naturen och den faktiska/biologiska tillgången på bete - såväl lav som gräs - var obegränsad.

Detta scenario avser primärt tiden fram till början av 1800-talet, men gäller i väsentliga avseenden än idag.

Det som blev en slags vändpunkt, framför allt då det gällde att mer aktivt i förhållande till myndigheter bevaka sina intressen, hänger samman med avvitrningen. Med denna accentuerades den västerländska kulturens "mitt- och- ditt". Här gällde det att agera.

Detta agerande ledde också till resultat i form av en förändring innebärande en höjning av nivån på myndigheternas bevakande av samiska intressen. En central sentida bedömare, professor Åke Holmbäck, fastslår detta (SOU 1922:10).

Men kampen för den samiska existensen är inte vunnen med 1841 års brev. Rätten till vinterbete klarläggs först efter en intensiv kamp genom 1886 års lag. Denna kamp är beklagligtvis ännu inte vunnen. Om detta vittnar denna process.

Att leva och verka i ett område där den vikti-

gaste myndigheten, länsstyrelsen, bekämpar ens existens och där framträdande personer i bygden, tillika riksdagsmän, framträder som opponenter vittnar om underläget - utanförskapet och samernas situation i denna kamp - kulturkampen.

Stödet finns alltså inte lokalt och regionalt, men väl centralt. Denna situation fortsätter under 1900-talet. I lagstiftningssammanhang markeras sedvanerätten till vinterbetning som en verklig rätt samtidigt som ifrågasättanden kommer från lokalt håll ibland med instämmande från länsstyrelsen.

Utredningar med begränsat mandat och syfte tillsätts under 1900-talet. Det samlade greppet tas genom tillsättandet av den utredning, som i målen benämns Huss' utredning. (Jfr det av lappfogden Alarik Dahlqvist 60 år tidigare efterlysta).

Det är alltså först genom Huss' utredning, som det tas ett mer samlat grepp med syfte att klarlägga sedvanerättsfrågan och omfattningen av vinterbetningen. Denna utredning gör de tidigare delutredningarna till parenteser och fångar upp de protester mot sedvanerätten, som olika lokala initiativ, utan närmare anknytning till omstämda fastigheter, uttrycker.

Vi kommer nu fram till den centrala frågan.

Hur kan renskötsel i Härjedalen ha existerat och idag existera om det inte finns tillgång till vinterbete utanför renbetesfjällsgränsen?

Inte är då detta beroende av det cykliskt varierande renantalet vare sig detta är beräknat av renskötare eller lappfogde och inte heller är det beroende av den ena eller andra protesten. Svaret måste i stället sökas i två helt andra förhållanden.

Dels det biologiska imperativet: tillgång till grönbete i fjällen under barmarkstid med lavbete i skogarna under vintertid med därav följande faktiskt nyttjande grundat, för att återge 1919 års lappkommitté, "mindre på lapparnas vilja än på renarnas behov av föda". Dels det som klargjorts genom lagstiftningen allt ifrån 1886 års lag om sedvanerätten till vinterbete, som en verklig rätt och det enda därefter gjorda analyserande arbetet i form av den av på regeringens uppdrag gjorda utredningen av Elof Huss. Av denna utredning framgår att han fann belägg för sedvanerättsmarker enligt den av honom dragna gränsen. Samtidigt uteslöt han inte att sedvanemarken finns nedanför denna.

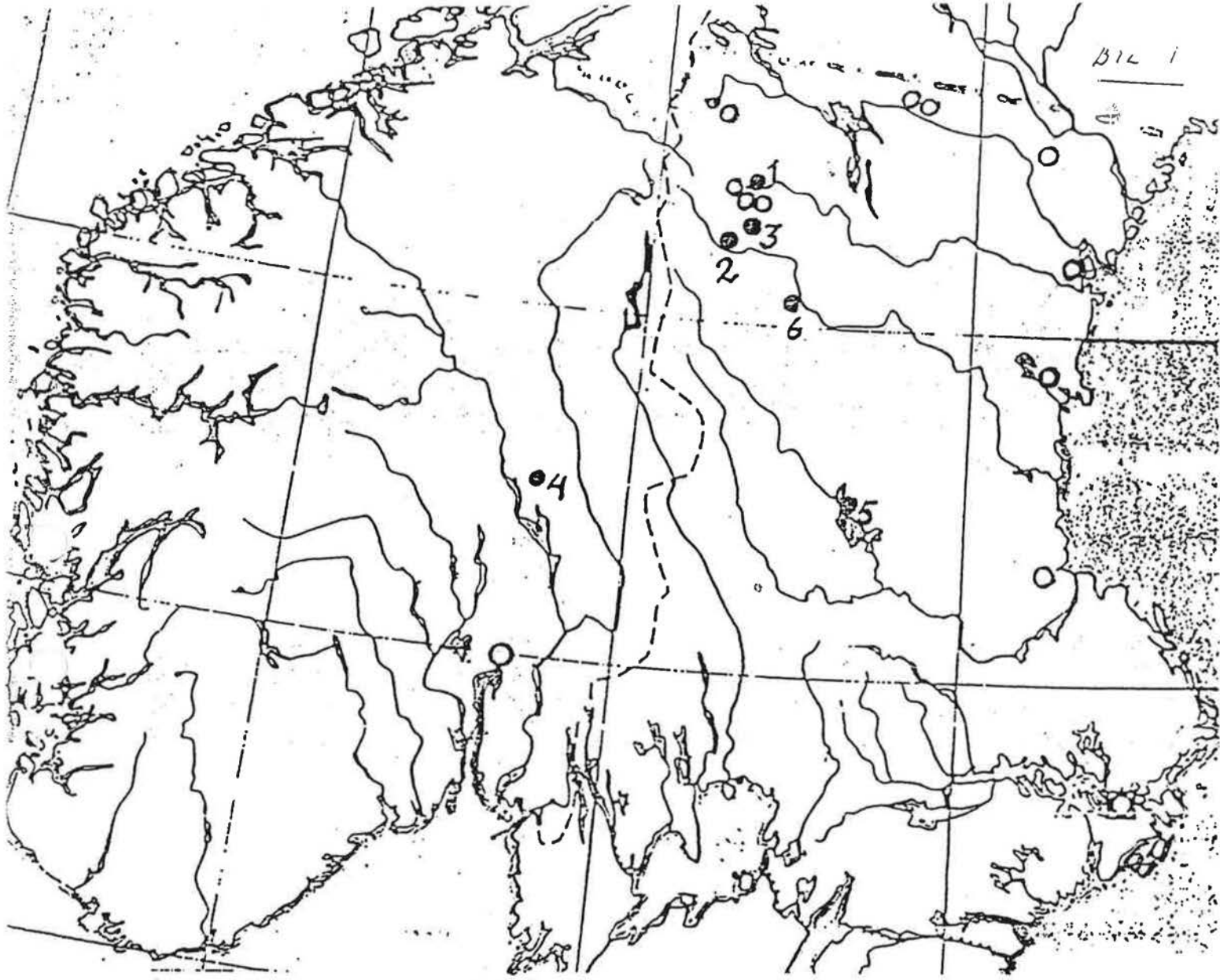
Slutligen får jag, inte med adress till tingsrätten, men väl till de som på olika sätt berörs av processen återge följande från det som inledningsvis anfördes till sakframställan för fem veckor sedan mot bakgrund av de många bottnar denna process har.

Jag brukar hävda att okunskapen är samernas största fiende.

Det är samebyarnas förhoppning att denna process skall bidra till att minska denna okunskap och i stället sprida ljus över den samiska hemortsrätten i Härjedalen och bli en solid grund för samiskt liv och arbete eller med andra ord förutsättningarna för den sydsamiska kulturen i Härjedalen och därmed återskapa en bas för goda och utvecklande kontakter mellan samer och övrig befolkning i Härjedalen.

Samebyarnas bestämda förhoppning är därför att processen inte leder till en polarisering i en tid då det i stället finns anledning att söka samverkan.

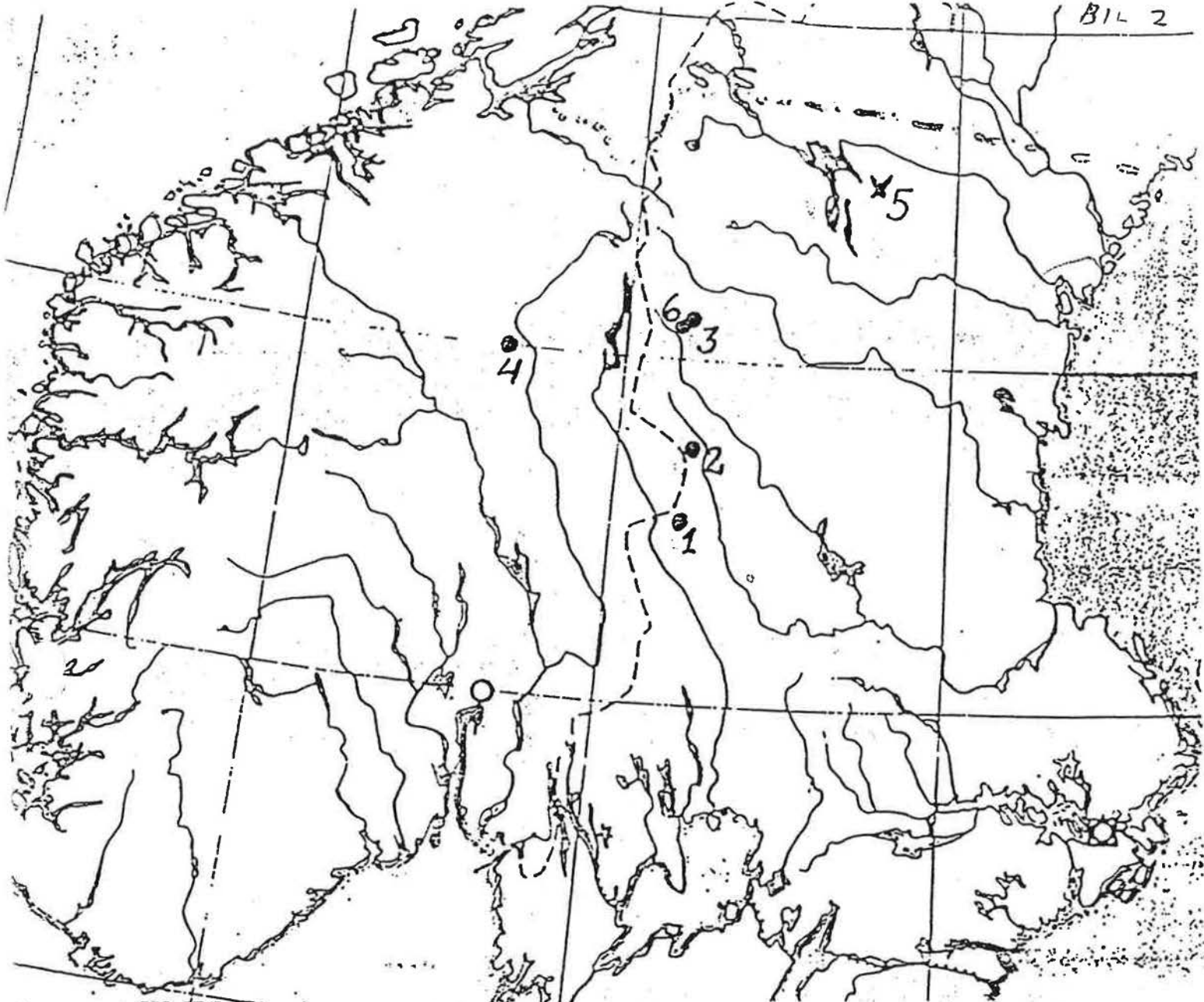
Med dessa ord överlämnas processen.

Fornlämningar och föremål av samisk karaktär söder om den s k skandinaviska kulturgränsen. Några daterade exempel: ca 500 f Kr-550 e Kr

- O. Boplatser med asbestgods av Säräisniemi 2 (Kjelmøy)-typ
- 1. Kränkmårtenhögen, Storsjön, Härjedalen, horn- och kranietak av älg och ren på gravar, samt samlingar med brända älgben i stensättningar (gravfält m 30-tal stensättningar, ca 200 f Kr-200 e Kr, belägen på stenåldersboplatz)
- 2. Smålnäset, Lössen, Härjedalen, horn och kranietak av älg och ren samt kvartsitföremål på gravar, dat. t. ca 75 resp. 510 e Kr (gravfält m 30-tal stensättningar, ca 100 f Kr-100 e Kr)
- 3. Hälvfariudden, Övre Grundsjön, Härjedalen, renhorn daterade till ca 515 e Kr på en grav (gravfält m 7-8 stensättningar)
- 4. Furnes, Hedmark, skida, ca 135 e Kr
- 5. Färnäs, Mora sn, Dalarna, skida, ca 385 e Kr
- 6. Vikarsjöarna, Härjedalen, slagning av kvartsit under järnålder på fångstboplatz

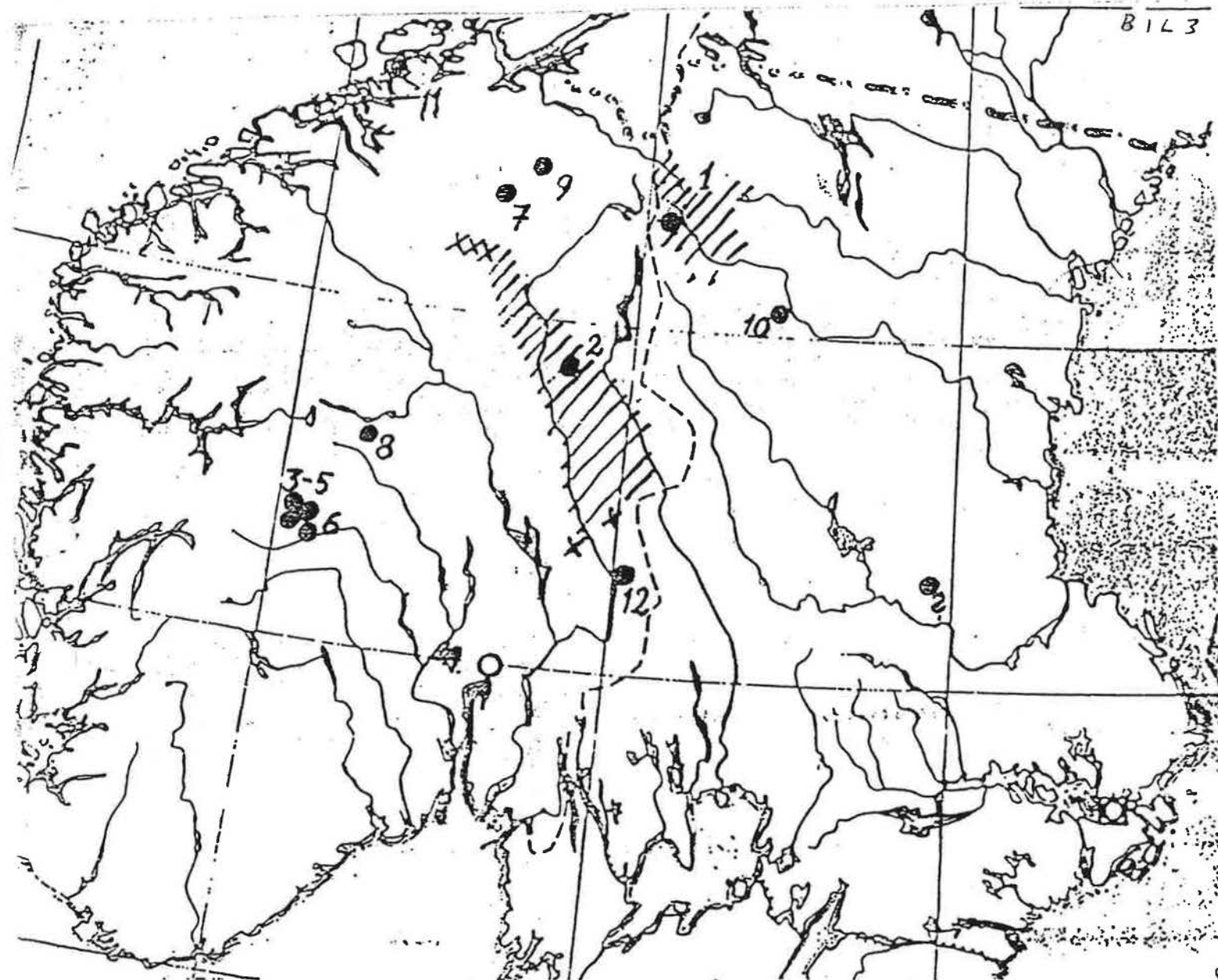
Fig 10. Ur I Zachrissons del av Manuskript till monografi om interaktionen samer-nordbor under järnålder-medeltid i mellersta Skandinavien, att utges i Monografi-serien, Statens historiska museums förlag, Stockholm.

Fornlämningar och föremål av samiska typer söder om den s k skandinaviska kulturgränsen. Några daterade exempel: ca 550-800 e Kr

1. Tisjön, Dalarna, skinnskrapa av järn, 500-tal (i kvinnograv); skrapor av sten
2. Horrmundsjön (N Bredsundsnäset), Dalarna, skinnskrapa av järn, 700-tal (i kvinnograv)
3. Ränningstjärn, Härjedalen, skinnskrapa/or av järn (i mansgrav, 6/700-tal)
4. Alvdal, Hedmark, skida, ca 585 (myrfynd)
5. Sundsjö sn, Jämtland, skida, ca 710 (myrfynd)
6. Horrmundsjön (S Bredsundsnäset), Dalarna, pilspetsar av dalasandsten (i grav, 700-tal)

Fig 9. Ur I Zachrissons del av Manuskript till monografi om interaktionen samer-nordbor under järnålder-medeltid i mellersta Skandinavien, att utges i Monografi-serien, Statens historiska museums förlag, Stockholm.

Fornlämningar och föremål av samiska typer söder om den s k skandinaviska kulturgränsen. Några daterade exempel: ca 800-1500 e Kr

1. Vivallen, Härjedalen: boplats med 2 kåtatomter med härdar av samisk typ; gravar med näversvepningar, 12 pilspetsar av samisk typ, 5 hängen av samiska typer, karakteristiska förändringar av föremål; ca 800-1200
 2. Øvre Rendal, Hedmark, boplats: kulturlager m skärersten, samisk trumhammare med samisk-nordisk ornamentik ca 1160-1260
 3. Urdevassbotn i Hol, Hallingdal, boplats: kåtatomt ca 875
 4. Osmundset i Hol, Hallingdal, boplats: kåtatomt ca 1100
 5. Byrkjedalstøten i Hol, Hallingdal, boplats: kåtatomt ca 1310
 6. Hollo i Ål, Hallingdal, boplats: kåtatomt ca 1250
 7. Innerdal, Hedmark, boplats, 3 kåtatomter, 1400-1500-tal
 8. Grøv seter, Vang, Valdres, boplats, 3 kåtatomter, ev. skinnskrapa av järn (f. i lämningarna av torvkåta), vikingatid-medeltid
 9. Finntjønnan, Sør-Trøndelag, offerplats, ca 800
 10. Vikarsjöarna, Härjedalen, skrapor av flinta (i grav, 1200-tal)
 11. Veidholmen, Møre og Romsdal, vävkam, ca 1200-1500
 12. Åsnes, Hedmark, skida, ca 1120
- X. Pilspetsar av järn, ca 1000-1200: Hedmark (området Engerdal-Folldal-Løten-Elverum, 9 st; Dovre minst 2; västra Härjedalen 6 st, förutom Vivallens 12)
- ?. Sundbornsmossen, Dalarna, trolig seite av trä, pollendaterad till vikingatid

Fig 8. Ur I Zachrissons del av Manuskript till monografi om interaktionen samer-nordbor under järnålder-medeltid i mellersta Skandinavien, att utges på Statens historiska museums förlag.

Samtlige døpte i forskjellige regioner. 10 års perioder.

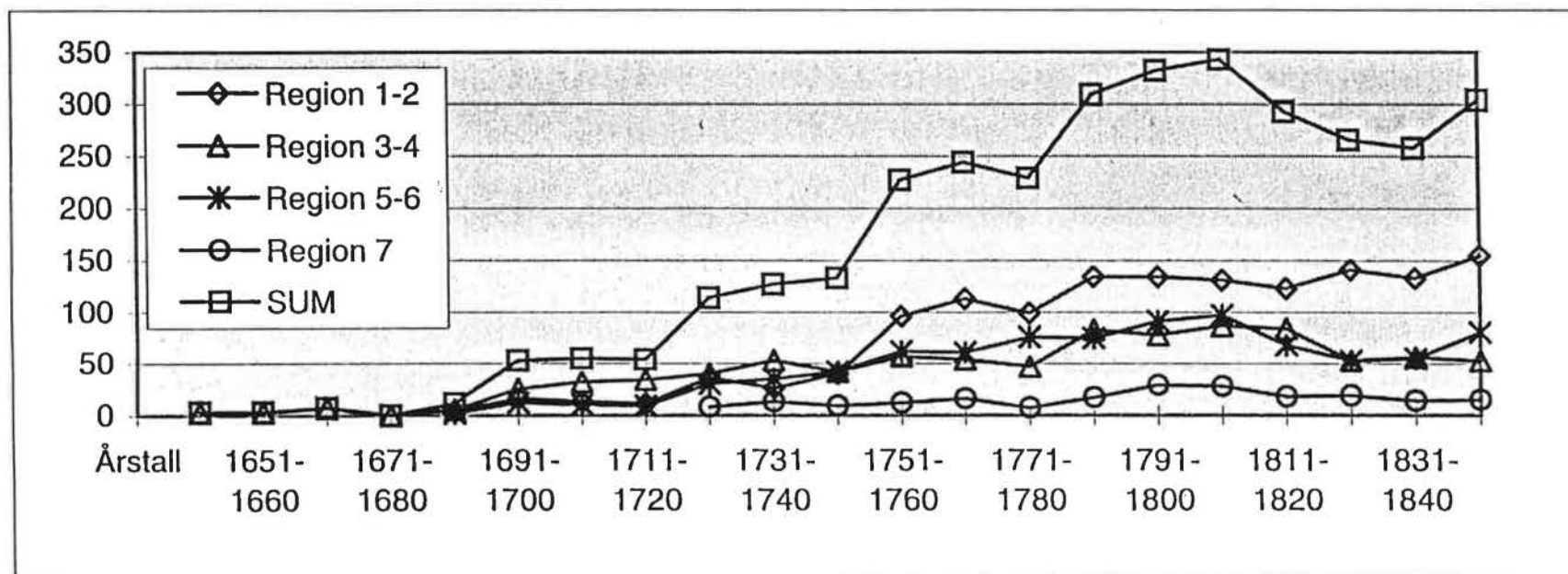
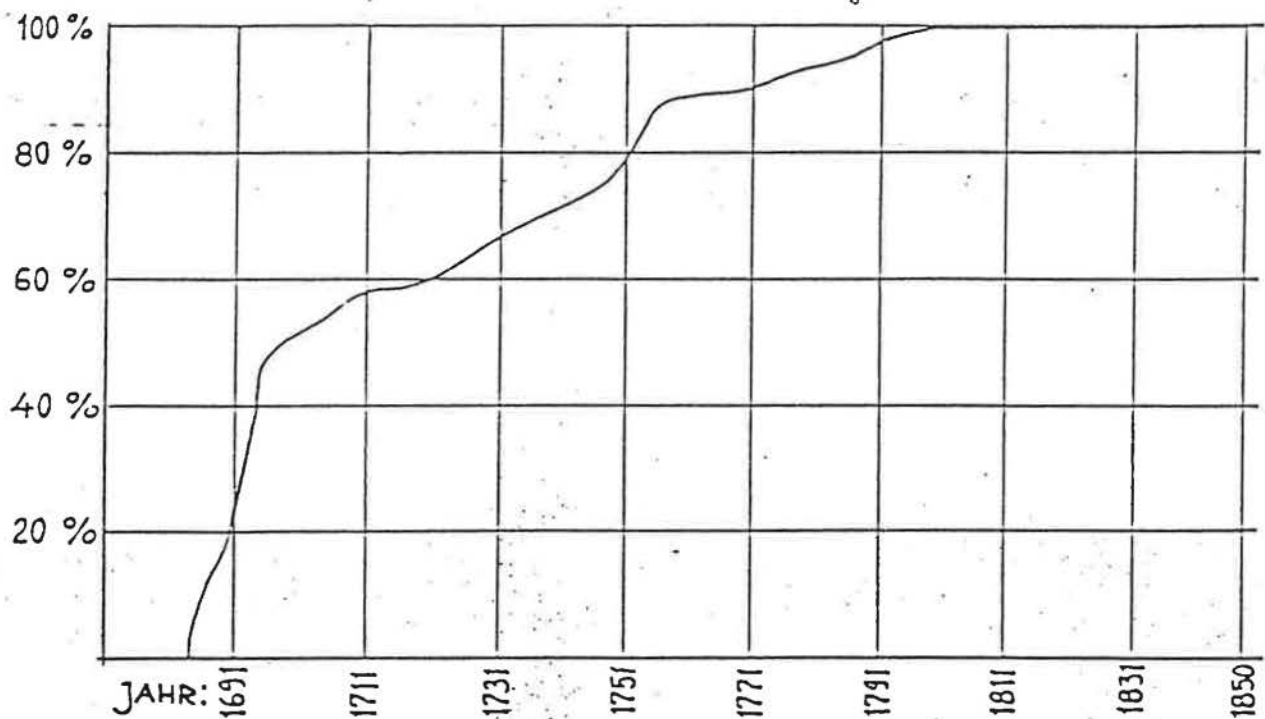

DIAGRAMM 1:

Deckungsgrad der Kirchenbücher für das Untersuchungsgebiet. Prozentueller Anteil der Gemeinden von denen es Kirchbücher gibt.

TABELL 10

SAMLAT ANTAL KREATUR I SOCKNARNA HEDE, TÄNNÄS med LJUSNEDAL, STORSJÖ, VEMDALEN, LINSELL OCH LILLHÄRDAL 1810-1900

<u>ÅR</u>	<u>1810</u>	<u>1815</u>	<u>1820</u>	<u>1842/</u> <u>46/55</u>	<u>1865</u>	<u>1875</u>	<u>1885</u>	<u>1900</u>
HEDE	1500	1554	1660	2853	2659	2970	2643	2725
TÄNNÄS/LJ.	1690	1818	2447	3035	3931	4273	3463	3839
STORSJÖ	460	470	681	999	818	1323	988	1763
VEMDALEN	1680	1690	1840	1923	1774	3235	2569	2267
LINSELL	560	555	584	1665	1337	1343	1458	1397
LILLHÄRDAL	2285	2475	2578	2695	3951	3270	3732	2512
<u>SUMMA</u>	<u>8175</u>	<u>8562</u>	<u>9790</u>	<u>13170</u>	<u>14470</u>	<u>16414</u>	<u>14853</u>	<u>14503</u>

TABELL 11

ANTALET KREATUR FÖRDELAT PÅ KATEGORIER I SOCKNARNA HEDE, TÄNNÄS med LJUSNEDAL, STORSJÖ, VEMDALEN, LINSELL OCH LILLHÄRDAL 1810-1900

<u>ÅR</u>	<u>1810</u>	<u>1815</u>	<u>1820</u>	<u>1842</u>	<u>1865</u>	<u>1875</u>	<u>1885</u>	<u>1900</u>
HÄSTAR	390	395	446	516	989	991	990	963
OXAR+TJURAR	495	491	551	267	236	381	293	101
KOR	2620	2850	3074	3195	4174	4784	4690	4821
UNGBOSKAP	870	966	1287	1371	997	1123	1055	1363
FÅR	3800	3860	4432	7821	6084	7188	5555	5355
GETTER					1990	1947	2270	1900
<u>SUMMA</u>	<u>8175</u>	<u>8562</u>	<u>9790</u>	<u>13170</u>	<u>14470</u>	<u>16414</u>	<u>14853</u>	<u>14503</u>

TABELL 12

RELATIV UTVECKLING AV SAMLAD KREATURSMÄNGD I SOCKNARNA HEDE, TÄNNÄS med LJUSNEDAL, STORSJÖ, VEMDALEN, LINSELL OCH LILLHÄRDAL 1810-1900

<u>ÅR</u>	<u>1810</u>	<u>1815</u>	<u>1820</u>	<u>1842</u>	<u>1865</u>	<u>1875</u>	<u>1885</u>	<u>1900</u>
HEDE	100	104	111	190	177	198	176	182
TÄNNÄS/LJ.	100	108	145	180	233	253	205	227
STORSJÖ	100	102	148	217	178	288	215	383
VEMDALEN	100	101	110	114	106	193	153	145
LINSELL	100	99	104	297	239	240	260	249
LILLHÄRDAL	100	108	113	118	173	143	163	110
SAMLAT	100	105	120	161	177	201	182	177

TABELL 13**FOLKMÄNGDEN I HÄRJEDALENS FÖRSAMLINGAR 1810-1900¹**

Församling	1810	1820	1830	1840	1850	1860	1870	1880	1890	1900
Sveg	1021	1004	1093	1110	1298	1294	1378	1658	1747	2060
Lillhärdal	741	791	910	951	1053	1184	1300	1546	1604	1739
Älvros	414	422	455	481	545	589	603	689	778	857
Linsell	222	288	363	362	488	593	637	789	882	1050
Överhogdal	168	200	201	225	230	249	254	306	310	343
Hede	461	547	573	612	727	860	906	1280	1391	1453
Vemdalen	533	531	620	648	723	746	832	949	983	989
Tännäs	338	409	522	529	696	788	825	954	1138	1297
Ljusnedal	239	300	376	406	456	396	376	276	240	372
Storsjön	156	156	239	250	292	307	324	453	485	541
Lappar i Hede fjäll				141	171	159	145	144	131	146
<u>SUMMA</u>	<u>4293</u>	<u>4648</u>	<u>5352</u>	<u>5715</u>	<u>6679</u>	<u>7165</u>	<u>7580</u>	<u>9044</u>	<u>9558</u>	<u>10701</u>

¹ Källa: Bidrag till Sveriges Officiella Statistik A) Befolkningsstatistik, ny följd.

RELATIV UTVECKLING AV ANTALET KREATUR OCH ANTALET INVÅNARE I TVÅ OLIKA
GRUPPER AV SOCKNAR:

a) socknar med hög tillväxt (H) (Tännäs/Ljusnedal, Storsjö och Linsell)

b) socknar med låg tillväxt (L) (Hede, Vemdalen och Lillhärdal)

